

STRATEGIA ROZWOJU GMINY GORAJ NA LATA 2023-2030

Załącznik do Uchwały Rady Miejskiej w Goraju nr.... z
dnia

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWY OPRACOWANIA DOKUMENTU	5
3. WNIOSKI Z PRZEPROWADZONEJ DIAGNOZY	8
3.1 SFERA SPOŁECZNA	9
3.1.1 Potencjał demograficzny	9
3.1.2 Potencjał oświatowy	17
3.1.3 Potencjał kapitału społecznego	23
3.2 STREFA GOSPODARCZA	37
3.2.1 Potencjał rolniczy	37
3.2.2 Potencjał rozwoju ekonomiczno-społecznego	42
3.2.3 Potencjał turystyczny	51
3.3 POTENCJAŁ PRZESTRZENNO - FUNKCJONALNY	59
3.4 POTENCJAŁ ORGANIZACYJNO – FINANSOWY	84
3.5 Raport z badania ankietowego	87
3.6 ANALIZA SWOT	95
4. CZĘŚĆ PLANISTYCZNA	97
4.1 Misja i wizja	98
4.2 Model rozwoju	101
4.3 Cele strategiczne rozwoju w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym	102
4.4 Kierunki działań podejmowanych dla osiągnięcia celów strategicznych i operacyjnych ..	107
4.5 Oczekiwane rezultaty planowanych działań, w tym w wymiarze przestrzennym oraz wskaźniki ich osiągnięcia	151
4.6 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy	157
4.7 Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w gminie	163
4.8 Spójność kierunków rozwoju gminy z kierunkami wynikającymi ze strategii rozwoju województwa. Obszary strategicznej interwencji wraz z zakresem planowanych działań ...	167
5. CZĘŚĆ WDROŻENIOWA	174

5.1 Struktura zarządzania i wdrażania strategii rozwoju gminy.....	176
5.2 System obiegu informacji w ramach zarządzania strategią rozwoju gminy.....	180
5.3 Monitorowanie realizacji strategii rozwoju gminy.....	181
5.4 System wprowadzania zmian w reakcji na zmienność otoczenia.....	183

1. WSTĘP

Nowelizacja podstawowego aktu prawnego regulującego w Polsce politykę rozwoju, tj. ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. 2020 poz. 1378) - wprowadziła szereg zmian, również w zakresie planowania lokalnej polityki rozwoju. Przyjęta przez Sejm w 2020 r. nowelizacja wprowadziła zmiany, które integrują wymiar społeczno-gospodarczy i przestrzenny w dokumentach strategicznych. Wprowadza również uregulowania umożliwiające przygotowywanie ram strategicznych do ubiegania się o środki z funduszy UE w perspektywie finansowej 2021-2027.

Strategia rozwoju gminy, zgodnie z aktualnie obowiązującym modelem programowania i zarządzania rozwojem wskazanym w ww. ustawie, jest dokumentem będącym podstawą prowadzenia polityki rozwoju na poziomie lokalnym. Uszczegółowienie zapisów w zakresie procedury opracowywania i nowego modelu strategii rozwoju gminy znajduje się w ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r. poz. 559 z późn. zm.). W obecnym kształcie strategia ma łączyć ze sobą zagadnienia ze sfery społeczno-gospodarczej i przestrzennej.

Strategia Rozwoju Gminy Goraj na lata 2023-2030 wyznacza średniookresowe cele i kierunki rozwoju lokalnego Gminy Goraj i stanowi główny dokument pozwalający na racjonalne organizowanie działań i prowadzenie skoordynowanej polityki rozwoju w wyznaczonym horyzoncie czasowym. Dokument formułuje wizję rozwoju lokalnego, wskazuje cele i kierunki działań, które samorząd na poziomie gminy, zgodnie z kompetencjami, samodzielnie podejmuje i za nie odpowiada. Określa ona nadrzędne kierunki rozwoju gminy w perspektywie do 2030 roku oraz pozwala na zapewnienie ciągłości i trwałości działania władz gminy, niezależnie od zmieniających się uwarunkowań. Umożliwia ona również efektywne gospodarowanie własnymi zasobami, takimi jak: środowisko przyrodnicze i kulturowe, zasoby ludzkie, infrastrukturalne, czy środki finansowe oraz stanowi formalną podstawę do przygotowania i oceny wniosków o finansowanie zadań ze źródeł zewnętrznych.

Niniejsza strategia swoim zakresem obejmuje również sferę działań uwarunkowanych decyzjami podmiotów od samorządu lokalnego niezależnych np. organizacji pozarządowych, przedsiębiorstw, podmiotów prywatnych i inwestorów. W tym znaczeniu Strategia stanowi płaszczyznę współpracy dla różnych podmiotów uczestniczących w pracach i debacie nad wizją rozwoju lokalnego, a następnie w formułowaniu i realizacji własnych działań przyczyniających się do osiągnięcia przyjętych w Strategii celów rozwojowych.

Strategia Rozwoju Gminy Goraj na lata 2023-2030 stanowi dokument nadrzędny względem innych dokumentów planistyczno-strategicznych obowiązujących w Gminie Goraj, a także spójny z dokumentami wyższego rzędu – *Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku* oraz *Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030*. Będzie ona wyznaczała również ramy dla planów i programów powstających w gminie podczas jej obowiązywania.

2. PODSTAWY OPRACOWANIA DOKUMENTU

Podstawę opracowania *Strategii Rozwoju Gminy Goraj na lata 2023-2030* stanowi Uchwała nr XLIV/293/2023 Rady Miejskiej w Goraju z dnia 30 stycznia 2023 r. w sprawie przystąpienia do opracowania Strategii Rozwoju Gminy Goraj na lata 2023-2030, w tym załącznik Zasady, tryb i harmonogram opracowania i konsultacji Strategii Rozwoju Gminy Goraj na lata 2023–2030¹. Uchwała podjęta na podstawie art. 10f ust. 1 ustawy o samorządzie gminnym stanowi akt prawa miejscowego. Na podstawie ww. artykułu Rada Miejska w Goraju została upoważniona do określenia – w drodze uchwały – szczegółowego trybu i harmonogramu opracowania projektu strategii rozwoju gminy, w tym trybu konsultacji w szczególności z sąsiednimi gminami i ich związkami, lokalnymi partnerami społecznymi i gospodarczymi, mieszkańcami gminy oraz z właściwym dyrektorem regionalnego zarządu gospodarki wodnej Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie.

Obligatoryjnym elementem uchwały podejmowanej w wykonaniu upoważnienia przyznanego w art. 10f ust. 1 ustawy o samorządzie gminnym są postanowienia regulujące tryb konsultowania projektu strategii rozwoju gminy m. in. z lokalnymi partnerami społecznymi i gospodarczymi, a także z mieszkańcami gminy. Upoważnienie Rady Miejskiej do określenia trybu konsultacji oznacza, iż Rada Miejska w drodze uchwały określiła procedurę, reguły postępowania w tej sprawie. Postanowienia te będą zatem kształtować uprawnienia wskazanych podmiotów, w tym mieszkańców gminy, do udziału w konsultacjach prowadzonych w sprawie projektu strategii rozwoju gminy. W konsekwencji zakwalifikowania uchwały podejmowanej na podstawie art. 10f ust. 1 ustawy o samorządzie gminnym do kategorii aktów prawa miejscowego podlega ona ogłoszeniu w wojewódzkim dzienniku urzędowym i wchodzi w życie, co do zasady, po upływie 14 dni od ogłoszenia w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Niniejszy dokument sporządzony został na podstawie ww. uchwały Rady Miejskiej w Goraju otwierającej proces opracowania Strategii odpowiadającej ramom i wymaganiom stawianym przed tego rodzaju dokumentami przez znowelizowaną ustawę o samorządzie gminnym. Poniższy schemat prezentuje metodologię prowadzenia prac nad Strategią.

1 Zakres uchwały Rady Miejskiej został ściśle określony w artykule 10 f ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r. poz. 559 z późn. zm.)

Rysunek 1 Metodologia opracowania Strategii

Uchwała Rady Miejskiej określająca szczegółowy tryb i harmonogram opracowania projektu Strategii Rozwoju Gminy, w tym tryb konsultacji	
Powołanie Zarządzeniem Burmistrza Zespołu ds. opracowania Strategii	
Przygotowanie projektu Strategii	
Informacja o prowadzeniu konsultacji społecznych projektu Strategii	
Konsultacje społeczne projektu Strategii min. 35 dni	Konsultacje projektu Strategii z dyrektorem regionalnego zarządu gospodarki wodnej PGW WP
Sprawozdanie z przebiegu konsultacji społecznych projektu Strategii	
Opiniowanie projektu Strategii przez Zarząd Województwa	
Procedura OOŚ projektu Strategii	
Uchwała Rady Miejskiej o przyjęciu Strategii Rozwoju Gminy	

Źródło: opracowanie własne

Podstawowym założeniem przyjętego trybu prac nad dokumentem było zaangażowanie jak największego grona interesariuszy do współpracy. Dlatego w pierwszej kolejności powołano Zespół ds. opracowania Strategii, w skład którego weszli przedstawiciele różnych środowisk, grup społecznych. Zespół został powołany na podstawie Zarządzenia nr 166/2022 Burmistrza Goraja z dnia 17 listopada 2022 r., zmienionego Zarządzeniem Nr 21/2023 Burmistrza Goraja z dnia 30 stycznia 2023 r. Takie podejście zapewniło możliwość przeprowadzenia otwartej i pogłębionej debaty ze społecznością lokalną, przyczyniając się do wypracowania dokumentu akceptowanego przez możliwie szerokie grono partnerów społecznych i gospodarczych.

Tabela 1 Skład Zespołu ds. opracowania Strategii

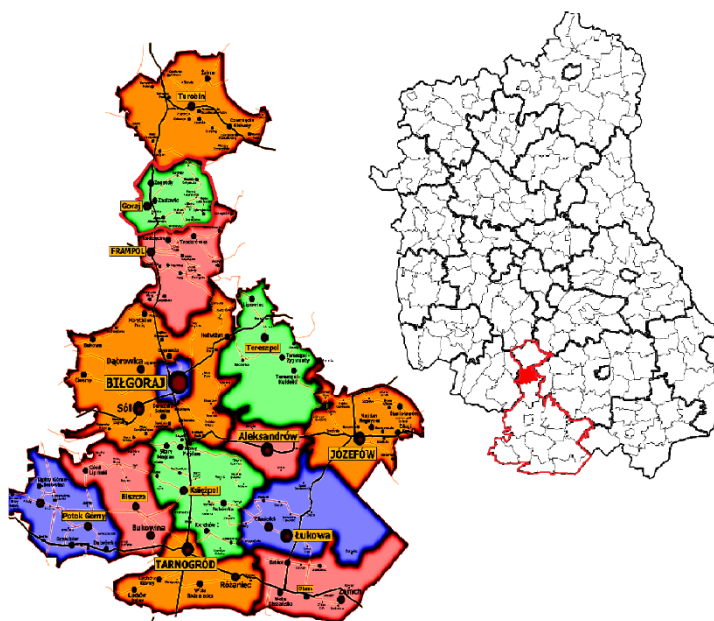
Lp.	Imię i nazwisko	Funkcja/stanowisko
1.	Antoni Łukasik	Burmistrz Goraja
2.	Zenon Głowala	Sekretarz Gminy
3.	Dorota Hawryło	Skarbnik Gminy
4.	Stanisław Kapica	Przewodniczący Rady Miejskiej
5.	Zbigniew Kość	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej
6.	Andrzej Stańczyk	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej
7.	Danuta Jabłońska	Przewodnicząca Komisji Rewizyjnej
8.	Władysława Sowa	Przewodniczący Komisji Infrastruktury
9.	Krzysztof Mielko	Przewodniczący Komisji Społecznej
10.	Paweł Kuraś	Przewodniczący Komisji Skarg, Wniosków i Petycji
11.	Andrzej Fiedurek	Kierownik Referatu Organizacyjnego
12.	Tomasz Pąk	Kierownik Urzędu Stanu Cywilnego
13.	Joanna Wieleba-Kuźma	Kierownik Referatu Gospodarki Wodno-Ściekowej
14.	Andrzej Świca	Kierownik Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej
15.	Marta Miszczak -Najda	Dyrektor Gminnego Ośrodka Kultury
16.	Iwona Paszko	Kierownik Biblioteki
17.	Elżbieta Różańska	Dyrektor Zespołu Szkół w Goraju
18.	Małgorzata Stręciwilk	Kierownik Referatu Gospodarki Komunalnej, Rolnictwa, Ochrony Środowiska i Inwestycji
19.	Tomasz Łupina	Inspektor ds. Inwestycji i Drogownictwa
20.	Paweł Łacek	Radny Rady Miejskiej
21.	Leszek Gąbka	Radny Rady Miejskiej
22.	Ryszard Furmaga	Radny Rady Miejskiej
23.	Leszek Bigos	Radny Rady Miejskiej
24.	Tomasz Kaproń	Radny Rady Miejskiej
25.	Piotr Malec	Radny Rady Miejskiej
26.	Mirosław Stańczyk	Radny Rady Miejskiej
27.	Maria Momot	Radny Rady Miejskiej

Źródło: Zarządzenie nr 166/2022 Burmistrza Goraja z dnia 17 listopada 2022 r. w sprawie powołania Zespołu ds. Strategii Rozwoju Gminy Goraj na lata 2023–2030, Zarządzenie Nr 21/2023 Burmistrza Goraja z dnia 30 stycznia 2023 r. zmieniające Zarządzenie nr 166/2022 Burmistrza Goraja z dnia 17 listopada 2022 r. w sprawie powołania Zespołu ds. Strategii Rozwoju Gminy Goraj na lata 2023–2030

3. WNIOSKI Z PRZEPROWADZONEJ DIAGNOZY

Gmina Goraj jest gminą miejsko-wiejską położoną w północnej części województwa lubelskiego w powiecie biłgorajskim. Od północy graniczy z gminą Turobin (pow. Biłgoraj), od wschodu z gminą Radecznica (pow. Zamość), od południa z gminą Frampol (pow. Biłgoraj) i od zachodu z gminą Chrzanów i Dzwola (pow. Janów Lubelski).

Mapa 1 Usytuowanie Gminy Goraj na tle województwa lubelskiego i powiatu biłgorajskiego

Źródło: Opracowanie własne

Gmina Goraj zajmuje obszar zaledwie 68 km², co stanowi 4% powierzchni całego powiatu biłgorajskiego oraz 0,27% powierzchni województwa lubelskiego² Jest ona jedną z 4 gmin miejsko-wiejskich (Goraj, Frampol, Józefów, Tarnogród), które łącznie z 9 gminami wiejskimi (Aleksandrów, Biłgoraj, Biszczka, Księżpol, Łukowa, Obsza, Potok Górny, Tereszpól, Turobin) oraz 1 gminą miejską - Biłgoraj, wchodzi w skład powiatu biłgorajskiego.

Siedzibą gminy miejsko-wiejskiej jest miasto Goraj, oddalony o 23 km od Biłgoraja - siedziby powiatu, 63 km od stolicy województwa lubelskiego, 65 km od Zamościa, 111 km od Rzeszowa oraz 236 km od Warszawy. Najbliżej zlokalizowanymi portami lotniczymi są: port Lublin-Świdnik - 65 km oraz port Rzeszów-Jasionka - 127 km. Goraj położony jest w odległości 97 km od polsko-ukraińskiego przejścia w Hrebennem oraz 85 km od polsko-ukraińskiego przejścia drogowego w Zosinie. Miejscowość Goraj uzyskała lokację miejską przed

² Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2014 roku, GUS

1405 r. Prawa miejskie utraciła 13 stycznia 1870r. Miejscowość uzyskała ponownie status miasta 1 stycznia 2021 r.

Zgodnie ze *Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r.* teren Gminy Goraj znajduje się w Obszarze Strategicznej Interwencji: Roztocze, którego priorytetem rozwoju jest społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Roztocza i Puszczy Solskiej.

Zdefiniowanie obszaru Gminy Goraj w kontekście OSI, przy uwzględnieniu cech obszaru, zjawisk problemowych, a także proponowanej interwencji, wyznacza ramy do określenia priorytetów i jej funkcji rozwojowych.

3.1 SFERA SPOŁECZNA

3.1.1 Potencjał demograficzny

Według Głównego Urzędu Statystycznego (dalej: GUS) obszar gminy na koniec 2021 r. zamieszkiwało 3917 osób. Na dzień 30 czerwca 2022 r. – liczba mieszkańców gminy wynosiła 3906, w tym 1944 mężczyzn (49,77%) i 1962 kobiet (50,23%). Gęstość zaludnienia w 2021 r. według danych GUS kształtuje się na poziomie 58 osób/km² i jest to wynik równy średniej dla powiatu biłgorajskiego (58 osób/km²) oraz poniżej średniej dla województwa lubelskiego (81 osób/km²), jak również kraju (121 os/km²).

Cechą charakterystyczną rozmieszczenia ludności w gminie jest jej koncentracja w największych miejscowościach, takich jak: Zagrody i Zastawie. Wyjątek stanowi tu miejscowość Goraj, która należy do jednostek osadniczych o jednej z najmniejszych powierzchni, natomiast zamieszkuje tutaj największa liczba mieszkańców gminy – ponad 22%. Najmniejszymi pod względem powierzchniowymi miejscowościami na terenie gminy są: Albinów Duży i Albinów Mały. Do miejscowości zamieszkanymi przez najmniejszą liczbę mieszkańców należy zaliczyć również: Hosznię Abramowską oraz Majdan Abramowski.

Województwo lubelskie dotknięte jest szeregiem negatywnych zjawisk demograficznych, które od lat ulegają pogłębieniu – obserwowany jest wysoki ubytek ludności, wynikający zarówno z ujemnego przyrostu naturalnego (w 2019 r. współczynnik przyrostu naturalnego wyniósł -1,8‰), jak i niekorzystnego salda migracji (współczynnik salda migracji w 2019 r. osiągnął wartość -2,9‰). Następuje również niekorzystna zmiana struktury, z rosnącym udziałem osób starszych (w 2019 r. odsetek osób w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem w województwie lubelskim osiągnął wartość 18,6%). Prognozy

demograficzne wskazują, że tendencje te nadal będą się utrzymywać, co w dłuższej perspektywie może skutkować pogłębianiem problemów społecznych i gospodarczych. Problemy takie dotyczą niemal wszystkich gmin w województwie lubelskim (w 2019 r. jedynie w podregionie lubelskim współczynnik przyrostu naturalnego przyjął wartość dodatnią 0,1‰; dodatnie saldo migracji odnotowano jedynie na terenie podregionu lubelskiego 0,5‰). Negatywne trendy demograficzne zauważalne są również na terenie Gminy Goraj. Według danych GUS na koniec 2021 roku gminę zamieszkiwało 3917 osób wobec 3984 osób na koniec roku poprzedniego (2020). Analizując liczbę ludności, daje się zaobserwować w ostatnich latach regularny spadek liczby mieszkańców. Jeszcze na koniec roku 2015 liczba mieszkańców wynosiła 4192, po to by po dwóch latach spaść do poziomu 4137 mieszkańców na koniec roku 2017. Na taki stan rzeczy główny wpływ ma większa liczba zgonów niż urodzeń oraz zwiększona liczba mieszkańców wymeldowujących się do innych gmin głównie miejskich oraz podmiejskich. W ostatnim czasie proces ubytku mieszkańców po krótkotrwałym wyhamowaniu znów przybrał na sile i należy stwierdzić całą świadomością, że społeczeństwo Gminy Goraj starzeje się. Prognozy demograficzne przewidują proces niewielkiego, ale systematycznego zmniejszania się liczby ludności na terenie Gminy. Na przestrzeni ostatniej dekady, wg. danych GUS, liczba mieszkańców spadła o 406 osób (czyli średnio o ponad 40 osób rocznie).

Wykres 1 Zmiana liczby mieszkańców Gminy Goraj w latach 2015-2021

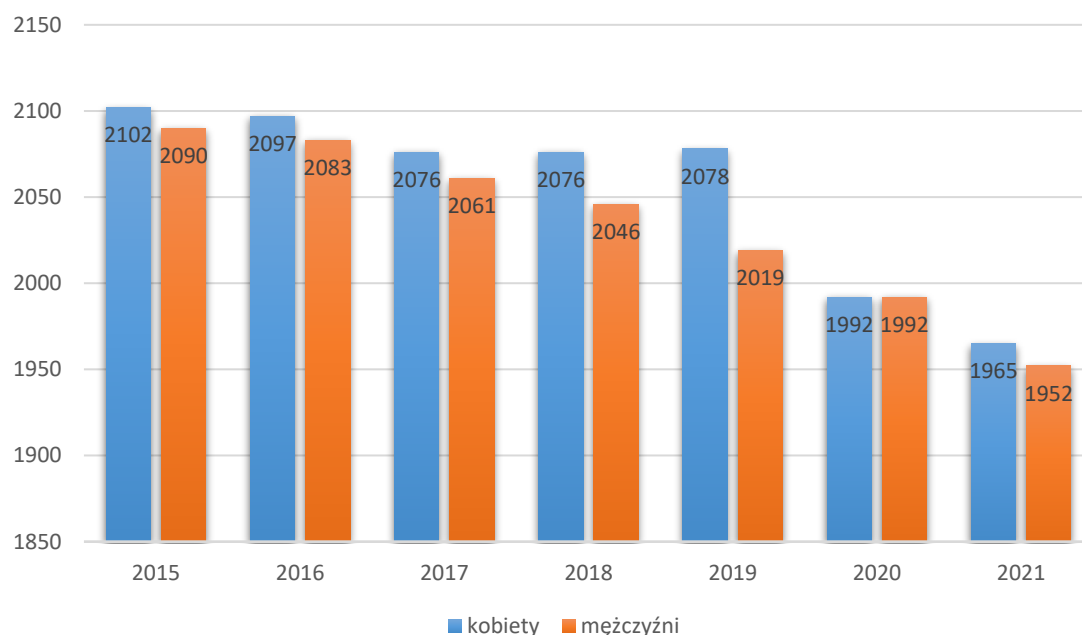

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS³

³Stan na dzień 31.12.2021 r.

W okresie 2015-2021 stosunek liczby kobiet do liczby mężczyzn był zbliżony. Na koniec 2021 r. 50,17% ogółu mieszkańców stanowiły kobiety, natomiast 49,83% mężczyźni. Wskaźnik poziomu feminizacji (liczba kobiet na 100 mężczyzn) wyniósł 107 i był wyższy niż dla powiatu biłgorajskiego (103), województwa lubelskiego (106) oraz utrzymał się na poziomie kraju (107).

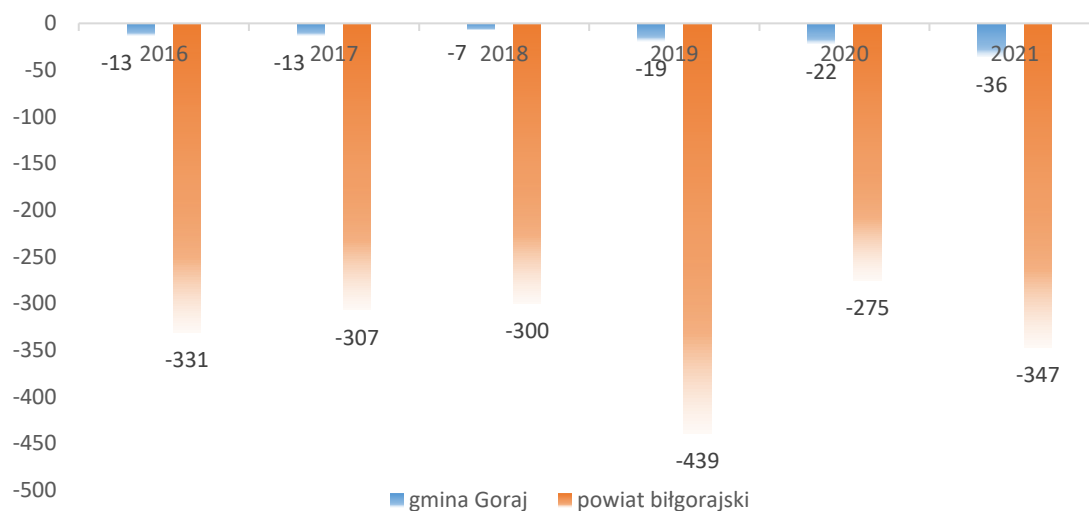
Wykres 2 Zmiana liczby mieszkańców (w podziale na kobiety i mężczyzn) Gminy Goraj w latach 2015-2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Niekorzystną sytuację w zakresie liczby mieszkańców kształtują dwa podstawowe czynniki: ruch naturalny (urodzenia i zgony) oraz ruch migracyjny ludności. Powolne wyludnianie się obszaru jest efektem negatywnych trendów demograficznych, takich jak: ujemny przyrost naturalny oraz saldo migracji. Na koniec 2021 r. ogólne saldo migracji według GUS wyniosło -36, w tym 1 migracja zagraniczna. Ogólne saldo migracji na 1000 ludności wyniosło -9,1.

Wykres 3 Saldo migracji w Gminie Goraj w latach 2016-2021 na tle powiatu biłgorajskiego

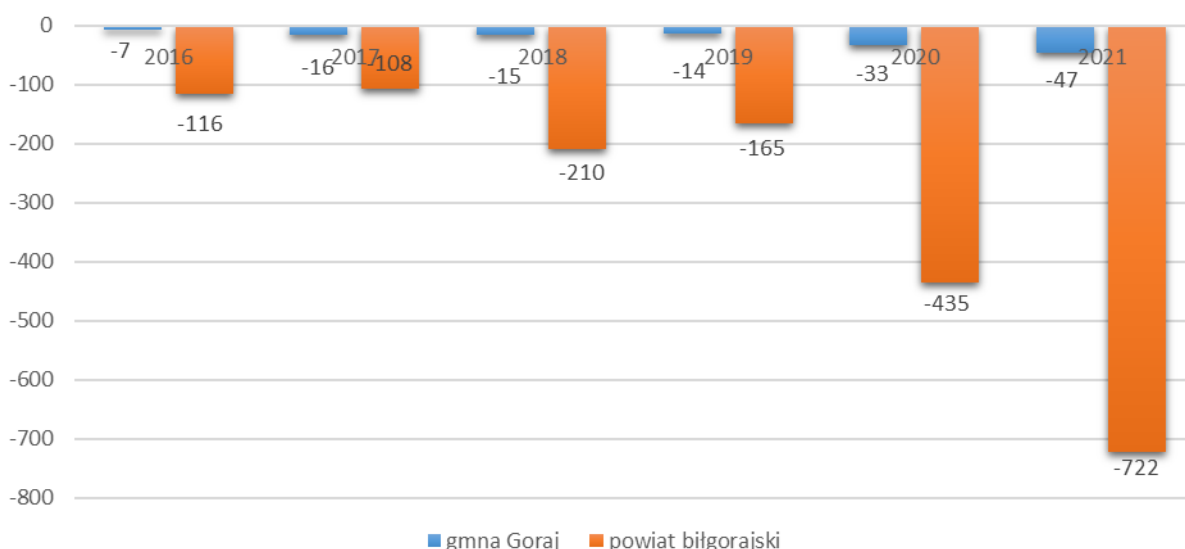

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Sytuacja w zakresie salda migracji w Gminie Goraj jest porównywalna ze stanem pozostałych gmin miejsko-wiejskich powiatu biłgorajskiego. Saldo migracji utrzymuje się na ujemnym poziomie we wszystkich gminach powiatu biłgorajskiego, poza gminą Biłgoraj. Wskaźnik ten również na terenie województwa lubelskiego kształtuje się na niekorzystnym poziomie -4766 (-2,3 na 1000 ludności). Zwiększoną aktywność osadniczą, która wpływa w sposób pozytywny na demografię, odnotowują jedynie jednostki położone w bliskim sąsiedztwie ośrodków miejskich, szczególnie tych, w których występuje duża liczba zakładów pracy (trend taki zauważalny jest w gminach położonych nieopodal Lublina, Zamościa, Chełma, Puław, Białej Podlaskiej czy Międzyrzecza Podlaskiego) lub miejscowości o szczególnych walorach turystycznych i uzdrowiskowych (np. Kazimierz Dolny, Nałęczów, Krasnobród).

W analizowanym okresie odnotowano również niekorzystną sytuację w zakresie wskaźnika przyrostu naturalnego. Mimo drobnych wahań w zakresie danych linia trendu wyraźnie wskazuje stale rosnącą tendencję ujemną.

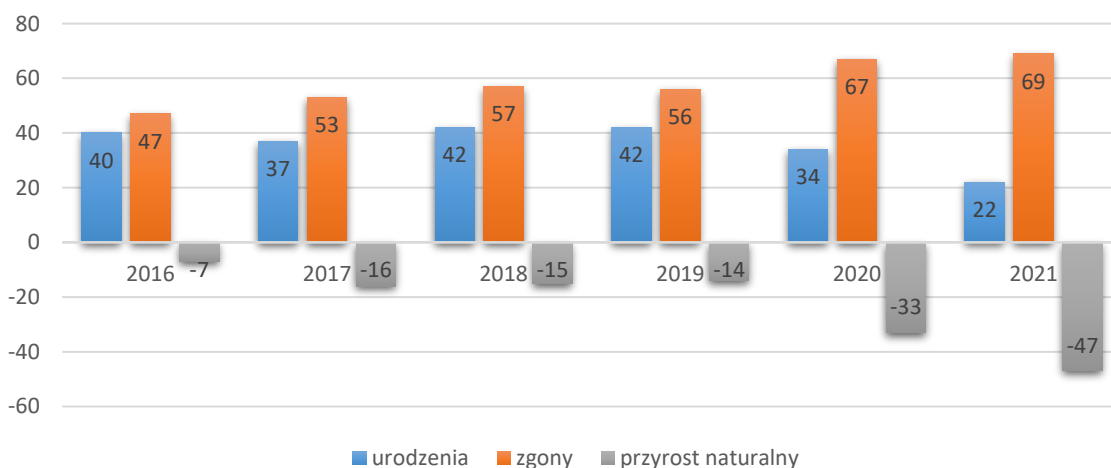
Wykres 4 Przyrost naturalny [ogółem] w Gminie Goraj w latach 2016-2021 na tle powiatu biłgorajskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Różnica między liczbą zgonów a liczbą urodzeń wskazuje na negatywny trend demograficzny. Porównując rok 2021 do 2020 zauważyć należy wzrost zgonów (69 vs 67) przy jednoczesnym spadku wskaźników przyrostu naturalnego (-47 vs -33) i liczby urodzeń (22 vs 34).

Wykres 5 Potencjał demograficzny w Gminie Goraj w latach 2016-2021

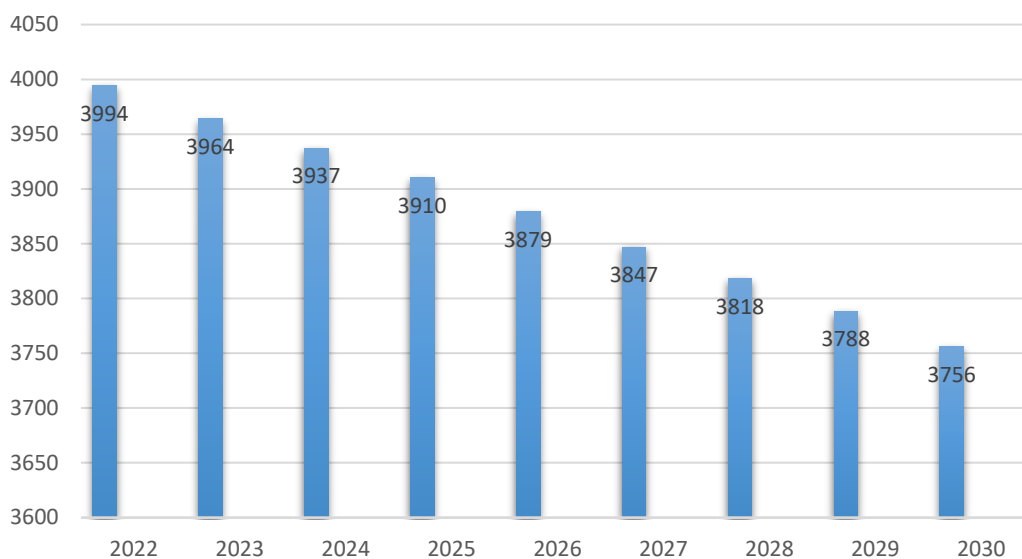

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Niezbyt optymistycznie wyglądają również prognozy w zakresie liczby ludności do 2030 roku. Opracowana w 2017 roku przez GUS *Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030* zakłada największy spadek liczby ludności w województwach lubelskim i podlaskim. Spośród

2478 gmin w Polsce spadek ludności do 2030 r. będzie miał miejsce w 1665 gminach, w tym w 1007 gminach ubytek ludności wyniesie powyżej 5%, a w 322 powyżej 10% – w tym w Gminie Goraj. Prognoza zakłada w 2030 r.: liczbę mieszkańców Gminy Goraj 3756, saldo migracji na poziomie -13, 29 urodzeń i 49 zgonów. Poniższy wykres przedstawia prognozę liczby ludności do 2030 roku.

Wykres 6 Prognoza liczby ludności w Gminie Goraj do 2030 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030

Ze wskaźnikiem przyrostu naturalnego nierozzerwalnie wiąże się zagadnienie struktury wiekowej mieszkańców danej jednostki administracyjnej. Im bardziej ta struktura „skłania się” w stronę osób w wieku poprodukcyjnym, tym mniejsza szansa na odwrócenie negatywnych trendów. Struktura ta jest również niezwykle istotna z punktu widzenia prognoz rozwoju społeczno-gospodarczego gminy. Lepsze perspektywy rozwojowe mają jednostki samorządu terytorialnego, w których przeważającą częścią tej struktury stanowią ludzie młodzi.

Według danych GUS w 2021 r. w Gminie Goraj zamieszkiwało 2398 osób w wieku produkcyjnym, 970 osób w wieku poprodukcyjnym oraz 549 osób w wieku przedprodukcyjnym.

W analizowanym okresie (w latach 2016-2021) liczba ludności gminy w poszczególnych grupach ekonomicznych przedstawia się następująco:

- w wieku przedprodukcyjnym wzrasta o 4 osoby
- w wieku produkcyjnym spada o 283 osób
- w wieku poprodukcyjnym wzrosła o 16 osób.

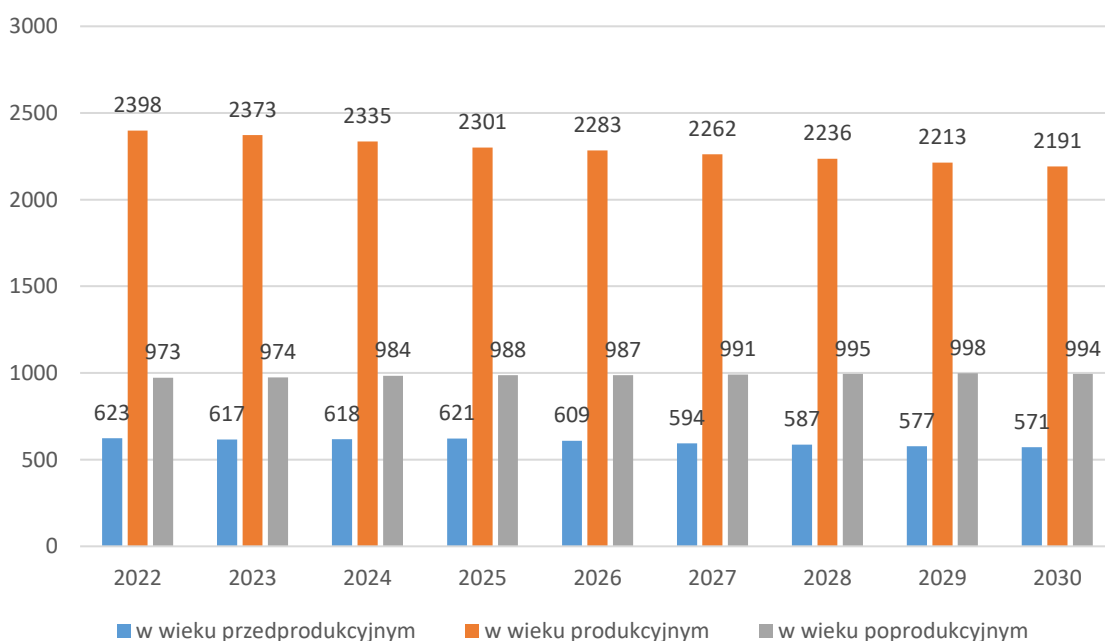
W analizowanym okresie (2016-2021) udział ludności wg ekonomicznych grup wieku kształtuje się następująco:

- udział ludności w wieku przedprodukcyjnym wzrasta z 13,04% do 14,02%
- udział ludności w wieku produkcyjnym spada z 64,14% do 61,22%
- udział ludności w wieku poprodukcyjnym rośnie z 22,82% do 24,76%.

Odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym jest niższy aż o 10,74% niż ludności w wieku poprodukcyjnym, co świadczy niekorzystnie o witalności gminy. Wskaźnikiem, który najtrafniej oddaje zjawisko starzejącego się społeczeństwa i pozwala na ocenę struktury demograficznej ludności zamieszkującej Gminę Goraj jest wskaźnik obciążenia demograficznego obrazujący odsetek osób w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem. W analizowanym okresie (2016-2021) przedmiotowy wskaźnik wzrósł z 19,6% do 21,4% (średnia wartość dla całego województwa wynosi 19%, a dla powiatu biłgorajskiego 19,8%).

Według *Prognozy ludności gmin na lata 2017-2030* odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym będzie przekraczał 25% i w 2030 roku osiągnie wartość 26,5%, natomiast liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym będzie systematycznie malała i w 2030 roku wyniesie 15,2% ludności ogółem. Starzeniu się populacji ma towarzyszyć dodatkowo spadek liczby mieszkańców, co jest konsekwencją spadku płodności oraz ruchów migracyjnych.

Wykres 7 Prognoza udziału ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem w Gminie Goraj do roku 2030

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030

Problem starzenia się populacji, zarówno miast jak i wsi, zaczyna być współcześnie coraz bardziej odczuwalny. Podobnie jak w całym kraju, w województwie lubelskim obserwowany jest proces starzenia się ludności. Główną przyczyną tych zmian jest tzw. przesuwanie się w czasie „roczników wyżów i niżów demograficznych”, a także występujący od początku lat 90. XX wieku spadek współczynnika dzietności oraz wydłużanie się przeciętnego czasu trwania życia. Jest to przede wszystkim wynik zmian kulturowych i kształtowania się nowego modelu rodziny. Wzrosły również aspiracje zawodowe kobiet i zmieniła się ich rola w rodzinie⁴.

Złożoność zjawiska starzenia się społeczeństwa stanowi istotne wyzwanie na poziomie regionalnym i lokalnym. Istotna jest identyfikacja możliwych działań na konkretnym poziomie tak, aby zapobiec skutkom negatywnych zjawisk demograficznych. Sprostać należy wzrostowi zapotrzebowania na usługi społeczne i zdrowotne, konieczności realizacji inwestycji w komunikację i znoszenie barier architektonicznych oraz zmiany struktury rodziny, konsumpcji, innowacyjności i produktywności pracy ludzkiej. Starzenie się społeczeństwa stanowi również wyzwanie dla rynku pracy. Zagadnienia te stanowią wyzwania i wymagają współpracy różnych środowisk: samorządów terytorialnych, podmiotów gospodarczych i organizacji pozarządowych.

WNIOSKI:

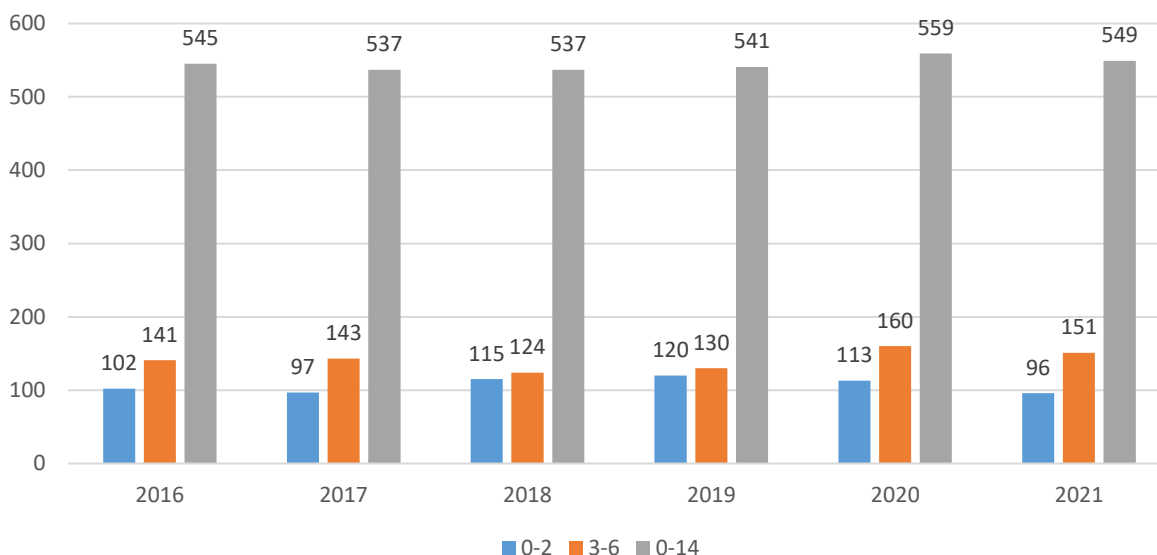
- Negatywne trendy demograficzne i niekorzystne prognozy świadczą o postępującym procesie starzenia się społeczeństwa, co skutkuje m.in. zmniejszaniem zasobu siły roboczej, osłabieniem lokalnego kapitału ludzkiego, a także pogarszaniem struktury rynku pracy.
- Ujemny przyrost naturalny oraz saldo migracji prowadzą do wyludniania się obszaru gminy.
- Dla polityki rozwoju gminy istotnym wyzwaniem jest zahamowanie niekorzystnych trendów demograficznych poprzez m.in. zatrzymanie obecnych mieszkańców oraz przyciąganie nowych mieszkańców gminy (udostępnienie atrakcyjnych terenów osadniczych oraz stworzenie dogodnych warunków dla zamieszkiwania).

⁴Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r., s. 19.

3.1.2 Potencjał oświatowy

Jednym z podstawowych elementów wpływających na możliwość budowania kapitału społecznego na przyszłość jest zapewnienie powszechnego dostępu do wysokiej jakości edukacji. Nowe wyzwania na rynku pracy i rozwój technologii powodują potrzebę stałego wzbogacania wiedzy i kwalifikacji, a także nabywania nowych umiejętności. W roku 2021 gminę zamieszkiwało 96 dzieci w wieku do 2 lat włącznie i 151 dzieci w wieku 3-6 lat; w sumie 247 dzieci, natomiast 10 lat wcześniej w 2011 roku liczby te kształtowały się w następujący sposób: 115+140, co daje w sumie 255 dzieci. W 2011 roku liczba dzieci do 14 roku życia wynosiła 616 a w 2021 r. już 549. Nastąpił zatem spadek o 10,88% liczby dzieci w wieku do 14 roku życia. Jak wynika z wyżej przytoczonych danych liczba dzieci uczęszczających do szkół spadła. Przedmiotowy spadek jest głównie wynikiem negatywnych trendów demograficznych wskazujących na systematyczne zmniejszanie się liczby dzieci (zmniejszenie dzietności). Sytuacje uczęszczania dzieci do szkół poza miejscem zamieszkania są sporadyczne.

Wykres 8 Liczba dzieci wg wieku w Gminie Goraj w latach 2016-2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Gmina Goraj jest organem prowadzącym dla Zespołu Szkół w Goraju, który został utworzony Uchwałą Rady Gminy Goraj z dnia 26 sierpnia 2013 roku. W skład Zespołu Szkół w Goraju wchodzi: Szkoła Podstawowa im. gen. Władysława Sikorskiego oraz Przedszkole

Samorządowe w Goraju. Zespół Szkół od 2015 roku jest jedyną placówką oświatową na terenie Gminy Goraj.

Zdjęcie 1 Zespół Szkół w Goraju

Źródło: <https://www.facebook.com/people/Zesp%C3%B3%C5%82-Szk%C3%B3%C5%82-w-Goraju/100057505866948/>

Zespół Szkół w Goraju zatrudnia 25,66 nauczycieli (w przeliczeniu na etaty). Liczba uczniów w oddziale przedszkolnym wynosi 73, a w szkole podstawowej 251.

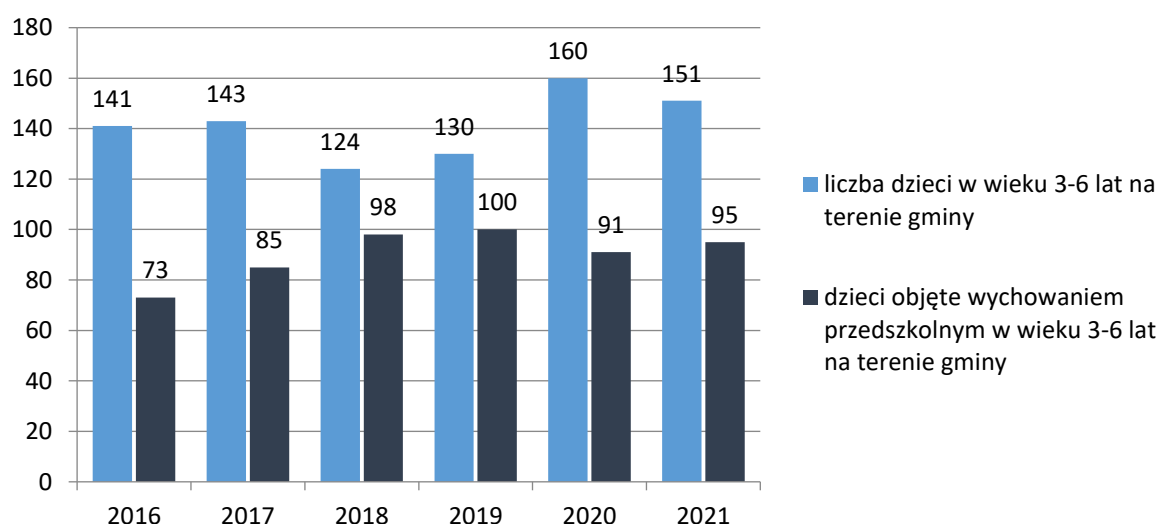
Tabela 2 Zestawienie liczby uczniów i pracowników szkół w roku szkolnym 2021/2022 w Gminie Goraj

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miejskiego w Goraju

Nazwa szkoły	Wyszczególnienie	Liczba uczniów w roku szkolnym				
		2017/ 18	2018/ 19	2019/ 20	2020/ 21	2021/ 22
Zespół Szkół w Goraju	Liczba zatrudnionych nauczycieli (w przeliczeniu na etaty)	31,49	31,14	25,50	25,18	25,66
	Liczba oddziałów	18	18	16	17	17
	Liczba uczniów - oddział przedszkolny (Goraj)	59	71	62	71	73
	Liczba uczniów - Szkoła Podstawowa w Goraju	286	287	217	247	251
	Liczba uczniów ogółem	345	358	279	318	324

W latach 2016-2021 odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym na terenie gminy kształtował się średnio na poziomie 64,48%. W poszczególnych latach wynosił on odpowiednio: 51,8%, 59,4%, 79%, 76,9%, 56,9% i 62,9%. Jest to wynik znacznie niższy niż średnia wojewódzka (85,48%).

Wykres 9 Dzieci uprawnione i objęte edukacją przedszkolną w Gminie Goraj w 2021 roku

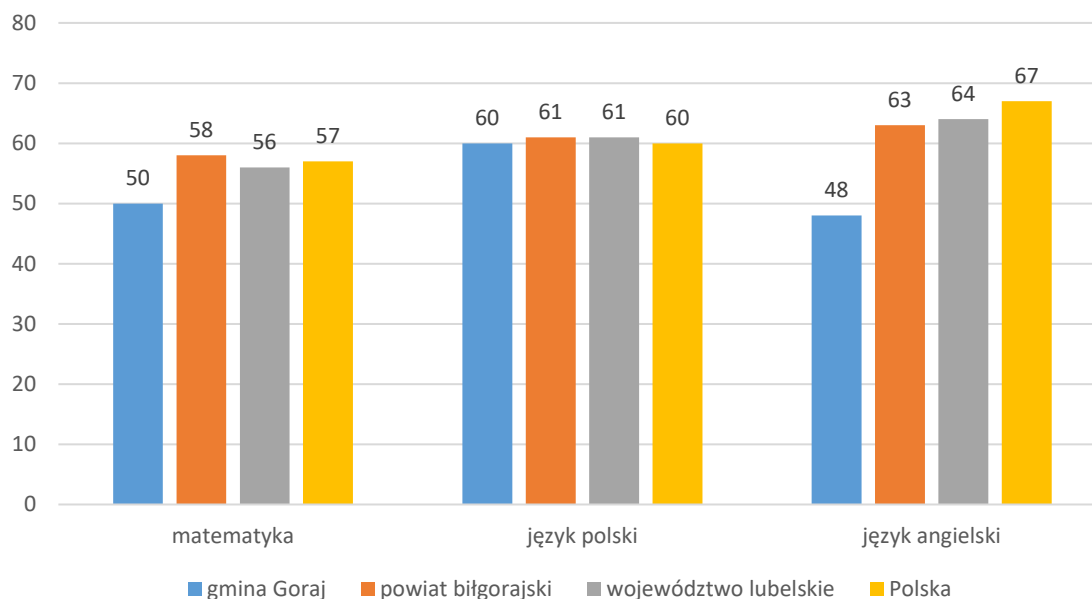

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W Gminie Goraj odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych opieką przedszkolną jest niski. W 2021 r. ten odsetek wynosił 62,9%. Dla porównania w powiecie biłgorajskim wynik ten wynosił – 87,4%, w województwie lubelskim – 87,9%. Na terenie Gminy Goraj nie funkcjonuje żadne przedszkole niepubliczne oraz żaden żłobek.

Analiza danych dotyczących egzaminów ośmioklasistów wskazuje, iż uczniowie uczęszczający do placówek oświatowych na terenie Gminy Goraj w 2022 r. osiągnęli wyniki poniżej średniej zarówno w powiecie, jak i województwie i kraju. Najlepszy wynik osiągnęli z języka polskiego: 60% (średnia w powiecie biłgorajskim – 61%, w województwie lubelskim – 61%, w kraju – 60%). Z matematyki uczniowie osiągnęli wynik na poziomie 50% (średnia w powiecie biłgorajskim – 58%, w województwie lubelskim – 56%, w kraju – 57%). Z języka angielskiego wynik egzaminu kształtował się na poziomie 48% - ostatnie miejsce w powiecie (średnia w powiecie biłgorajskim – 63%, w województwie lubelskim – 64%, w kraju – 67%).

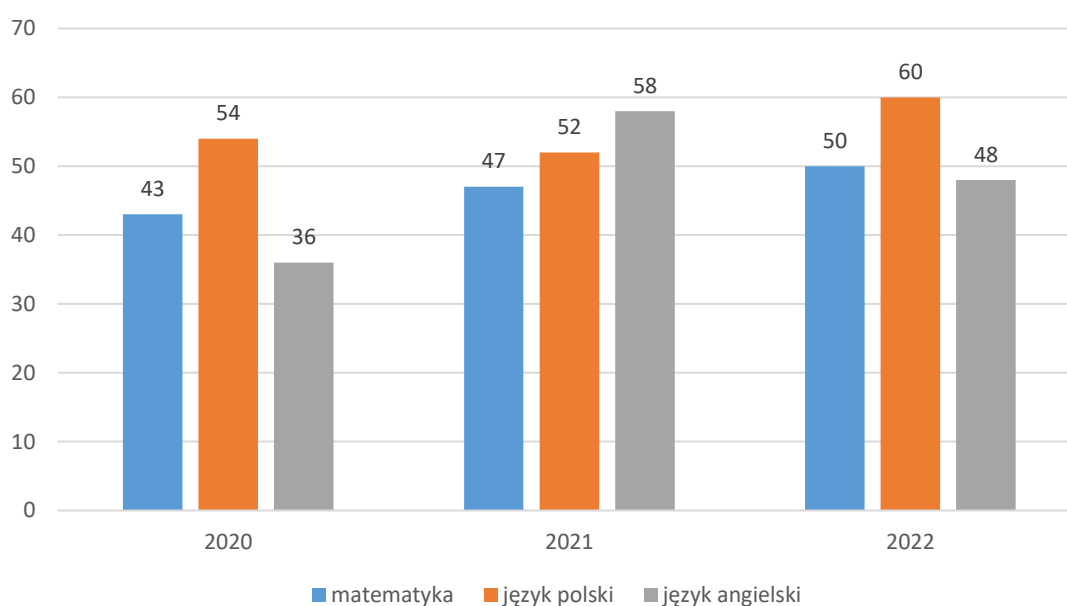
Wykres 10 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w Gminie Goraj w 2022 r. na tle powiatu biłgorajskiego, województwa lubelskiego i Polski – średni wynik w %

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centralnej Komisji Egzaminacyjnej

Wyniki egzaminu z języka angielskiego w 2022 r. były gorsze od wyników w 2021 r. (58%), ale lepsze niż w 2020 r. (36%). W 2022 roku w stosunku do roku poprzedniego odnotowano wzrost o 8% w wynikach z języka polskiego oraz o 3% z matematyki. Wyniki egzaminu w Gminie Goraj w 2022 r. były niższe niż średnie wyniki zarówno w powiecie biłgorajskim, jak i województwie lubelskim.

Wykres 11 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w Gminie Goraj w latach 2020-2022 r. – średni wynik w %

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centralnej Komisji Egzaminacyjnej

Wyniki egzaminu z matematyki są coraz lepsze na przestrzeni ostatnich lat (wzrosły z 43% w 2020 r. do 50% w 2022 r., ale kształtują się poniżej średniej dla powiatu (58%) i województwa (56%). W zakresie języka polskiego odnotowuje się poprawę w porównaniu do roku poprzedniego o 8 punktów procentowych (z 52% na 60%), ale wynik jest niższy od średniej dla powiatu oraz województwa (61%).

Tabela 3 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w latach 2020-2022 r. – średni wynik w %

	2020			2021			2022		
	matem.	język polski	język angielski	matem.	język polski	język angielski	matem.	język polski	język angielski
Gmina Goraj	43	54	36	47	52	58	50	60	48
powiat biłgorajski	46	61	50	49	62	62	58	61	63
woj. lubelskie	46	60	52	47	61	63	56	61	64

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centralnej Komisji Egzaminacyjnej

Zespół Szkół w Goraju posiada sale gimnastyczne o powierzchni 131,20 m² oraz 522 m² oraz korzysta z boiska sportowego „Orlik”. Przy budynku szkoły uczniowie mogą korzystać z placu zabaw. Szkoła dysponuje 15 salami lekcyjnymi i 2 pracowniami komputerowymi z dostępem do Internetu. W szkole funkcjonuje biblioteka, czytelnia, świetlica oraz stołówka.

Zdjęcie 2 Boisko „Orlik” w Goraju

Źródło: <https://hist.flog.pl>

Zdjęcie 3 Przedszkole w Goraju

Źródło: Strategia Rozwoju Gminy Goraj na lata 2016-2023

Przedszkole posiada oddzielny zmodernizowany budynek, do którego uczęszcza 74 dzieci. Dzieci uczą się w trzech oddziałach. Przedszkole posiada swoje zaplecze kuchenne. Z posiłków (śniadanie, dwudaniowy obiad i podwieczorek) korzystają wszystkie dzieci przedszkolne.

Zespół Szkół posiada nowoczesną i rozbudowaną infrastrukturę multimedialną. We wszystkich salach dydaktycznych szkoły i przedszkola zapewnione są zestawy multimedialne, w tym 13 tablic interaktywnych oraz dostęp do szybkiego Internetu. W placówce działają 2 pracownie komputerowe, w tym jedna 21 stanowiskowa i druga mniejsza dla klas 0-III. W szkole funkcjonuje wyłącznie dziennik lekcyjny elektroniczny. Nauczyciele wykorzystują multimedia w kształceniu uczniów na wszystkich przedmiotach.

W ramach 2 edycji „Zdalnej szkoły” pozyskano 25 laptopów oraz 14 komputerów nowej generacji AIO. Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego w Lublinie użyczył szkole podstawowej do pracy zdalnej uczniów 25 tabletów z dostępem do Internetu (użyczenie na 5 lat). Wszystkie wymienione sprzęty były udostępnione uczniom i nauczycielom do wykorzystania w okresie zdalnej nauki. Szkoła podstawowa została przyłączona do Ogólnopolskiej Sieci Edukacyjnej. W ramach tego działania uzyskano dostęp do szybkiego Internetu, co znacznie usprawniło pracę na platformach edukacyjnych on-line.

W roku 2020/2021 w Zespole Szkół w Goraju zatrudnionych było łącznie w ciągu roku szkolnego 33 nauczycieli, zgodnie z kwalifikacjami. W zdecydowanej większości nauczyciele posiadają uprawnienia do nauczania 2 i więcej przedmiotów. Wszyscy posiadają stopień naukowy magistra z przygotowaniem pedagogicznym.

Gmina realizując obowiązki określone w art. 32 ust. 6 oraz art. 39 ustawy *Prawo oświatowe* dowoziła do końca czerwca 2021 r. 133 dzieci, a od września 2021 r. 131 dzieci do Zespołu Szkół w Goraju oraz 7 dzieci do szkół specjalnych położonych na terenie Biłgoraja. Gmina otrzymała pomoc materialną na zakup podręczników w ramach Rządowego Programu. Uczniowie klasy I, IV i VII oraz uczniowie z niepełnosprawnościami otrzymali bezpłatne podręczniki do zajęć z edukacji: polonistycznej, matematycznej, przyrodniczej i społecznej, podręczniki do zajęć z zakresu danego języka obcego nowożytnego. Materiały ćwiczeniowe otrzymali wszyscy uczniowie szkoły podstawowej. Na ten cel gmina otrzymała dotację celową od Wojewody Lubelskiego w wysokości 25 541,96 zł.

Liczba dzieci uczęszczających do szkół na terenie gminy w okresie ostatnich pięciu lat zmniejszyła się o 12%. Jest to trend charakterystyczny dla przeważającej większości jednostek samorządu terytorialnego, nie tylko w województwie lubelskim, ale w całym kraju. Wpływ na to ma przede wszystkim niekorzystne zjawisko niżu demograficznego.

Pozytywnym zjawiskiem jest wzrost liczby dzieci uczęszczających do oddziałów przedszkolnych (o 19% w ciągu ostatnich 5 lat), co przekłada się na osiągany coraz wyższy wskaźnik edukacji przedszkolnej w gminie oraz świadczy o upowszechnianiu tej formy edukacji.

WNIOSKI:

- Niski odsetek dzieci objętych edukacją przedszkolną na terenie gminy.
- Słabsze wyniki egzaminów ósmoklasisty w porównaniu do średniej powiatu i województwa.

3.1.3 Potencjał kapitału społecznego

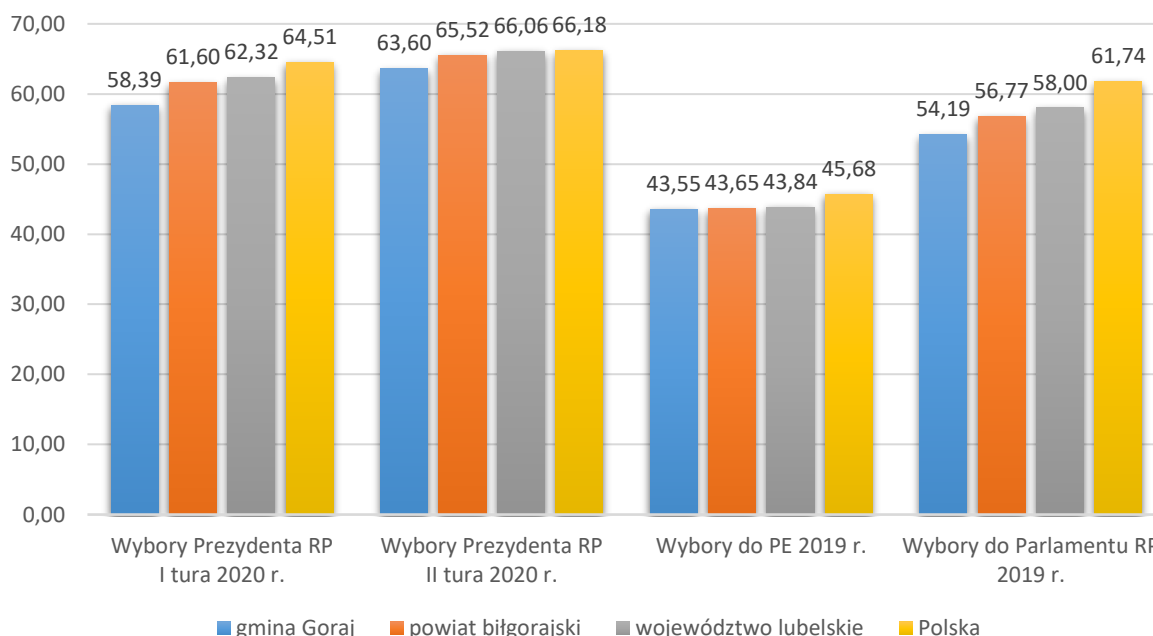
Kapitał społeczny zgodnie z definicją podawaną przez Encyklopedię PWN jest to: całość stosunków społecznych w obrębie danej zbiorowości, umożliwiająca w przyszłości

nawiązywanie innych konstruktywnych relacji społecznych⁵. Ich podstawą jest zaufanie oraz współpraca w różnych obszarach życia społecznego.

Badacze kapitału społecznego sugerują różne wskaźniki do jego określenia. Robert Putnam proponuje następujące rodzaje danych statystycznych: członkostwo w grupach dobrowolnych lub liczba takich grup, frekwencja wyborcza oraz czytelnictwo czasopism. Dodaje również pomiar poziomu altruizmu (np. poprzez udział wydatków na cele charytatywne w wydatkach ogółem poszczególnych osób, liczba osób oddających krew). Z kolei Francis Fukuyama doradza pomiar kapitału społecznego za pomocą „braku” kapitału społecznego, tj. różnego rodzaju dysfunkcji społecznych, takich jak: wskaźnik przestępczości, odsetek rozwodów, ilość zażywanych narkotyków, liczba procesów, wskaźnik samobójstw, rozmiar szarej strefy⁶.

Jednym ze wskaźników, najczęściej przytaczanym w literaturze i pracach diagnostycznych z zakresu polityki lokalnej, odzwierciedlającym poziom kapitału społecznego i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego jest frekwencja wyborcza. Analizując frekwencję wyborów z lat 2019-2020 do następujących instytucji: wybory Prezydenta RP, wybory do Parlamentu UE, wybory do Parlamentu RP, należy stwierdzić, że w Gminie Goraj kształtowała się ona na niższym poziomie niż w Polsce, województwie lubelskim i powiecie biłgorajskim.

Wykres 12 Porównanie frekwencji (%) w wyborach w latach 2019-2020 w Gminie Goraj na tle powiatu, województwa i Polski

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej

5 [kapitał społeczny - Encyklopedia PWN - źródło wiarygodnej i rzetelnej wiedzy](#)

6 K. Sierocińska, Kapitał społeczny. Definiowanie, pomiar i typy, „Studia Ekonomiczne”, nr I (LXVIII) 2011, Instytut Nauk Ekonomicznych PAN, s. 76-77.

Porównując frekwencję wyborczą Gminy Goraj z pozostałymi gminami powiatu biłgorajskiego w I turze wyborów prezydenckich Gmina Goraj zajęła 13 miejsce (na 14 gmin w powiecie) – frekwencja wyniosła 58,39%, w II turze wyborów prezydenckich 10 miejsce z frekwencją 63,60%, w wyborach do Parlamentu Europejskiego 6 miejsce z frekwencją 43,55% oraz w wyborach do Parlamentu RP 10 miejsce z frekwencją 54,19%.

Patrząc na wyniki frekwencji w analizowanych wyborach, należy stwierdzić, że aktywność wyborcza mieszkańców gminy jest na niskim poziomie (z wyjątkiem wyborów do Parlamentu Europejskiego) i należy podjąć działania aktywizacyjne w tym obszarze.

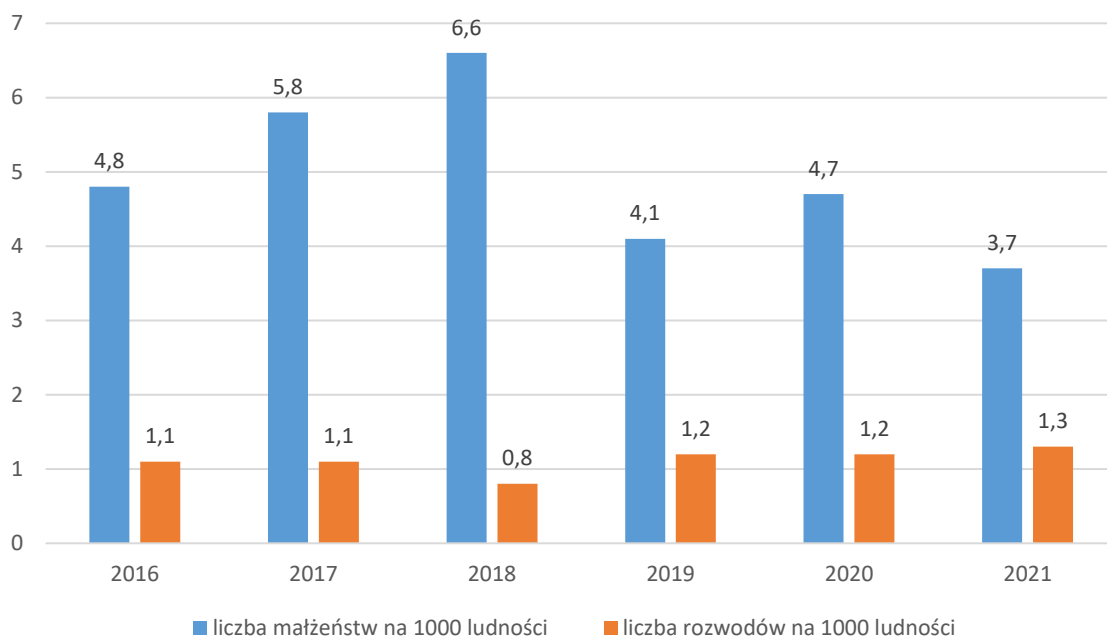
Rozpatrując determinanty zachowań wyborczych społeczeństwa w demokracjach zachodnich zauważa się, iż na poziomie jednostkowym następujące cechy wpływają na aktywność wyborczą: płeć męska, wiek w granicach 35-55 lat, wyższe wykształcenie, fakt zamieszkiwania w mieście, wyższy status społeczny, zadowalające dochody, stan cywilny - związek małżeński. W Polsce obserwuje się w tym względzie następujące prawidłowości: bierność wyborcza wzrasta wraz z niższym poziomem wykształcenia, rzadszym uczestnictwem w praktykach religijnych, niższymi dochodami, brakiem stałego zatrudnienia, obojętnym stosunkiem do religii, zajmowaniem szeregowego stanowiska pracy, zatrudnieniem w sektorze prywatnym oraz młodym lub podeszłym wiekiem wyborcy⁷.

Jak wspomniano wcześniej, wskaźnikami pomagającymi zmierzyć kapitał społeczny mogą być odsetek rozwodów i poziom przestępczości. W ostatnich latach liczba rozwodów w Polsce znacznie wzrosła, jednocześnie rodzina jest ważnym źródłem kapitału społecznego, w której kształtowane są takie wartości jak zaufanie i współpraca.

W Gminie Goraj w 2021 roku zawartych zostało 15 małżeństw, co odpowiada 3,8 małżeństwom na 1000 mieszkańców (znacznie mniej niż w województwie lubelskim oraz w kraju). Jednocześnie w tym samym roku odnotowano 1,3 rozwodów przypadających na 1000 mieszkańców. Wśród mieszkańców Gminy Goraj można wyróżnić 29,6% mieszkańców stanu wolnego, 57,6% w małżeństwie, 2,2% po rozwodzie, a 9,9% to wdowy/wdowcy.

7 Z. J. Pietraś, Decydowanie polityczne, Warszawa – Kraków 1998, s.458

Wykres 13 Liczba małżeństw i rozwodów na 1000 ludności na terenie Gminy Goraj w latach 2016-2021

Źródło: https://www.polskawliczbach.pl/gmina_Goraj#dane-demograficzne

W 2021 r. w Gminie Goraj na 1000 ludności zawarto 3,7 małżeństw oraz 1,3 rozwodów. W tym samym roku w województwie lubelskim zawarto 4,3 małżeństw oraz 1,5 rozwodów. W Polsce w 2021 r. dane kształtowały się następująco: 4,4 małżeństw i 1,6 rozwodów.

Poziom przestępczości w Gminie Goraj kształtuje się na znacznie niższym poziomie w porównaniu do całej Polski oraz województwa lubelskiego. Według danych gminy w 2021 roku stwierdzono tu 47 przestępstw, z czego 46 o charakterze kryminalnym. Poniższa tabela przedstawia liczbę interwencji Posterunku Policji we Frampolu w latach 2017-2021.

Tabela 4 Liczba interwencji Posterunku Policji we Frampolu w latach 2017-2021

Rok		2017	2018	2019	2020	2021
Liczba interwencji ogółem		180	226	167	153	157
Liczba osób przewiezionych do izby Wyrzeźwień		2	15	6	-	-
Liczba osób doprowadzonych do PDOZ KPP w Bilgoraju w celu wyrzeźwienia		8	6	5	6	6
Liczba przestępstw ogółem						
w tym	Przestępstwa o charakterze kryminalnym	25	34	38	56	46
	Czyny karalne nieletnich	1	1	2	1	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GOPS w Goraju

Kolejnym wskaźnikiem odzwierciedlającym poziom kapitału społecznego jest liczba osób korzystających z pomocy społecznej. W latach 2017-2021 w Gminie Goraj znacznie spadła liczba osób objętych pomocą społeczną z powodu ubóstwa: z 436 do 171, a także rodzin: ze 128 do 57 (jedna osoba/rodzina może skorzystać z pomocy z kilku powodów). W poniższych tabelach zestawiono kategorie, w których została przyznana pomoc oraz liczbę osób, która z niej skorzystała w latach 2017-2021.

Tabela 5 Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej w podziale na przyczyny

Lp.	Powody przyznania pomocy społecznej	Liczba rodzin				
		2017	2018	2019	2020	2021
1.	Ubóstwo	128	117	92	72	57
2.	Sieroctwo	1	0	0	0	0
3.	Bezdomność	1	0	0	0	0
4.	Potrzeba ochrony macierzyństwa, w tym:	30	28	26	20	16
	a. Wielodzietność					
5.	Bezrobocie	42	29	25	28	32
6.	Niepełnosprawność	64	66	47	37	30
7.	Długotrwała lub ciężka choroba	76	68	55	31	22
8.	Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego	138	152	123	85	55
9.	Przemoc w rodzinie	1	2	1	0	1
10.	Alkoholizm	2	1	1	0	0
11.	Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego	2	1	1	1	2
12.	Zdarzenie losowe	0	0	0	0	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GOPS w Goraju

Tabela 6 Liczba mieszkańców Gminy Goraj korzystających z pomocy społecznej, według powodu przyznania pomocy

Lp.	Powody przyznania pomocy społecznej	Liczba osób				
		2017	2018	2019	2020	2021
1.	Ubóstwo	436	418	321	232	171
2.	Sieroctwo	2	0	0	0	0
3.	Bezdomność	1	0	0	0	0
4.	Potrzeba ochrony macierzyństwa, w tym:	174	160	117	117	98
	b. Wielodzietność					
5.	Bezrobocie	131	103	151	87	90
6.	Niepełnosprawność	179	178	116	99	83

7.	Długotrwała lub ciężka choroba	178	140	116	59	39
8.	Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego	443	472	368	236	144
9.	Przemoc w rodzinie	2	8	6	0	4
10.	Alkoholizm	4	3	1	0	0
11.	Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego	4	1	3	1	2
12.	Zdarzenie losowe	0	0	0	0	0

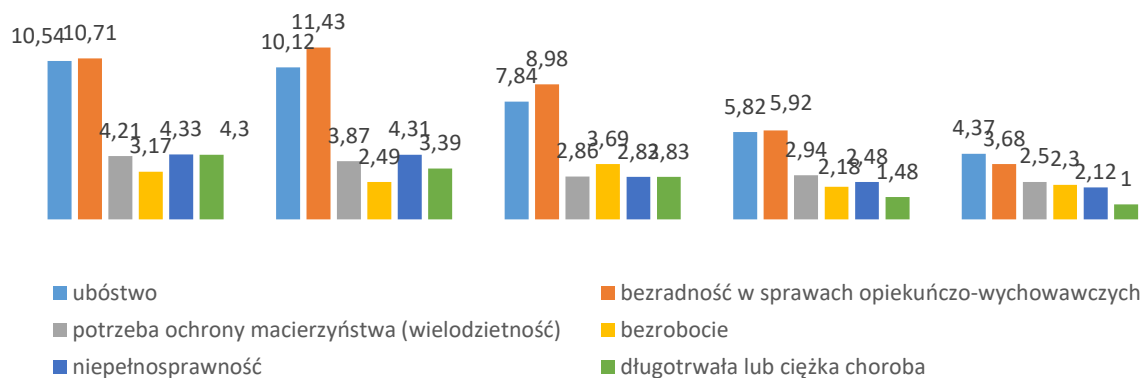
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GOPS w Goraju

W latach 2017-2021 mieszkańcy Gminy Goraj ze świadczeń przyznanych przez GOPS korzystali w sześciu wiodących obszarach tj.: ubóstwo, długotrwała lub ciężka choroba, niepełnosprawność, potrzeba ochrony macierzyństwa (w tym wielodzietność), bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego oraz bezrobocie. Znacznie mniej osób korzystało z pomocy społecznej w związku z problemem alkoholowym, przemocą w rodzinie, bezdomnością, zdarzeniami losowymi czy trudnościami w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego.

Największą grupą beneficjentów w Gminie Goraj (w 2021 roku) stanowiły osoby: ubogie (171 osób), bezradne w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego (144 osoby), potrzebujące ochrony macierzyństwa – wielodzietność (98 osób), bezrobotne (90 osób), niepełnosprawne (83 osoby) oraz długotrwale lub ciężko chorujące (39 osób).

Analizując liczbę osób korzystających z pomocy społecznej zauważalny jest znaczny spadek, co wskazuje na dobry kierunek rozwoju kapitału społecznego a także poprawiającą się ogólną sytuację mieszkańców Gminy Goraj.

Wykres 14 Odsetek osób korzystających z pomocy społecznej w latach 2017-2021 w Gminie Goraj

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GOPS w Goraju

W ramach analizowania sytuacji w obszarze kapitału społecznego należy również zwrócić uwagę na udział mieszkańców w kulturze. Jednym z wyznaczników, pozwalających na zbadanie ww. udziału, jest czytelnictwo.

Na obszarze Gminy Goraj działa Gminna Biblioteka Publiczna w Goraju. Biblioteka zlokalizowana jest w budynku Gminnego Ośrodka Kultury w Goraju, który w poprzednim roku przeszedł gruntowną modernizację i dlatego też baza lokalowa jest na odpowiednim poziomie spełniającym oczekiwania XXI wieku. Na koniec 2021 roku zasoby biblioteki zamknęły się liczbą 12531 pozycji książkowych. W 2021 roku liczba odwiedzin w bibliotece wyniosła 6309, w tym w wypożyczalni 5835 i w czytelni 474. W bibliotece jest 363 zarejestrowanych czytelników. W 2021 r. udzielono w bibliotece 100 informacji⁸. W bibliotece znajduje się 5 stanowisk komputerowych z bezpłatnym dostępem do Internetu.

W Gminnej Bibliotece Publicznej w Goraju oprócz podstawowych form działalności, prowadzona jest także działalność kulturalno-oświatowa, skierowana do dzieci, młodzieży i osób dorosłych m.in. w następujących formach: lekcje biblioteczne, dyskusje nad książką, spotkania z książką – głośne czytanie, konkursy, zajęcia praktyczne- tworzenie laurek, pisanek, imprezy masowe - festiwale, Narodowe Czytanie i inne.

Tabela 7 Liczba wypożyczeń i udostępnień w ciągu roku

Rodzaj wypożyczeń i udostępnień	Ogółem	Na zewnątrz	Na miejscu
Książka	12926	11982	944
Czasopismo	423	179	244

Źródło: Raport o stanie Gminy za 2021 rok.

W 2021 r. biblioteka realizowała następujące programy i projekty:

- MAŁA KSIĄZKA WIELKI CZŁOWIEK – akcja czytelnicza przeznaczona dla dzieci,
- NARODOWY PROGRAM ROZWOJU CZYTELNICTWA – w ramach Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0. na lata 2021-2025 Priorytet 1 Poprawa oferty bibliotek publicznych Kierunek interwencji 1.1. Zakup i zdalny dostęp do nowości wydawniczych – w 2021 r. biblioteka otrzymała kwotę 4 000 zł,
- ACADEMICA – Centralna Wypożyczalnia Międzybiblioteczna Publikacji Naukowych. Biblioteka przystąpiła do projektu finansowanego przez UE z Europejskiego Funduszu

⁸ Raport o stanie Gminy za 2021 rok, Urząd Miejski w Goraju, s. 82.

Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Innowacja Gospodarcza. Program jest pilotowany przez Bibliotekę Narodową. W bibliotece uruchomiono terminal systemu CWPB na którym czytelnicy mogą na miejscu korzystać z publikacji cyfrowych. System ACADEMICA oferuje: pełnotekstowe przeszukiwanie setki tysięcy współczesnych publikacji naukowych, artykułów, monografii podręczników i skryptów – szczególnie przydatne dla uczniów i studentów,

- NARODOWE CZYTANIE 2021 w Gminnej Bibliotece Publicznej w Goraju , Gabriela Zapolska „Moralność Pani Dulskiej”,
- Konkurs - Przygoda ze „Zwiadowcami” – zabawa miała na celu promowanie serii Johna Flanagana. Zadaniem było zrobienie filmu i zdjęć,
- DYSKUSYJNY KLUB KSIĄŻKI – projekt Instytutu Książki- Dyskusyjny Klub Książki – projekt DKK realizowany jest przy wsparciu finansowym i merytorycznym Instytutu Książki, za pośrednictwem Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Lublinie.

W 2021 czynnie działał przy Bibliotece Dyskusyjny Klub Książki pod nazwą „KURNIK”, w ramach którego organizowane są m.in. spotkania członków klubu i spotkania autorskie. Poprzez działalność Klubu nawiązała się współpraca z innymi bibliotekami w ramach DDK⁹.

Poniższa tabela pokazuje jak kształtuje się obszar czytelnictwa w ostatnich latach.

Tabela 8 Czytelnictwo w Gminie Goraj – wybrane wskaźniki

Wyszczególnienie	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Księgozbiór [wol.]	10608	10841	10963	11444	11776	11909	12142	12531
Czytelnicy w ciągu roku [osoba]	411	477	455	432	377	387	337	363
Wypożyczenia księgozbioru na zewnątrz [wol.]	10069	10892	10010	10667	9814	10086	10010	11982

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Gminny Ośrodek Kultury

Gminny Ośrodek Kultury w Goraju (GOK) rozpoczął swoją działalność w 1973 roku, z chwilą utworzenia w powiecie biłgorajskim Gminy Goraj. Pierwsze wzmianki o funkcjonowaniu jednostki możemy odnaleźć w Kronice Goraja i są datowane na rok 1975.

⁹ Raport o stanie Gminy za 2021 rok, Urząd Miejski w Goraju, s. 85.

Gminny Ośrodek Kultury jest samorządową instytucją kultury działającą na terenie Gminy Goraj, która prowadzi działalność w zakresie upowszechniania, ochrony i tworzenia kultury. Jej głównym zadaniem jest organizowanie wydarzeń kulturalnych, prowadzenie kół zainteresowań, wspieranie amatorskiego ruchu artystycznego i nawiązywanie współpracy z różnymi instytucjami na terenie gminy, powiatu, województwa w celu organizacji wydarzeń, spotkań i zapewnienia mieszkańcom gminy kreatywnego spędzania czasu wolnego. Zadaniem Gminnego Ośrodka Kultury w Goraju jest również rozpoznawanie i pobudzanie potrzeb, szeroka współpraca ze szkołami, instytucjami i organizacjami na płaszczyźnie upowszechnienia kultury i wiedzy, prowadzenie dokumentacji życia kulturalnego w gminie, współorganizacja wydarzeń patriotycznych, państwowych i religijnych i strażackich. GOK ponadto realizuje projekty dofinansowywane ze środków zewnętrznych.

W Gminnym Ośrodku Kultury obecnie pracuje 5 osób: dyrektor, dwóch instruktorów: ds. muzyki i plastyki oraz dwóch pracowników gospodarczych.

Przy GOK-u działają obecnie takie zespoły jak: Gminna Orkiestra Dęta, Dziecięcy Zespół Wokalny, Młodzieżowy Zespół Wokalny, sekcja fletowa, dwa kółka plastyczne (dziecięce i młodzieżowe), kółko dziennikarskie oraz Nieformalna Grupa „Aaricia”. GOK ponadto sprawuje opiekę nad zespołami śpiewaczymi (Hosznianki) i Kołami Gospodyń Wiejskich (Zastawie, Goraj, Bononia i „Kalina” z Zagród) oraz solistami - śpiewakami ludowymi. Ścisłe współpracuje również ze stowarzyszeniami: Stowarzyszeniem Kobiet Goraja - Kobieta Aktywna, Stowarzyszeniem Inicjatyw Społecznych „Zagrodzanie” oraz Stowarzyszeniem Przyjaciół Ziemi Gorajskiej „Gorajszczyzna”.

Najważniejsze wydarzenia i działania realizowane przez GOK w ciągu roku to: Gorajskie Kolędowanie – Gminny Przegląd Form Artystycznych o Tematyce Bożonarodzeniowej i Noworocznej w styczniu, Międzygminny Festiwal Muzyki Ludowej im. Anny Malec w maju, Festyn Rodzinny w lipcu, wydawanie lokalnego kwartalnika o tematyce społeczno-kulturalnej „Cebulanka”, wydawanie kalendarza stylizowanego z udziałem mieszkańców Gminy Goraj i okolic, wydarzenia cykliczne takie jak Dzień Kobiet, Dzień Dziecka, potańcówki w remizach na terenie gminy.

Gminny Ośrodek Kultury w Goraju jest samorządową instytucją kultury, która powstała przez połączenie Gminnego Ośrodka Kultury z Gminną Biblioteką Publiczną w Goraju. Prowadzi wielokierunkową działalność we własnym środowisku wiejskim oraz jest koordynatorem działalności kulturalnej na terenie Gminy Goraj. Działalność Gminnego Ośrodka Kultury w Goraju oparta jest przeważnie na amatorskim ruchu artystycznym.

Już od lat 70-tych XX wieku placówka była „sercem” kulturalnym gminy. Od pierwszych lat jej istnienia mieszkańcy gminy mogli korzystać z bogatej oferty artystycznej. Jedną z nich było zorganizowanie w 1975 roku pleneru malarskiego studentów Akademii Sztuk Pięknych Warszawy i Krakowa, który stał się atrakcją Goraja i gminy przez następne lata. Gminny Ośrodek Kultury od lat jest również organizatorem wszelkich imprez sportowych i kulturalno-rozrywkowych m. in. koncertów, konkursów, Dnia Kobiet, Dnia Matki, Jasełek, festynów, spektakli teatralnych, wystaw i różnych spotkań kulturalnych.

W Gminnym Ośrodku Kultury prężnie rozwijały się liczne koła zainteresowań i zespoły artystyczne, które do dzisiaj mają rzesze zwolenników.

Od 1977 r. do 2008 r. GOK kierował dyrektor Kazimierz Piróg, natomiast od 2008 r. dyrektorem Gminnego Ośrodka Kultury jest Marta Miszczak-Najda, absolwentka Wydziału Kulturoznawstwa UMCS w Lublinie. W tym czasie m.in. zaczęto wydawać czasopismo „Cebulanka”, tworzone we współpracy z lokalną młodzieżą.

W 2021 r. GOK skupiał około 200 osób działających w różnych zespołach i grupach artystycznych zróżnicowanych wiekowo i repertuarowo:

- Gminna Orkiestra Dęta – 15 członków,
- Kółko teatralne dla dorosłych i młodzieży – ok. 20 osób,
- Kółko dziennikarskie – 4 osoby,
- Kółko teatralne dla dzieci – 18 osób,
- Zespół Wokalny – 15 osób,
- Zespoły śpiewacze i KGW – ok. 120 osób,
- Nieformalna Grupa „Aaricia” – 7 osób.

Ważniejsze wydarzenia organizowane lub współorganizowane przez GOK w 2021 r.:

- Przygotowanie nagrań kolęd w wykonaniu grup i solistów,
- XIII Gorajskie Kolędowanie (w wersji online ze względu na panującą pandemię),
- Współorganizacja uroczystej I Sesji Rady Miejskiej w GOK,
- Zorganizowanie konkursu regionalnego pn. KOBIETA dla dorosłych w formie online i pobudzenie do kreatywności poprzez różne dziedziny sztuki i kultury,
- Przygotowywanie kokoszników do Kalendarza 2022,
- Udział w wydarzeniach 230 Rocznicy Uchwalenia Konstytucji 3-go maja,
- Gminne eliminacje do 40 Małego Konkursu Recytatorskiego,
- Przesłuchania do 55 OFKIŚL Kazimierz Dolny, w Janowie Lubelskim,

- Majówka z Orkiestrą Dętą po Gminie Goraj i w Ładzie. W tym dniu odbywały się nagrania do Muzyki Zakorzenionej, strony na YT zajmującej się pielęgnowaniem muzyki tradycyjnej,
- Współorganizacja Gminnego Dzień Dziecka,
- Przygotowanie i wystawienie spektaklu „Przed sklepem Jubilera” w wykonaniu grupy teatralnej,
- Udział Pani Janiny Pydo w eliminacjach wojewódzkich do 55 Ogólnopolskiego Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu Dolnym,
- Prowadzenie warsztatów plastycznych w plenerze nad zalewem Biszczka-Żary,
- Warszawska Orkiestra Taneczna Bonanza oraz Gorajska Gminna Orkiestra Dęta rozpoczęły cykl koncertów pn. „Granie przy altanie”,
- Rozpoczęcie warsztatów fotograficznych dla młodzieży i młodych dorosłych z użyciem proszków holi i kolorowych świec dymnych,
- Współorganizacja Festiwalu Śladami Singera,
- 1 sierpnia 2021 r w rocznicę Wybuch Powstania Warszawskiego, 5 drużyn uczestniczyło w Goraju w grze plenerowej zwanej Grą Uliczną, której motywem przewodnim gry był: kolor,
- Organizacja kolejnego (drugiego) koncertu z cyklu: „Granie przy altanie”, w którym zagrała kapela Cyja,
- Udział Pani Janiny Pydo w 55 Ogólnopolskim Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu Dolnym, w którym po raz kolejny zdobyła jedno z czterech I miejsc w kategorii soliści,
- Współorganizacja Fanfary - festiwalu muzycznego w Chłopkowie,
- Współorganizacja Dożynek gminno-parafialnych,
- Organizacja corocznego Festynu rodzinnego,
- Partnerstwo wydarzenia organizowanego przez stowarzyszenie Cebularze z Goraja w I Rowerowej Grze Terenowej,
- Organizacja VII Międzygminnego Festiwalu Muzyki ludowej im. Anny Malec w Jędrzejówce,
- Maria Duma, podopieczna Diany Adamskiej, zajęła I miejsce na wojewódzkich eliminacjach II Ogólnopolskiego Konkursu Wokalnego im. Stanisława Jopka,
- Współorganizacja Koncertu Chórów Ziemi Biłgorajskiej oraz udział w uroczystościach poświęcenia pomnika kardynała Stefana Wyszyńskiego w parku miejskim,
- Udział w „Ogniach Niepodległości” organizowanych przez OSP w Goraju,

- Organizacja części artystycznej z racji obchodów 103 Rocznic Odzyskania Niepodległości,
- Współorganizacja Mikołajek Strażackich,
- Wystawienie spektaklu „Wigilia przez okno”.

Ponadto Gminny Ośrodek Kultury w Goraju pełnił rolę miejsca spotkań. Sala widowiskowa była udostępniana: na sesje Rady Miejskiej, na próby teatralne dla grupy „Arboretum prawdy” działającej przy parafii gorajskiej, na spotkania sołeckie, zebrania w sprawie dożynek gminnych, stowarzyszeń, organizacji pożytku publicznego i strażakom na próby widowiska sylwestrowego.

Projekty realizowane przez Gminny Ośrodek Kultury w Goraju w 2021 rok, dofinansowane z innych źródeł niż dotacja z budżetu Gminy Goraj i dochodów własnych:

- „Gorajskie Kolor(L)ove – warsztaty, gra, wystawa”. Nieformalna Grupa „Aarcia” działająca przy Gminnym Ośrodku Kultury w Goraju otrzymała dofinansowanie w wysokości 4500 zł. Głównym celem projektu było włączenie różnych grup społecznych bez względu na płeć, wiek i poglądy do działań kulturalno-rozrywkowych. W ramach projektu zorganizowano: warsztaty ceramiczne dla kobiet, rodzinną grę uliczną "Z miłości do kolorów". Projekt dofinansowano ze środków programu „Działaj Lokalnie” Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności realizowanego przez Akademię Rozwoju Filantropii w Polsce oraz Fundację Fundusz Lokalny Ziemi Biłgorajskiej.
- „W świecie nowych możliwości technologicznych” – Gminny Ośrodek Kultury w Goraju jest jednym z 200 ośrodków w kraju na 1221, który otrzymał grant w wysokości 69 800 zł. Projekt zakłada doposażenie GOK w niezbędny sprzęt cyfrowy do poszerzenia kulturalnej oferty online: nagrywanie i transmisja online wydarzeń plenerowych i wydarzeń w pomieszczeniach zamkniętych oraz wzbogacenie dotychczasowej oferty: zajęć plastycznych, muzycznych i dziennikarskich. W trakcie realizacji projektu niezbędny jest zakup sprzętu do nagrywania filmów w celu udostępniania wystaw, koncertów, przedstawień i filmów instruktażowych w sieci. Do pełnego korzystania z narzędzi niezbędne jest przeszkolenie wszystkich pracowników merytorycznych GOK w Goraju z obsługi oprogramowania i urządzeń oraz udział w szkoleniach organizowanych przez NCK. Zadaniem projektu jest również przystosowanie dotychczasowej

strony internetowej ośrodka do osób ze szczególnymi potrzebami. Czas trwania projektu: 01.07.2021- 31.06.2022 r.¹⁰

Zdjęcie 4 Gminny Ośrodek Kultury w Goraju

Źródło: <http://gok-goraj.pl/o-nas/>

Istotnym wskaźnikiem wizualizującym jakość kapitału społecznego gminy jest aktywność obywatelska mieszkańców, przejawiająca się uczestnictwem w organizacjach społecznych, grupach nieformalnych i innych organizowanych inicjatywach obywatelskich. Na obszarze Gminy Goraj działa łącznie 18 organizacji oraz 4 Koła Gospodyń Wiejskich.

Stowarzyszenia:

1. Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Gorajskiej – Gorajszczyzna
2. Stowarzyszenie Kobiet Goraja – Kobieta Aktywna
3. Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych w Zagrodach – Zagrodzanie
4. Cebularze - Stowarzyszenie Na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju Miejscowości, Gminy i Parafii Goraj
5. Stowarzyszenie Goraj 1377
6. Stowarzyszenie Zwyczajne Wędkarzy „Amur” w Goraju

¹⁰ Raport o stanie Gminy za 2021 rok, Urząd Miejski w Goraju, s. 79-82.

7. Stowarzyszenie Przyjaciół Chóru Noster Parafii P.W. Św. Bartłomieja w Goraju

Fundacje:

1. Fundacja Polska Synergia

Klub sportowy:

1. LKS Metalowiec Goraj

Ochotnicze Straże Pożarne:

1. w Goraju
2. w Zagrodach
3. w Wólce Abramowskiej
4. w Hoszni Ordynackiej
5. w Kondratach
6. w Hoszni Abramowskiej
7. w Gilowie
8. w Majdanie Abramowskim
9. w Jędrzejówce

Koła Gospodyń Wiejskich:

1. KGW z Goraja
2. KGW Bononianski
3. KGW z Zastawia
4. KGW „Kalina” z Zagród

Klub Seniora w Goraju „Życie zaczyna się po...” powstał w ramach projektu unijnego (Oś Priorytetowa 11 Włączenie społeczne, Działanie 11.2 Usługi społeczne i zdrowotne, Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020) z myślą o osobach, które ukończyły 50 lat i chciałyby aktywnie spędzać czas, dowiedzieć się czegoś nowego lub poszerzyć swoje zainteresowania. Klub zrzesza 30 osób. Jego działanie ma na celu promocję zdrowego i aktywnego stylu życia wśród seniorów. Klub funkcjonuje 5 dni w tygodniu (poniedziałek - piątek) lub w zależności od potrzeb w niedzielę i święta. Celem Klubu jest aktywizacja środowiska seniorów do wspólnego i zorganizowanego spędzania czasu wolnego. W tym celu działania ukierunkowane są na przeprowadzeniu zajęć o charakterze integracyjnym, kulturalno-edukacyjnym, rekreacyjno-sportowym, kulinarnym, prozdrowotnym i informatycznym dostosowanym do możliwości uczestników. Zajęcia prowadzone w ramach klubu nastawione są na zaspokajanie potrzeb towarzyskich poprzez

organizowanie różnego rodzaju uroczystości, spotkań i pogadań oraz na umożliwienie seniorom udziału w imprezach kulturalnych oraz wycieczkach.

Celem przygotowania odpowiednich dla seniorów pomieszczeń został przeprowadzony gruntowny remont części parteru budynku Ośrodka Zdrowia w Goraju za kwotę około 270 000,00 zł. Remont ten obejmował wykonanie sali spotkań, sali zajęć rekreacyjno-sportowych, kuchni, toalet oraz wejścia głównego wraz ze schodami od strony bloku. Ponadto obiekt został bogato wyposażony w sprzęt sportowo-rehabilitacyjny, gastronomiczny, audio-wizualny i komputerowy. Całkowita wartość projektu wynosi: 1 012 458,75 zł w tym kwota dofinansowania w wysokości 857 658,75 zł, zaś wkład własny w formie niepieniężnej wynosi 154 800,00 zł. W 2021 roku wykorzystano 362 762,45 zł z tej kwoty¹¹.

Uwagę zwraca słabo rozwinięta infrastruktura związana z opieką medyczną. Na terenie Gminy Goraj funkcjonuje tylko jeden ośrodek zdrowia – w Goraju. Ponieważ gmina nie posiada szpitala, mieszkańcy korzystają ze szpitali położonych najbliżej gminy, które znajdują się w Janowie Lubelskim i Biłgoraju. W gminie znajdują się dwie apteki (obie w Goraju). W ośrodku zdrowia udzielono 11 440 porad lekarskich¹².

WNIOSKI:

- Niewystarczająco rozwinięta infrastruktura ochrony zdrowia.
- Niska aktywność wyborcza mieszkańców – zalecane działania aktywizacyjne.

3.2 STREFA GOSPODARCZA

3.2.1 Potencjał rolniczy

Według rejonizacji klimatycznej Polski (W. Okołowicza) Gmina Goraj położona jest w obrębie regionu lubelsko-wyżynnego, który cechuje się przewagą wpływów kontynentalnych nadoceanicznymi. Największy wpływ na kształtowanie klimatu Gminy mają masy powietrza polarno-morskiego i polarno-kontynentalnego, stanowiące 90,6% wszystkich mas powietrza napływających w ciągu roku. Pozostałe masy arktyczne, tropikalno-morskie i tropikalno-kontynentalne mają dużo mniejszy wpływ na kształtowanie warunków klimatycznych obszaru. Warunki termiczne są tutaj dość ostre, o wyraźnych cechach

¹¹ Raport o stanie Gminy za 2021 rok, Urząd Miejski w Goraju, s. 58-59.

¹² Informacja pozyskana z UM w Goraju – 20.09.2022 r.

kontynentalnych. Najzimniejszym miesiącem jest styczeń (średnia temperatura wynosi – 3,2°C), a najwyższe temperatury notuje się w lipcu (17,4°C). Niekorzystną cechą klimatu są występujące przymrozki w okresie wegetacyjnym. Zazwyczaj ostatnie przymrozki wiosenne przygruntowe występują 20 maja, zaś jesienią przypadają na ok. 20 września. Okres wegetacyjny (średnia temperatura dobowa powyżej 5°C) wynosi przeciętnie około 203 dni. Wysokość opadów na omawianym obszarze jest zróżnicowana w poszczególnych miesiącach i latach, a także zróżnicowana przestrzennie ze względu na duże urozmaicenie rzeźby (stoki zachodnie i południowo-zachodnie otrzymują najwięcej opadów). W przebiegu rocznym wyraźnie zaznacza się przewaga opadów letnich nad zimowymi (udział opadów latem – 40%). Najwyższe opady występują w lipcu (ok. 90 mm), natomiast najniższe przeważnie w październiku i styczniu (po ok. 30 mm). W lecie przeważają opady intensywne, którym towarzyszą burze, a także opady gradu. Średnia roczna suma opadów wynosi około 700 mm. Trwała pokrywa śniegowa pojawia się zazwyczaj w połowie grudnia i utrzymuje się do połowy marca. Czas zalegania pokrywy śniegowej wynosi średnio 80-85 dni. Najwięcej dni z pokrywą śniegową notuje się w styczniu i lutym. Na terenie gminy przeważają przeważnie wiatry z zachodniej połówki horyzontu (zachodni, południowo-zachodni, północno-zachodni) z tym, że kierunek zachodni występuje najczęściej. Najrzadziej pojawiają się wiatry północne i północno-wschodnie, nie przekraczają razem 15% sum wszystkich wiatrów. Znaczny jest udział ciszy od ok. 12% na terenach otwartych do 40% w obszarach śródlęsnych i w obniżeniach. Można stwierdzić, że teren gminy jest dobrze przewietrzany (wentylowany) poza terenami gdzie na układ wiatrów wpływają czynniki lokalne (lasy)¹³.

Tabela 9 Struktura gruntów w Gminie Goraj

Użytki rolne			Lasy i grunty leśne [ha]	Pozostałe grunty [ha]	Powierzchnia ogółem [ha]
Grunty orne [ha]	Sady [ha]	Łąki i pastwiska [ha]			
4 432	111	502	1 325	417	6 787

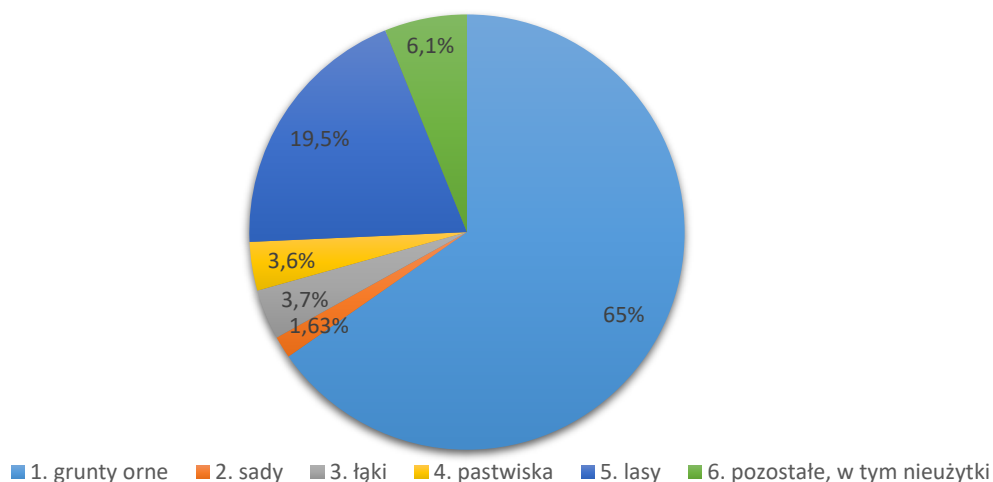
Źródło: Raport o stanie gminy za 2021 r., s.17.

Powierzchnia Gminy Goraj wynosi 6787 ha, co stanowi 0,27% powierzchni województwa lubelskiego i 4,04% powierzchni powiatu biłgorajskiego. Największy udział procentowy w powierzchni gminy stanowią użytki rolne 65%. Na ogólną powierzchnię gminy składają się również: sady (1,63%), łąki (3,7%), pastwiska (3,6%). Grunty pozostałe, w tym

¹³ Program Ochrony Środowiska dla Gminy Goraj na lata 2022– 2026 z perspektywą do roku 2030, s. 32.

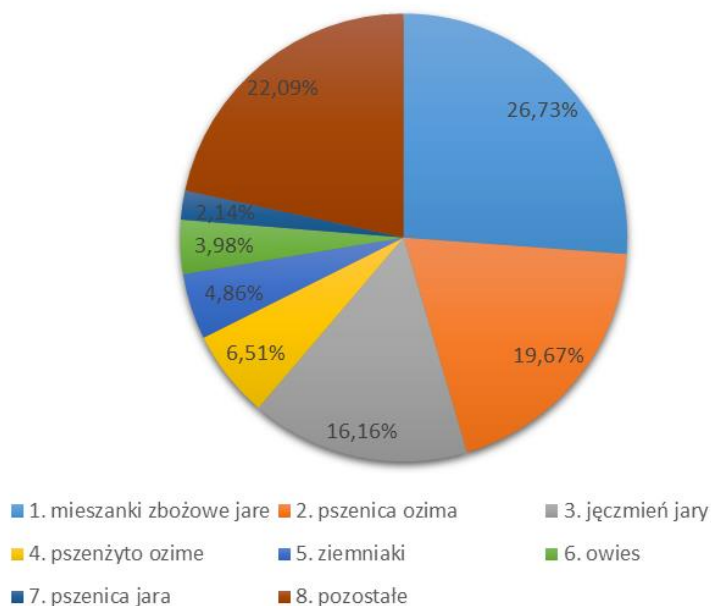
nieużytki stanowią 6,1% powierzchni gminy. Lesistość (wskaźnik pokrycia lasem określonej powierzchni) jej obszaru wyniosła 19,5%, co jest wartością dużo niższą od wartości dla powiatu biłgorajskiego (38,69%), województwa lubelskiego (23,4%) i dla kraju (29,9%).

Wykres 15 Struktura powierzchni Gminy Goraj

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 16 Zagospodarowanie użytków rolnych w Gminie Goraj

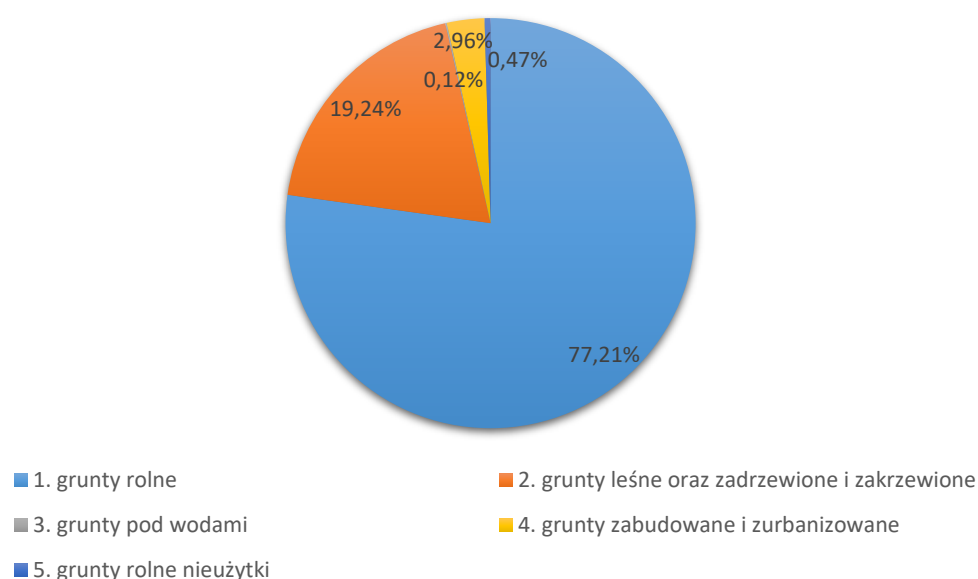
Źródło: Opracowanie na podstawie danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (Powierzchnie upraw w gminach 2021).

Użytki rolne w Gminie Goraj, wg danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, wynosiły w 2021 roku 5045 ha, co stanowi 74,33% powierzchni gminy. Najczęściej siane są mieszanki zbożowe jare – 26,73% użytków rolnych, pszenica ozima – 19,67%, jęczmień jary – 16,16% oraz pszenżyto ozime – 6,51% i ziemniaki – 4,86%.

Na terenie Gminy Goraj gleby pod względem bonitacji zaliczyć należy do dobrych. Większość gruntów ornych kwalifikuje się do III klasy bonitacyjnej. Na terenie gminy przeważają gleby bielcowe wytworzone z lessu, które są dość żyzne i posiadają dobre właściwości wodne i powietrzne. Umożliwia to uprawę wielu cennych roślin, dlatego też większy areał tych gleb zajęty jest pod uprawę roli.

Zanieczyszczenie i degradacja gleb jest ściśle związana ze stanem środowiska atmosferycznego, geomorfologią terenu, charakterem gospodarki, uzbrojeniem komunalnym i świadomością ekologiczną mieszkańców

Wykres 17 Powierzchnia geodezyjna Gminy Goraj według kierunków wykorzystania

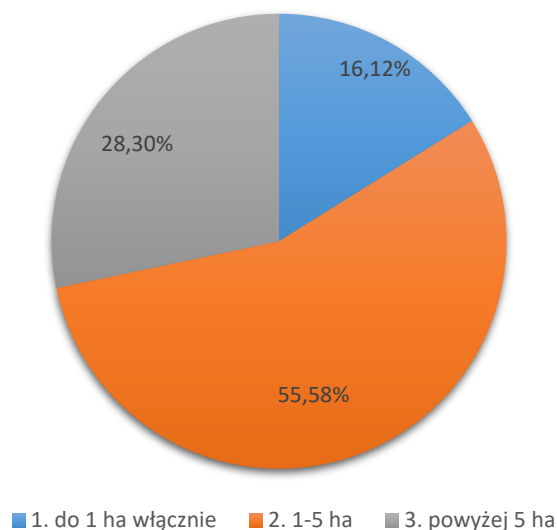

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Program Ochrony Środowiska dla Gminy Goraj na lata 2022-2026 z perspektywą do roku 2030*, s. 81-82.

Według *Programu Ochrony Środowiska dla Gminy Goraj na lata 2022-2026 z perspektywą do roku 2030* na terenie gminy funkcjonuje 986 gospodarstw rolnych, w tym 279 powyżej 5 ha (215 gospodarstw 5-10 ha, 39 – 10-15 ha, 25 powyżej 15 ha), 548 o powierzchni 1-5 ha oraz 159 do 1 ha łącznie. Pod względem powierzchni najwięcej gospodarstw znajduje się

w grupie od 1 do 5 ha – 548 gospodarstw, co stanowi ok. 55,58% ogółu gospodarstw. Powyższe dane świadczą o bardzo silnym rozdrobnieniu gospodarstw rolnych.

Wykres 18 Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w Gminie Goraj

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

Zgodnie z Raportem o stanie gminy za 2021 r. wielokierunkowe rolnictwo indywidualne jest głównym źródłem utrzymania ludności Gminy Goraj. W sektorze rolniczym (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) pracuje 63,6% aktywnych zawodowo mieszkańców Gminy Goraj.

Gmina liczy obecnie 1533 gospodarstw rolnych, a liczba gospodarstw domowych wynosi 1033. Przeciętna powierzchnia gospodarstwa rolnego ukształtowała się na poziomie 3 ha. Zdecydowana większość gospodarstw indywidualnych ma grunty w tzw. szachownicy, z czego 90% w 5 i więcej działkach. W przeważającej części przeciętne gospodarstwo rolne o powierzchni około 5 ha składa się z kilkunastu a nawet kilkudziesięciu działek. Rolnicy zamieszkujący w Gminie Goraj uprawiają pola na górzystym i pochyłym terenie. Występują tu złożone problemy wynikające z rozdrobnienia struktury agrarnej i niekorzystnej rzeźby terenu.

W gospodarstwach rolnych dominuje uprawa zbóż oraz ziemniaków¹⁴. Hodowla zwierząt nastawiona jest na bydło, trzodę chlewną oraz drób¹⁵.

Analizując sytuację ekonomiczną mieszkańców Gminy Goraj można stwierdzić, że jest to gmina zdominowana przez rolnictwo. Świadczy o tym zarówno przewaga użytków rolnych

¹⁴ Por. Program Ochrony Środowiska dla Gminy Goraj na lata 2022–2026 z perspektywą do roku 2030.

¹⁵ Por. Ekspertyza dotycząca analizy i oceny potencjału obszaru Lokalnej Grupy Działania „Ziemia Biłgorajska”.

nad innymi gruntami a także odsetek pracujących zawodowo w sektorze rolniczym mieszkańców gminy.

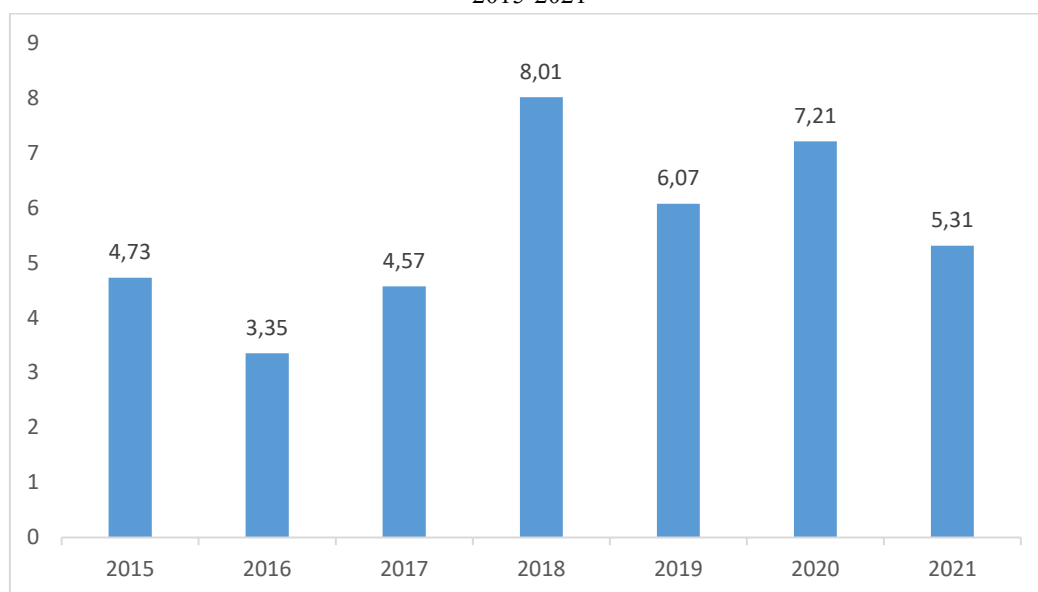
WNIOSKI:

- Silne rozdrobnienie gospodarstw rolnych.
- Niska dochodowość gospodarstw (konieczność podejmowania dodatkowej pracy przez osoby prowadzące działalność rolniczą).
- Niski poziom innowacyjności gospodarstw.
- Brak zrzeszeń grup producenckich.

3.2.2 Potencjał rozwoju ekonomiczno-społecznego

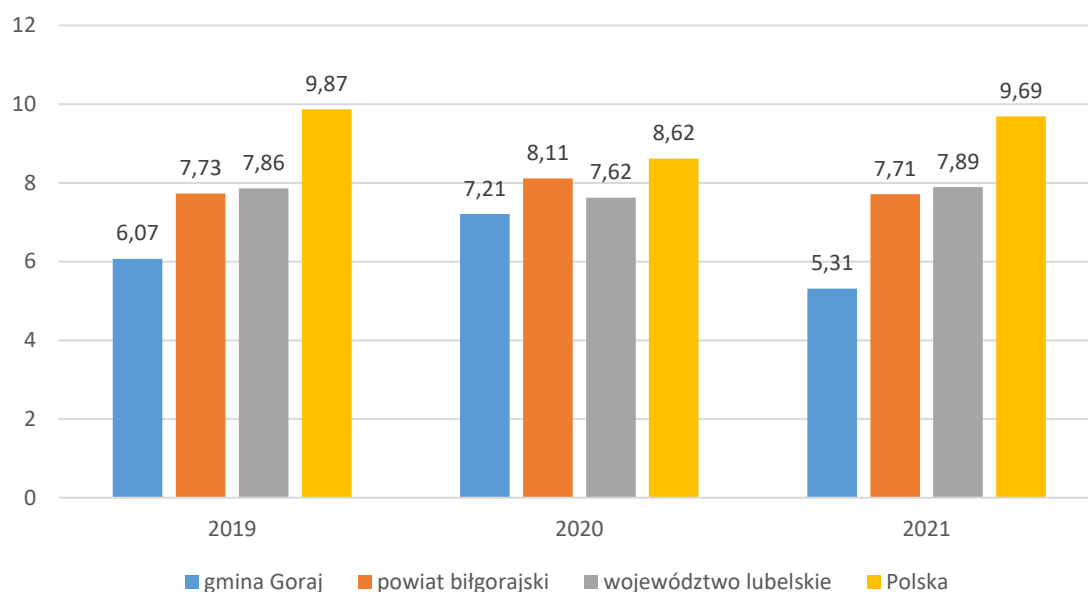
Gmina Goraj należy do obszarów, w których sytuacja społeczno-ekonomiczna mieszkańców jest zdeterminowana gospodarką rolną. Sektor ten stanowi główne źródło utrzymania mieszkańców oraz pełni główną funkcję rozwojową. Jako podstawowe źródło dochodu mieszkańcy wymieniają pracę w indywidualnych gospodarstwach ale w gminie występuje również zjawisko tzw. „dwuetatowców”. Pozostałe sektory gospodarki takie jak usługi czy produkcja zajmują miejsca jedynie pomocnicze. Wskaźnik podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. ludności dla Gminy Goraj w 2021 r. wyniósł 595 i jest niższy niż dla powiatu biłgorajskiego (928). W województwie lubelskim wskaźnik ten wynosi 979.

Wykres 19 Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 1000 ludności w Gminie Goraj w latach 2015-2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 20 Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 1000 ludności w Gminie Goraj na tle powiatu, województwa i kraju w latach 2019-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego, dotyczących kształtowania się wskaźników charakteryzujących potencjał gospodarczy Gminy Goraj na tle powiatu biłgorajskiego, województwa lubelskiego oraz Polski, stwierdzić można, że Gmina Goraj charakteryzuje się mniejszym nasyceniem rynku podmiotami gospodarczymi niż powiat biłgorajski, województwo lubelskie oraz Polska.

Zdecydowana większość (96,96%) przedsiębiorstw to mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające 0-9 osób, tylko 3,04% przedsiębiorstw zalicza się do grupy małych przedsiębiorstw zatrudniających 10-49 osób, średnich przedsiębiorstw zatrudniających 50-249 nie ma na terenie gminy.

Na terenie Gminy występuje 230 podmiotów gospodarki narodowej w tym 180 jednoosobowych działalności gospodarczych, co stanowi 78,26% ogółu przedsiębiorstw w gminie. Podmioty gospodarki narodowej posiadające osobowość prawną w formie spółki handlowej – 7, spółdzielnie – 3. W 2021 r. liczba podmiotów nowo zarejestrowanych w Gminie Goraj wyniosła 21, a podmiotów wyrejestrowanych – 14.

Tabela 10 Podmioty gospodarki narodowej
(bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne)

Podmioty gospodarki narodowej	
Ogółem	230
Przedsiębiorstwa państwowe	0
Spółki razem	15
w tym spółki handlowe	7
w tym z o.o.	5
w tym: spółki cywilne	7
Spółdzielnie	3
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	180

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na podstawie danych GUS należy stwierdzić, iż w roku 2021 w porównaniu z rokiem 2015 zwiększyła się liczba podmiotów gospodarki narodowej. Ogólna liczba podmiotów zwiększyła się o 36, tj. 15,66%. Liczba podmiotów ogółem w sektorze publicznym nie zmieniła się. Wzrosła liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.

Szczegółowe dane zawiera poniższy wykres obrazujący liczbę podmiotów gospodarki narodowej (bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne) według przewidywanej liczby pracujących w roku 2015 i 2021.

Wykres 21 Liczba podmiotów gospodarki narodowej
(bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne)
w Gminie Goraj według przewidywanej liczby pracujących w roku 2015 i 2021.

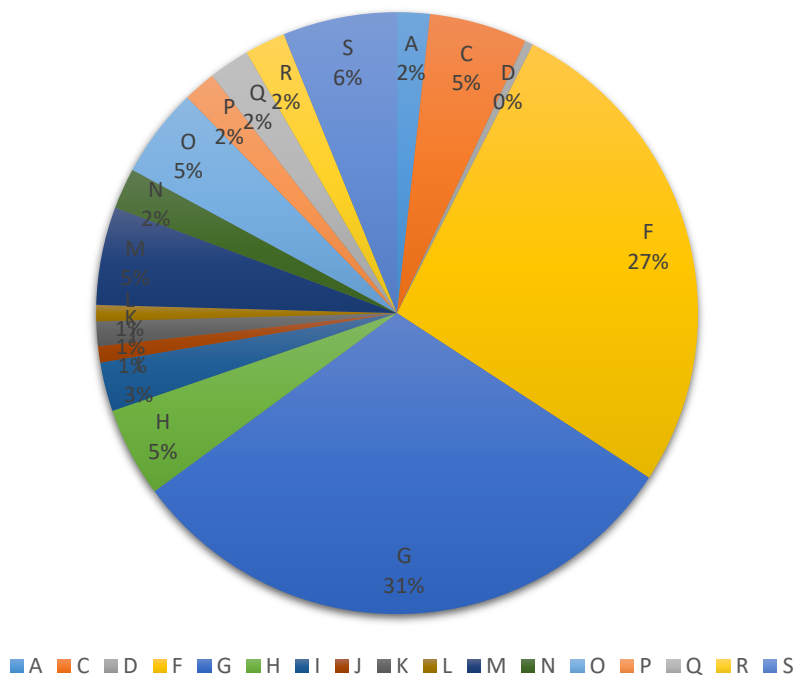

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego można zauważyć, iż najwięcej podmiotów funkcjonuje w sekcji F (Budownictwo) i G (Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle). W sekcji S (Pozostała działalność usługowa) działa 14 podmiotów, a w C (Przetwórstwo przemysłowe) – 12. Również 12 podmiotów działa w sekcji M (Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna). W sekcji H (Transport i gospodarka magazynowa) w Gminie Goraj działa 11 firm. Tyle samo działa w ramach sekcji O (Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne). W sekcji I (Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi) działa 6 podmiotów, a w sekcji A (Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) – 4. Także w sekcji P (Edukacja) wskazać można 4 podmioty. Natomiast w ramach sekcji R (Opieka zdrowotna i pomoc społeczna) w Gminie Goraj funkcjonuje 5 podmiotów – tyle samo co w ramach sekcji R (Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją). Również 5 podmiotów zarejestrowanych jest w sekcji N (Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca).

Poniższy wykres przedstawia dane na temat podmiotów gospodarki narodowej (bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne) według sekcji PKD - stan na 28.02.2021 r.

Wykres 22 Struktura podmiotów gospodarczych na terenie Gminy Goraj według sekcji PKD w 2021 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wzrost o 15,65% w latach 2015-2021 ogólnej liczby podmiotów gospodarki narodowej (bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne) działających na terenie gminy był skorelowany ze wzrostami w powiecie biłgorajskim (o 14,42%) i województwie (o 10,26%) oraz ogólną poprawą sytuacji gospodarczej w kraju w tym okresie (10,49%).

Głównym ośrodkiem działalności gospodarczej jest miejscowość Goraj, w której znajduje się Urząd Miasta, szkoła, przedszkole, Bank Spółdzielczy, Ośrodek Zdrowia i apteki, Gminny Ośrodek Kultury, Gminna Biblioteka Publiczna, sklepy spożywcze oraz przemysłowe.

Największymi pracodawcami na obszarze gminy są:

- Urząd Miejski w Goraju
- Zespół Szkół w Goraju
- Gminna Biblioteka Publiczna
- Gminny Ośrodek Kultury w Goraju
- Bank Spółdzielczy w Goraju

- Stokrotka
- Lewiatan

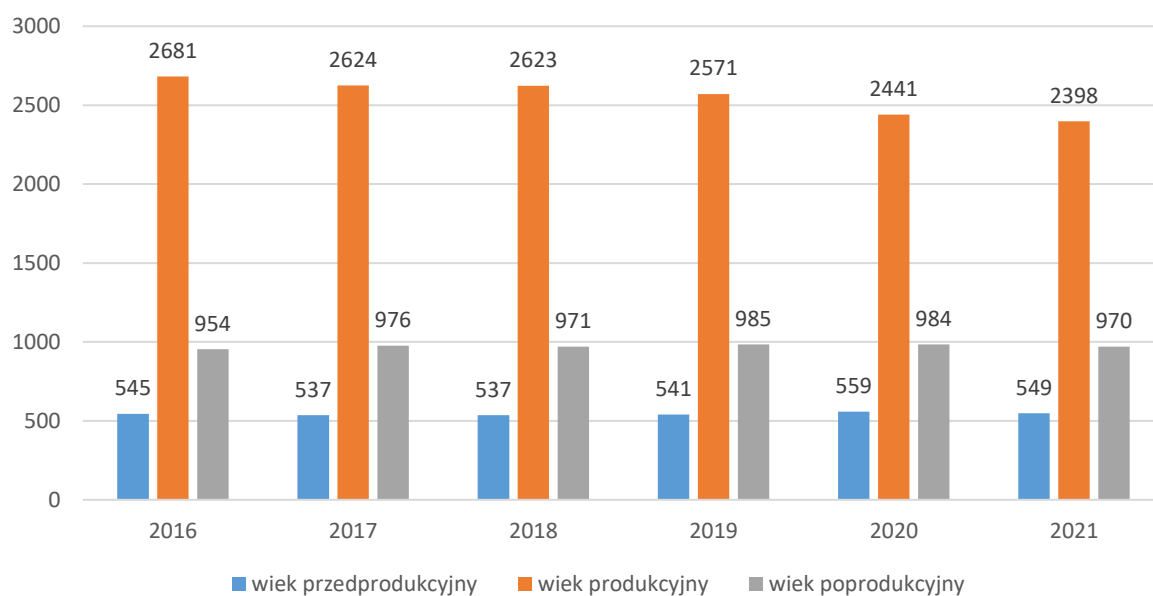
Gmina charakteryzuje się mało sprzyjającymi warunkami zewnętrznymi, które umożliwiałyby rozwój przedsiębiorczości na jej terenie. Aktualnie rozwój przedsiębiorczości opiera się głównie na wykorzystaniu własnego potencjału i zasobów gminy.

W Gminie Goraj na 1000 mieszkańców pracują 33 osoby¹⁶. W grupie wszystkich pracujących 74% stanowią kobiety, a 26% mężczyźni. Bezrobocie rejestrowane w Gminie Goraj wynosiło w 2021 r. 5,3% (7,1% wśród kobiet i 3,8% wśród mężczyzn). W 2021 r. przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto wynosiło 4 781,00 PLN, co odpowiada 79,70% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w Polsce. Wśród aktywnych zawodowo mieszkańców 255 osób wyjeżdża do pracy do innych gmin, a 35 pracujących przyjeżdża do pracy spoza gminy. Saldo przyjazdów i wyjazdów do pracy wynosi -220. W sektorze rolniczym (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) pracuje 63,6% aktywnych zawodowo mieszkańców Gminy Goraj, 15,2% w przemyśle i budownictwie, a 5,7% w sektorze usługowym (handel, naprawa pojazdów, transport, zakwaterowanie i gastronomia, informacja i komunikacja) oraz 0,8% pracuje w sektorze finansowym (działalność finansowa i ubezpieczeniowa, obsługa rynku nieruchomości).

Według statystyk GUS w Gminie Goraj na koniec 2021 r. było 61,22% mieszkańców w wieku produkcyjnym, 14,02% w wieku przedprodukcyjnym i 24,76% w wieku poprodukcyjnym.

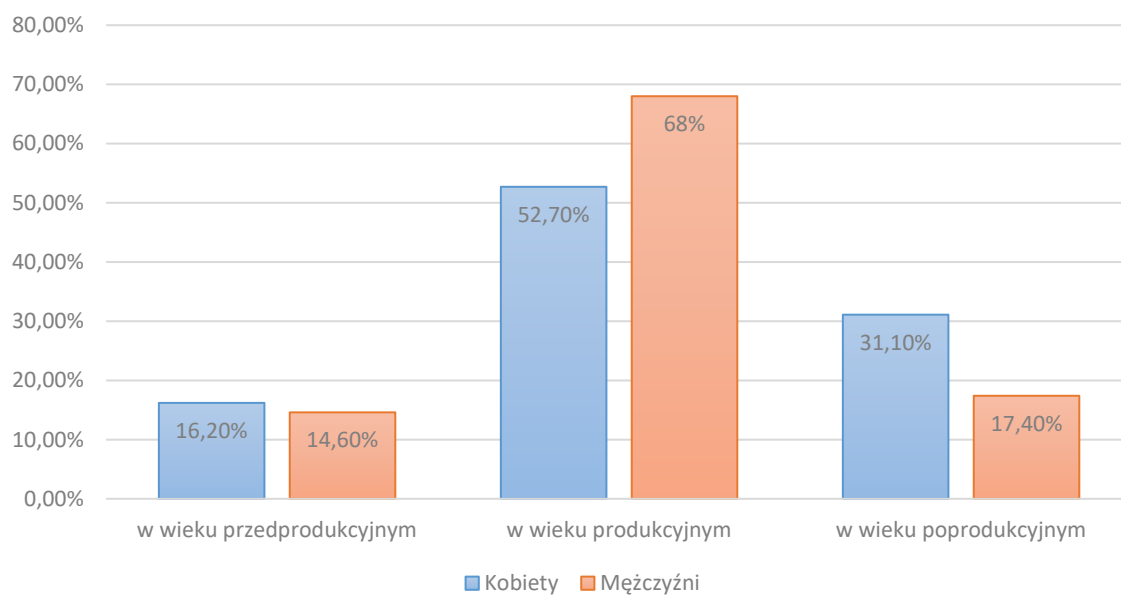
¹⁶ Dane GUS: Według faktycznego miejsca pracy. Dane dotyczą podmiotów gospodarki narodowej o liczbie pracujących 10 i więcej osób oraz jednostek sfery budżetowej niezależnie od liczby pracujących. Dane nie obejmują pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, osób pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych oraz pracujących w fundacjach, stowarzyszeniach i innych organizacjach społecznych.

Wykres 23 Produkcyjne grupy wieku w latach 2016-2021 w Gminie Goraj

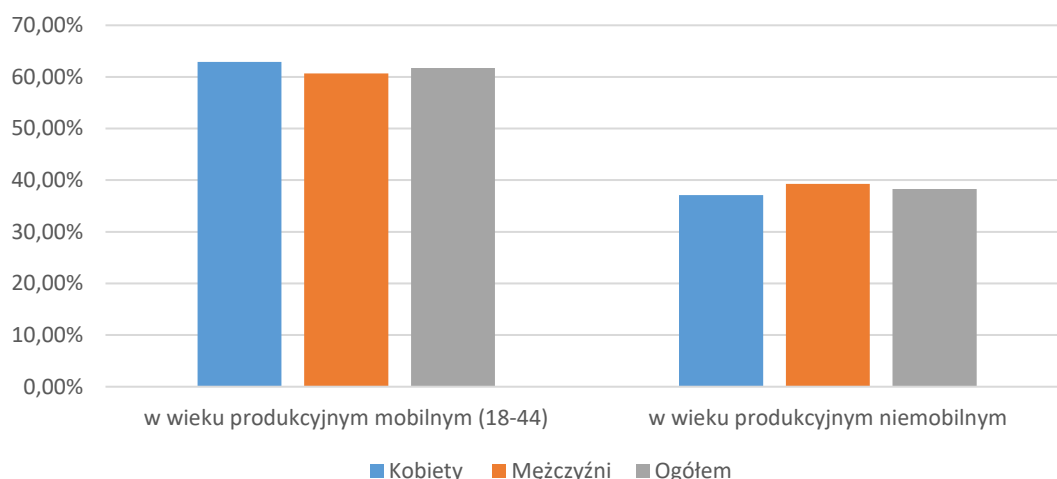
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 24 Produkcyjne grupy wieku w Gminie Goraj wg płci

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

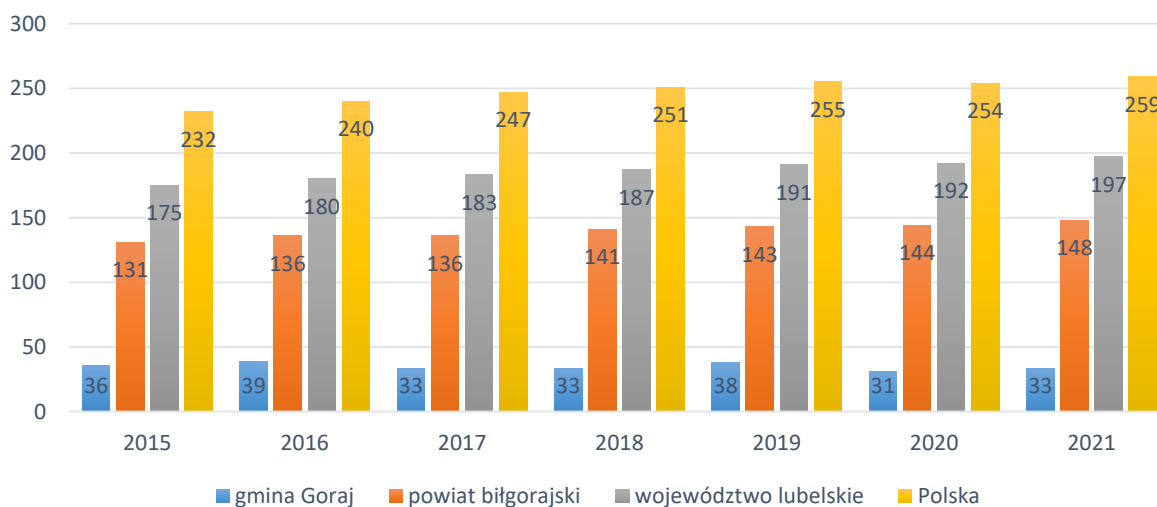
Wykres 25 Mobilne grupy wieku w Gminie Goraj

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Przedstawione dane dużo mówią o potencjale gospodarczym. Gmina Goraj ze względu na swoje położenie i duży odsetek ludności w wieku mobilnym charakteryzuje się podejmowaniem pracy przez mieszkańców poza granicami gminy w większych ośrodkach miejskich. Z kolei duża liczba małych gospodarstw rolnych skutkuje bezrobociem ukrytym. Bezrobotni nie rejestrują się, nie są też wykazywani jako osoby pracujące na poniższym wykresie. Gmina Goraj ma niski wskaźnik zatrudnienia na 1000 ludności na tle województwa lubelskiego. W 2021 r. wyniósł on 33, dla województwa lubelskiego – 197, dla powiatu biłgorajskiego – 99. W Polsce wskaźnik ten wynosi 259.

Wykres 26 Pracujący mieszkańcy na 1000 ludności w Gminie Goraj na tle powiatu, województwa i kraju

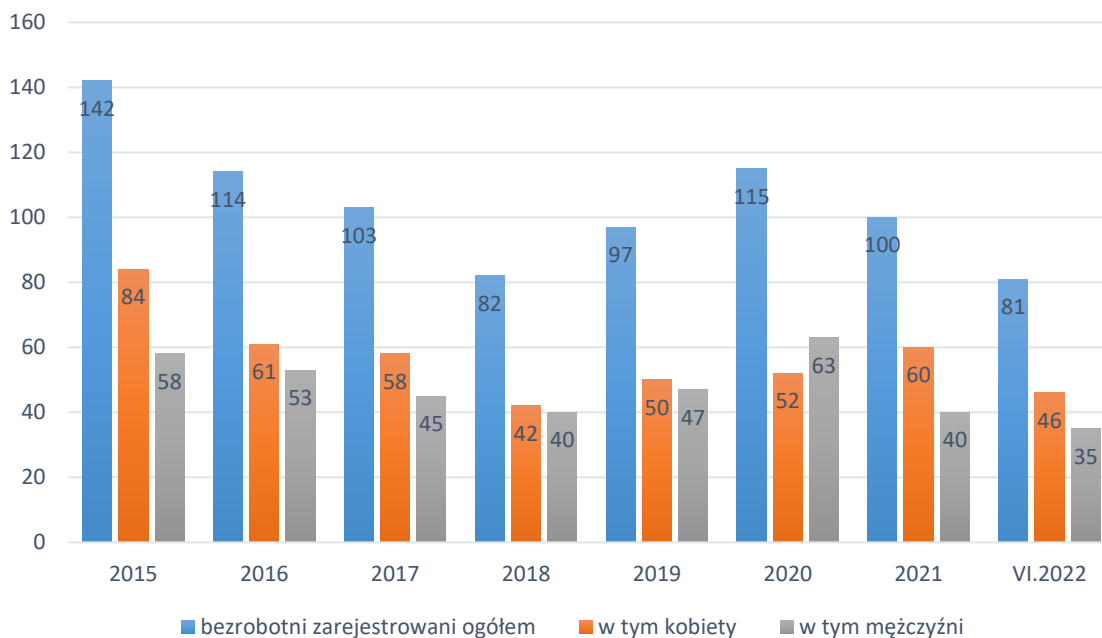

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Według danych GUS stopa bezrobocia rejestrowanego na koniec października 2021 r. wyniosła: w Polsce 5,1%, w województwie lubelskim 7,8%, w powiecie biłgorajskim 5,9% (na koniec czerwca 2021 r. – 8,6 %). Lubelskie uplasowało się na 14 miejscu w kraju, ale należy pamiętać, że województwo dotyka wiele problemów związanych ze strukturą bezrobocia: duże bezrobocie wśród osób młodych, również tych dopiero wchodzących na rynek pracy, duże bezrobocie osób starszych w wieku przedemerytalnym, a także istnienie bezrobocia ukrytego, niewykazywanego w oficjalnej ewidencji statystycznej.

Analizując dane z lat 2015-2022 zauważalny jest spadek liczby zarejestrowanych bezrobotnych w Gminie Goraj. Spadek o 42,96%. Natomiast w 2020 roku, w związku z wybuchem pandemii SARS-CoV-2, liczba bezrobotnych wzrosła o 18,55% w stosunku do roku poprzedniego. Liczba bezrobotnych w 2020 roku w Gminie Goraj wyniosła 115 osób (w tym kobiety – 52). W poprzednim roku (2019) wynosiła 97. Niepokojący jest fakt, że liczba osób długotrwale bezrobotnych utrzymuje się na wysokim poziomie i na koniec czerwca 2022 roku wyniosła 46 os. (56,79% wszystkich bezrobotnych). Udział bezrobotnych w wieku do 25 lat wyniósł 17,28% (14 osób) a bezrobotnych powyżej 50 roku życia 18,52% (15 osób).

Wykres 27 Liczba bezrobotnych zarejestrowanych w Gminie Goraj

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na dzień dzisiejszy priorytetowo należy traktować dalsze działania zmierzające do zwiększenia liczby miejsc pracy, aby podnieść poziom życia i sytuacji życiowej lokalnej

społeczności. Ważną rolę w tym zakresie może odgrywać obecna produkcja rolno-spożywcza, tworzenie stref rozwoju działalności gospodarczej i warunków do rozwoju przedsiębiorczości. Niezwykle ważne jest również wsparcie mieszkańców gminy w zakresie rozwoju zawodowego i podejmowania inicjatyw przedsiębiorczości. W kontekście tym szczególnie istotne wydaje się być kształcenie mieszkańców z uwzględnieniem potrzeb lokalnego rynku pracy. Szans na rozwój gospodarczy należy upatrywać także w turystyce oraz agroturystyce, ze względu na wysokie walory przyrodnicze gminy (czyste powietrze, lasy, tereny zielone).

WNIOSKI:

- Niski poziom przedsiębiorczości.
- Niska atrakcyjność inwestycyjna Gminy.
- Wysoki odsetek długotrwale bezrobotnych w grupie bezrobotnych ogółem.

3.2.3 Potencjał turystyczny

Gmina Goraj położona jest w całości na Roztoczu. Jest atrakcyjna zarówno dla miłośników wypoczynku i rekreacji, jak turystyki pieszej i rowerowej, a w zimie także narciarstwa zjazdowego i biegowego. Gmina Goraj jest gminą o dużym bogactwie walorów przyrodniczo-krajobrazowych i czystym środowisku naturalnym. Głównym jej atutem jest urozmaicone ukształtowanie terenu oraz ekologiczny charakter. Gmina Goraj graniczy od wschodu ze Szczebrzeszyńskim Parkiem Krajobrazowym, a od zachodu z Roztoczańskim Obszarem Chronionego Krajobrazu oraz otuliną Parku Krajobrazowego „Lasy Janowskie”.

Zgodnie z *Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego* z 2015 r. Gmina Goraj znajduje się w obszarze projektowanym do objęcia ochroną prawną tj. :

- Gorajskiego Parku Krajobrazowego (centralne i wschodnie tereny gminy),
- Środkoworoztoczańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (powiększenie istniejącego terenu poprzez objęcie południowo-zachodnich i zachodnich terenów gminy),
- Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Roztocze” (obejmie prawie cały obszar gminy bez jej południowo-zachodniej części).

W obowiązujących lokalnych dokumentach planistycznych mocno akcentowana jest konieczność podejmowania działań na rzecz ochrony środowiska naturalnego i zachowania

dziedzictwa przyrodniczego gminy. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Goraj* podkreśla, że zagospodarowanie przestrzenne gminy winno odbywać się przede wszystkim z poszanowaniem środowiska przyrodniczego i krajobrazu kulturowego. Wśród głównych kierunków działań w tym zakresie wymienia: ochronę gleb przed erozją wodną i wąwozową, zmniejszenie naturalnej retencyjności terenów poprzez zwiększenie lesistości obszarów wododziałowych, ograniczenie melioracji odwadniających oraz zalesienie gruntów nieprzydatnych dla rolnictwa.

Na terenie Gminy Goraj za jedno z najpiękniejszych miejsc uważa się Hosznię Ordynacką. Pagórki porośnięte lasem, pola pocięte miedzami, wąwozy i liczne wniesienia tworzą niezwykle widoki. W ramach projektu pn.: Rozwój turystyki w miejscowościach Jędrzejówka i Hosznia Ordynacka w obu miejscowościach została utworzona infrastruktura turystyczna. W Hoszni Ordynackiej pod zaplecze sanitarne została zaadaptowana część remizy OSP. Obok budynku zostało utworzone pole biwakowe. Największą atrakcją Hoszni Ordynackiej jest jednak punkt widokowy na tak zwanej Hoszni Niwie. Wieża widokowa ma wysokość 12 m, a z tarasu widokowego (8 m) można podziwiać panoramę Roztocza na odległość kilkudziesięciu kilometrów. W odległości około 3,5 km wybudowano drugą wieżę widokową, z której można obserwować okoliczne miejscowości. Na szlaku trasy rowerowej w pobliżu Góry Łysiec wybudowano przystań rowerową. Całość projektu tworzy ciekawe miejsca letnich wędrówek po szlakach Gminy Goraj¹⁷.

Zdjęcie 5 Hosznia Ordynacka

Źródło: <https://panoramyroztocza.wordpress.com/hosznia-ordynacka/>

¹⁷ <http://www.polskiekrajobrazy.pl>

Zdjęcie 6 Wieża widokowa w Hoszni Ordynackiej

Źródło: <https://grupabiwakowa.pl/hosznia-ordynacka/>

Zdjęcie 7 Góra Łysiec

Źródło: http://www.polskiekrajobrazy.pl/Galerie/77:Roztocze/117787:Gora_Lysiec.html

Na atrakcyjność turystyczną Gminy Goraj składa się również jej dziedzictwo kulturowe. Krajobraz kulturowy gminy tworzą zabytkowe budynki o charakterze sakralnym, jak i dworsko-folwarcznym. Wiele interesujących miejsc, wartych zobaczenia znajduje się w samym Goraju, gdzie do dziś przetrwały resztki historycznego układu urbanistycznego z nielicznymi zabytkami. Zabudowa Goraja jest zabudową typowo miejską: z rynkiem i promieniście od niego rozchodzącymi się ulicami. W centrum Goraja zobaczyć można pamiątkowy kamień poświęcony najwybitniejszej postaci tej miejscowości – Dymitrowi z Goraja oraz pomnik upamiętniający

pomordowanych w czasie II Wojny Światowej, na którym można przeczytać w skrócie opisaną historię miejscowości. Od niedawna jest także zegar w kształcie sześcianu, na 3-metrowej podstawie. Tarcze pokazują godzinę oraz temperaturę, obok widnieje napis „Gmina Goraj – Ziemia Lubelska”. W skład zespołu Goraja wchodzi pozostałości parku dworskiego we wsi Zagrody. Warto również odwiedzić Aleję Zakochanych (znaną także jako „Aleja kamienna”, „Kocie łby”) – dróżkę od końca ulicy Janowskiej w kierunku Zagród. Atrakcyjnym turystycznie miejscem jest również Zalew w Goraju, który stanowi raj dla wędkarzy.

Na rynku w Goraju w dniu 24 października 2021 r. odsłonięto i poświęcono pomnik Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Uroczystość odbyła się z udziałem duchowieństwa, władz samorządowych oraz mieszkańców gminy.

Zdjęcie 8 Pomnik Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Źródło: <https://www.radiozamosc.pl/wiadomosci/17290,poswiecenie-pomnika-kard-wyszynskiego-w-goraju>

Goraj nie jest miejscem bogatym w zabytki. Do tej nielicznej grupy zalicza się kościół późnobarokowy pw. Św. Bartłomieja oraz dzwonnica przy kościele, cmentarz parafialny, cmentarz z I wojny światowej oraz niektóre figurki i kapliczki przydrożne. Do obiektów znajdujących się w rejestrze ochrony zabytków należą:

- Zespół Kościoła Parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gilowie (wraz z dzwonnica w granicy cmentarza kościelnego) - A/1561,

- Zespół Kościoła Parafialnego pw. Świętego Bartłomieja Apostoła w Goraju (wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica bramowa, drzewostan w granicy ogro-
dzenia cmentarza kościelnego) – A/173,
- Cmentarz w Goraju (z nagrobkami i drzewostanem) – A/1510,
- Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Zastawiu (wraz z kapliczką na działce wska-
zaną w granicy murów zewnętrznych) - A/1532.

Zdjęcie 9 Kościół w Goraju

Źródło: <https://diecezja.zamojskolubaczowska.pl/parafie/parafia-swietego-bartlomieja-apostola-goraj>.

Zdjęcie 10 Zespół Kościoła Parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gilowie

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszego_Serca_Jezusowego_w_Gilowie#/media/Plik:Gil%C3%B3w_-_ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82.jpg

Ponadto na terenie gminy znajdują się inne obiekty, w tym najczęściej kapliczki i krzyże przydrożne wpisane do ewidencji zabytków, dla których gmina prowadzi wykaz. W grudniu 2019 r. Zarządzeniem Wójta Gminy Goraj została przyjęta Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Goraj, która została uzgodniona z konserwatorem. Zostały wykonane karty adresowe zabytków nieruchomości i karty adresowe stanowisk archeologicznych. Na utrzymanie miejsc pamięci narodowej w 2021 r. wydano 1573,50 zł¹⁸.

Inne obiekty architektury i budownictwa, podlegające pośredniej ochronie konserwatorskiej:

- pozostałości parku dworskiego z połowy XIX w. w Abramowie,
- zagroda nr 120 (dom, obora, stodoła) drewniana, uż. J. Klepka z połowy XIX w. w Abramowie,
- drewniany dom nr 115, J. Kapica, z początku XX w. w Abramowie,
- drewniany dom nr 117, P. Kargol, z 1883 r. w Abramowie,
- murowany młyn wodny, nieużytkowany z 1925 r. w miejscowości Bononia,
- cmentarz grzebalny, czynny z XX w. w Gilowie,
- układ urbanistyczny Goraja,
- murowane ogrodzenie cmentarza kościelnego z 1832 r. w Goraju,
- drewniany dom parafialny, nieużytkowany z połowy XIX w. w Goraju,
- drewniany dom nr 9 (ul. Frampolska), uż. M. Omiolek, z początku XIX w. w Goraju,
- drewniana zagroda nr 25 (dom, obora, stodoła, ul. Frampolska), uż. M. Omiolek, z lat 20-tych XX w. w Goraju
- drewniany/murowany dom nr 26 (ul. Janowska), uż. M. Bracha, z lat 20-tych XX w. w Goraju
- drewniany dom nr 9 (ul. Kościelna) z początku XIX w. w Goraju,
- drewniany dom nr 6 (ul. Radecka), uż. M. Fiedurek, z II połowy XIX w. w Goraju
- drewniany dom nr 33 (ul. Rolna), uż. Bielikowie, z 1829 r. w Goraju,
- drewniana zagroda nr 2 (dom, stodoła, ul. Szczepkowska), uż. Kalinowscy, z ok. 1890 r. w Goraju,
- kapliczka drewniana z II połowy XIX w. w Hoszni Abramowskiej,
- drewniany dom nr 82, uż. G. Czerw, z połowy XIX w., w Wólce Abramowskiej,
- drewniany dom nr 83, uż. M. Czerw, z końca XIX w., w Wólce Abramowskiej,
- drewniany dom, uż. J. Momot, z końca XIX w. w Wólce Abramowskiej,
- obora dworska, murowana z II połowy XIX w. w Zagrodach,

¹⁸ Raport o stanie gminy za 2021 rok, s. 72-73.

- pozostałości parku dworskiego z II połowy XIX w. w Zagrodach,
- kapliczka kładowa, drewniana z 1912 r. w Zagrodach
- drewniana zagroda nr 13 (dom, obora), uż. W. Wlizio, z 1912 r., w Zastawiu,
- drewniana zagroda nr 69 (dom, chlew), uż. W. Doliński, sprzed 1914 r., w Zastawiu
- drewniana zagroda nr 141 (chlew, stodoła), uż. W. Malec, z II połowy XIX w., w Zastawiu,
- dom drewniany nr 3, uż. S. Kapica, z 1914 r., w Zastawiu,
- dom drewniany nr 89, uż. J. Styk, z lat 20-tych XX w., w Zastawiu.

Miejsca o znaczeniu historycznym na terenie Gminy Goraj:

- Pomnik na rynku w Goraju – 1963 r., poświęcony pomordowanym w czasie II wojny światowej,
- Mogiła zbiorowa na cmentarzu parafialnym w Goraju – 1975 r.,
- Grób „Niezanego żołnierza” w Gilowie,
- Grób „Niezanego żołnierza” w Średniówce – 1986 r.,
- Grób „Niezanego żołnierza” w Majdanie Abramowskim,
- Grób „Niezanego żołnierza” Ormianina w Hoszni Ordynackiej – usytuowany jest na górze „Łysiec”,
- Obelisk na górze „Łysiec” w Hoszni Ordynackiej z napisem: *„Pamięci załogi czwartego fortu O.P. 9 P.P. Leg. AK kom. Cichociemny „Zapora” plk Hieronim Dekutowski odznaczony krzyżem VIRTUTI MILITARY zamordowany przez NKWD i UB zastępcą d-ca minerów „SŁAWIAN” Zb. Orliński Ks. Kapelan – „Czarny”.*
- Grób „Niezanego żołnierza” na tzw. „Przygórzu” w Hoszni Ordynackiej,
- Dwie tablice z czarnego marmuru wbudowane w ścianę dzwonnicy przykościelnej o treści: *„tablica pamiątkowa pomordowanych i zamęczonych parafian gorajskich przez okupanta hitlerowskiego w obozach zagłady w latach 1941-1945. Pokój ich ofiarnym duszom”,*
- Tablica z marmuru białego w Kościele Parafialnym w Goraju z napisem: *„Śp. Ksiądz Ludwik Wielgorz (1889-1942) proboszcz parafii Goraj zamordowany przez hitlerowców w Dachau umarł ze słowami na ustach – „Ginę jak wielu innych Polaków, ale Kościół i ukochana nasza Ojczyzna zwycięży”- Nieustraszonemu męczennikowi sprawy Bożej i narodowej ku pamięci przyszłych pokoleń płytę tę stawiają jako wyraz głębokiej wdzięczności - parafianie gorajscy”.*

Szlaki rowerowe:

- Szlak rowerowy „Jastrzębia Zdebrz” (znaki niebieskie) – szlak przebiega przez wąwozy i roztoczańskie wzgórza m.in. przez Kondraty, Hosznię Ordynacką, Gilów i Jędrzejówkę,
- Szlak rowerowy im. Dymitra Gorajskiego (znaki zielone) – prowadzi przez Goraj, Hosznię Ordynacką i Hosznię Abramowską,
- Centralny Szlak Rowerowy Roztocze (znaki czerwone) – przechodzi przez Goraj, Kondraty, Hosznię Ordynacką oraz Gilów.

W Gminie Goraj znajduje się 89,1 km szlaków rowerowych¹⁹. Miłośników aktywnego wypoczynku do wycieczek rowerowych lub pieszych po gminie zachęca atrakcyjna rzeźba terenu oraz zróżnicowana flora i fauna. Dodatkową atrakcją dla powstających licznych ścieżek rowerowych są utwardzone wąwozy.

Tabela 11 Pomniki przyrody w Gminie Goraj

Nazwa pomnika	Data utworzenia	Opis pomnika przyrody	Lokalizacja	Podstawa prawna
Brak	1992-08-04	Źródliko położone w dolinie rzeki Biała Łada	W Zastawiu na działce nr 26	Rozporządzenie Nr 21 Wojewody Zamojskiego z dnia 20 lipca 1992 r. w sprawie wprowadzenia indywidualnej ochrony przyrody (Nr 15 poz. 75)
Brak	1992-08-04	Źródliko położone w dolinie rzeki Biała Łada	Część działki 359/1	Rozporządzenie Nr 21 Wojewody Zamojskiego z dnia 20 lipca 1992 r. w sprawie wprowadzenia indywidualnej ochrony przyrody (Nr 15 poz. 75)

Źródło: opracowano na podstawie danych z Urzędu Miejskiego w Goraju

Miejsca noclegowe:

- Gospodarstwo Agroturystyczne „Facówka” - Gilów 4, (6 miejsc noclegowych)
- „Prestiż” – Restauracja Michał Mizak, ul. Janowska 43, (20 miejsc noclegowych)
- Pole biwakowe w Hoszni Ordynackiej obok remizy OSP

Baza Gastronomiczna:

- Pizzeria Impresja – ul. Janowska 1, 23-450 Goraj
- Mała Magia – ul. Rynek 600-lecia 2, 23-450 Goraj
- Stacja Paliw – ul. Szczepieszka 10, 23-450 Goraj

¹⁹ www.turystykawgminie.pl/goraj. Informacja pozyskana w dn. 30.11.2022 r.

Rozbudowa oferty turystycznej jest szansą rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Goraj. Podkreślić należy walory historyczne i dziedzictwo kulturowe gminy oraz możliwość rozwoju cieszącej się popularnością infrastruktury dla rowerzystów. Rolą samorządu lokalnego jest realizacja, stymulowanie i ułatwianie tych działań, np. poprzez pozyskiwanie środków zewnętrznych, stałą współpracę z lokalnym biznesem turystycznym i wprowadzanie ułatwień dla przedsiębiorców z branży turystycznej.

WNIOSKI:

- Niedostateczny dostęp do informacji nt. atrakcji i infrastruktury turystycznej.
- Niewystarczające działania na rzecz promocji gminy.
- Niedostateczna ilość inwestycji.
- Brak zaplecza obsługi ruchu turystycznego.

3.3 POTENCJAŁ PRZESTRZENNO - FUNKCJONALNY

Gmina Goraj jest jedną z najmniejszych gmin powiatu biłgorajskiego i województwa lubelskiego. Składa się z 12 sołectw, w skład których wchodzi 15 miejscowości.

Goraj jest jednym z najstarszych miasteczek Lubelszczyzny. Pierwsza wzmianka źródłowa o Goraju pochodzi z 1377 r., kiedy to król Ludwik Węgierski nadał Dymitrowi z Klecia zamek Goraj wraz z przyległymi wsiami (Łada, Radzięcin, Chrzanów, Kocudza, Zwola (Dzwola), Biała, Zdziłowice i Branewka). Nazwa Goraj – „Demetrio de Goray” pojawiła się po raz pierwszy w 1375 r. w dokumencie Władysława Opolczyka nadającym prawo magdeburskie miastu Jarosław.

Przeszłość grodu sięga jednak lat wcześniejszych. Prawdopodobnie już w XIII w. istniał tu gród usytuowany na wzgórzu, nad rzeką Ładą. Od XII w. pełnił funkcję obronną na szlaku handlowym biegnącym od Włodzimierza do Zawichostu. W XIV w. zbudowano tu zamek królewski darowany Dymitrowi z Klecia herbu Korczak. Zamek nie był stałą rezydencją, dlatego też dość szybko popadł w ruinę. W pierwszej połowie XV w. był prawdopodobnie budowlą murowaną. Jeszcze w XVIII w. znajdowano kamień budowlany pochodzący z tego obiektu. Obecnie znajdują się tam pozostałości po zabudowaniach podworskich, a niedaleko zachowały się również ziemne formy obronne.

W 1596 r., po kilkakrotnych zmianach właścicieli, miasto przeszło na własność Jana Zamoyskiego i odtąd pozostawało w Ordynacji Zamojskiej. Goraj był miasteczkiem o charakterze rzemieślniczym, gdzie występowały cechy tkackie, kuśnierskie i szewskie. Mieszkańcy zajmowali się też uprawą roli. Dużą część ludności stanowili Żydzi, którzy trudnili się rzemiosłem i handlem.

Zabudowa Goraja w XIX i na początku XX w. była dość nieregularna i stosunkowo rzadka, wyłącznie drewniana. Murowany pozostawał tylko kościół i pochodząca z końca XVII w. synagoga, wzniesiona w stylu renesansowym. Kwadratowy rynek otoczony był domami podcieniowymi ustawionymi szczytowo. Jeden dom narożny, prawdopodobnie karczma, usytuowany był równolegle do pierzei rynku. W zachodniej części centrum miejscowości znajdował się niewielki park. Domy gorajskie były zaliczane do najpiękniejszych na terenie południowej Lubelszczyzny.

W 1869 r. w wyniku restrykcji po powstaniu styczniowym Goraj utracił prawa miejskie. Gmina Goraj powstała 13 stycznia 1870 r. w powiecie zamojskim w guberni lubelskiej. W czasie II wojny światowej Goraj uległ znacznemu zniszczeniu. Pożar w 1942 r. zniszczył drewnianą zabudowę miasta. W skład miasteczka wchodził także folwark ordynacki, który w 2 poł. XVIII w. liczył ok. 434,5 ha gruntów (użytków). W latach 30-tych XX w. ziemie folwarku zostały rozparcelowane.

Tabela 12 Wykaz sołectw – stan na dzień 1 kwietnia 2022 r.

L.p.	Sołectwa
1.	Abramów
2.	Bononia
3.	Gilów
4.	Goraj
5.	Hosznia Ordynacka
6.	Jędrzejówka
7.	Kondraty
8.	Majdan Abramowski
9.	Średniówka
10.	Wólka Abramowska
11.	Zagrody
12.	Zastawie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Miejskiego w Goraju

Tabela 13 Wykaz miejscowości i ich części w Gminie Goraj

Miejscowość	Części miejscowości
Abramów	Kolonia Abramów I, Kolonia Abramów II
Albinów Duży	
Albinów Mały	
Bononia	Majdanek, Żabia Wólka
Gilów	
Goraj	ul. Bednarska, Cmentarna, Janowska, Folwarki, Rolna, Targowa, Szkolna, Szewska, Radecka, Dymitra Gorajskiego, Kościelna, Krótka, Nadrzeczna, Rynek 600-lecia, Szczembrzeska
Hosznia Abramowska	Dół, Góra
Hosznia Ordynacka	Góra, Niwa, Nizy, Pólko, Wilcza Kolonia
Jędrzejówka	Góra, Opacz, Usłonie
Kondraty	Kąty, Morgi, Stara Wieś, Świniarki
Majdan Abramowski	Dół, Smyłowska Góra, Wasilowska Góra
Średniówka	Opacz, Usłonie, Średniówka Kolonia
Wólka Abramowska	Górki, Majdanek, Przedmieście, Zakarczmie, Zawygonie
Zagrody	Hoszańska Góra, Gródki Pierwsze, Krzakowa Górka, Lipowa Górka, Łupinka, Okrągłak, Podkrzacze, Przy Gościńcu, Resztówka, Stare Zagrody, Szeroka Górka, Średnia Górka, Zagrody Kolonia
Zastawie	Goraj Poduchowny, Kamionka, Majdanek, Odnoga

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Miejskiego w Goraju

W Gminie Goraj osadnictwo w formie dość skupionej od wieków lokowało się w dolinie rzeki Białej Łady. Drugie pasmo skupionego osadnictwa znajduje się w lokalnych dolinach na wschodnich obrzeżach gminy. Istniejący układ przestrzenny Gminy Goraj charakteryzuje się dość zwartą formą osadnictwa na zachodnich i wschodnich obrzeżach gminy. W efekcie czego duże przestrzenie w centrum gminy mają charakter rozległych obszarów otwartych (niezurbanizowanych).

Zabudowa mieszkaniowa gminy ukształtowana została w oparciu o podstawową i tradycyjną funkcję gminy, jaką jest rolnictwo. Dominuje budownictwo charakterystyczne dla osadnictwa wiejskiego pod względem formy i funkcji - budynek mieszkalny jednorodzinny z towarzyszącą zabudową związaną z działalnością gospodarczą mieszkańców. Na terenie gminy występuje również zabudowa jednorodzinna, wielorodzinna i letniskowa (rekreacji indywidualnej). Lokalne zgrupowania osadnicze mają głównie zagrodowy charakter zabudowy, w którym zlokalizowane są ośrodki usług i miejsc pracy związanej z działalnością pozarolniczą. Ostatnie lata przynoszą konsekwentne wyparcie drewnianej architektury ludowej z terenu gminy na rzecz murowanych, zwartych domów, wygodniejszych na stały pobyt. Znaczne skupisko reliktyw drewnianej zabudowy występuje w Zastawiu. Znajduje się tam charakterystyczna, kilkurzędowa zabudowa na wąskich, prostopadłych do stoku doliny Białej Łady działkach.

Na obszarze Gminy Goraj obowiązujące Miejscowe Plany Zagospodarowania, zgodnie ze stanem na dzień 31 grudnia 2021 r., stanowią powierzchnię 1173 ha, co w stosunku do całej powierzchni gminy wynoszącej 6787 ha, stanowi około 17 %. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obowiązują na części obszaru miejscowości Goraj, Bononia, Abramów, Wólka Abramowska, Zastawie i Zagrody²⁰.

Plany miejscowe określają zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego wynikające z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznych, szczególne warunki zagospodarowania terenów oraz ograniczenia w ich użytkowaniu oraz ustalenia szczegółowe dla terenów zabudowy. Na podstawie przyjętych rozwiązań opracowane są projekty budowlane, na podstawie których Starosta Biłgorajski wydaje pozwolenia na budowę.

Gmina Goraj posiada również obowiązujące Studium uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego obejmujące całe terytorium gminy. Zgodnie z jego zapisami przeznaczenie terenów pod poszczególne funkcje kształtuje się następująco:

- 0,1% mieszkaniowa wielorodzinna,
- 8,5% mieszkaniowa jednorodzinna,
- 0,9% usługowe,
- 0,7% produkcyjne,
- 4,0% komunikacyjna,
- 0,1% infrastruktury technicznej,
- 60% użytkowania rolniczego (w tym tereny zabudowy zagrodowej 20%),
- 22,3% zieleni i wód,

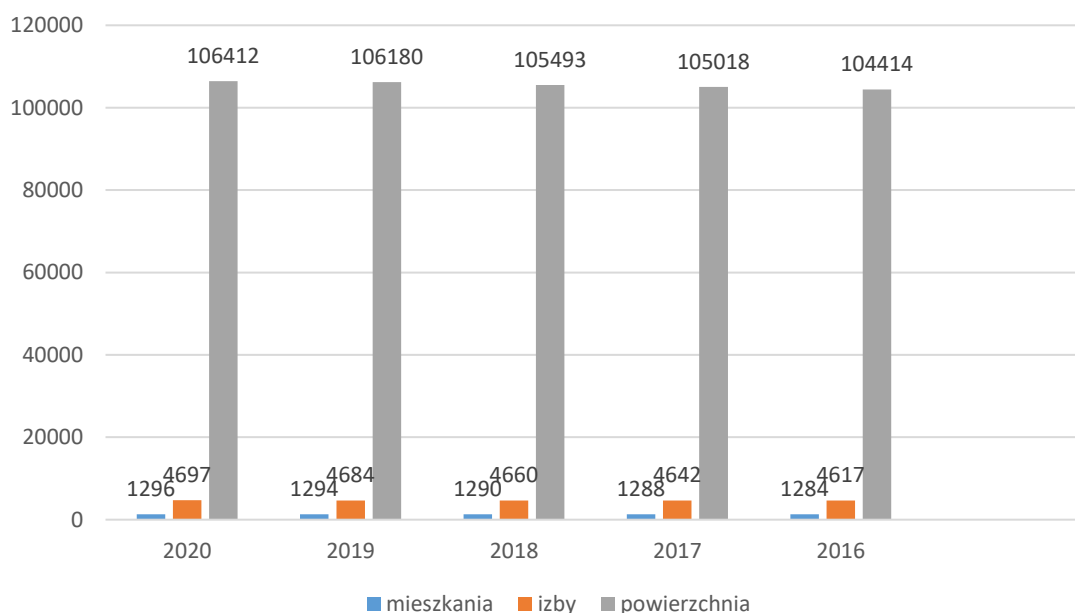
²⁰ Raport o stanie gminy za 2021 r., s. 40.

➤ 3,4% inne.

Zgodnie z Raportem o stanie gminy za 2021 rok w zakresie kształtowania polityki przestrzennej i zagospodarowania przestrzennego do najpilniejszych działań gminy należeć będzie aktualizacja lub opracowanie nowego Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz zintensyfikowanie prac nad sporządzaniem miejscowych planów dla obszarów gminy nieobjętych jeszcze ich ustaleniami.

Istniejący układ zabudowy w poszczególnych wsiach charakteryzuje się znacznym rozproszeniem. W niewielkim udziale zwarta zabudowa usytuowana jest w miejscowości Goraj. Budynki należące do dwóch spółdzielni (Spółdzielnia Mieszkaniowa „Goraj” i Spółdzielnia Mieszkaniowa „Łada”) mają charakter zabudowy wielorodzinnej.

Wykres 28 Budynki mieszkalne w Gminie Goraj

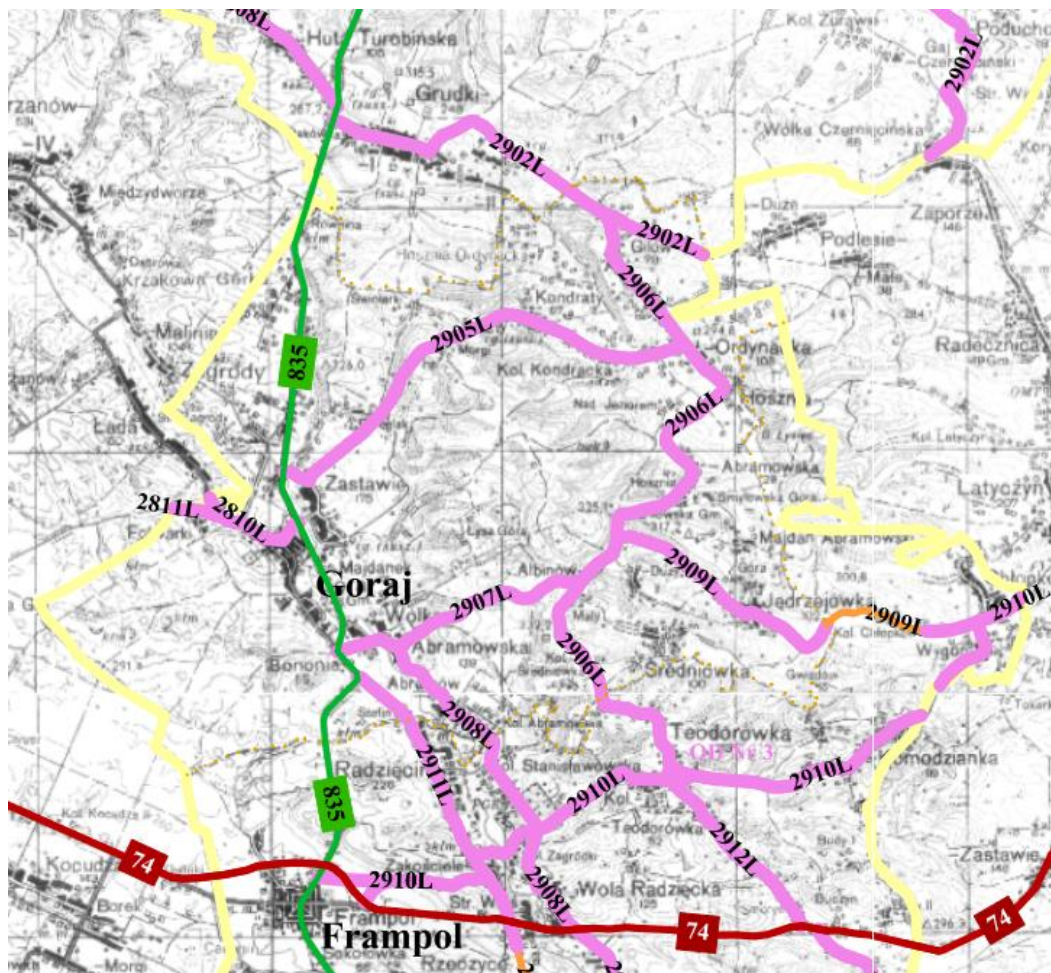

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Liczba mieszkań oraz izb w gminie powoli ale sukcesywnie rośnie. W 2016 r. było 1284 mieszkań, zaś w 2020 r. 1296 (brak danych za 2021 r.). Na koniec 2020 roku Gmina dysponowała 5 mieszkaniem komunalnym o łącznej powierzchni 208 m².

W wodociąg wyposażonych jest 89,7% mieszkań, w ustęp splukiwany – 69,4%, w łazienkę – 67,1%, a w centralne ogrzewanie – 56,6%.

Według danych GUS za 2020 r. przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania wynosiła 82,1 m². Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę zaś – 26,3 m². Natomiast przeciętna liczba izb w 1 mieszkaniu – 3,62. Na 1 mieszkanie przypadało przeciętnie 3,07 osoby.

Źródło: <https://zdpbilgoraj.bip.lubelskie.pl/upload/pliki/pow.bilgorajski-stan-na-1.01.2022r.pdf>

Tabela 14 Wykaz dróg powiatowych

Lp.	Numer drogi powiatowej	Nazwa ciągu drogowego	Długość (w km)
1.	2810 L	Chrzanów-Goraj	1,747
2.	2811 L	Kocudza Górna-Goraj	0,760
3.	2902 L	Gródki-Zaporze-Czernięcin	11,775
4.	2905 L	Zastawie-Hosznia Ordynacka	7,371
5.	2906 L	Gilów-Teodorówka	12,016
6.	2907 L	Wólka Abramowska-Albinów	3,216
7.	2908 L	Bononia-Wola Radziecka	6,438
8.	2909 L	Albinów-Jędrzejówka	6,217

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Miejskiego w Goraju

Tabela 15 Wykaz dróg gminnych na terenie Gminy Goraj

Lp.	Numer drogi	Długość [km]	Przebieg drogi
1.	109021L	3,525	od drogi pow. 2810L - Goraj – ul. Cmentarna - na południowy zachód do granicy gminy - Kolonia Kocudza
2.	109123L	2,710	od dr. pow. 2905L - Kondraty na północ - Hosznia Ordynacka do granicy gminy Turobin
3.	109147L	2,860	od dr. pow. 2810L ul. Janowskiej na północ - Zagrody na północny zachód – granica gminy - Malinie
4.	109148L	2,347	dr. woj. 835 - Zagrody – na północ do drogi gminnej 109147
5.	109149L	2,042	dr. pow. 2905L - Zagrody na północny wschód do drogi powiatowej 2905L
6.	109150L	0,400	od drogi pow. 2905L Kondraty - Morgi - na południowy wschód - do końca zabudowań
7.	109151L	1,265	od drogi pow. 2905L Kondraty – Świniarki na północny zachód do granicy gminy Turobin
8.	109152L	1,290	od drogi gminnej 110147L - Stare Zagrody na zachodni północ łąkami do końca zabudowań
9.	109153L	5,872	od drogi gminnej 109164L - Zastawie przez pola do drogi pow. 2905L – Kolonia Kondracka

10.	109154L	2,020	od drogi pow. 2906L Hosznia Ordynacka na północny wschód - Niwa - do granicy gminy Radecznica
11.	109155L	0,738	od drogi pow. 2906L Hosznia Ordynacka na południowy wschód do granicy gminy Frampol
12.	109156L	0,550	od drogi pow. 2906L - Hosznia Abramowska na wschód do końca zabudowań - Smyłowska Góra
13.	109157L	2,162	od drogi pow. 2906L na południowy wschód - Wasilewska Góra przez Majdan Abramowski do granicy gminy Frampol
14.	109158L	0,739	od drogi pow. 2906L na wschód przez Albinów Duży do końca zabudowań
15.	109159L	3,466	od drogi pow. 2906L na wschód przez Średniówkę do drogi pow. 2906L -Albinów Mały
16.	109160L	1,052	od drogi pow. 2906L na południowy zachód przez Kolonię Średniówkę do granicy gminy Frampol
17.	109161L	1,794	od drogi pow. 2908 L - Abramów na północny wschód - Kolonia Abramowska do drogi pow. 2908L
18.	109162L	2,561	od drogi gminnej 109165L- Bononia - przez drogę woj. 835 - Kolonia Zastawie do drogi pow. 2908L
19.	109163L	1,212	od drogi gminnej 109165L w Bononii na zachód do wysypiska
20.	109164L	1,647	od dr pow. 2905L - Zastawie na południe do dr woj. 835
21.	109165L	2,012	od drogi pow. 2810L w Goraju - ul. Frampolska na północ przez Bononię do drogi woj. 835
22.	109166L	0,396	od drogi gminnej 109147L - Zagrody na południe do drogi woj. 835
23.	109167L	1,394	od drogi gminnej 109148L na wschód - Domowa Góra do drogi gminnej 109147 L
24.	109168L	0,556	od drogi gminnej 109148L na zachód
25.	109169L	0,597	od drogi gminnej 109148L na zachód do drogi woj. 835
26.	109170L	0,566	od drogi gminnej 109148L - Krzakowa Góra do końca zabudowań - granica Gminy
27.	109171L	0,938	od drogi woj. 835 na północny wschód - wyciąg narciarski
28.	109172L	1,773	od drogi gminnej 109157L na południowy - wschód przez Jędrzejówkę do drogi pow. 2909L
29.	109173L	0,793	od drogi gminnej 109161L w Kolonii

			Abramowskiej na południowy wschód - PGR do drogi gminnej 109161L
30.	109174L	0,298	od drogi gminnej 109162L w Bononii na północny-wschód do drogi gminnej 109165L
31.	109175L	0,070	od drogi gminnej 109187L – ul. Targowa - do drogi gminnej 109188L ul. Kościelnej
32.	109176L	0,298	od drogi gminnej 109021L ul. Cmentarnej - ul Bednarska - do drogi gminnej 109165L ul. Frampolskiej
33.	109177L	0,437	od drogi gminnej 109021L ul. Cmentarnej – ul. Rolna do drogi gminnej 109165L ul. Frampolskiej
34.	109178L	0,575	od drogi gminnej 109165L Frampolskiej – ul. Polna na południowy zachód do drogi gminnej 109163L
35.	109179L	0,417	od drogi gminnej 109187L ul. Kościelnej – ul. Nadrzeczna - do drogi 109187L ul. Radeckiej
36.	109180L	0,280	od drogi pow. 2810L ul. Nowej – ul. Szewska - do drogi gminnej 109182L ul. Radeckiej
37.	109181L	0,417	od drogi gminnej 109165L ul. Frampolskiej na wschód – ul. Szczepieszka - do drogi woj. 835
38.	109182L	0,218	od rzeki Biała Łada - ul. Radecka do drogi gminnej 109181L ul. Szczepieszkiej
39.	109183L	0,407	od drogi gminnej 109166L na południowy- zachód - GS Goraj do drogi gminnej 109147L
40.	109184L	0,404	od drogi woj. 835 na północny wschód Zastawie do drogi gminnej 109164L
41.	109185L	0,537	od drogi gminnej 109164L Zastawie na południe - Majdanek do końca zabudowań
42.	109186L	0,904	od drogi pow. 2810L na południowy zachód - Folwarki do drogi pow. 2811L
43.	109187L	0,530	od drogi 2810L ul Janowskiej - ul. Kościelna do drogi woj. 835
44.	109188L	0,148	od drogi pow. 2810L ul. Janowskiej na północ do bazy PGK
45.	113303L	0,965	od drogi pow. 2908L do drogi gminnej 113304L
46.	113304L	2,420	od drogi gminnej 109161L –przez pola do drogi pow. 2907L
47.	113305L	0,353	od drogi pow. 2908L - na południowy zachód do granicy gminy
48.	113306L	1,095	od drogi gminnej 109163L - na południowy zachód do końca zabudowań
49.	113307L	1,086	od drogi pow. 2902L - na

			południowy wschód do drogi gminnej 113311L
50.	113308L	0,762	od drogi pow. 2902L - na północny wschód do granicy gminy
51.	113309L	2,231	od drogi pow. 2902L – na południowy wschód - Kolonia Gilów do drogi pow. 2902L
52.	113310L	1,704	od drogi pow. 2906L – na południowy wschód - do drogi gminnej 109154L - Kolonia Niwa
53.	113311L	1,104	od drogi pow. 2902L - na południowy zachód - do drogi gminnej 113310L
54.	113312L	0,125	od drogi gminnej 109165L (ul. Frampolska) - ul. Krótka - dr gminna 109179L (ul. Nadrzeczna)
55.	113313L	0,066	od drogi gminnej 109165L (ul. Frampolska) - do drogi gminnej 109177L (ul. Rolna)
56.	113314L	0,055	od drogi gminnej 109176L (ul. Bednarska) - obok Gimnazjum Publicznego w Goraju do drogi gminnej 109177L (ul. Rolna)
57.	113315L	0,471	od drogi gminnej 109121L - na południe - do drogi gminnej 109178L
58.	113316L	0,886	od drogi gminnej 109186L (Folwarki) – do drogi gminnej 109121L
59.	113317L	0,061	od drogi gminnej 109165L (ul. Frampolska) - ul. Szkolna - droga gminna 109176L (ul. Bednarska)
60.	113318L	1,052	od dr powiatowej 2905L - Hosznia Ordynacka - na południe do drogi powiatowej 2906L
61.	113319L	2,676	od drogi pow. 2905L na północ – droga gminna 109123L do granicy gminy
62.	113320L	1,052	od drogi pow. 2905L na wschód do drogi gminnej 113319L
63.	113321L	0,793	od drogi pow. 2906L - Wilcza Kolonia - na północny wschód - do drogi gminnej 113318L
64.	113322L	1,925	od drogi pow. 2906L - Hosznia Góra - przez drogę pow. 2906L na północny wschód - do drogi gminnej 113310L
65.	113323L	0,346	od drogi pow. 2905L - Hosznia Ordynacka do końca zabudowań
66.	113324L	0,525	od drogi pow. 2909L – Jędrzejówka - na północny zachód - do drogi gminnej 109172L
67.	113325L	0,325	od drogi gminnej 109172L – Jędrzejówka Kościół - drogi powiatowa 2909L

68.	113326L	0,415	od drogi pow. 2909L – Jędrzejówka - do końca zabudowy
69.	113327L	0,876	od dr gminnej 109123L - Kondraty - do granicy gminy
70.	113328L	0,547	od drogi gminnej 109123L - Kondraty - do granicy gminy
71.	113329L	0,268	od drogi gminnej 109151L - Kondraty - do końca zabudowy
72.	113330L	0,310	od drogi gminnej 109157L - Majdan Abramowski - do końca zabudowy
73.	113331L	0,807	od drogi gminnej 109156L - Hosznia Abramowska - na wschód do granicy Gminy
74.	113332L	0,305	od drogi pow. 2906L - Hosznia Abramowska - na północ koniec Zabudowy
75.	113333L	1,015	od drogi gminnej 13335L - Średniówka- na północny zachód do drogi gminnej 109158L - Albinów Duży
76.	113334L	0,307	od drogi gminnej 109159L - Średniówka -na wschód do końca zabudowy
77.	113335L	0,197	od drogi gminnej 109159L - Średniówka - na północny wschód do końca zabudowy
78.	113336L	1,206	od drogi gminnej 109160L - Kolonia Średniówka - Kolonia Abramów - do drogi gminnej 109161 L
79.	113337L	1,154	od drogi pow. 2906L - Średniówka – droga gminna 109159L
80.	113338L	0,382	od drogi pow. 2908L - Wólka Abramowska Majdanek - do końca Zabudowy
81.	113339L	0,433	od drogi pow. 2908L - Wólka Abramowska – Zawygonie - do końca zabudowy
82.	113340L	2,398	od drogi pow. 2907L - Łysa Góra - Krasula - do drogi gminnej 109153L
83.	113341L	1,151	od drogi gminnej 109165L – Techerówki - do granicy gminy
84.	113342L	0,509	od drogi gminnej 113339L - Wólka Abramowska - do drogi gminnej 109162L
85.	113343L	0,516	od drogi pow. 2905L - Okręglak - do drogi gminnej 109149L
86.	113344L	0,495	od drogi gminnej 109147L - Zagrody Stara Wieś - do drogi gminnej 109152L
87.	113345L	1,308	od drogi gminnej 109150L - Kondraty Morgi - do drogi gminnej 109153L
88.	113346L	2,260	od drogi pow. 2905L - Międzydoły - do drogi gminnej 109153L
89.	113347L	0,802	od drogi gminnej 109164L - Zastawie -

			do drogi gminnej 113346L
90.	113348L	0,382	od drogi gminnej 109164L - Zastawie Majdanek - na południowy wschód do dr gminnej 113349L
91.	113349L	1,400	od drogi gminnej 109162L - Zastawie Majdanek - na północny wschód drogi gminnej 109153L
92.	113350L	0,480	od drogi gminnej 109164L - Zastawie Mulisko - obok źródła do drogi gminnej 109184L
93.	115105L	1,195	od drogi gminnej nr 113311L na południowy wschód do drogi gminnej nr 113311L miejscowość Gilów
94.	115106L	2,742	od drogi gminnej nr 109186L – ul. Folwarki, tzw. Dumowa Góra na południowy zachód do granicy gminy
95.	115107L	3,253	od drogi gminnej nr 109163L na południowy zachód tzw. Kowalowy Dół do granicy gminy, miejscowość Goraj
96.	115108L	0,132	od drogi gminnej nr 109181L (ul. Szczepieszka) na południowy zachód do drogi gminnej nr 109165L (ul. Frampolska), miejscowość Goraj
97.	115109L	0,205	od drogi powiatowej nr 2810L (ul. Dymitra Gorajskiego) na północny zachód do drogi gminnej nr 109187L, miejscowość Goraj
98.	115110L	0,245	od drogi gminnej nr 109021L (ul. Cmentarna) na północny zachód do drogi gminnej nr 113315L, miejscowość Goraj
99.	115111L	1,050	od drogi powiatowej nr 2906L na północny zachód do drogi gminnej, miejscowość Hosznia Abramowska
100.	115112L	1,130	od drogi gminnej nr 113321L na południowy wschód do drogi gminnej 109157L
101.	115113L	1,220	od drogi powiatowej 2909L na południowy zachód do granicy gminy, Jędrzejówka
102.	115114L	1,020	od drogi gminnej nr 109172L na północny wschód do drogi gminnej nr 109157L, Jędrzejówka i Majdan Abramowski
103.	115115L	0,482	od drogi gminnej nr 109172L na północ do drogi gminnej nr 109157L w Majdanie Abramowskim
104.	115116L	0,576	od drogi gminnej nr 109159L na północny zachód do drogi gminnej nr 113337L, Średniówka
105.	115117L	1,050	od drogi gminnej nr 109162L na wschód do Łysej Góry do drogi gminnej nr 113340L, Wólka Abramowska
106.	115118L	0,725	od drogi wojewódzkiej nr 835 (droga serwisowa) na południowy zachód do drogi gminnej nr 113341L, Wólka Abramowska

107.	115119L	0,610	od drogi powiatowej nr 2907L na wschód do drogi gminnej nr 113304L, Wólka Abramowska
108.	115120L	0,385	od drogi powiatowej nr 2908L na południowy wschód do końca zabudowy, Wólka Abramowska
109.	115121L	0,495	od drogi gminnej nr 109162L na południowy zachód do końca zabudowy, Wólka Abramowska
110.	115122L	3,040	od drogi powiatowej nr 2906L na północny zachód do drogi gminnej 109153L, Wólka Abramowska
111.	115123L	1,930	od drogi gminnej nr 109149L (Zagrody Okręglak) na północ do granicy gminy
112.	115124L	0,370	od drogi gminnej nr 109148L na zachód do granicy gminy, Zagrody
113.	115125L	0,671	od drogi gminnej nr 109171L na północ do granicy gminy, Zagrody
114.	115126L	0,334	od drogi wojewódzkiej nr 835 na północny zachód do drogi gminnej nr 109148L, Zagrody
115.	115127L	1,092	od drogi gminnej nr 109164L na północny wschód do drogi gminnej nr 113346L, Zastawie
116.	115128L	0,279	od drogi gminnej nr 109184L na północny zachód do końca zabudowy, Zastawie
117.	115129L	0,527	od drogi gminnej nr 109153L na południowy wschód do końca zabudowy, Zastawie
118.	115130L	0,936	od drogi gminnej nr 113346L na północny zachód do tzw. drogi Radeckiej, Zastawie
119.	115131L	0,667	od drogi gminnej nr 109162L na północny wschód do drogi gminnej nr 113349L, Zastawie
120.	115132L	2,247	od drogi gminnej nr 113346L na północny wschód do drogi gminnej nr 109153L, Zastawie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Miejskiego w Goraju

Na terenie gminy nie ma infrastruktury gazowej. Mieszkańcy korzystają z gazu propan-butan rozprowadzanego w butlach.

Większość sieci wodociągowej znajdującej się na terenie Gminy Goraj wykonana została w latach 60, 70, i 80 XX w. Jest to więc infrastruktura stara i bardzo awaryjna, wymaga częstych napraw oraz remontów. Konieczna jest kompleksowa wymiana sieci wodociągowej na terenie prawie całej gminy. Proces ten został rozpoczęty od Goraja i będzie kontynuowany w latach następnych. Na terenie Gminy Goraj jest 51,5 km głównej sieci wodociągowej oraz 1043 zawartych umów na zaopatrzenie w wodę. Konieczna jest dalsza rozbudowa infrastruktury wodociągowej, ponieważ Albinów Mały w całości a Hosznia Ordynacka

w części nie posiadają gminnej sieci wodociągowej. Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców, Gmina Goraj zwodociągowana jest w 94 % , a skanalizowana w 27,52 %²¹.

Podstawowym źródłem zaopatrzenia w wodę dla potrzeb socjalno-bytowych są wody podziemne. Według danych na koniec 2021 r. sieć wodociągowa gminy stanowiła system o długości 51,78 km, pozwalający na doprowadzenie wody do 1 054 punktów (przyłącza)²².

Na terenie gminy znajduje się 11 ujęć wód kredowych dla potrzeb zbiorowego zaopatrzenia w wodę, z tego 8 ujęć zasila systemy wodociągowe. Oceniając jakość wody w wodociągach zbiorowego zaopatrzenia na terenie Gminy Goraj, Państwowy Powiatowy Inspektor Sanitarny w Biłgoraju, uznał jakość wody w przedmiotowych wodociągach w 2015 r. za dobrą i bezpieczną dla zdrowia konsumentów.

Zbiorowym zaopatrzeniem w wodę objęto wszystkie sołectwa w Gminie Goraj, oprócz znacznej części Hoszni Ordynackiej, w której to mieszkańcy bazują na dostawie wody ze źródeł lokalnych, którymi są lokalne studnie kopane lub głębinowe.

Producentami wody na terenie gminy są:

- Gmina Goraj,
- Zakład Gospodarki Komunalnej Frampol – zaopatruje Abramów i Średniówkę z wodociągu Teodorówka- Radzięcín,
- Gmina Turobin – zaopatruje miejscowość Kolonia Kondraty przez wodociąg w Gródkach²³.

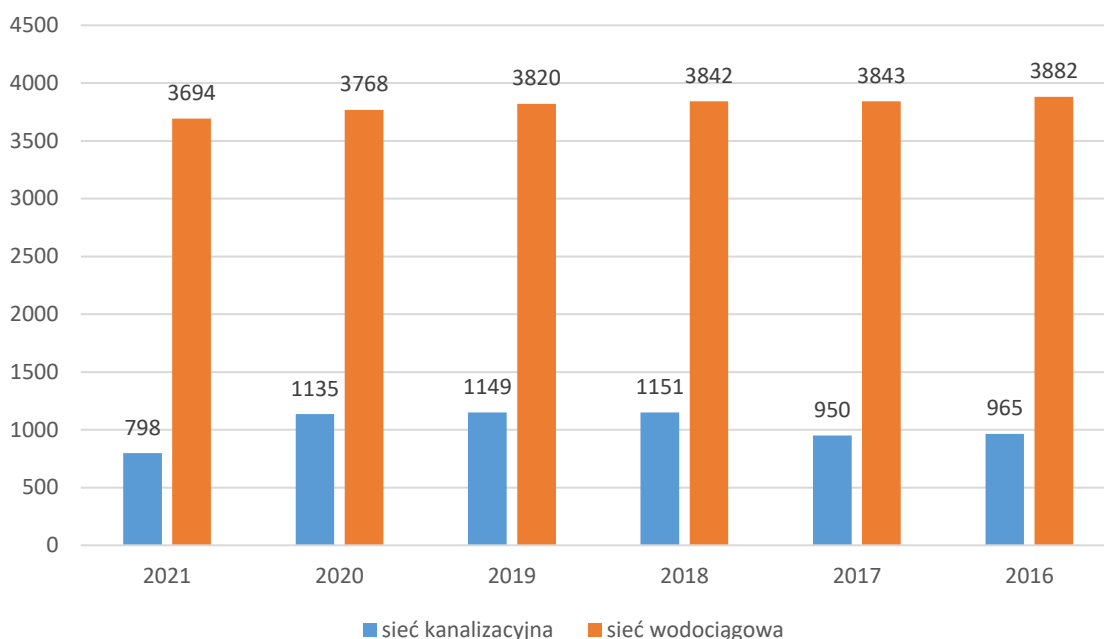
O stanie środowiska, w aspekcie sanitarnym, decyduje m.in. wyposażenie obszaru gminy w infrastrukturę kanalizacyjną. Niestety, nie rozwija się ona w sposób skoordynowany z rozwojem sieci wodociągowej. Długość sieci kanalizacyjnej pod koniec 2021 r. wynosiła zaledwie 9,67 km, co pozwala na odbiór ścieków z 263 punktów (przyłączy). W kanalizację wyposażone są mieszkania znajdujące się w miejscowości Goraj oraz gospodarstwa domowe w Bononi i Wólce Abramowskiej. Dysproporcję w dostępie do wodociągu i kanalizacji przedstawia poniższy wykres.

²¹ Raport o stanie gminy za rok 2021, s. 64.

²² Dane Urzędu Miejskiego w Goraju.

²³ Informacja pozyskana w dn. 10.01.2023 z <https://www.gov.pl/attachment/33df4e42-66ff-4d7a-9417-f563f6140382>.

Wykres 29 Ludność Gminy Goraj korzystająca z sieci kanalizacyjnej i wodociągowej [os.]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rozwój systemu kanalizacji jest priorytetem mającym na celu zwiększenie ilości ścieków odprowadzanych do oczyszczalni ścieków w Goraju, która została oddana do użytkowania w 2013 r. i jest wykorzystywana w 50 %. Oczyszczalnia posiada przepustowość 254,6 m³ na dobę. Jest to oczyszczalnia biologiczno-mechaniczna oczyszczająca ścieki dopływające i dowożone do oczyszczalni wozem asenizacyjnym z terenu całej gminy. W 2021 r. została wybudowana instalacja fotowoltaiczna o mocy 49 kWp. W następnych latach przewiduje się włączenie do systemu kanalizacji następujących miejscowości: Zastawie i Wólka Abramowska²⁴.

W dalszym ciągu znaczna część gospodarstw unieszkodliwia ścieki w sposób nieorganizowany. Większość mieszkańców gminy korzysta z szamb bezodpływowych. Szacuje się, że większość wytwarzanych ścieków z gospodarstw rolnych w nieoczyszczonej formie trafia do gruntu, stwarzając tym samym zagrożenie dla jakości środowiska wodnego.

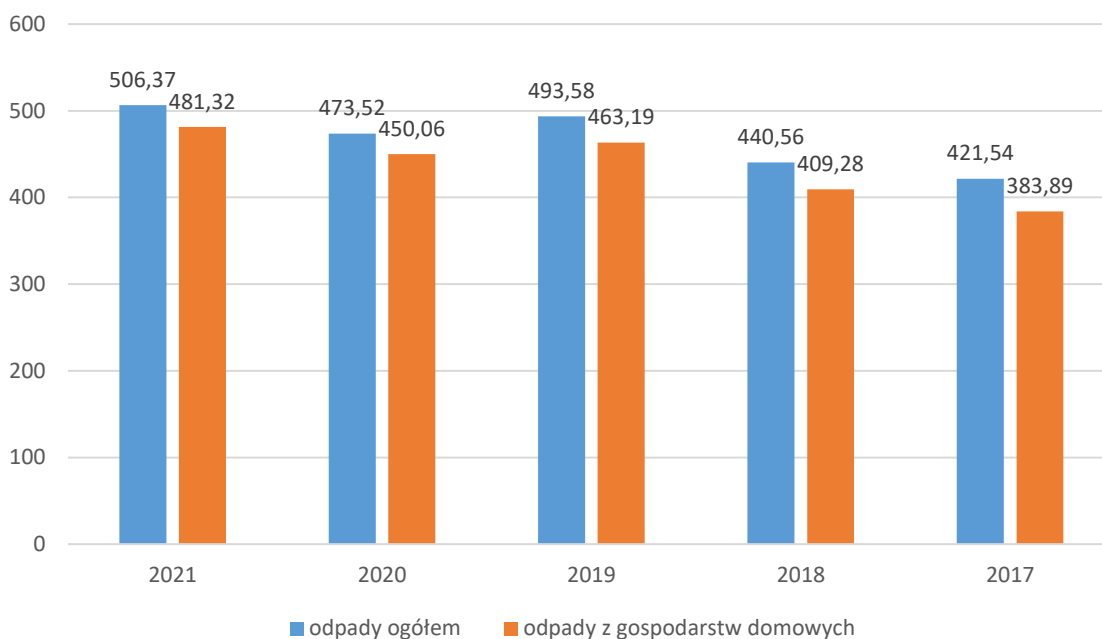
Zmiany w systemie gospodarowania odpadami komunalnymi wprowadzone nowelizacją ustawy o utrzymaniu porządku i czystości w gminach mają sprawić, że nikomu nie będzie opłacało się wyrzucać śmieci na dzikie wysypiska, bo wszyscy mieszkańcy będą objęci systemem zbierania odpadów. Celem zmian jest również zwiększenie poziomu recyklingu

²⁴ Raport o stanie gminy za rok 2021, s. 64.

i odzysku odpadów zebranych selektywnie, a także zmniejszenie masy odpadów ulegających biodegradacji kierowanych do składowania.

W gminie funkcjonuje dobrze zorganizowany system zbiórki, transportu i unieszkodliwiania odpadów komunalnych. Punkt Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych zlokalizowany jest w Goraju. Usługę odbioru i transportu odpadów komunalnych od właścicieli nieruchomości zamieszkałych na terenie gminy oraz odpadów zgromadzonych w sposób selektywny z Punktu Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych od 2013 r. świadczy Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Spółka z o. o. w Biłgoraju. Wszystkie odpady komunalne zebrane z terenu Gminy Goraj dostarczane są do Regionalnej Instalacji do Przetwarzania Odpadów Komunalnych (RIPOK) w Korczowie. Odpady odbierane przez ww. instalację obejmują: odpady zmieszane, odpady ulegające biodegradacji oraz pozostałości po segregacji odpadów.

Wykres 30 Odpady zebrane w ciągu roku w Gminie Goraj [t] w latach 2017-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Priorytetowym zadaniem dla Gminy Goraj na lata następne jest dalsze uświadamianie mieszkańców gminy w zakresie gospodarki odpadami komunalnymi w celu ograniczenia ilości wytwarzanych odpadów komunalnych oraz racjonalnego sortowania odpadów komunalnych

w celu osiągnięcia określonych przez Unię Europejską poziomów odzysku i recyklingu odpadów²⁵.

Eksploatacją poszczególnych elementów systemu elektroenergetycznego, zlokalizowanych na terenie Gminy Goraj, zajmuje się PGE Dystrybucja S.A. Spółka jest jedynym operatorem systemu dystrybucyjnego działającego na terytorium gminy. Jest ona odpowiedzialna za dostawę energii elektrycznej z wytwórni do odbiorcy końcowego na jej terenie energetycznym.

Ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 w Gminie Goraj zainstalowanych zostało 117 szt. instalacji ogniw fotowoltaicznych pracujących w systemie otwartym. Projekt przyczynia się do zastępowania istniejącej energii z surowców kopalnych produkcją ze źródeł odnawialnych, a zastosowane w jego ramach rozwiązania zgodnie z przeprowadzonym bilansem mają na celu wyrównanie kosztu kWh wyprodukowanego z alternatywnych źródeł i kosztu kWh wyprodukowanego z tradycyjnych źródeł surowców kopalnych²⁶. Wartość projektu to 1 643 098,55 zł, z czego dofinansowanie wyniosło 1 042 648,36 zł.

Na terenie Gminy Goraj działa jeden klub sportowy - LKS Metalowiec Goraj, skupiający gorajskich piłkarzy, który został powołany decyzją Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu w 1988 r. Początki klubu są ściśle związane ze Zrzeszeniem Ludowych Zespołów Sportowych, w ramach którego funkcjonowały wówczas: sekcja piłki nożnej, tenisa stołowego oraz szachowa. Klub rozwija się promując siebie oraz całą gminę m.in. poprzez udział w zawodach o charakterze lokalnym i ponadregionalnym. Aktualnie występuje w rozgrywkach o mistrzostwo klasy A.

Baza sportowa gminy to:

- Siłownia zewnętrzna w Goraju
- Boisko sportowe Orlik przy Zespole Szkół w Goraju
- Boisko sportowe w Zastawiu

Analiza przedmiotowej sfery nie mogła by się odbyć w oderwaniu od bardzo ważnego dokumentu regulującego kwestie rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, jakim jest *Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Goraj na lata 2017-2023*. Dokument stanowi podstawę do realizacji działań, które mają przyczynić się do poprawy warunków życia mieszkańców

²⁵ „Analiza stanu gospodarki odpadami komunalnymi na terenie Gminy Goraj za rok 2014”.

²⁶ <http://goraj-fotowoltaika.pl/o-projekcie/>

wyznaczonego obszaru rewitalizacji, w szczególności tych, którzy są zagrożeni wyłączeniem z lokalnej społeczności, aby w konsekwencji doprowadzić do ich integracji społecznej. Podczas opracowania *Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Goraj* zastosowano następujące zasady, dzięki którym powstał dokument najlepiej odpowiadający na potrzeby rewitalizowanego obszaru i jego mieszkańców: partycypacja społeczna, kompleksowość, koncentracja, komplementarność, planowanie w oparciu o realnie możliwe do uzyskania środki.

Proces rewitalizacji w dokumencie został przedstawiony jako przedsięwzięcie całościowe (integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni, środowiska i lokalnej gospodarki), skoncentrowane terytorialnie i prowadzone we współpracy z lokalną społecznością, w sposób zaplanowany oraz zintegrowany. Rewitalizacja poprzez realizację spójnych i komplementarnych działań, jest kompleksowa, co prowadzi do zmian w różnych sferach życia mieszkańców.

W ramach dokumentu dokonano delimitacji obszarów zdegradowanych oraz obszarów rewitalizacji²⁷. W tym celu przeprowadzono diagnozę gminy w oparciu o analizę problemów w sferze społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej i środowiskowej w dwunastu sołectwach (sołectwo jako jednostka referencyjna). Wyznaczenie obszarów zdegradowanych w Gminie Goraj zostało przeprowadzone przy pomocy dwóch odrębnych analiz: jakościowej i ilościowej (wskaźnikowej).

Analiza jakościowa obejmowała obszar całej gminy i przyjęła formę szczegółowej diagnozy, zawierającej charakterystykę sfer: społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej i środowiskowej. Diagnoza oparta była na *Gminnej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Goraj* oraz *Strategii Rozwoju Gminy Goraj na lata 2016-2023*. W diagnozie uwzględniono problemy zidentyfikowane w strategiach

27 Zgodnie z „Wytycznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na latach 2014-2020” obszar zdegradowany to obszar, na którym zidentyfikowano stan kryzysowy, spowodowany koncentracją negatywnych zjawisk społecznych (w szczególności bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym), współwystępujących z negatywnymi zjawiskami w co najmniej jednej z następujących sfer: gospodarczej (w szczególności w zakresie niskiego stopnia przedsiębiorczości, słabej kondycji lokalnych przedsiębiorstw), środowiskowej (w szczególności w zakresie przekroczenia standardów jakości środowiska, obecności odpadów stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia, ludzi bądź stanu środowiska), przestrzenno-funkcjonalnej (w szczególności w zakresie niewystarczającego wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, braku dostępu do podstawowych usług lub ich niskiej jakości, niedostosowania rozwiązań urbanistycznych do zmieniających się funkcji obszaru, niskiego poziomu obsługi komunikacyjnej, deficytu lub niskiej jakości terenów publicznych), technicznej (w szczególności w zakresie degradacji stanu technicznego obiektów budowlanych, w tym o przeznaczeniu mieszkaniowym, oraz braku funkcjonowania rozwiązań technicznych umożliwiających efektywne korzystanie z obiektów budowlanych, w szczególności w zakresie energooszczędności i ochrony środowiska). Natomiast obszar rewitalizacji, obejmuje całość lub część obszaru zdegradowanego, cechującego się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk, na którym, z uwagi na istotne znaczenie dla rozwoju lokalnego, zamierza się prowadzić rewitalizację.

i przeanalizowano je w skali jednostek pomocniczych. Analiza problemów społecznych została uzupełniona analizą zjawisk społecznych w sferze gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej i środowiskowej. Kluczowym elementem delimitacji obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji były konsultacje społeczne z mieszkańcami Gminy oraz z przedstawicielami poszczególnych sołectw, w tym z sołtysami.

Analiza ilościowa (wskaźnikowa), obejmowała obszar Gminy Goraj w podziale na jednostki pomocnicze (sołectwa), które pozwoliły na prezentację poszczególnych wskaźników w konkretnych częściach gminy i porównanie ich do średniej referencyjnej wartości danego wskaźnika dla całej gminy.

W celu delimitacji obszarów zdegradowanych zastosowano metodę analizy wskaźnikowej, wielokryterialnej. Przeprowadzono ją w oparciu o określone niżej kryteria umożliwiające dokonanie analizy zróżnicowania zjawisk i procesów zachodzących w gminie oraz identyfikacji problemów. Katalog tych wskaźników został opracowany z uwzględnieniem specyfiki Gminy Goraj – głównym źródłem dochodu mieszkańców większości sołectw są gospodarstwa rolne, gmina charakteryzuje się również małą gęstością zaludnienia. Dane zbierano dla 12 obszarów referencyjnych. Zagregowano je do analizy wskaźnikowej dla 5 obowiązkowych sfer: społecznej, gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej. Wyniki jakie osiągnięto dzięki metodzie ilościowej zostały dopełnione przez zastosowanie analizy jakościowej. W ten sposób uwzględnione zostały zgłaszane w trakcie konsultacji społecznych oczekiwania i potrzeby lokalnej społeczności.

W procesie wyznaczania obszarów zdegradowanych niezbędne okazały się dane udostępnione przez Urząd Miejski w Goraju oraz inne instytucje – GOPS w Goraju, PUP w Biłgoraju, Posterunek Policji we Frampolu, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska, GUS w Warszawie. Zastosowana metoda wielokryterialna zakłada zastosowanie wybranych wskaźników ustalenia listy rankingowej oraz wyboru obszaru cechującego się największym nasileniem cech kryzysowych (łącznie 23 wskaźniki, w pięciu grupach).

Zastosowana metoda wielokryterialna zakłada użycie wybranych wskaźników dla ustalenia listy rankingowej oraz wyboru obszaru charakteryzującego się największym nasileniem cech kryzysowych. Założono, że łączna wartość wskaźników społecznych wyniesie 60%, natomiast łączna wartość wskaźników w pozostałych 4 sferach wyniesie łącznie 40%.

W ramach analizy badaniu poddano następujące wskaźniki:

1. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem w 2015 roku (%),
2. Zmiana liczby ludności w wieku poprodukcyjnym na przestrzeni lat 2013-2015 (%),

3. Udział dzieci i młodzieży (do 15 lat włącznie), u których zdiagnozowano choroby zębów i jamy ustnej w ogólnej liczbie dzieci i młodzieży w 2015 roku (%);
4. Udział ludności chorującej na choroby układu krążenia w ogólnej liczbie ludności w 2015 roku (%),
5. Odsetek osób bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym (%),
6. Zmiana udziału osób bezrobotnych w ludności w wieku poprodukcyjnym w latach 2013-2015 (%),
7. Udział osób bezrobotnych z wykształceniem średnim/zawodowym w ogólnej liczbie bezrobotnych w 2015 roku (%),
8. Odsetek osób długotrwale bezrobotnych (powyżej 12 miesięcy) w ludności w wieku produkcyjnym (%),
9. Zmiana udziału osób długotrwale bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym w latach 2013-2015 (%),
10. Zmiana udziału rodzin korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w latach 2013-2015 (%),
11. Udział rodzin, które w 2015 roku miały założoną Niebieską Kartę (%),
12. Zmiana liczby przestępstw przypadająca na 100 mieszkańców w latach 2013-2015 (%)
13. Zmiana liczba interwencji Policji przypadająca na 100 mieszkańców w latach 2013-2015 (%),
14. Średni odsetek dzieci w staninach z wynikiem niskim w latach 2012-2014,
15. Frekwencja w wyborach parlamentarnych w 2015 roku (%),
16. Liczba organizacji społecznych przypadająca na 100 mieszkańców,
17. Udział obszarów, w obrębie których odnotowano przekroczenie jakości powietrza (%),
18. Liczba osób prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym,
19. Udział terenów publicznych o niskiej jakości oraz terenów niedostosowanych do obecnych funkcji w powierzchni ogółem obszaru (%),
20. Udział obiektów mieszkalnych wybudowanych przed rokiem 1989 (%),
21. Udział obiektów mieszkalnych wykorzystujących odnawialne źródła energii (%),
22. Udział budynków użyteczności wymagających podjęcia głębokich prac termomodernizacyjnych (%).

Tabela 16 Suma punktów uzyskanych w efekcie analizy wskaźnikowej wg poszczególnych obszarów referencyjnych

L.p.	Sołectwa	Suma punktów
1.	Abramów	1,09
2.	Bononia	0,62
3.	Gilów	0,96
4.	Goraj	1,85
5.	Hosznia Ordynacka	0,92
6.	Jędrzejówka	1,39
7.	Kondraty	1,54
8.	Majdan Abramowski	1,24
9.	Średniówka	1,40
10.	Wólka Abramowska	0,95
11.	Zagrody	0,75
12.	Zastawie	1,17

Źródło: opracowanie własne na podstawie Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Goraj na lata 2017-2023

Za minimalny próg umożliwiający zakwalifikowanie jednostki referencyjnej do obszaru zdegradowanego uznano wartość 1,50. Sołectwem, w którym istnieje największa koncentracja negatywnych zjawisk we wszystkich sferach jest sołectwo Goraj – aż 1,85 pkt. Drugim w kolejności jest sołectwo Kondraty. W związku z tym jako obszar zdegradowany przyjęto oba te obszary referencyjne. Określenie obszaru cechującego się największą kumulacją negatywnych zjawisk i problemów możliwe było dopiero po konfrontacji wyników analizy z potrzebami i oczekiwaniami lokalnej społeczności wyrażonymi podczas konsultacji. W wyniku powyższego jako obszar rewitalizacji wyznaczono sołectwo Goraj. Łączna powierzchnia wyznaczonego obszaru rewitalizacji wynosiła 7,62 km², co stanowiło 11,22% powierzchni całej Gminy Goraj. Obszar ten był zamieszkiwany przez 954 osoby, co stanowiło 22,34% ogólnej liczby mieszkańców gminy. Sołectwo to pełniło i nadal pełni główne funkcje w ramach gminy: mieszkaniową, administracyjną, usługową, edukacyjną, kulturalną oraz sportową. Tak wyznaczony obszar rewitalizacji zapewnia spójność przestrzenną obszaru rewitalizacji, co ma istotne znaczenie dla programowania spójnych i zintegrowanych działań rewitalizacyjnych. Dodatkowo obszar ten dysponuje największym potencjałem rozwojowym

i znaczeniem dla rozwoju gminy, a tym samym podejmowanie działań rewitalizacyjnych na jego terenie powinno zapewniać największą skuteczność²⁸.

Pomimo relatywnie małych zasobów wód powierzchniowych w województwie lubelskim, w regionie zlokalizowane są obszary na których obserwuje się okresowe przybory wód płynących powodujących występowanie powodzi. W związku z tym planowanie rozwoju na tych terenach, w tym przede wszystkim obejmujących doliny trzech największych rzek w województwie, tj. Wisły, Bugu i Wieprza, powinno zostać podporządkowane zasadzie redukcji zagrożenia powodziowego²⁹.

Aby ocenić zmiany ryzyka powodziowego, a także określić działania związane z ograniczeniem negatywnych konsekwencji powodzi dla zdrowia ludzkiego, środowiska, dziedzictwa kulturowego oraz działalności gospodarczej opracowywane są mapy zagrożenia powodziowego (MZP) i mapy ryzyka powodziowego (MRP), zgodnie z art. 171 ust. 8 ustawy – Prawo wodne oraz art. 14 Dyrektywy 2007/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2007 r. w sprawie oceny ryzyka powodziowego i zarządzania nim (Dyrektywa Powodziowa), które podlegają przeglądowi i aktualizacjom w cyklach 6-letnich. W II cyklu planistycznym po przeprowadzonej aktualizacji wyznaczono nowe mapy zagrożenia powodziowego i mapy ryzyka powodziowego dla obszarów i typów powodzi wskazanych w wyniku przeglądu i aktualizacji wstępnej oceny ryzyka powodziowego (WORP) zakończonej w 2018 r. Ze względu na źródło wskazano w Polsce następujące typy powodzi:

- powódź rzeczna:
 - naturalne wezbranie,
 - zniszczenie wałów przeciwpowodziowych;
- powódź od strony morza – w dwóch scenariuszach:
 - naturalne wezbranie,
 - zniszczenie wałów przeciwpowodziowych lub przeciwsztormowych;
- powódź od urządzeń hydrotechnicznych – związana z zalaniem terenu w przypadku uszkodzenia lub zniszczenia budowli piętrzących.

W I cyklu planistycznym opracowano MZP i MRP w przypadku powodzi rzecznych i od strony morza, natomiast II cykl planistyczny ukazał dodatkowo obszary narażone na niebezpieczeństwo powodzi w wyniku zniszczenia lub uszkodzenia budowli piętrzących.

²⁸ Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Goraj na lata 2017-2023.

²⁹ Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r. przyjęta dnia 29 marca 2021 r. przez Sejmik Województwa Lubelskiego przyjął uchwałą Nr XXIV/406/2021.

Mapa 3 Rzeki lub odcinki rzek, dla których sporządzono MZP i MRP w II cyklu planistycznym

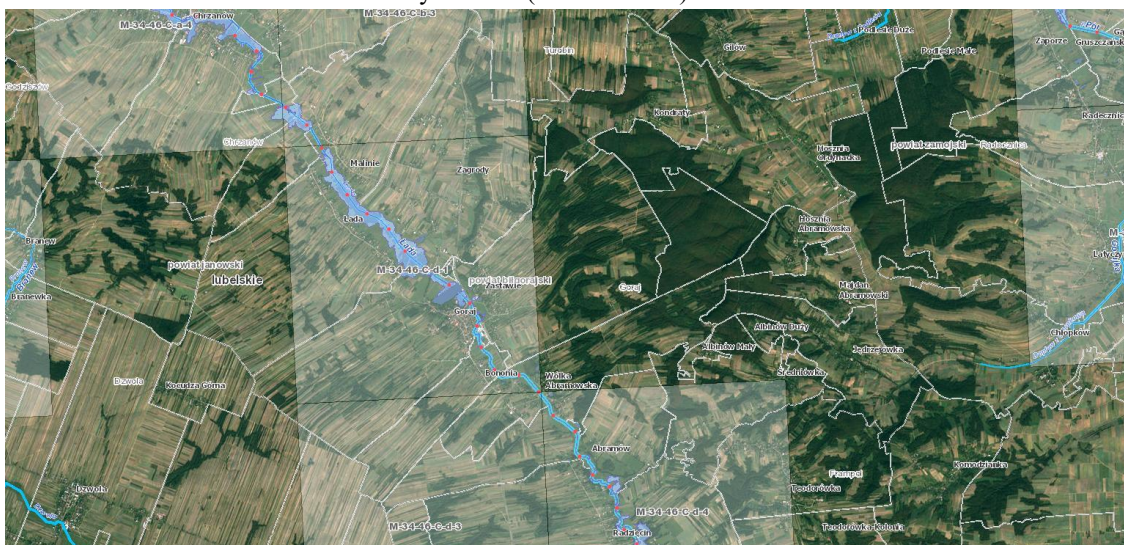

Źródło: <https://www.powodz.gov.pl/pl/mapy>

Na terenie Gminy Goraj występują obszary szczególnego zagrożenia powodzią przez które rozumie się obszary, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest średnie i wynosi 1% (tj. raz na 100 lat) oraz obszary, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest wysokie i wynosi 10% (raz na 10 lat). Tego rodzaju tereny występują w obrębie rzeki Łada płynącej przez teren gminy.

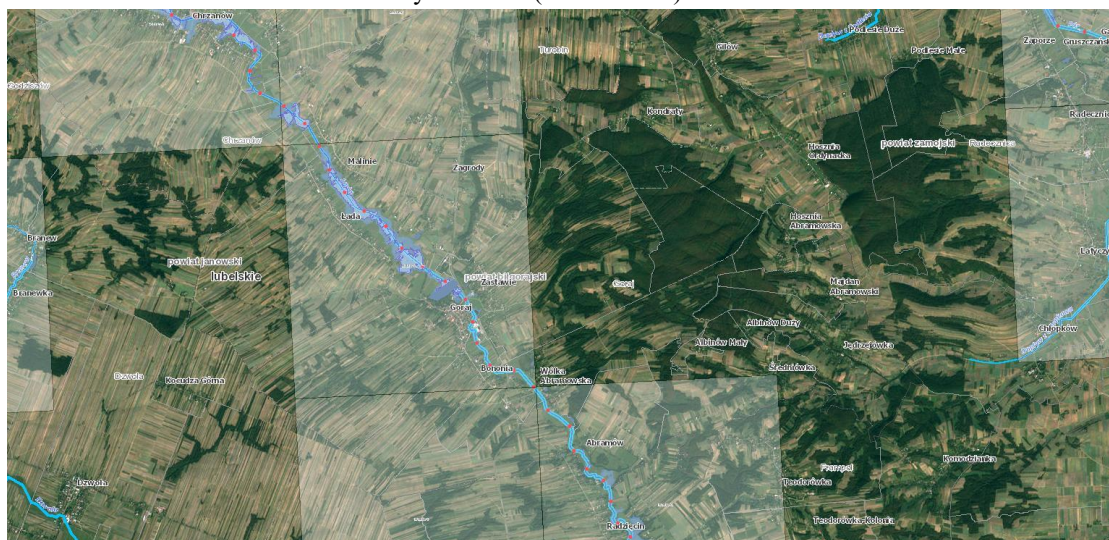
Na poniższych mapach zaprezentowano tereny szczególnego zagrożenia powodzią zlokalizowane na terenie gminy.

Mapa 4 Mapa zagrożenia powodziowego – obszary na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest średnie i wynosi 1% (raz na 100 lat) – rzeka Łada

Źródło: https://wody.isok.gov.pl/imap_kzgw/?gmap=gpMZP

Mapa 5 Mapa zagrożenia powodziowego – obszary na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest średnie i wynosi 10% (raz na 10 lat) – rzeka Łada

Źródło: https://wody.isok.gov.pl/imap_kzgw/?gmap=gpMZP

W świetle ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią występują ograniczenia w zakresie zagospodarowania analizowanych terenów, tj.:

- a) gromadzenia ścieków, nawozów naturalnych, środków chemicznych, a także innych substancji lub materiałów, które mogą zanieczyścić wody, oraz prowadzenia przetwarzania odpadów, w szczególności ich składowania,
- b) lokalizowania nowych cmentarzy.

Zgodnie z art. 166 ww. ustawy obszary szczególnego zagrożenia powodzią muszą zostać uwzględnione w: strategii rozwoju gminy, strategii rozwoju ponadlokalnego, studium

uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, gminnym programie rewitalizacji, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy. Poziom zagrożenia powodziowego wynikający z wyznaczenia obszarów szczególnego zagrożenia powodzią uwzględnia się w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzjach o warunkach zabudowy, dotyczących nieruchomości w całości lub w części położonych na tych obszarach. Uzgodnienia z Państwowym Gospodarstwem Wodnym Wody Polskie w zakresie dotyczącym zabudowy i zagospodarowania terenu położonego na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią wymagają projektu następujących dokumentów/decyzji na poziomie lokalnym: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, gminny program rewitalizacji, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej. Dokonując ww. uzgodnień PGW Wody Polskie uwzględnia prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi, poziom zagrożenia powodziowego, proponowaną zabudowę i zagospodarowanie terenu położonego na obszarze szczególnego zagrożenia powodzią, a także jego aktualne zagospodarowanie i dotychczasowe przeznaczenie.

Ww. uzgodnienie lub odmowa uzgodnienia następuje w drodze decyzji. Odmowa uzgodnienia następuje w sytuacji jeżeli planowana zabudowa lub planowane zagospodarowanie terenu położonego na obszarze szczególnego zagrożenia powodzią:

- 1) naruszają ustalenia planu gospodarowania wodami na obszarze dorzecza;
- 2) naruszają ustalenia planu zarządzania ryzykiem powodziowym;
- 3) stanowią zagrożenie dla ochrony zdrowia ludzi, środowiska i dóbr kultury wpisanych do rejestru zabytków;
- 4) naruszają funkcjonowanie infrastruktury krytycznej w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym;
- 5) utrudniają zarządzanie ryzykiem powodziowym.

WNIOSKI:

- Brak sieci gazowej.
- Niedostateczny poziom dostępu mieszkańców gminy do kanalizacji.
- Dobrze rozwinięta infrastruktura drogowa, wymagająca jednak nakładów finansowych na bieżące naprawy, utwardzenie i budowę nowych odcinków.

3.4 POTENCJAŁ ORGANIZACYJNO – FINANSOWY

Zdolność Gminy Goraj do inwestowania uzależniona jest głównie od struktury wydatków i dochodów budżetowych. Budżet gminy jest planem rocznym zawierającym dochody i wydatki związane z finansowaniem zadań własnych i zadań zleconych z zakresu administracji rządowej. Możliwości rozwoju gminy limitują osiągnięte dochody budżetowe.

Poziom budżetu Gminy Goraj zmieniał się w przeciągu ostatnich kilku lat. W roku 2021 dochody ogółem wynosiły 21 645 789,94 zł, czyli więcej niż rok wcześniej, a w analizowanym okresie 2016-2021 wzrosły o ok. 57%. Tak wysoki dochód wynika z dotacji i środków przeznaczonych na inwestycje, zwiększyła się też subwencja oraz dochody z podatków. Dochody bieżące od 2016 roku systematycznie się zwiększają. Jest to zasługa m.in. zwiększenia dochodów z tytułu udziału w PIT.

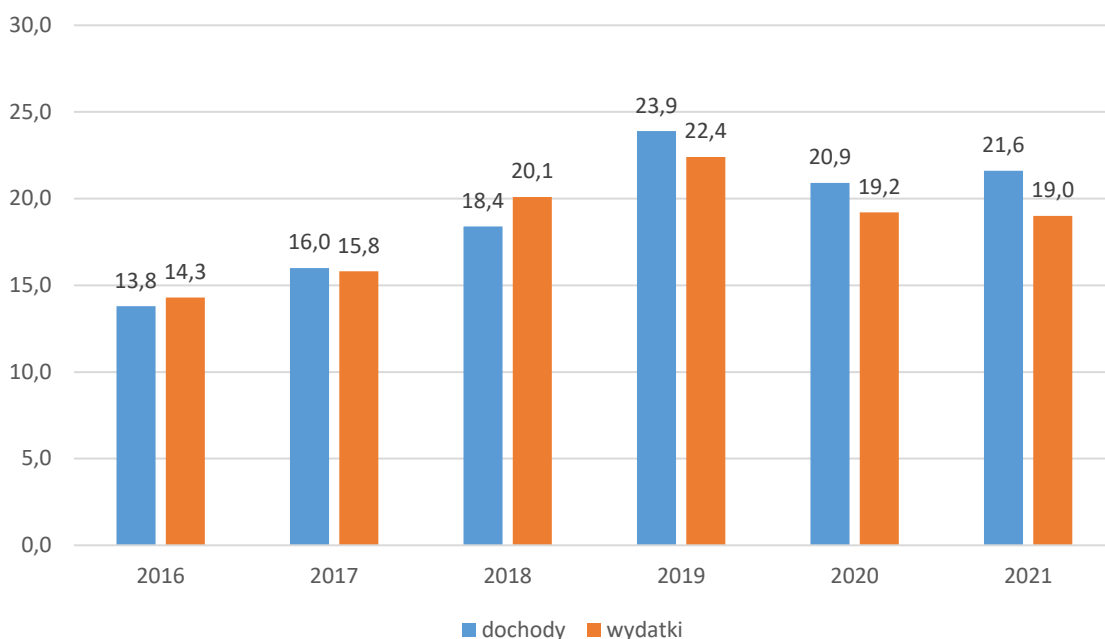
Analogicznie jak w przypadku dochodów, również wydatki zmieniały się na przestrzeni ostatnich lat. Wydatki ogólne z budżetu gminy w 2021 roku wyniosły 18 997 656,86 zł. Były niższe o 192 734,54 zł w stosunku do roku poprzedniego.

W analizowanym okresie gmina notuje nadwyżkę operacyjną. W nauce o finansach publicznych przyjęło się, iż nadwyżkę operacyjną stanowi dodatnia różnica między dochodami bieżącymi a wydatkami bieżącymi. Odpowiednio wynik ujemny między dochodami bieżącymi a wydatkami bieżącymi stanowi deficyt operacyjny. Wynik budżetu operacyjnego jst (nadwyżka operacyjna, deficyt operacyjny) ma bardzo istotne znaczenie poznawcze. Stanowi jeden z najistotniejszych wskaźników sytuacji finansowej jst ilustrując czy jednostka samorządu terytorialnego jest w stanie pokryć wydatki bieżące dochodami bieżącymi. Jeśli wydatki bieżące są wyższe od dochodów bieżących (deficyt operacyjny) oznacza to, iż wydatki te realizowane są na poziomie przekraczającym możliwości finansowe jst. Wykonywanie zadań bieżących przez jednostkę odbywa się w tym wypadku kosztem sprzedaży jej majątku lub na skutek zaciągania nowych zobowiązań. Z kolei w sytuacji, gdy to dochody bieżące są wyższe od wydatków bieżących (nadwyżka operacyjna) oznacza to, iż jst ma możliwości finansowe na prowadzenie nowych inwestycji lub spłatę wcześniejszego zadłużenia. Nadwyżka operacyjna w Gminie Goraj w 2021 r. wyniosła 2 648 133,08 zł.

Tabela 17 Analiza sytuacji finansowej Gminy Goraj w latach 2016-2021

Wyszczególnienie	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Podatki i opłaty lokalne, w tym:	2 161 186,59	2 211 134,18	2 397 419,86	2 681 370,57	2 925 317,60	3 287 024,47
podatek rolny	469 836,27	463 513,96	470 632,93	467 064,20	530 570,86	530 705,23
Os. Prawne	4 091,00	4 077,00	4 032,00	4 043,00	4 648,00	4 519,00
podatek od nieruchomości	110 185,10	111 173,86	114 161,94	121 542,36	159 681,13	151 267,05
Os. Prawne	205 758,00	207 330,00	209 011,00	220 376,00	233 067,00	224 205,00
podatek leśny	36 469,77	36 767,78	36 617,04	36 986,44	52 294,02	53 781,60
Os. Prawne	846,07	714,00	778,50	765,50	1 098,00	1 366,00
podatek od środków transportowych	22 522,00	23 200,00	22 398,00	25 576,00	29 928,00	34 690,00
Os. Prawne	4 033,00	2 304,00	3 365,00	4 151,00	4 342,00	4 380,00
Udziały w podatku od osób prawnych prowadzących działalność gospodarczą	2 376,92	1 043,21	2 362,82	2 321,11	2 588,33	2 683,84
Podatek dochodowy od osób fizycznych	950 086,00	1 022 691,00	1 164 196,00	1 228 187,00	1 249 184,00	1 462 881,00
Dotacje celowe z budżetu państwa i UE	5 550 267,70	7 521 304,96	8 422 662,24	13 106 272,03	9 984 535,85	9 334 281,88
Subwencja ogólna	5 586 531,00	5 803 899,00	6 518 226,00	6 969 289,00	7 379 871,00	8 045 768,00
Inne dochody	463 893,46	464 557,30	1 085 995,16	1 185 252,31	614 813,33	978 715,59
Dochody bieżące	12 942 317,68	14 124 320,18	15 085 208,94	16 653 568,70	17 585 320,14	19 352 469,64
Dochody majątkowe	819 561,07	1 876 575,26	3 339 094,32	7 288 615,21	3 319 217,64	2 293 320,30
Razem dochody	13 761 878,75	16 000 895,44	18 424 303,26	23 942 183,91	20 904 537,78	21 645 789,94
Wydatki bieżące	11 669 802,96	12 792 980,00	13 424 232,79	14 710 416,85	15 608 312,51	16 977 955,04
Wydatki majątkowe	2 594 064,15	3 013 700,29	6 687 855,44	7 687 894,17	3 582 078,89	2 019 701,82
Razem wydatki	14 263 867,11	15 806 680,29	20 112 088,23	22 398 311,02	19 190 391,4	18 997 656,86
Różnica między dochodami i wydatkami	1 272 514,72	1 331 340,18	1 660 976,15	1 943 151,85	1 977 007,63	2 374 514,60
Nadwyżka operacyjna	-501 988,36	194 215,15	-1 687 784,97	1 543 872,89	1 714 146,38	2 648 133,08

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miejskiego w Goraju

Wykres 31 Porównanie dochodów i wydatków budżetowych (mln) w Gminie Goraj w latach 2016-2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miejskiego w Goraju

Tabela 18 Wydatki inwestycyjne w Gminie Goraj w latach 2016-2021

Lp.	Rok	Kwota wydatków inwestycyjnych (PLN)
1.	2016	2 594 064,15
2.	2017	3 013 700,29
3.	2018	6 687 855,44
4.	2019	7 687 894,17
5.	2020	3 582 078,89
6.	2021	2 019 701,82

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych UM w Goraju

Łączna kwota długu na koniec roku budżetowego nie może przekroczyć 60% wykonanych dochodów ogółem jednostki w danym roku budżetowym. Analizując poziom zadłużenia gminy widać, iż na przestrzeni ostatnich 4 lat jest on sukcesywnie zmniejszany, co wiąże się z inwestycjami realizowanymi w gminie.

Tabela 19 Poziom zadłużenia Gminy Goraj w latach 2016-2021

ROK	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Poziom zadłużenia	1 217 999,00	1 052 808,00	2 837 548,00	1 824 521,03	1 622 729,03	1 642 540,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych UM w Goraju

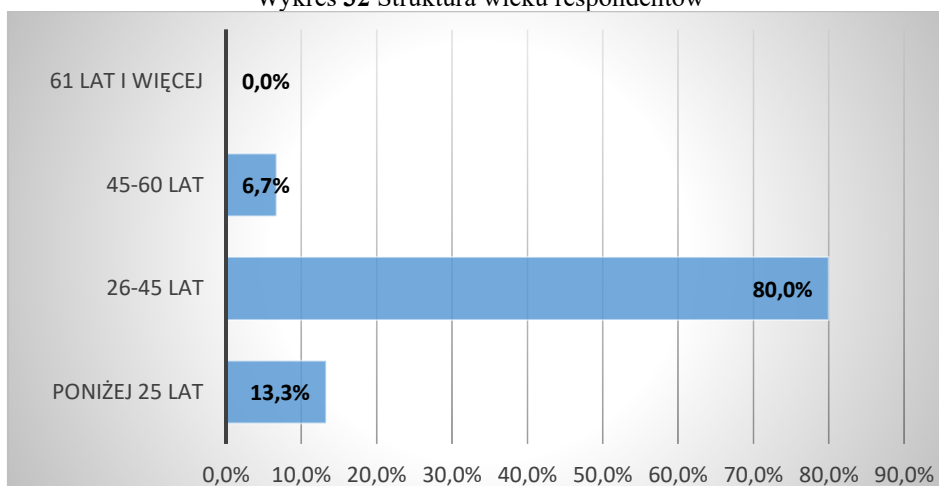
3.5 Raport z badania ankietowego

Podczas prac nad *Strategią Rozwoju Gminy Goraj na lata 2023-2030* przeprowadzono badania ankietowe wśród mieszkańców gminy. Celem ankiety było zbadanie poziomu jakości życia w gminie oraz zebranie subiektywnej oceny stanu i potencjału gminy.

Przygotowane kwestionariusze były dystrybuowane wieloma kanałami komunikacyjnymi, w tym m.in. poprzez: Urząd Miejski w Goraju jednostki organizacyjne gminy, informację o badaniu ankietowym zamieszczono na stronie internetowej gminy.

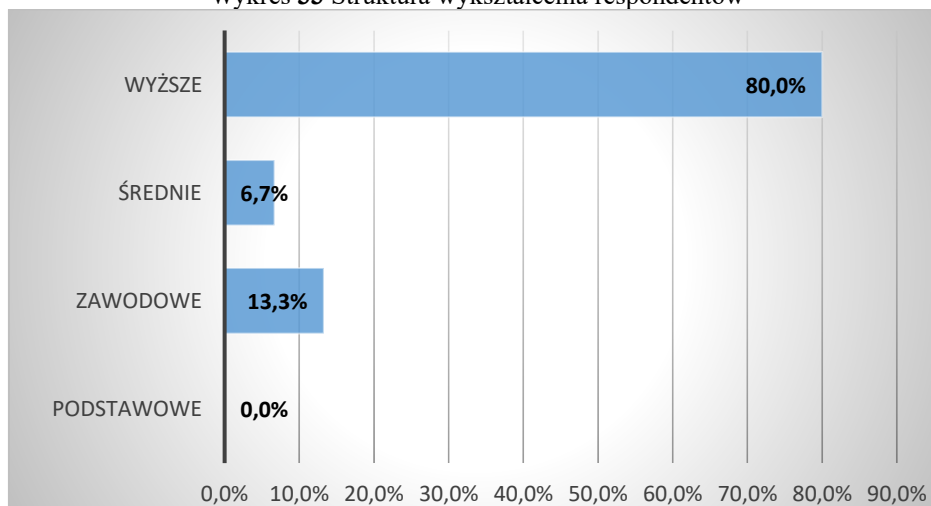
Ankieta zawierała 7 pytań (2 pytania otwarte, 5 zamkniętych) oraz metryczkę. W wyniku realizacji badania uzyskano łącznie 30 ankiet. Z pozyskanych danych wynika, iż 100% ankiet zostało wypełnione przez mieszkańców gminy, 46,7% respondentów stanowiły kobiety a 53,3% mężczyźni. Strukturę wieku, wykształcenia i zatrudnienia respondentów ukazują poniższe wykresy.

Wykres 32 Struktura wieku respondentów

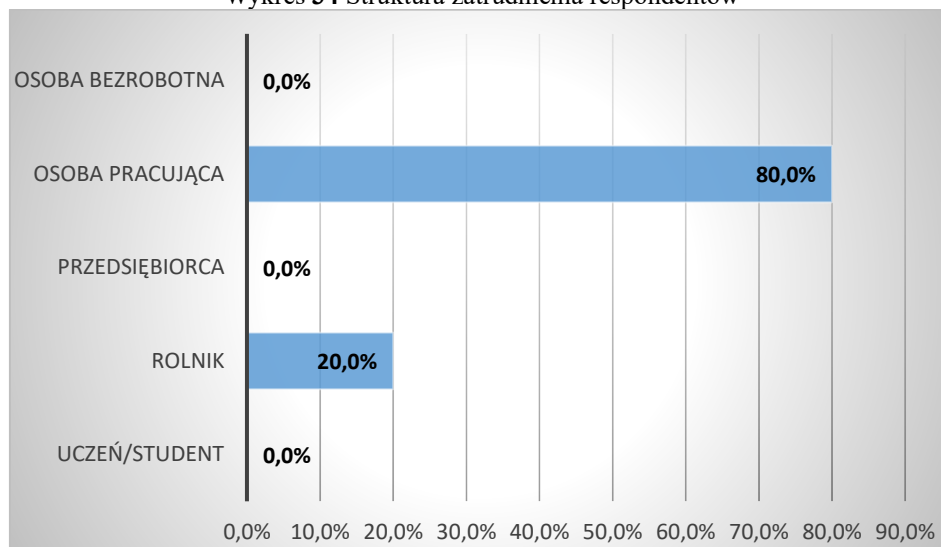
Źródło: Opracowanie własne

Wykres 33 Struktura wykształcenia respondentów

Źródło: Opracowanie własne

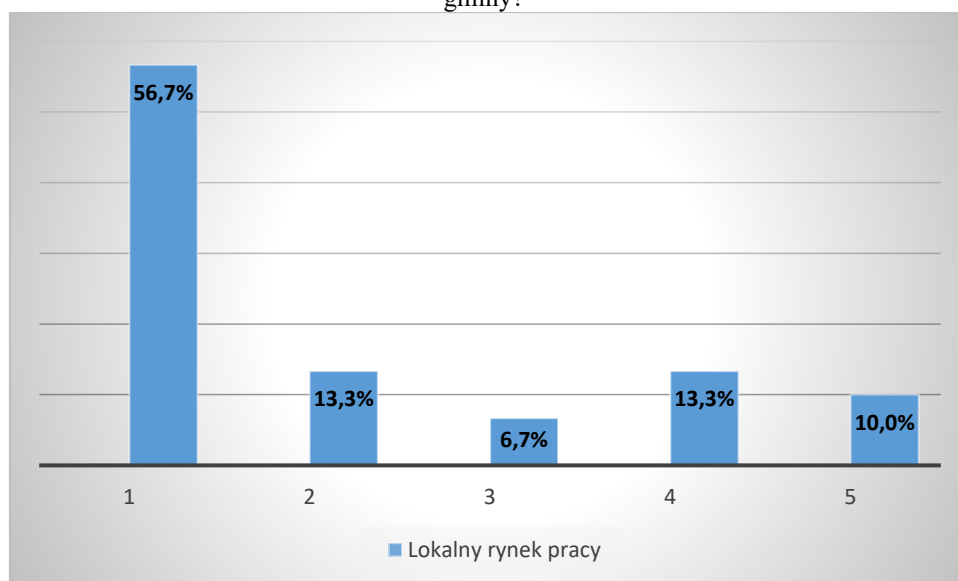
Wykres 34 Struktura zatrudnienia respondentów

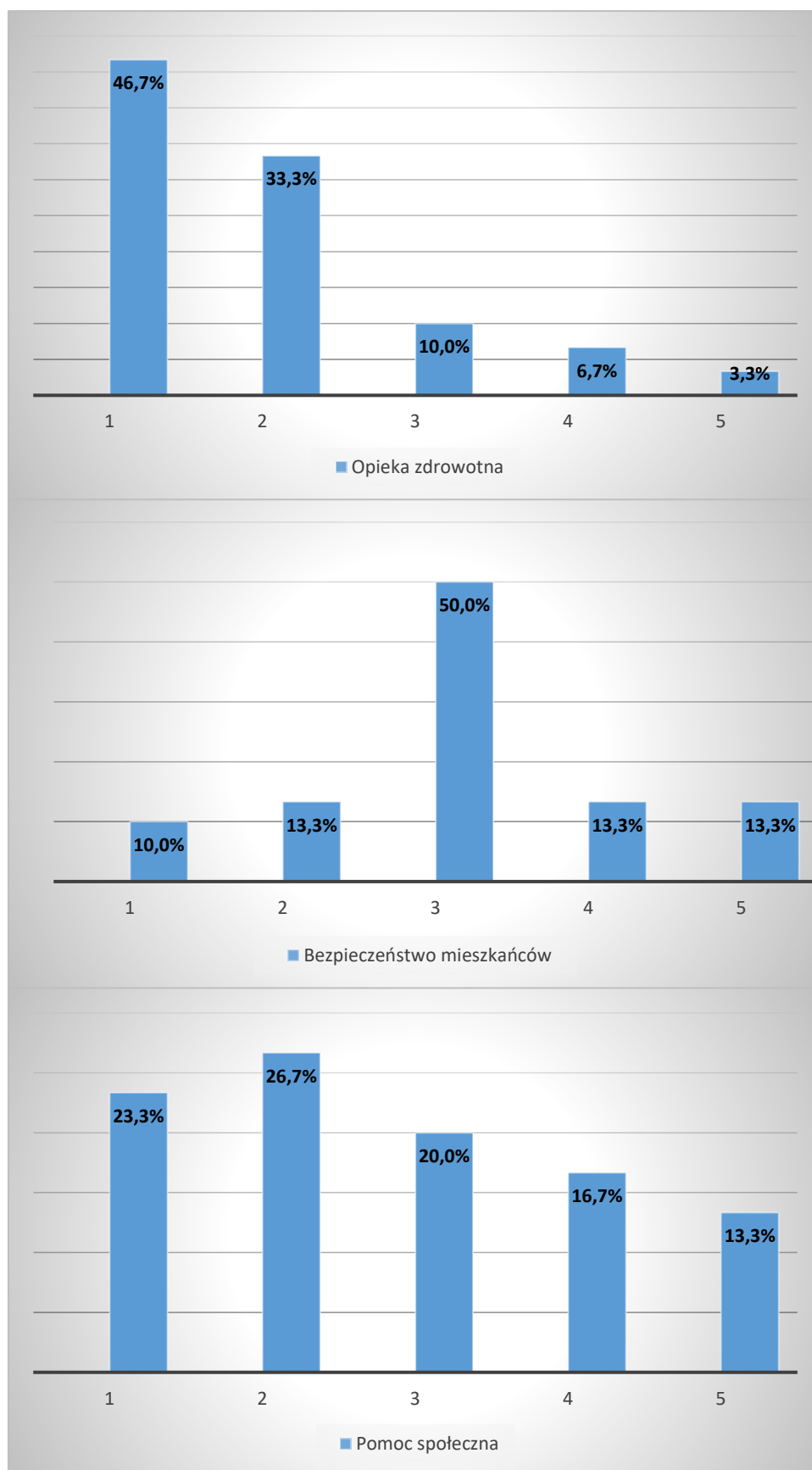

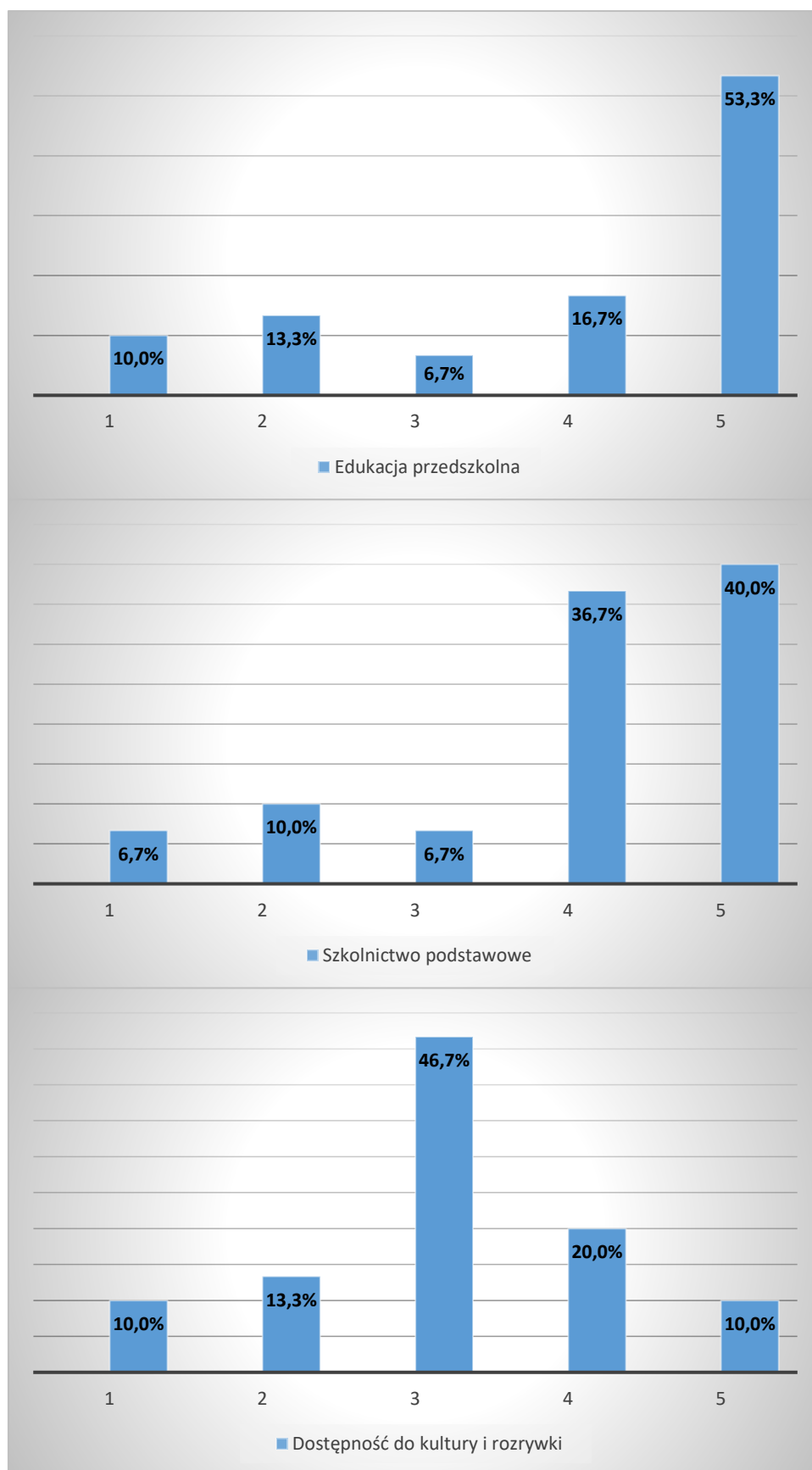
Źródło: Opracowanie własne

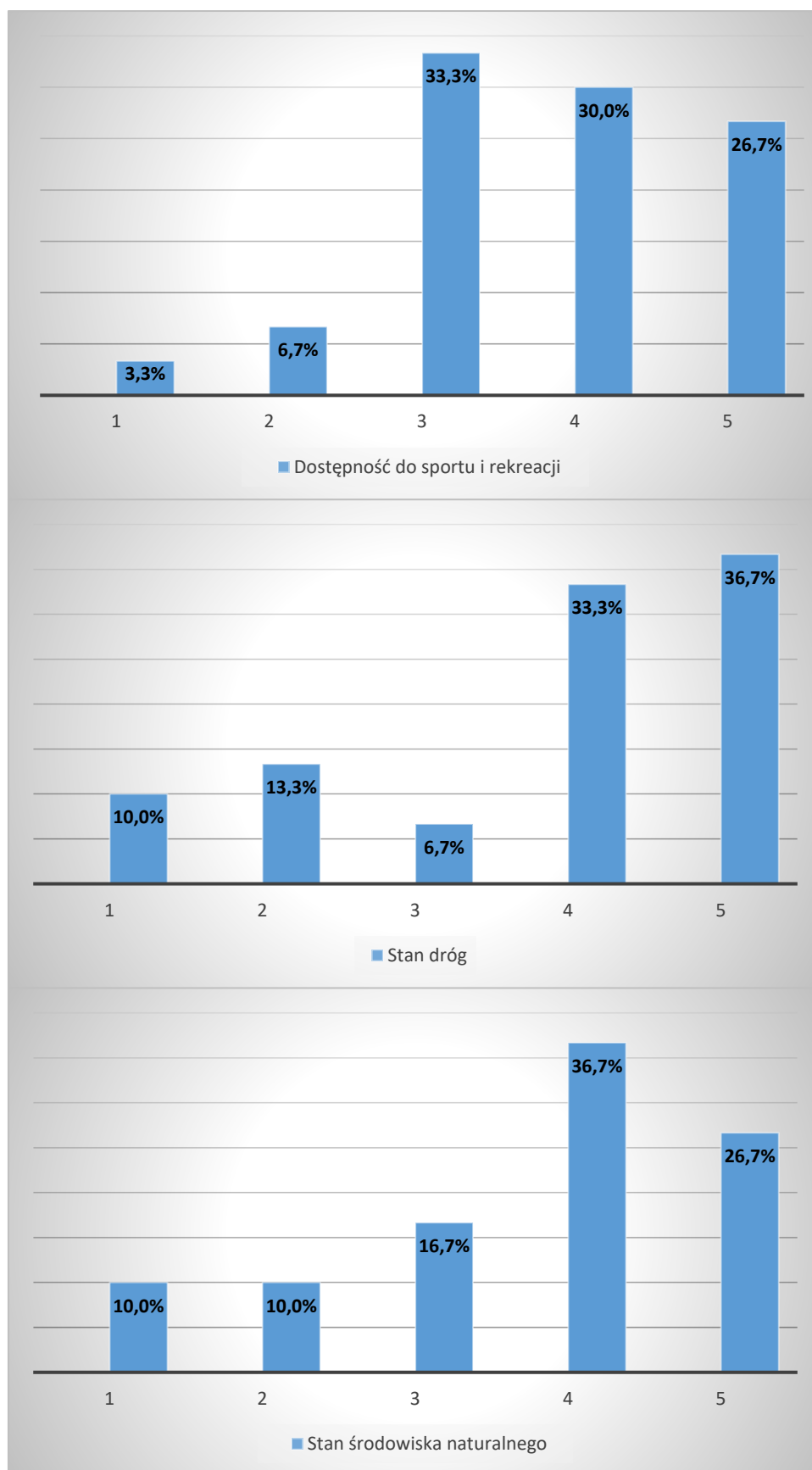
Celem pierwszego pytania była próba oceny poziomu jakości życia w podstawowych sferach: lokalny rynek pracy, opieka społeczna i zdrowotna, bezpieczeństwo mieszkańców, oświata, dostępność do kultury, rozrywki, sportu i rekreacji, stan dróg i środowiska naturalnego, dostęp do Internetu oraz instytucje publiczne. Według podanej skali, gdzie 1 jest oceną najniższą, natomiast 5 jest oceną najwyższą. Na wysokim poziomie mieszkańcy ocenili bezpieczeństwo i edukację. Na poziomie dobrym i dostatecznym respondenci ocenili większość pozostałych sfer. Najgorzej oceniono lokalny rynek pracy i opiekę zdrowotną.

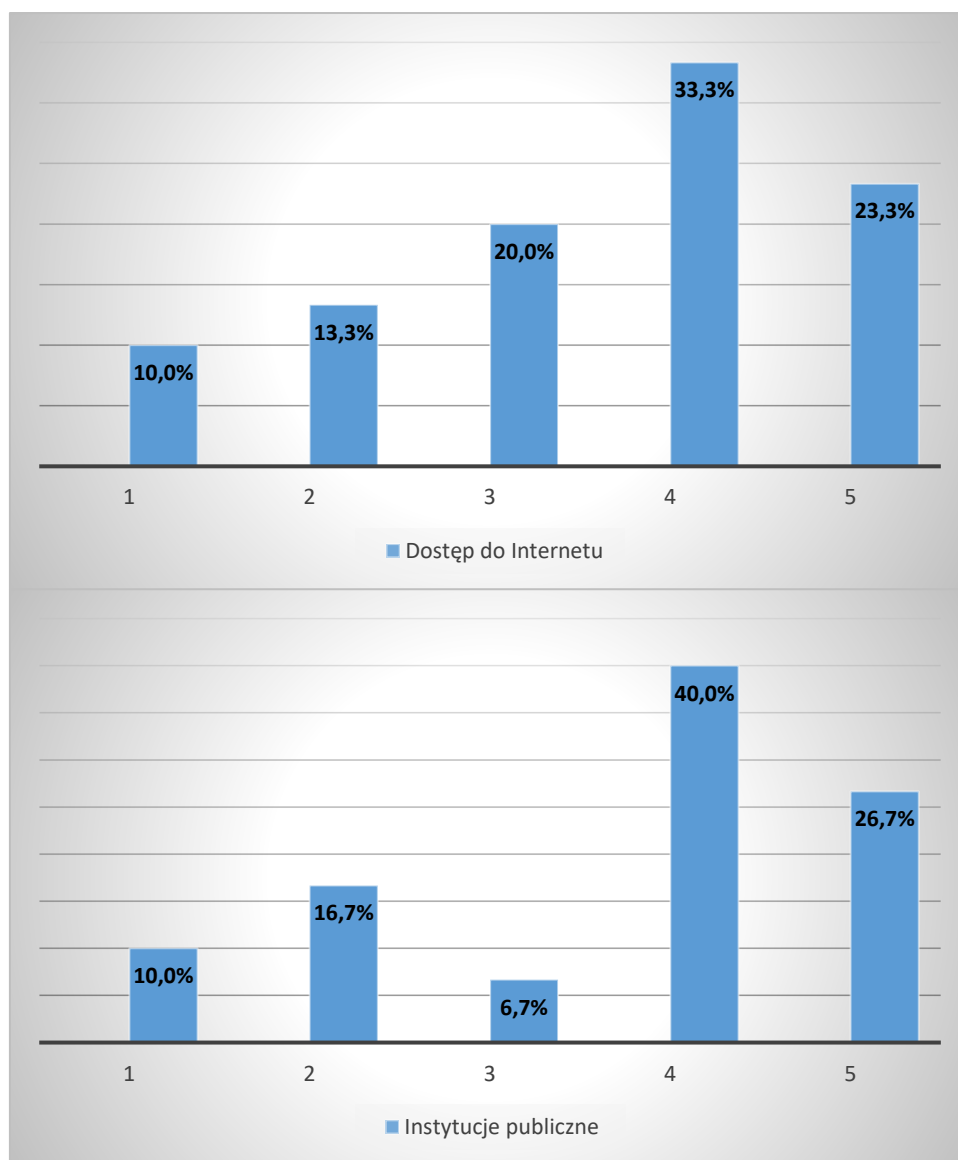
Wykres 35 Wizualizacja odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pan/Pani poszczególne sfery życia na terenie gminy?”

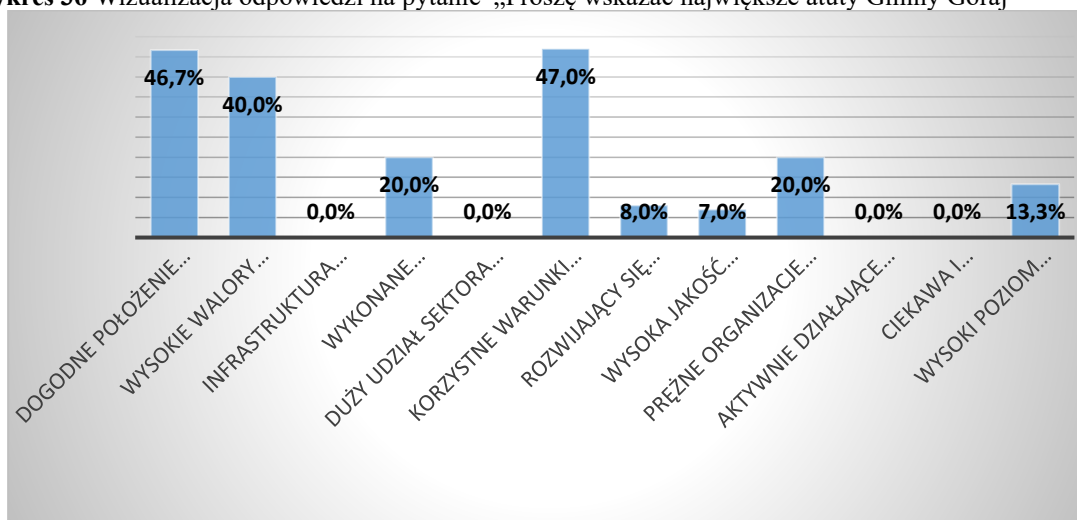

Źródło: Opracowanie własne

W drugim pytaniu respondenci mieli za zadanie wskazać największe atuty Gminy Goraj. Na pierwszym miejscu wymieniono korzystne warunki dla rozwoju rolnictwa, w tym rolnictwa ekologicznego – 47%, na drugim miejscu – dogodne położenie komunikacyjne – 46,7%. Na trzecim miejscu wysokie walory przyrodniczo-kulturowe w kontekście branży turystycznej i gospodarczej – 40%. Należy zaznaczyć że każdy respondent mógł zaznaczyć maksymalnie 3 odpowiedzi dlatego suma odpowiedzi wynosi więcej niż 100%.

Wykres 36 Wizualizacja odpowiedzi na pytanie „Proszę wskazać największe atuty Gminy Goraj”

Źródło: Opracowanie własne

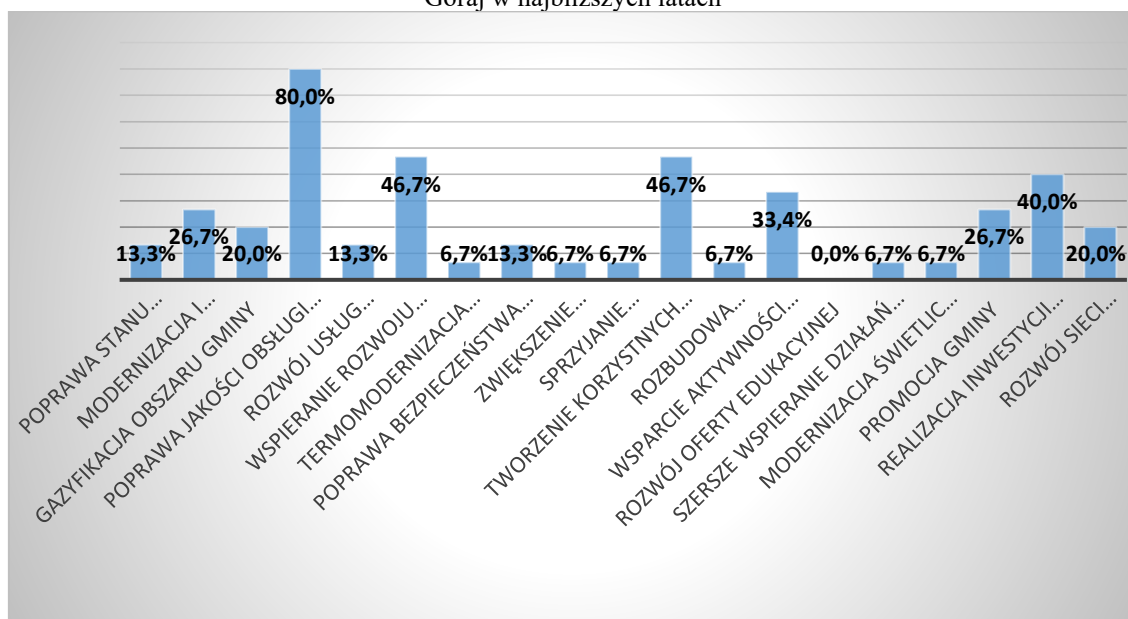
Pytanie nr 3 i 4 miały charakter otwarty. Respondenci mieli za zadanie wskazać: największe słabości gminy (pytanie nr 3). W pytaniu nr 4 poproszono respondentów o propozycje działań w celu poprawy rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Wśród największych słabości respondenci wymieniali: brak zakładów pracy i inwestycji, niezadowalający stan dróg i chodników wraz z oświetleniem, część ankietowanych wskazała również niski poziom opieki zdrowotnej oraz niekorzystną demografię.

Zdaniem respondentów w celu poprawy rozwoju społeczno-gospodarczego gminy konieczny jest przede wszystkim rozwój lokalnego rynku pracy, w tym wspieranie przedsiębiorczości, wdrażanie ułatwień dla podejmowania samozatrudnienia w tym zapewnienie opieki dzieciom od 1 do 6 roku życia. Mieszkańcy widzą również potrzeby w zakresie zwiększenia promocji gminy, rozwoju turystyki oraz pozyskiwania większych środków z UE a także w zwiększeniu bezpieczeństwa na drogach poprzez budowę chodników, energooszczędnego oświetlenia ulicznego oraz ścieżek rowerowych.

Udzielając odpowiedzi na pytanie nr 5 respondenci wskazali priorytetowe ich zdaniem działania do wykonania na terenie gminy w najbliższych latach. Na pierwszym miejscu poprawa jakości obsługi medycznej na drugim wspieranie rozwoju lokalnego przetwórstwa rolno-spożywczego na trzecim miejscu tworzenie korzystnych warunków dla rozwoju przedsiębiorczości.

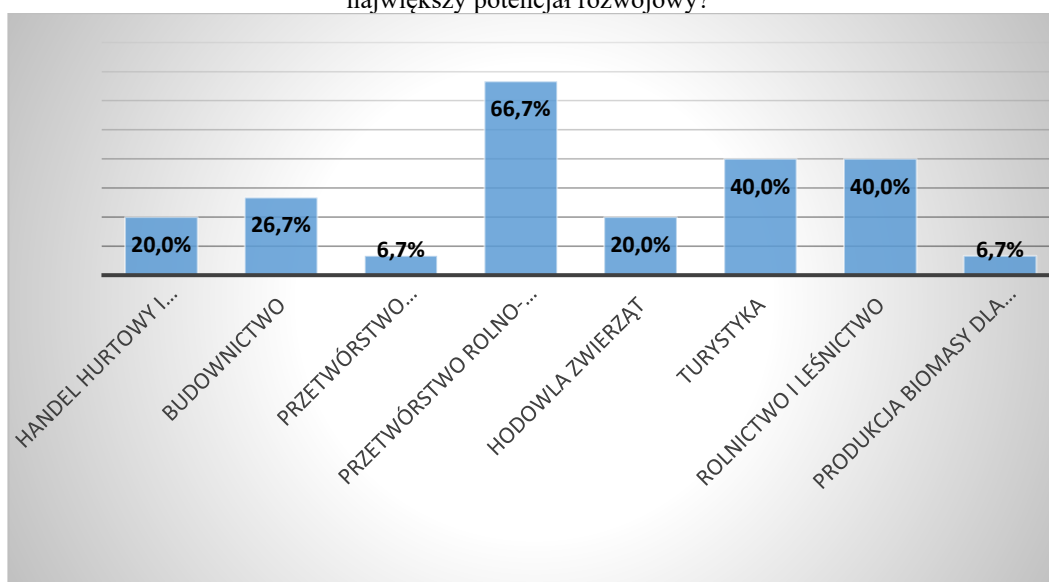
Wykres 37 Wizualizacja odpowiedzi na pytanie dot. priorytetowych działań do wykonania na terenie Gminy Goraj w najbliższych latach

Źródło: Opracowanie własne

W pytaniu nr 6 respondentów poproszono o wskazanie, które branże gospodarcze na terenie Gminy Goraj posiadają największy potencjał rozwojowy. Większość respondentów wskazała, iż największy potencjał ma przetwórstwo rolno-spożywcze, na drugim miejscu turystyka, zaś na trzecim miejscu rolnictwo i leśnictwo.

Wykres 38 Wizualizacja odpowiedzi na pytanie „Która branża gospodarcza na terenie Gminy Goraj posiada największy potencjał rozwojowy?”

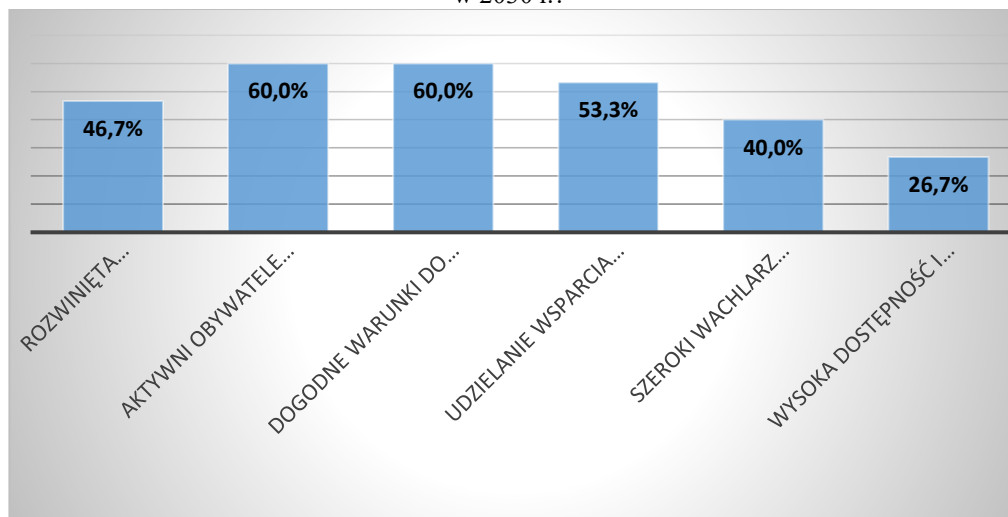

Źródło: Opracowanie własne

Ostatnie pytanie dotyczyło wizytówki Gminy Goraj a dokładnie z czym jej teren powinien być utożsamiany. Większość respondentów wskazała, iż wizytówką Gminy Goraj

w 2030 r. powinni być aktywni obywatele identyfikujący się z miejscem zamieszkania, ważna jest także stworzenie dogodnych warunków dla rozwoju do turystyki i agroturystyki..

Wykres 39 Wizualizacja odpowiedzi na pytanie „Co Pana/Pani zdaniem powinno być wizytówką Gminy Goraj w 2030 r.?”

Źródło: Opracowanie własne

3.6 ANALIZA SWOT

Silne strony	Słabe strony
➤ Lokalizacja atrakcyjna turystycznie – na obszarze Roztocza Zachodniego, w sąsiedztwie Szczepreszyńskiego Parku Krajobrazowego oraz Roztoczańskiego Parku Narodowego, jak również Parku Krajobrazowego „Lasy Janowskie”. ➤ Prężnie działający Gminny Ośrodek Kultury. ➤ Sprawnie funkcjonująca Gminna Biblioteka Publiczna w Goraju. ➤ Niedaleka odległość od innych miejscowości atrakcyjnych turystycznie, tj. Zamość, Zwierzyniec, Krasnobród, Janów Lubelski. ➤ Położenie gminy przy ważnym szlaku komunikacyjnym – droga wojewódzka nr 835. ➤ Atrakcyjne warunki przyrodniczo-krajobrazowe. ➤ Dobre gleby. ➤ Potencjał kulturowy i historyczny	➤ Brak sieci gazowej. ➤ Słaba infrastruktura kanalizacyjna i mała liczba przydomowych oczyszczalni ścieków. ➤ Niedostateczne zaplecze obsługi ruchu turystycznego. ➤ Utrudniony dostęp do informacji na temat oferty turystycznej gminy w Internecie. ➤ Niedostateczne działania promocyjne gminy. ➤ Ujemny przyrost naturalny i starzenie się społeczeństwa. ➤ Problemy społeczne: ubóstwo, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, bezrobocie, w tym wysoki odsetek długotrwale bezrobotnych w grupie bezrobotnych ogółem. ➤ Wysokie bezrobocie ukryte. ➤ Mały przyrost miejsc pracy. ➤ Niska dochodowość gospodarstw rolnych

(zabytki, pomniki przyrody). ➤ Trzy popularne trasy rowerowe na terenie gminy. ➤ Dobre warunki do rozwoju przetwórstwa rolno-spożywczego i produkcji ekologicznej żywności. ➤ Udział ludności w wieku produkcyjnym w 2021 r. na poziomie 61,22%. ➤ Obecność zalewu w Goraju oraz innych cieków i zbiorników wodnych, które można przeznaczyć na funkcje rekreacyjne. ➤ Malejące bezrobocie. ➤ Bardzo dobrze rozwinięta sieć wodociągowa. ➤ Potencjał do rozwoju turystyki i sportów rowerowych na terenie gminy. ➤ Lokalizacja umożliwiająca rozwój energetyki odnawialnej (duże nasłonecznienie)	i konieczność podejmowania dodatkowej pracy zarobkowej. ➤ Silne rozdrobnienie gospodarstw rolnych. ➤ Brak zrzeszeń grup producenckich. ➤ Niski poziom innowacyjności gospodarstw. ➤ Zanieczyszczanie wód gruntowych poprzez odprowadzanie ścieków do przydrożnych rowów i na pola. ➤ Brak wystarczającego zainteresowania ze strony inwestorów zewnętrznych. ➤ Niewystarczająca liczba atrakcyjnych miejsc pracy dla dobrze wykształconych młodych osób, skutkujący ich odpływem. ➤ Niedostateczny stan dróg. ➤ Ograniczone możliwości finansowe gminy. ➤ Słaba opieka medyczna na terenie gminy. ➤ Niska aktywność wyborcza mieszkańców. ➤ Niski poziom przedsiębiorczości. ➤ Niski odsetek dzieci objętych edukacją przedszkolną i żłobkową na terenie gminy. ➤ Niesatysfakcjonujące wyniki w oświacie. ➤ Niski zasób surowców naturalnych.
Szanse	Zagrożenia
➤ Budowa sieci gazowej. ➤ Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków i kanalizacji. ➤ Budowa i poprawa jakości dróg gminnych. ➤ Poprawa jakości wód gruntowych. ➤ Duży potencjał z zakresu OZE. ➤ Wzrost zainteresowania agroturystyką i turystyką wiejską. ➤ Rosnące znaczenie postaw proekologicznych, w tym wzrost dostępności środków finansowych na proekologiczne inwestycje. ➤ Powstanie infrastruktury i zaplecza turystycznego dla sportów rowerowych. ➤ Wykorzystanie istniejącego dziedzictwa kulturowego i historycznego do tworzenia oferty i infrastruktury turystycznej. ➤ Poprawa skuteczności w pozyskiwaniu środków zewnętrznych na realizację inwestycji w nowej perspektywie finansowej 2021-2027. ➤ Stworzenie i rozwijanie związków międzygminnych.	➤ Zwiększenie zanieczyszczania środowiska naturalnego. ➤ Wzrost negatywnych trendów demograficznych. ➤ Proces starzenia się społeczeństwa. ➤ Niewielkie zainteresowanie zasobami dziedzictwa kulturowego. ➤ Pogarszające się warunki bytowe ludności. ➤ Brak środków własnych w budżecie gminy na realizację kluczowych inwestycji. ➤ Zmiany klimatu wywołujące anomalie pogodowe (susze, pożary, gwałtowne ulewę, trąby powietrzne). ➤ Zagrożenie powodziowe. ➤ Gospodarcze i społeczne skutki pandemii covid. ➤ Niestabilna sytuacja na arenie międzynarodowej. ➤ Często zmieniające się przepisy prawa i możliwość zmniejszenia się dostępnych środków zewnętrznych. ➤ Skomplikowane procedury pozyskiwania środków z UE.

➤ Wzrost nakładów na promocję. ➤ Wzrost liczby miejsc pracy. ➤ Wzrost poziomu innowacyjności. ➤ Objęcie dodatkową ochroną atrakcyjnych obszarów gminy. ➤ Stymulowanie postaw przedsiębiorczych wśród mieszkańców gminy. ➤ Wykorzystanie zasobów naturalnych gminy (działalność turystyczna, agroturystyczna i rekreacyjna) do rozwoju przedsiębiorczości. ➤ Bliskie położenie Zamościa szansą na przyciągnięcie nowych mieszkańców i turystów. ➤ Wspólne projekty z innymi JST.	➤ Zwiększający się zakres zadań własnych gminy przy jednoczesnym braku wsparcia finansowego z budżetu państwa. ➤ Niewystarczające środki finansowe na wkład własny przy aplikowaniu o środki unijne. ➤ Niewystarczające środki budżetowe gminy. ➤ Niestabilna polityka rolna państwa. ➤ Niska opłacalność produkcji rolnej. ➤ Konkurencja dla lokalnych rolników ze strony zagranicznych producentów żywności. ➤ Niska atrakcyjność inwestycyjna gminy na tle innych gmin województwa. ➤ Konkurencja ze strony sąsiadujących gmin o podobnych walorach przyrodniczo-kulturowych. ➤ Zagrożenie patologią społeczną i dysfunkcjami.
--	---

4. CZĘŚĆ PLANISTYCZNA

Strategia Rozwoju Gminy Goraj na lata 2023-2030 jest dokumentem, w którym zdiagnozowano aktualną sytuację społeczno-gospodarczą. Zwrócono uwagę zarówno na mocne strony, jak i obszary problemowe. W procesie tworzenia i realizacji strategii istotne jest również określenie misji i wizji. Są to dwa elementy strategii ukazujące najważniejsze kierunki rozwoju.

Niniejsza część Strategii jest odpowiedzią na wyniki uzyskane w ramach przeprowadzonej diagnozy poszczególnych sfer na terenie Gminy Goraj. Nie stanowi ona odpowiedzi, która powstała automatycznie, jako swoisty wynik diagnozy problemów, lecz ma również na celu wyjście naprzeciw wyzwaniom obszaru oraz zapobieganie problemom jeszcze niepowstałym. Strategia oparta jest na zdiagnozowanych lokalnych potencjałach, które będą stanowiły motor napędowy całego procesu rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

4.1 Misja i wizja

Misja gminy to nic innego, jak idea jej rozwoju nadająca ogólny kierunek działań oraz określająca pośrednio dziedziny, na których władze powinny skupić najbardziej swoją uwagę w planowanym okresie. To indywidualny, generalny plan ukształtowania mocnej pozycji jednostki samorządu terytorialnego wśród innych jednostek. Stanowi z jednej strony przesłanie i obietnicę skierowaną do mieszkańców gminy. Dzięki niej cele działalności władz powinny być lepiej zrozumiałe dla wszystkich obywateli. Z drugiej natomiast strony definiuje sposób, w jaki chce by gmina była postrzegana przez jej otoczenie. Określenie misji gminy jest więc publiczną częścią planu strategicznego.

Misja koncentruje się na podstawowych wartościach, które przyświecają władzom gminy i jej mieszkańcom w procesach rozwojowych. Wskazuje również na czynniki uzasadniające przyjęcie określonych wartości jako nadrzędnych. Zawiera w sobie odpowiedzi na pytania: Kim jesteśmy? Czym się zajmujemy? Dlaczego? Co jest naszym priorytetem?

Określona w ramach przedmiotowej Strategii misja powstała przy uwzględnieniu misji nakreślonej w *Strategii Rozwoju Gminy Goraj na lat 2016-2023* i stanowi jej kontynuację. W poprzednim dokumencie strategicznym misję sformułowano w następujący sposób: *Celem naszej polityki rozwoju jest dążenie do poprawy jakości życia mieszkańców poprzez inwestycje w nowoczesną infrastrukturę społeczną, wspieranie przedsiębiorczości i aktywności społecznej mieszkańców, dbałość o środowisko naturalne, upowszechnianie wykorzystania odnawialnych źródeł energii, przy jednoczesnym poszanowaniu bogatego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.*

Przy udziale przedstawicieli samorządu, społeczności oraz partnerów społecznych i gospodarczych – mając na uwadze powyższe założenia – wypracowano następującą misję Gminy Goraj:

MISJA GMINY GORAJ:

**tworzenie dogodnych warunków do rozwoju społeczno-gospodarczego,
opartego na endogenicznym potencjale obszaru
oraz poprawy standardu życia mieszkańców gminy
i zapewnienia możliwości ich wszechstronnego rozwoju.**

Kierunki rozwoju zaproponowane w misji korelują ze zdiagnozowanymi potrzebami lokalnej społeczności. W wyniku wykorzystania potencjału Gminy Goraj nastąpi jej

wszechstronny rozwój społeczno-gospodarczy. Wraz z poprawą sytuacji w sferze przestrzenno-funkcjonalnej oraz gospodarczej będzie następował jednocześnie wzrost jakości życia mieszkańców. Rozwój lokalnej gospodarki zwiększy szanse na możliwość zatrudnienia, co wpłynie pozytywnie na poziom życia lokalnej społeczności i przeciwdziałanie głównym czynnikom wykluczenia społecznego. Działania zostaną skupione na zapewnieniu warunków i możliwości do różnokierunkowego rozwoju mieszkańców. W wyniku rozwoju kapitału ludzkiego nastąpi wzrost spójności społecznej.

Podobnie jak w poprzedniej strategii rozwoju gminy, tak i w niniejszej Strategii misja skupia się na konieczności wykorzystania endogenicznych potencjałów (przede wszystkim walorów turystyczno-krajobrazowych) dla rozwoju sfery gospodarczej, co przyniesie wymierne efekty dla mieszkańców i poprawi sytuację w sferze społecznej. Priorytetowo należy traktować konieczność zagwarantowania mieszkańcom warunków do wszechstronnego rozwoju, co ma wpłynąć przede wszystkim na zwiększenie poziomu zadowolenia oraz identyfikacji mieszkańców z miejscem zamieszkania.

Oczekiwania i aspiracje mieszkańców oraz władz mają swoje odzwierciedlenie w wizji gminy. Wskazuje ona miejsce, w którym Gmina Goraj ma się znaleźć w roku 2030. Rysuje ona obraz w sytuacji wypełnienia sformułowanej misji oraz wyznaczonych celów strategicznych. Zdefiniowana w ramach niniejszego dokumentu wizja stanowi podstawę celów Gminy Goraj w zakresie jej rozwoju.

Sformułowana poniżej wizja Gminy Goraj zostanie urzeczywistniona dzięki osiągnięciu w perspektywie do 2030 roku celów strategicznych zapewniających zrównoważony rozwój jednostki samorządu terytorialnego oparty o endogeniczne potencjały społeczno-gospodarcze.

Przeprowadzona diagnoza obszaru gminy oraz wyniki różnorodnych analiz wskazują, iż w okresie ostatnich lat sytuacja społeczno-gospodarcza w gminie oraz województwie, a także w całym kraju ulega dynamicznym metamorfozom. Możliwość rozwoju oraz kształtowanie warunków życia mieszkańców uzależnione są już nie tylko od zmian w strukturze demograficznej ludności (głównie zachodzące zjawisko starzenia się społeczeństwa), rozwoju nowoczesnych technik, technologii i cyfryzacji, zwiększającej się presji na środowisko naturalne. Poprzednie lata wskazały, iż nawet małe jednostki samorządu terytorialnego dotykają zjawiska o skali globalnej – (pandemia wirusa SARS-COV2, wojna w Ukrainie), które rodzą konieczność przeformułowania dotychczasowych sposobów prowadzenia polityki lokalnej. niespotykane od wielu lat na terenie Polski zjawisko epidemii choroby (dot. COVID-19) oraz wojna u naszych wschodnich sąsiadów, będące przyczyną kryzysu gospodarczego oraz społecznego, stanowią nie lada wyzwanie do zaplanowania nowego modelu planowania rozwoju jednostki samorządu terytorialnego. Wzrost

wykorzystania endogenicznych potencjałów rozwojowych Gminy Goraj, mocniejszy nacisk na ochronę lokalnego środowiska naturalnego i bioróżnorodności biologicznej, zwiększenie bezpieczeństwa publicznego w wymiarze społecznym oraz zdrowotnym, a także zachowanie dziedzictwa kulturowo-historycznego gminy dla przyszłych pokoleń, jak również rozwój usług społecznych oraz ciągła poprawa warunków życia społeczności lokalnej to podstawowe założenia zaprezentowanej poniżej wizji rozwoju do 2030 roku.

Przedstawiona w niniejszej Strategii wizja opiera się na założeniach stałego rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Goraj przy wykorzystaniu jej zasobów wewnętrznych – walorów przyrodniczych oraz kapitału społecznego. Wykorzystanie tego wewnętrznego potencjału, przy pomocy zarówno środków własnych, jak i zewnętrznych przyczyni się do przyspieszenia rozwoju lokalnej gospodarki, pobudzenia miejscowej przedsiębiorczości, a przez to wzrostu poziomu życia mieszkańców. Kluczem do zmiany sytuacji na terenie gminy jest skoncentrowanie się na podniesieniu efektywności lokalnej gospodarki. Wiąże się to przede wszystkim z przezwyciężeniem słabych stron, których istnienie uniemożliwia przyspieszenie procesów rozwojowych. Sprawnie funkcjonująca gospodarka wygeneruje większe przychody podatkowe dla gminy, zwiększając tym samym jej zdolność w zakresie realizacji kolejnych inwestycji prorozwojowych oraz finansowania zadań własnych.

WIZJA GMINY GORAJ

Gmina Goraj to rozwinięta w wielu płaszczyznach (m.in. rolniczo, gospodarczo i turystycznie) gmina z rozbudowaną infrastrukturą techniczną i transportową, świadomie korzystająca z odnawialnych źródeł energii.

To przyjazna mieszkańcom i środowisku gmina, wspierająca lokalną aktywność, dbająca o dziedzictwo kulturowe oraz atrakcyjna dla turystów i otwarta na inwestorów. To gmina z ciekawą ofertą sportowo-rekreacyjną i interesującą propozycją kulturalną, które odpowiadają na potrzeby mieszkańców oraz spełniają oczekiwania turystów.

Gmina Goraj to miejsce, zapewniające swoim mieszkańcom stabilizację, poczucie bezpieczeństwa oraz możliwości rozwoju.

Określone poniżej cele strategiczne i kierunki działań skupiają się przede wszystkim na ograniczaniu barier hamujących wykorzystanie mocnych stron. Zmiany, które zajdą w wyniku realizacji szeregu zaproponowanych w ramach niniejszego opracowania działań,

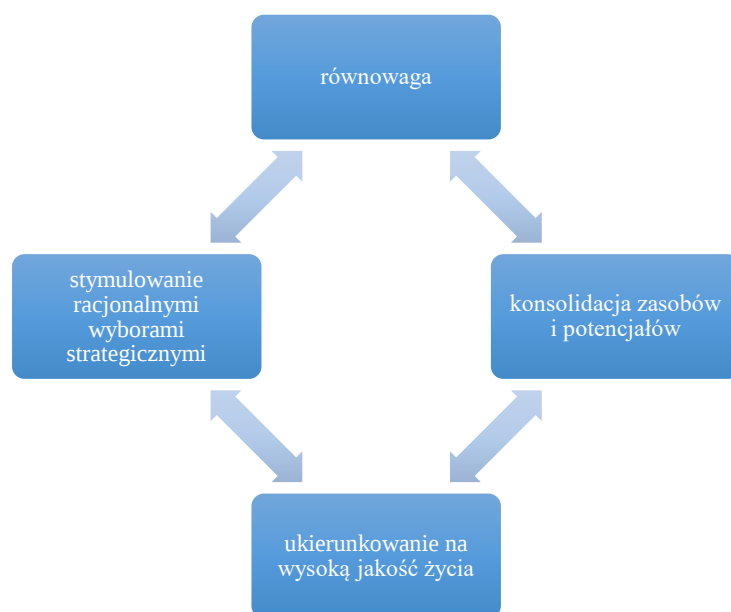
w długofalowej perspektywie. Przyczynią się do rozwoju przedsiębiorczości i zasobów ludzkich, a także pozytywnie wpłyną na komfort życia mieszkańców.

4.2 Model rozwoju

Na potrzeby niniejszej Strategii zaproponowano i przyjęto model zrównoważonego rozwoju jednostki samorządu terytorialnego. Ma on charakter funkcjonalny, oparty jest o cztery filary i zakłada zrównoważony terytorialnie rozwój, konsolidację zasobów i potencjałów, jest stymulowany racjonalnymi wyborami strategicznymi oraz ukierunkowany na osiągnięcie wysokiej jakości życia.

Głównym elementem zaprezentowanego poniżej modelu są wzajemne korelacje zarówno w przestrzeni, stymulujące i umożliwiające zrównoważony terytorialnie rozwój, jak i w układzie poszczególnych obszarów tematycznych (społecznych i gospodarczych) jako źródło synergii generujące wartość dodaną rozwoju. Zasadniczym elementem są także powiązania międzyinstytucjonalne, przede wszystkim zacieśnianie współpracy podmiotów, instytucji administracji publicznej, organizacji pozarządowych (III sektor) oraz poprawa relacji z mieszkańcami. Umożliwi to zwiększenie potencjałów i aktywności na rzecz rozwoju, wzajemne uzupełnianie działań, poprawę efektywności – co przełoży się na lepsze wykorzystanie zasobów materialnych i niematerialnych na rzecz rozwoju i zaspokojenia potrzeb mieszkańców.

Rysunek 2 Filary rozwoju

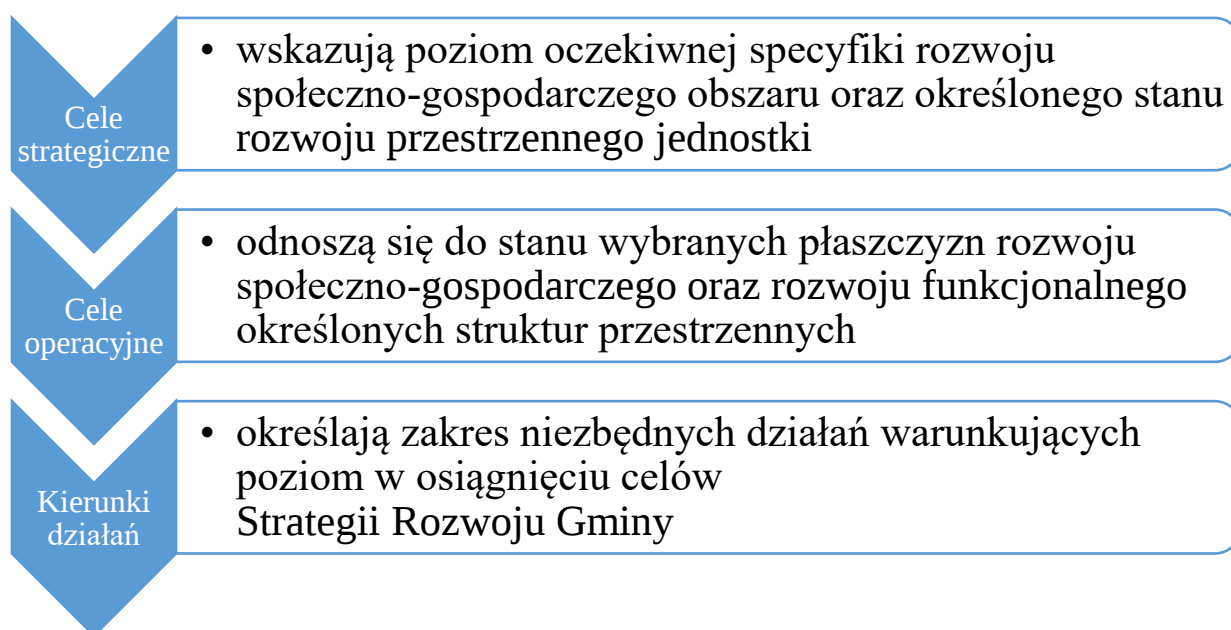
Źródło: Opracowanie własne

4.3 Cele strategiczne rozwoju w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym

W niniejszym rozdziale określone zostały cele strategiczne, stanowiące priorytetowe obszary interwencji, w ramach których będą podejmowane działania służące rozwojowi społeczno-gospodarczemu gminy w perspektywie do 2030 roku. Przedmiotowe cele wynikają bezpośrednio z przyjętej wizji rozwoju i stanowią odpowiedź na główne wyzwania, przed którymi stoi Gmina Goraj. Zgodnie z założeniami, ich realizacja powinna prowadzić do poprawy poziomu rozwoju gospodarczego i standardu życia lokalnej społeczności. W najbliższej perspektywie przeważać będą działania stanowiące kontynuację dotychczasowej polityki rozwojowej gminy, tj. zwiększanie włączenia społecznego grup marginalizowanych, zmierzające do poprawy poziomu życia ludności oraz polegające na niwelowaniu luki infrastrukturalnej i łagodzeniu innych niekorzystnych zjawisk, które mogłyby hamować rozwój gminy w przyszłości.

Zaprezentowane poniżej cele rozwoju Gminy Goraj są konsekwencją zidentyfikowanych wyzwań rozwoju. Tworzą one spójny i wzajemnie uzupełniający się układ, w którym efekty jednych celów generują i wzmacniają efekty realizacji innych. Podstawową ideą jest wykorzystanie potencjałów rozwojowych, modernizacja gospodarki, innowacyjność oraz poprawa jakości życia mieszkańców.

Rysunek 3 Struktura celów Strategii

Źródło: Opracowanie własne

W przedmiotowej Strategii wskazano dwustopniową strukturę celów. Określono trzy cele strategiczne przyporządkowane wymaganyom obszarom tematycznym, tj. w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym. Celom strategicznym przyporządkowano cały układ celów operacyjnych. Strukturę celów strategicznych oraz operacyjnych niniejszego dokumentu należy, w całym okresie jego obowiązywania, traktować jako stałą. Tymczasem kierunki działań mogą podlegać zmianom (dołączanie lub wykreślanie z dokumentu po ich ewentualnym zrealizowaniu).

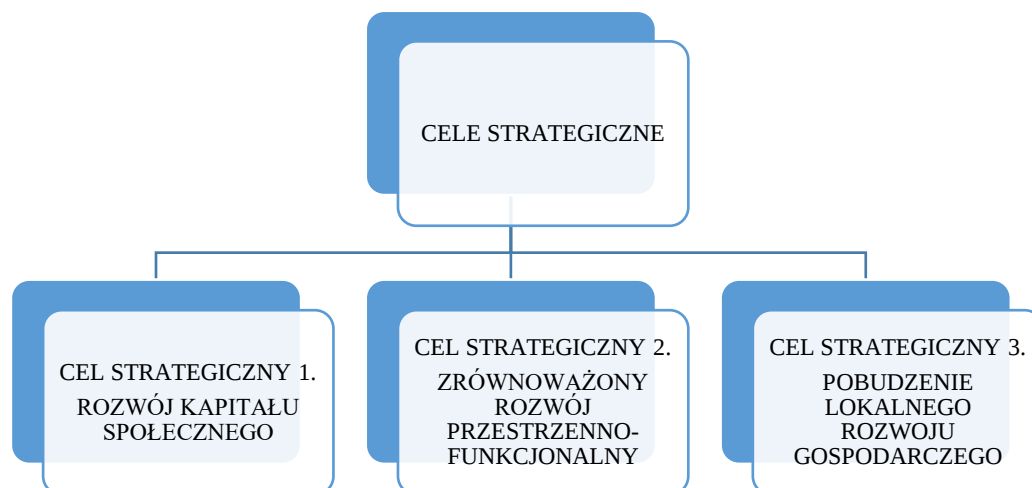
Na potrzeby opracowania niniejszej Strategii zdefiniowano trzy cele strategiczne oraz 12 celów operacyjnych. Cele strategiczne zostały oznaczone liczbami od 1. do 3. Oznaczenie to spełnia wyłącznie rolę porządkującą. Cele nie posiadają rangi, lecz są sobie równe pod względem wagi i znaczenia. Wszystkie wykazane poniżej priorytety powinny być realizowane równolegle z zachowaniem zasady synergii i efektywności wdrażanych działań. Tworzą one rodzaj sprzężenia zwrotnego – rozwój gospodarczy i ożywiony ruch turystyczny sprzyja zwiększaniu dochodów zarówno mieszkańców, jak i gminy. Wpływa to na zwiększenie rynku usług i produktów, podnosząc jednocześnie jakość życia mieszkańców.

Kolejnym elementem części planistycznej jest również zestaw kierunków działań, które stanowią punkt odniesienia dla wszystkich działań rozwojowych na terenie Gminy Goraj, w tym także dla kierunków zagospodarowania przestrzennego. Wskazane w dokumencie cele strategiczne oraz kierunki działań stanowią elementy, które mają przyczynić się do osiągnięcia przyjętej wizji rozwoju gminy w perspektywie do 2030 roku. Realizacja nakreślonej wizji rozwoju wymagać będzie zaangażowania wielu środowisk i podmiotów, które będą kierunkować swoją działalność również na realizację uzgodnionych i przyjętych celów rozwoju całej gminy.

Opierając się na wynikach przeprowadzonej analizy sytuacji społeczno-gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, środowiskowej i technicznej Gminy Goraj, które przedstawiono w poprzednich rozdziałach niniejszego dokumentu, sformułowane zostały cele strategiczne i operacyjne. Cele strategiczne odnoszą się do zidentyfikowanych obszarów problemowych, wyznaczonych na podstawie przeprowadzonej analizy gminy oraz konsultacji społecznych. Głównym argumentem przemawiającym za opracowaniem Strategii, jest możliwość planowanego realizowania zadań mających na celu wykreowanie jak najlepszych warunków dla rozwiązywania najbardziej naglących problemów. Niezwykle istotne jest także osiągnięcie najbardziej pożądaných, z punktu widzenia społeczności lokalnej efektów, przy jednoczesnym wykorzystaniu dostępnych zasobów naturalnych, finansowych, organizacyjnych i ludzkich.

Przedstawione w niniejszym dokumencie cele strategiczne uwzględniają specyfikę Gminy Goraj. Obszary strategiczne, w ramach których będą podejmowane działania, służące rozwojowi gminy w perspektywie do 2030 roku, wyznaczone zostały w trzech sferach: społecznej, przestrzennej i gospodarczej.

Rysunek 4 Schemat celów strategicznych

Źródło: Opracowanie własne

Dla Gminy Goraj zagadnieniami o znaczeniu priorytetowym, w okresie obowiązywania przedmiotowej Strategii, będą:

- podniesienie poziomu życia mieszkańców poprzez tworzenie pozarolniczych miejsc pracy i wstrzymywanie procesów wymywania kapitału ludzkiego (m.in. wspieranie rozwoju przedsiębiorczości, rozszerzanie oferty usług na poziomie lokalnym),
- rozwój wielofunkcyjnego rolnictwa oraz wsparcie jego modernizacji i zmian w strukturze agrarnej, m.in. poprzez modernizację wyposażenia infrastrukturalnego, postęp techniczny i organizacyjny, koncentrację gruntów, specjalizację produkcji oraz wspieranie rozwoju perspektywicznych kierunków produkcji żywności,
- wzrost jakości życia mieszkańców gminy poprzez zwiększenie dostępu do usług medycznych, socjalnych oraz podwyższenie jakości i efektywności kształcenia, spełniającego warunki gospodarki opartej na wiedzy,
- wzrost atrakcyjności turystycznej gminy poprzez m.in. działania promocyjne, zwiększenie dostępu do informacji nt. atrakcji i infrastruktury turystycznej w gminie oraz inwestycje w tym kierunku,

- rozwój lokalnej inicjatywności, poczucia tożsamości, aktywizacja społeczności w celu kreowania ścieżek zmian w rozwoju lokalnym, by budować kapitał społeczny, a także społeczeństwo obywatelskie i informacyjne,
- inicjowanie oraz wspieranie działań na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym kobiet, osób starszych, niepełnosprawnych, przewlekle chorych, dotkniętych chorobami cywilizacyjnymi i nałogami oraz nieletnich dorastających w ubóstwie i z problemami rodzinnymi,
- wzrost atrakcyjności gminy poprzez modernizację istniejącej infrastruktury technicznej (przede wszystkim: drogowej, wodnej, kanalizacyjnej, gazowniczej) oraz zagospodarowanie przestrzeni publicznej, co zwiększy jej dostępność i funkcjonalność,
- działania w celu ochrony środowiska ukierunkowane na zachowanie bioróżnorodności, przy jednoczesnym zapobieganiu degradacji środowiska naturalnego, m.in. w zakresie zwiększenia wykorzystania energii odnawialnej,
- zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego i zapewnienie żywotności niematerialnej jego formy (tradycje i żywe zwyczaje odziedziczone po poprzednich pokoleniach) w celu wzmacniania społecznych więzi oraz rozwoju dialogu międzykulturowego,
- zmniejszanie różnic w dostępie do kultury oraz tworzenie na poziomie lokalnym warunków do rozwijania aktywności twórczej, a także popularyzacja sportu i zdrowego stylu życia,
- zmiany w zarządzaniu, oparte na poprawie przepływu informacji pomiędzy mieszkańcami, przedsiębiorcami a administracją samorządową.

Rysunek 5 Cele strategiczne i operacyjne Strategii Rozwoju Gminy Goraj na lata 2023-2030

SFERA		
SPOŁECZNA	PRZESTRZENNA	GOSPODARCZA
CELE STRATEGICZNE		
1. ROZWÓJ KAPITAŁU SPOŁECZNEGO	2. ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ PRZESTRZENNO-FUNKCJONALNY	3. POBUDZENIE LOKALNEGO ROZWOJU GOSPODARCZEGO
CELE OPERACYJNE		
1.1 Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu	2.1 Rozwój infrastruktury technicznej	3.1 Rozwój lokalnej działalności gospodarczej
1.2 Zagwarantowanie równego dostępu do wysokiej jakości edukacji	2.2 Zwiększenie dostępności komunikacyjnej	3.2 Wypracowanie rozwiązań umożliwiających podnoszenie kwalifikacji i konkurencyjności producentów rolnych
1.3 Wzmocnienie systemu opieki zdrowotnej i społecznej oraz bezpieczeństwa publicznego	2.3 Ochrona środowiska i zasobów naturalnych	3.3 Promocja lokalnych produktów i usług
1.4 Zwiększenie aktywności społecznej i obywatelskiej mieszkańców	2.4 Wzrost estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	
1.5 Wzmocnienie potencjału i skuteczności administracji publicznej	.	

Źródło: Opracowanie własne

Określone powyżej cele strategiczne odwzorowują obszary rozwojowe w sferze społecznej, przestrzennej i gospodarczej, które są zależne od siebie i wzajemnie się przenikają. Podstawą do podejmowania działań w sferze gospodarczej i społecznej powinno być racjonalne gospodarowanie przestrzenią oraz ochrona ładu przestrzennego. Z kolei zadania realizowane w zakresie infrastruktury technicznej będą podstawą do realizacji zadań w sferze gospodarczej, rozwoju usług społecznych, a także pozytywnie wpłyną na poprawę jakości środowiska przyrodniczego. Cele osiągnięte w ramach sfery społecznej i gospodarczej wpłyną również na poprawę jakości życia mieszkańców oraz zwiększenie atrakcyjności przestrzeni.

W trakcie definiowania powyższych celów wzięto pod uwagę zalecenia dotyczące zgodności celów Strategii z planistycznymi dokumentami rozwoju szczebla regionalnego i krajowego (w tym m.in. zwarte w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku* oraz *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030*).

4.4 Kierunki działań podejmowanych dla osiągnięcia celów strategicznych i operacyjnych

Określone w niniejszym dokumencie kierunki działań oznaczają kierunki koncentracji wspólnych wysiłków (aktywności programowej, finansowej i organizacyjnej) podejmowanych przez samorząd oraz jego partnerów publicznych, społecznych i gospodarczych. Odpowiadają na pytanie „co jest do zrobienia?”. Kierunki działań (zwane też zadaniami, działaniami, kierunkami interwencji – w zależności od stopnia ich szczegółowości) służą realizacji założonych celów, są podstawą wdrażania strategii. Strategia powinna określać kierunki działań lub, tam gdzie to jest możliwe, konkretne działania.

W najbliższych latach priorytetowym działaniem Gminy Goraj będzie doprowadzenie do wielofunkcyjnego rozwoju społeczno-gospodarczego gminy. Specyfika tego rozwoju polegać ma m.in. na tym, by dążąc do poprawy jakości życia na wsi, zachować wiejską intensywność zagospodarowania przestrzeni, która cechuje się dekoncentracją zaludnienia i działalności gospodarczej oraz mniejszą antropopresją. Celem rozwoju jest tworzenie takich struktur gospodarczych i społecznych w środowisku lokalnym, które będą w stanie generować godziwe dochody mieszkańców, zaspokajać ich zróżnicowane aspiracje, oczekiwania, poprawiać dostępność do dóbr i usług publicznych ograniczając przy tym negatywne zjawiska jak np. monofunkcyjność gospodarki lokalnej, przeludnienie agrarne, depopulację, bezrobocie, ubóstwo, marginalizację. Pobudzenie gospodarki opartej na lokalnym potencjale i zasobach wzmocni przedsiębiorczość i rozwój gospodarczy, co z kolei wpłynie pozytywnie na poprawę jakości życia mieszkańców gminy.

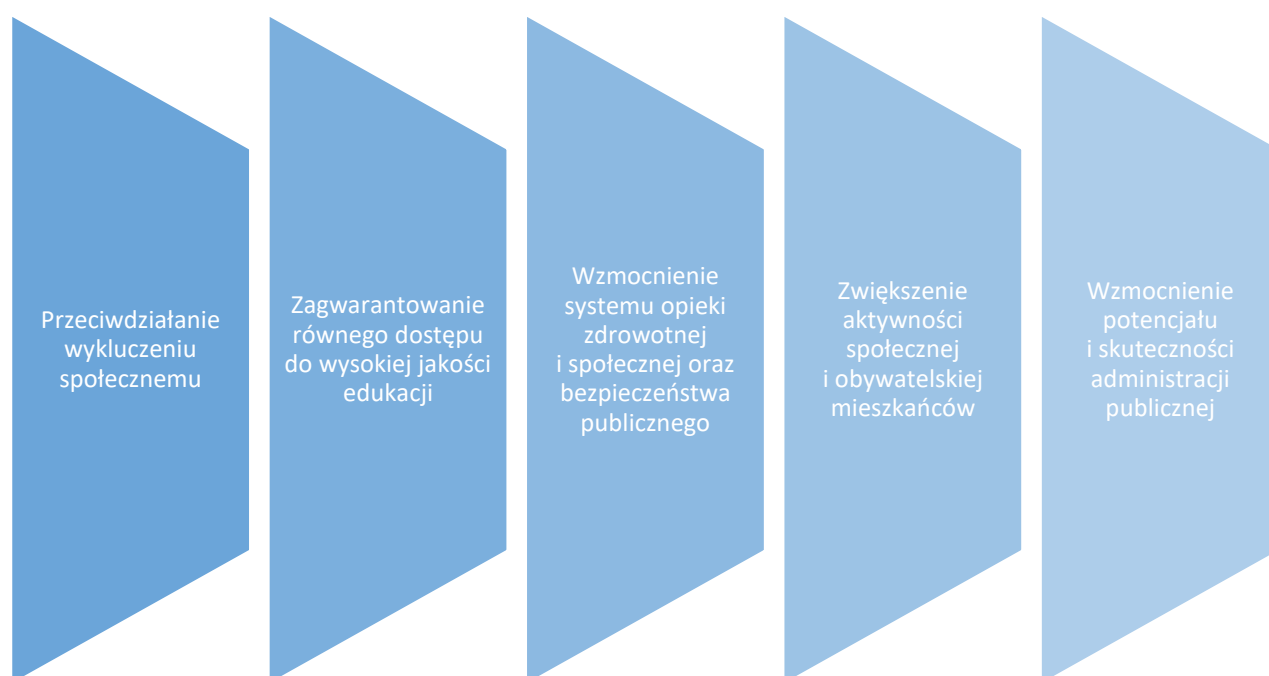
Dzięki tym przeobrażeniom gmina stanie się miejscem atrakcyjnym do zamieszkania, inwestowania i wypoczynku.

Do wielofunkcyjnego rozwoju społeczno-gospodarczego gminy z całą pewnością konieczne będzie wykorzystanie jej atutów, w tym malowniczych terenów rekreacyjnych oraz atrakcji turystycznych stanowiących dziedzictwo historyczno-kulturowe gminy.

Cel strategiczny 1. Rozwój kapitału społecznego

Pierwszy cel strategiczny składa się z pięciu współgrających ze sobą docelowych ścieżek rozwojowych, mających wpłynąć na znaczne poprawienie sytuacji w sferze społecznej.

Rysunek 6 Cele operacyjne 1. Celu strategicznego

Źródło: Opracowanie własne

W ramach niniejszego celu prowadzone działania skupiają się wokół rozwoju kapitału ludzkiego i próby osiągnięcia spójności społecznej, rozumianej jako zdolność społeczeństwa do zapewnienia dobrobytu wszystkim swoim członkom, przy jednoczesnym minimalizowaniu wewnętrznego zróżnicowania oraz unikaniu zjawiska polaryzacji. W znaczeniu tym, społeczeństwo spójne to wspólnota wolnych, wspierających się nawzajem ludzi, którzy dążą do zbiorowych celów metodami demokratycznymi.

Rada Europejska definiuje spójność społeczną jako *zdolność społeczeństwa do zapewnienia długoterminowego dobrobytu dla wszystkich jego członków, w tym zapewnienia równego dostępu do*

*zasobów, poszanowania godności ludzkiej i różnorodności, osobistej i zbiorowej autonomii oraz odpowiedzialnej partycypacji*³⁰.

Osiągnięcie spójności społecznej wpływa na poprawę wyników gospodarczych, ograniczenie ubóstwa, czy też wzmacnianie stabilności. Spójność społeczna ma znaczenie w kontekście wzrostu i rozwoju gospodarczego. Komponenty spójności społecznej, tj. społeczna inkluzja, kapitał społeczny, społeczna mobilność – ulegają wzmacnianiu. Poprawa stanu spójności społecznej wiąże się z osiąganiem dobrobytu, co z kolei ma wpływ na poprawę jakości życia³¹.

Poprawa spójności społecznej wiąże się z działaniami ukierunkowanymi na:

- 1) tworzenie warunków do realizacji zasady równych szans tj. równego dostępu do wykształcenia, miejsca pracy oraz możliwości awansu zawodowego,
- 2) mobilność ludności (swoboda przemieszczania, osiedlania, podejmowania pracy, tworzenia nowych miejsc pracy),
- 3) wzmacnianie solidarności w społeczeństwie, przeciwdziałanie marginalizacji, ubóstwu społecznemu i wykluczeniu,
- 4) zapewnianiu ochrony najłabszym poprzez transfer środków budżetowych do środowisk dyskryminowanych i marginalizowanych³².

Spójność społeczna może być analizowana za pomocą szerokiego katalogu wskaźników odnoszących się do różnych jej obszarów (nierówności w dochodach, rynek pracy – dostęp do zatrudnienia, równość płci, wykluczenie społeczne, edukacja, zdrowie, warunki mieszkaniowe). Najpowszechniejszym jest wskaźnik określający poziom bezrobocia (stopa bezrobocia rejestrowanego), ale coraz częściej jako miernik wskazywana jest tzw. stopa partycypacji określająca jaka część ludności w wieku produkcyjnym znajduje zatrudnienie.

Zapewnienie spójności społecznej jest celem działań podejmowanych na poziomie państw członkowskich Unii Europejskiej oraz władzy regionalnej i lokalnej. Spójność społeczna postrzegana jest bowiem jako warunek stabilności ekonomicznej, a jej brak implikuje konieczność ponoszenia wyższych wydatków publicznych³³. Spójność społeczna oprócz tego, że koncentruje się na zwalczaniu wykluczenia społecznego i ubóstwa, polega na tworzeniu solidarności w społeczeństwie, tak aby zminimalizować wykluczenie, zwalczać je za pomocą prewencji. Społeczeństwo spójne, współdziałające ze sobą i zaangażowane w kwestie wspólnoty, to warunek sine qua non do rozwoju Gminy Goraj.

Niniejszy cel operacyjny zakłada przeprowadzenie zintensyfikowanych i zintegrowanych działań mających na celu poprawę dostępu do usług społecznych, w szczególności dla osób zagrożonych

³⁰ *Spójność społeczna*, <http://eregion.wzp.pl/obszary/spojnosc-spoieczna>. Informacja pozyskana w dn. 02.12.2022 r.

³¹ Dziembała M., *Spójność społeczna w krajach i regionach Unii Europejskiej w świetle wskaźnika postępu społecznego*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 2017 r.

³² *Wykorzystanie funduszy Unii Europejskiej a spójność powiatów województwa lubelskiego*, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2019 r., s. 26.

³³ *Ibidem*, s. 25.

ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób z niepełnosprawnościami i seniorów. Wszystkie działania prowadzone będą w sposób zindywidualizowany, przy zachowaniu podmiotowości jednostki, poszanowaniu jej praw i potrzeb, w środowisku jej zamieszkania, w warunkach domowych lub półstacjonarnych. Przeprowadzona diagnoza obszaru gminy wskazuje, iż niezbędne będzie przeprowadzenie działań na rzecz osób bezrobotnych, osób bezradnych w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, osób ubogich oraz osób niepełnosprawnych.

Wśród problemów, z którymi borykają się mieszkańcy gminy, w pierwszej kolejności można wskazać długotrwałą chorobę. Rodziny, w których występuje ta dysfunkcja to przeważnie rodziny emerytów i rencistów. Długotrwała choroba wiąże się zazwyczaj z ponoszeniem systematycznych i bardzo wysokich kosztów leczenia, wpływając tym samym na znaczne obciążenie budżetu domowego. Inną dominującą przyczyną dysfunkcji osób i rodzin korzystających z pomocy społecznej jest niepełnosprawność. Osoby niepełnosprawne objęte są głównie pomocą społeczną w formie zasiłku stałego lub usługami opiekuńczymi. Problemy osób niepełnosprawnych to nie tylko zła sytuacja materialna, ale i inne obszary funkcjonowania i rozwoju, takie jak m.in. bariery (architektoniczne, komunikacyjne), utrudniony dostęp do leczenia i rehabilitacji, utrudniony dostęp do rynku pracy. Złożoność występujących problemów tej grupy, wymaga wielu działań, których celem powinna być zarówno poprawa jakości życia, jak i ułatwianie im funkcjonowania w społeczności. Bardzo ważnym elementem pracy z osobą niepełnosprawną jest praca socjalna, polegająca m.in. na utrzymywaniu stałej współpracy z instytucjami i organizacjami powołanymi w celu wsparcia osób niepełnosprawnych w różnych obszarach funkcjonowania.

W dalszym ciągu znaczącym problemem mieszkańców gminy, według danych GOPS, jest bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego. Rodzina jest podstawową komórką społeczną spełniającą istotne funkcje zaspokajające potrzeby społeczne, psychiczne i emocjonalne swoich członków. Środowisko rodzinne jest pierwszym środowiskiem wychowawczym w życiu dziecka. Składa się na nie: struktura rodziny, atmosfera wychowawcza w domu, poziom wykształcenia rodziców, sytuacja materialna i zdrowotna. Bezradność wynikająca z zaburzenia równowagi systemu rodzinnego przejawiającego się trudnościami w wypełnianiu ról społecznych przez poszczególnych członków rodziny, często jest przyczyną złego funkcjonowania rodziny. Objawia się to poprzez problemy w wypełnianiu ról rodzicielskich i problemy wychowawcze związane z prezentowaniem przez dzieci agresywnych zachowań, łamaniem obyczajów i norm społecznych. Wszelka pomoc w takim wypadku powinna zmierzać do udzielania rodzinie wsparcia w odbudowie prawidłowych relacji, umacniania prawidłowych postaw rodzicielskich. Warunkiem powodzenia jest możliwie jak najwcześniejsze udzielenie pomocy oraz stosowanie działań profilaktyczno-ochronnych. W wielu sytuacjach dzieci pochodzące z tych rodzin pozostawione są same sobie. Odrzucone przez środowisko rodzinne szukają

akceptacji wśród rówieśników, zaczynają wagarować, uciekać z domu i popadać w konflikt z prawem. Problemy opiekuńczo-wychowawcze, przemoc, nadużywanie alkoholu w rodzinie są przyczyną umieszczania dzieci i młodzieży w placówkach opiekuńczo-wychowawczych lub resocjalizacyjnych. Z tego powodu profesjonalna pomoc powinna być wczesna i mieć charakter profilaktyczny, aktywizujący jednostkę lub rodzinę do poszukiwania samodzielnych rozwiązań. Zakres zadań asystenta rodziny obejmuje cztery obszary: bezpośrednią pracę z rodzicami, bezpośrednią pracę z dziećmi, działania pośrednie realizowane na rzecz dziecka i rodziny, organizację własnego warsztatu pracy. Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Goraju w 2021 r. sfinansował wydatki na wynagrodzenie asystenta rodziny dla 5 rodzin (10 dzieci)³⁴.

Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Goraju w 2021 r. objął pomocą w formie usługi opiekuńczej 1 osobę starszą. Dodatkowo zasiłki celowe wypłacono dla 27 rodzin (54 świadczeń), zasiłki specjalne celowe otrzymało 29 rodzin (45 świadczeń), zasiłki okresowe – 24 rodziny (134 świadczenia), zasiłki stałe – 9 osób (95 świadczeń).

Z Rządowego Programu "Posiłek w szkole i w domu" skorzystało 67 uczniów (6460 posiłków). W ramach niniejszego programu wypłacono 154 zasiłków na zakup żywności dla 38 rodzin. W 2021 r. ze środków wojewody i własnych stypendia przyznano 68 uczniom.

Mając na względzie konieczność zapewnienia prawidłowej realizacji zadań pomocy społecznej niezbędne jest:

- wzrost poziomu i doskonalenie sprawności funkcjonowania ośrodka pomocy społecznej poprzez stałe podnoszenie kwalifikacji i kompetencji kadry pomocy społecznej,
- zwiększenie zakresu działań służących aktywizacji społecznej, zdrowotnej, edukacyjnej oraz zawodowej osób marginalizowanych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, między innymi w oparciu o projekty dofinansowywane z funduszy europejskich oraz przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej,
- wsparcie rodzin w pełnieniu ich podstawowych funkcji, głównie w zakresie opieki i wychowywania dzieci,
- rozszerzenie wsparcia środowiskowego dla osób niepełnosprawnych, starszych, w tym rozważenie możliwości utworzenia mieszkań chronionych lub domu dziennego pobytu,
- wzrost kompetencji pracowników pomocy społecznej w zakresie radzenia sobie w sytuacjach trudnych i niosących zagrożenie bezpieczeństwa podczas wykonywania obowiązków służbowych,
- zwiększenie spectrum działań za zakresu pomocy socjalnej o ogólnodostępne, specjalistyczne poradnictwo psychologa, prawnika,

³⁴ Raport o stanie gminy za 2021 rok.

- kontynuowanie działań informacyjnych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz psycho-edukacyjnych dla ofiar i sprawców przemocy,
- wyposażenie GOPS w podstawowe narzędzia pracy.

Głównym problemem społecznym jest obecnie starzenie się społeczeństwa. Dotychczasowy zakres i poziom usług świadczonych z myślą o wykluczonych społecznie najstarszych członkach lokalnej społeczności został w 2021 r. poszerzony o działania Klubu Seniora, powstałego w ramach projektu „Życie zaczyna się po...” finansowanego ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Na terenie gminy osoby starsze zrzeszają się również w amatorskich zespołach śpiewaczych i ludowych.

Przeprowadzona na terenie gminy diagnoza problemów i potrzeb wykazała, iż zapotrzebowanie na usługi dla najstarszych członków jest duże. Kwestia wykluczenia społecznego seniorów była niezwykle odczuwalna podczas ostatnich lat, kiedy to w trakcie panującej pandemii wirusa SARS-CoV-2 szczególnie ta grupa społeczna odczuła efekty związane z izolacją i wprowadzonymi obostrzeniami. Wszyscy mieszkańcy musieli zastosować się do wprowadzonych ograniczeń kontaktów międzyludzkich. Ze względu na fakt, iż seniorzy stanowią najbardziej narażoną na ryzyko grupę, to właśnie oni musieli zmierzyć się z największą izolacją (nierzadko nie mieli możliwości spotkania się z innymi osobami, w tym najbliższymi osobami przez kilka miesięcy). Już dziś widać, iż pandemia COVID-19 wywołała długofalowe skutki nie tylko w sferze gospodarczej, lecz również społecznej (m.in. zwiększona liczba problemów psychicznych ludzi). Za koniecznością realizacji działań na rzecz seniorów przemawiają również prognozy GUS, które wskazują, iż osoby powyżej 60 r. ż. będą w 2030 r. stanowiły aż 33% mieszkańców kraju. W związku ze zjawiskiem starzenia się społeczeństwa, w naturalny sposób zwiększa się popyt na usługi z zakresu pomocy osobom starszym, niezdolnym do samodzielnego funkcjonowania. Zjawisko tzw. „silver tsunami” niesie nowe wyzwania dla samorządu gminy. Potrzebne są przedsięwzięcia mające na celu poszerzenie katalogu ofert usługowych dla zabezpieczenia potrzeb najstarszej grupy mieszkańców oraz działania wspierające utrzymanie jak najlepszej sprawności życiowej (wsparcie rehabilitacyjne, medyczne, pielęgnacyjne i socjalne). Wobec powyższego, wśród kierunków działań niniejszego celu proponuje się rozwój usług świadczonych w społeczności lokalnej, np. rozwój działalności prowadzonej przez asystentów osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, w tym rozwój usług asystenckich wspierających aktywność społeczną, edukacyjną lub zawodową osób z niepełnosprawnościami, rozwój usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych. Przewiduje się również wsparcie dla opiekunów faktycznych osób starszych lub wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu z zakresu opieki nad tymi osobami (w tym m.in. opieka wytnieniowa, poradnictwo, kształcenie potrzebne do opieki). Szczególną opieką zostaną objęte również osoby z różnego rodzaju niepełnosprawnościami.

Kolejne wyzwanie dla władz gminy w najbliższym okresie stanowić będzie również przeciwdziałanie zjawisku ubóstwa. Problem ubóstwa i wykluczenia społecznego dotyka całe rodziny, w tym dzieci i młodzież. W szczególności zagrożone nim są rodziny wielodzietne, osoby z niepełnosprawnościami i ich rodziny, dzieci pozbawione opieki rodzicielskiej. Rodziny, obok ubóstwa, borykają się także z innymi problemami, takimi jak: długotrwałe bezrobocie, trudności opiekuńczo-wychowawcze oraz problemy uzależnień i przemocy domowej. W związku z tym, niezbędne jest przeprowadzenie kompleksowych działań mających na celu zapobieganie pogłębieniu się zjawiska ubóstwa i niekorzystnych postaw społecznych, a w konsekwencji do zmniejszenia liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Niezbędne będzie przeprowadzenie działań ukierunkowanych na łagodzenie skutków społecznych ubóstwa dzieci, w tym działań integracyjnych, aktywizacyjnych, wspierających skierowanych do dzieci i rodzin.

Wysokie ryzyko wykluczenia społecznego i sfera ubóstwa dotyczy w głównej mierze grup znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy i borykających się z problemem bezrobocia. Znaczną barierą rozwiązywania problemu bezrobocia w gminie jest niski poziom wykształcenia i kwalifikacji bezrobotnych. Czynniki te wpływają na ich niską konkurencyjność na rynku pracy, przedsiębiorczość, aktywność w zakresie poszukiwania lub stworzenia własnego miejsca pracy i pozyskiwania dochodów. W związku z tym, niezbędna będzie realizacja działań ukierunkowanych przede wszystkim na zwiększenie szans w znalezieniu zatrudnienia, wyrównywanie deficytów wynikających z braku dostępu do określonych dóbr i usług, braku posiadanych kwalifikacji, czy też z innych czynników powodujących ograniczenie szans określonych grup społecznych na równoprawny z większością społeczeństwa udział w życiu społecznym. Istotnym elementem będzie również eliminowanie różnego rodzaju barier, na jakie napotykają osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, borykające się z problemem dyskryminacji na rynku pracy. Kluczowa jest aktywizacja społeczna i włączenie do rynku pracy osób najbardziej oddalonych od rynku pracy, które nie są gotowe do podjęcia pracy (bierni zawodowo). W tym celu zaplanowano realizację kompleksowych programów na rzecz aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz osób biernych zawodowo. Sfera polityki społecznej stanowi newralgiczne zagadnienie. Realizacja działań w jej zakresie musi odzwierciedlać obecne problemy społeczne oraz wykorzystywać nowoczesne rozwiązania. Ważnym kierunkiem planowania działań strategicznych jest przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego definiowanemu jako „sytuacja uniemożliwiająca lub znacznie utrudniająca jednostce lub grupie, zgodne z prawem pełnienie ról społecznych, korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w godny sposób”. Do głównych przyczyn wykluczenia społecznego zaliczyć należy m.in. ubóstwo i niepełnosprawność. W 2019 r. wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (AROPE) osiągnął najwyższe wartości w makroregionie

wschodnim (24,5%), na który składają się województwa: lubelskie, podlaskie i podkarpackie³⁵. Duży udział w generowaniu wykluczenia na obszarach wiejskich ma także wysoki poziom bezrobocia, zwłaszcza tzw. ukrytego, z którym mamy do czynienia w sytuacji, kiedy osoba de facto pozostająca bez zatrudnienia, nie może być zarejestrowana w powiatowym urzędzie pracy z uwagi na posiadanie gospodarstwa rolnego (powyżej 2 ha przeliczeniowych). Działania na rzecz ograniczenia wykluczenia społecznego wymagają czasu i skoordynowanych działań wielu instytucji.

Zaprezentowane w niniejszym dokumencie kierunki działań w sferze polityki społecznej będą skierowane głównie na skuteczne planowanie docelowych ścieżek ograniczających wykluczenie społeczne, jak i ubóstwo, które pomimo identyfikowania go jako problem, może być również rozpatrywane w kategoriach skutku (np. bierności społecznej, zawodowej, zdrowotnej itp.). Efektywność prowadzenia pomocy społecznej w najbliższych latach będzie polegała m.in. na przechodzeniu od systemu opiekuńczego do modelu opartego na zasadzie pomocniczości. Właściwy charakter pomocy i integracji społecznej przyczyni się do kształtowania postawy aktywności i unikaniu negatywnych skutków uzależniania się beneficjentów pomocy od świadczeń społecznych. Wśród obszarów rozwojowych znajdują się: promocja integracji społecznej, aktywnych postaw i samopomocy a także realizacja działań mających na celu zmniejszenie uzależnienia mieszkańców od różnych form pomocy społecznej.

Intensywne rozwijanie i wspieranie przedsięwzięć prowadzonych na rzecz wspierania rodzin w wypełnianiu przynależnych im funkcji to następny element niniejszego celu. Mając na względzie dobro rodziny, która jest naturalnym środowiskiem rozwoju wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci, które potrzebują szczególnej ochrony i pomocy ze strony dorosłych, konieczne jest wspieranie rodzin, w tych przypadkach, kiedy własne zasoby i możliwości nie wystarczają, aby pokonać sytuacje trudne lub kryzysowe. Całość działań prowadzonych w ramach przedmiotowego celu prowadzona będzie zgodnie z założeniem, że zamiast zastępować rodzinę w jej funkcji opiekuńczo-wychowawczej, należy ją wspierać i wspomagać tak, aby przywrócić prawidłowe funkcjonowanie. W zakresie wsparcia rodziny realizowane będą usługi wspierające i interwencyjne ukierunkowane na wspieranie rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym, dysfunkcją i niewydolnością wychowawczą we właściwym pełnieniu ich funkcji.

Kolejnym z priorytetów rozwojowych na najbliższe lata jest intensywna i efektywna polityka oświatowa. Obowiązkiem gminy jest zagwarantowanie równego dostępu do wysokiej jakości edukacji wszystkim mieszkańcom. Jako przykład dobrych praktyk można w tym miejscu podać projekt „Zdalna szkoła” (2 edycja), w ramach którego Gmina Goraj pozyskała 25 laptopów oraz 14 komputerów nowej generacji AIO. Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego w Lublinie użyczył szkole

³⁵Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu - Aktualizacja 2021-2027 z perspektywą do roku 2030.

podstawowej w Goraju do pracy zdalnej uczniów 25 tabletów z dostępem do Internetu (użyczenie na 5 lat). Szkoła podstawowa została przyłączona do Ogólnopolskiej Sieci Edukacyjnej. W ramach tego działania uzyskano dostęp do szybkiego Internetu, co znacznie usprawniło pracę na platformach edukacyjnych on-line.

W kolejnym latach zarówno gmina, jak i jej jednostki organizacyjne powinny uczestniczyć w projektach i programach, które przyczynią się do poprawy efektywności kształcenia i rozwijania potencjału twórczego uczniów. Konieczny jest rozwój bazy oświatowej m.in. poprzez poprawę warunków lokalowych i bazy dydaktycznej oraz wyposażenie szkół w niezbędny sprzęt, w tym rozwój pracowni przedmiotowych. Niezwykle istotna będzie kontynuacja rozwoju bazy oświatowej dla dzieci w wieku przedszkolnym. W kolejnych latach proponowane jest wprowadzenie programów rozwijających kreatywność uczniów z wykorzystaniem np. nauki programowania, debat szkolnych, edukacji medialnej, prowadzenie działań rozwijających edukację kulturalną i artystyczną, a także rozszerzanie cyfryzacji szkół, wspierającej jakość procesu nauczania. Niezbędna jest realizacja programów rozwojowych szkół i placówek oświatowych zarówno w zakresie edukacji przedszkolnej, jak i kształcenia w szkołach podstawowych. Nieodzownym elementem programów będzie wymóg zapewnienia wysokiej jakości kształcenia osobom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym osobom z niepełnosprawnościami oraz uczniom zdolnym. Działania obejmą również organizację pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów oraz wsparcie rodziców/opiekunów prawnych i nauczycieli w zakresie stymulowania rozwoju dzieci, jak również rozwijania kompetencji wychowawczych i opiekuńczych, działania na rzecz wzmacniania relacji i współpracy kadry z rodzicami/opiekunami prawnymi, a także doskonalenie zawodowe kadry (w tym nauczycieli i kadr zarządzających). W zakresie kształcenia ogólnego istnieje potrzeba zapewnienia dodatkowej oferty dydaktycznej, przyczyniającej się do rozwoju umiejętności podstawowych, przekrojowych i zawodowych niezbędnych na rynku pracy, w tym kompetencji cyfrowych, oraz rozwijającej talenty i zainteresowania uczniów (w tym uczniów zdolnych). Pożądane jest również nawiązanie kontaktów międzynarodowych, które umożliwią adaptację do systemu oświaty sprawdzonych rozwiązań z innych krajów oraz rozszerzenie doskonalenia nauczycieli. Konieczne jest również zapewnienie opieki instytucjonalnej dla dzieci w wieku 0-3 lat.

Następny cel operacyjny dotyczy zwiększenia bezpieczeństwa mieszkańców w wymiarze publicznym, zdrowotnym i społecznym. Wśród zaplanowanych kierunków działań znalazły się przedsięwzięcia służące poprawie systemu ochrony zdrowia. Biorąc pod uwagę aktualne problemy zdrowotne mieszkańców gminy (notuje się systematyczny wzrost zachorowalności na choroby cywilizacyjne jak: zaburzenia i choroby psychiczne, uzależnienia, choroby kardiologiczne i onkologiczne) konieczna jest realizacja zadań, które wspomogą uzyskiwanie jak najlepszych rezultatów leczenia i rehabilitacji. Panująca od marca 2020 r. pandemia COVID-19, skłania ku przekonaniu, iż

w kolejnych latach zasadny jest rozwój oferty usług świadczonych w społeczności lokalnej. Z myślą o osobach z potrzebą wsparcia w zakresie mobilności zasadny będzie rozwój usług transportowych w formie „door-to-door”. Tego rodzaju przedsięwzięcie pozwoli na ułatwienie integracji społeczno-zawodowej osób, które borykają się z problemami dotarcia m.in.: do ośrodków zdrowia, urzędów, ośrodków kultury, obiektów sportowych, wszelkiego rodzaju szkoleń itp. Usługi tego typu mają szczególnie duże znaczenie na obszarach wiejskich, gdzie dostęp do placówek zdrowia czy rehabilitacji jest często znacznie utrudniony.

W tym miejscu warto wspomnieć o projekcie realizowanym m.in. w powiecie biłgorajskim przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych pt. „Usługi indywidualnego transportu door-to-door oraz poprawa dostępności architektonicznej wielorodzinnych budynków mieszkalnych”, finansowanym ze środków Unii Europejskiej w ramach Działania 2.8 Rozwój usług społecznych świadczonych w środowisku lokalnym Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój na lata 2014-2020. Celem projektu jest ułatwienie integracji społeczno-zawodowej osób z potrzebami wsparcia w zakresie mobilności poprzez zapewnienie przez jednostki samorządu terytorialnego (JST) usług indywidualnego transportu door-to-door oraz poprawę dostępności wielorodzinnych budynków mieszkalnych. W ramach konkursu zostaną dofinansowane projekty (około 150), w których zaplanowano realizację usług door-to-door, a także projekty obejmujące zarówno sfinansowanie usług door-to-door jak i dostosowań architektonicznych w wielorodzinnych budynkach mieszkalnych.

W ramach projektu zaplanowano realizację następujących wskaźników:

- 150 JST uruchomi usługę door-to-door dla osób o ograniczonej mobilności i będzie oferować ją po zakończeniu udziału w projekcie,
- 160 usprawnień wprowadzonych w budynkach wielorodzinnych dla osób o ograniczonej mobilności,
- 1 920 osób skorzysta z infrastruktury zwiększającej dostępność architektoniczną budynków.

Termin realizacji projektu to: 01.08.2019 r. – 31.12.2023 r. Na jego realizację przeznaczono kwotę 64 412 973,21 zł, z czego 54 287 253,82 zł pochodzi z Europejskiego Funduszu Społecznego³⁶.

W ramach projektu zostaną zatrudnieni kierownicy, dyspozytorzy i asystenci. Pracownicy zostaną przeszkoleni m.in. z zakresu komunikacji z klientem o szczególnych potrzebach. Zostanie

³⁶ *Informacja o projekcie*, <https://www.pfron.org.pl/o-funduszu/projekty/projekty-ue/program-operacyjny-wiedza-edukacja-rozwoj/uslugi-indywidualnego-transportu-door-to-door-oraz-poprawa-dostepnosci-architektonicznej-wielorodzinnych-budynkow-mieszkalnych/o-projekcie/>. Informacja pozyskana w dn. 02.12.2022 r.

uruchomiona i wyposażona dyspozytornia oraz zakupione 2 środki transportu dostosowane do przewozu osób niepełnosprawnych³⁷.

Wspieranie wszelkich przedsięwzięć służących poprawie systemu ochrony zdrowia, m.in. poprzez bliską współpracę z istniejącym na obszarze gminy zakładem opieki zdrowotnej jawi się w obecnej sytuacji kwestią priorytetową. Dostęp do innowacyjnych technologii medycznych w aspekcie profilaktyki zdrowotnej, jak również w kontekście zdrowego starzenia się, powinien stać się egalitarny. Prowadzone będą przedsięwzięcia powalające na wsparcie zarówno systemu zdrowia, jak i samych mieszkańców mających problemy zdrowotne. Ostatnie lata wpłynęły na całkowitą zmianę podejścia do realizacji usług zdrowotnych. Standardem stało się, iż zamiast tradycyjnego stacjonarnego korzystania z porad lekarskich, mieszkańcy korzystają ze zdalnych metod (czyli tzw. teleporad). Prognozuje się, iż większość z wprowadzonych, w związku z panującą pandemią COVID-19, reżimów sanitarnych oraz metod świadczenia usług zdrowotnych, pozostanie na stałe w ramach systemu ochrony zdrowia. W związku z tym, zaplanowane kierunki działań dotyczyć będą m.in. rozwoju usług zdalnej opieki medycznej (np. udział w akcjach wdrażających rozwiązanie „opaski życia” dla seniorów).

Jako uzupełnienie do powyższych działań nieodzowna zdaje się także kontynuacja wdrażanych przez gminę w ostatnich latach akcji i programów profilaktycznych, konsultacji i badań medycznych m.in. wykrywających wczesne stadia nowotworów. Realizowane też będą działania edukacyjne promujące zdrowy styl życia wśród mieszkańców. Zaplanowane kierunki działań obejmą upowszechnianie kultury fizycznej, sportu, rekreacji i aktywnego wypoczynku poprzez rozwój infrastruktury ułatwiającej aktywność ruchową we wszystkich grupach społecznych i wiekowych.

Zagwarantowanie wysokiego poziomu bezpieczeństwa publicznego stanowi kolejny z obszarów interwencji, szczególnie w związku z ostatnimi wydarzeniami w Ukrainie. Na terenie Gminy Goraj za zadania z zakresu bezpieczeństwa publicznego odpowiada Posterunek Policji we Frampolu. W najbliższym czasie posterunek policji ma być odtworzony również w samym Goraju.

Potrzeby mieszkańców gminy w powyższym zakresie realizowane są również przez jednostki Ochotniczych Stażów Pożarnych. Część z użytkowanego sprzętu i wyposażenia, z uwagi na jego znaczący wiek, charakteryzują się bardzo wysoką awaryjnością i zużyciem technicznym. Podstawowym czynnikiem umożliwiającym dalsze, sprawne funkcjonowanie systemu w gminie, będzie wzmocnienie bazy sprzętowej jednostek straży pożarnej w specjalistyczny sprzęt i materiały do prowadzenia akcji ratowniczych oraz usuwania skutków zagrożeń naturalnych i katastrof.

³⁷ Usługi indywidualnego transportu door-to-door oraz poprawa dostępności architektonicznej wielorodzinnych budynków mieszkalnych, <https://www.bilgorajski.pl/projekty-www-mapadotacji-gov-pl/rok-2021/2392-uslugi-indywidualnego-transportu-door-to-door-ora-poprawa-dostepnosci-architektonicznej-wielorodzinnych-budynkow-mieszkalnych>. Informacja pozyskana w dn. 02.12.2022 r.

Inwestycje infrastrukturalne to nie jedyny czynnik rozwoju lokalnego i regionalnego. Istotnym komponentem jest potencjał kapitału ludzkiego i odpowiednie jego wykorzystanie. Umiejętność integracji i samoorganizacji społeczności lokalnej gwarantuje jednostce trwały rozwój będący odpowiedzią na potrzeby mieszkańców. Tworzenie warunków dla zwiększania aktywności i integracji społecznej stanowi bardzo ważny element w planowaniu przyszłości danej jednostki samorządu terytorialnego i jej mieszkańców. Pobudzanie aktywności społeczności lokalnej pozwala na aktywne włączenie mieszkańców w działania na rzecz najbliższego otoczenia, co jest gwarantem ich akceptacji. Mając na uwadze powyższe, czwarty cel operacyjny, skupiony został wokół aktywizacji społecznej i obywatelskiej mieszkańców gminy. Wśród podstawowych czynników decydujących o tempie rozwoju społeczno-gospodarczego każdej wspólnoty znajduje się kapitał ludzki i kapitał społeczny. Najważniejszą wartością Gminy Goraj jest społeczność tworząca wspólnotę samorządową, a przede wszystkim jej mieszkańcy, dla których odpowiednio do ich potrzeb, należy zapewnić wysokiej jakości usługi społeczne oraz atrakcyjną przestrzeń publiczną. Kierunki interwencji w ramach przedmiotowego celu mają doprowadzić do zbudowania społeczeństwa świadomego, z poczuciem odpowiedzialności, współpracującego na rzecz środowiska lokalnego i współdecydującego o kierunkach rozwoju swojego otoczenia. Społeczność lokalna będzie nie tylko odbiorcą, ale także współtwórcą rozwiązań i działań podejmowanych na rzecz wspólnoty. Niezwykle ważne dla rozwoju i budowania społeczeństwa obywatelskiego jest tworzenie warunków sprzyjających i umożliwiających jego rozkwit. Wobec tego, w ramach kierunków działań szczególna uwaga będzie zwrócona na takie czynniki jak: budowanie zaufania, zakorzenienie w systemie wartości i więzi międzyludzkich, a także tolerancja, współpraca i wzajemność. W oparciu o te czynniki możliwe jest budowanie kapitału społecznego, który w połączeniu z kapitałem finansowym, stanowić będzie podstawę dla rozwoju obszaru gminy. Rekomenduje się realizację działań obejmujących edukację obywatelską (nie wyłącznie w ramach praktycznej wiedzy, lecz również wykształcenia proaktywnej i przedsiębiorczej postawy oraz umiejętności społecznych pozwalających działać w każdych warunkach społeczno-gospodarczych), rozwijanie krytycznego myślenia i umiejętności analitycznych. Następnym ważnym elementem będzie budowanie przynależności i tożsamości mieszkańców. W szczególności wzbudzenie przeświadczenia o niezbędności i potrzebie ochrony oraz pielęgnowania dziedzictwa i tradycji lokalnych (dziedzictwo niematerialne, takie jak: obrzędy, rytuały, zwyczaje, stroje, muzyka, pieśni oraz materialne, takie jak zabytki). Przeświadczenie, że jest się „dziejicem” dóbr kulturalno-historycznych wzbudza emocjonalny stosunek do swojej miejscowości, rodzi poczucie wspólnoty i gotowość do podejmowania nowych inicjatyw na rzecz lokalnego rozwoju. Kolejny element będzie dotyczył rozwijania i wzmacniania aktywności obywatelskiej oraz zwiększania udziału obywateli w życiu publicznym (m.in. zwiększanie udziału mieszkańców w rozdyponowywaniu środków budżetowych; wspólne planowanie rodzajów i zakresów inwestycji).

Ostatni z celów operacyjnych obejmuje wzmocnienie potencjału i skuteczności administracji publicznej. Dotyczy zarówno przedsięwzięć infrastrukturalnych, jak i związanych z doposażeniem w nowoczesny sprzęt i wyposażenie oraz podnoszeniem kompetencji i umiejętności kadr. Koncentruje się on na poprawie jakości świadczonych usług publicznych i rozwoju potencjału administracji publicznej.

W Urzędzie Miejskim w Goraju zatrudnionych jest 35 osób (34,25 etatu). Wśród pracowników 23 osób posiada wykształcenie wyższe, 1 – średnie, 9 – zawodowe, a 2 – podstawowe.

W 2021 roku w Urzędzie Miejskim w Goraju użytkowane były 23 komputery, 1 serwer, 18 drukarek laserowych, 4 skanery i 3 kserokopiarki – drukarki sieciowe wysokonakładowe. Na stanowiskach komputerowych zainstalowane są odpowiednie programy wspomagające pracę na poszczególnych stanowiskach pracy³⁸.

O kompetentności i wysokim zaangażowaniu pracowników gminnych jednostek organizacyjnych świadczy m.in. spora liczba zrealizowanych w poprzednich 10-ciu latach przedsięwzięć inwestycyjnych wpływających na znaczną poprawę jakości życia na terenie gminy. W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 Gmina Goraj pozyskała środki na realizację następujących projektów:

- Termomodernizacja wraz z rozbudową budynku Urzędu Gminy w Goraju,
- Kompleksowa adaptacja zdegradowanego budynku GOK w celu przywrócenia podstawowych oraz nadania mu nowych funkcji społecznych wraz z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej,
- Przebudowa i rozbudowa budynku Przedszkola w Goraju,
- Przedszkolaki na start ! - Tworzenie nowych miejsc przedszkolnych w gminie Goraj,
- Modernizacja oświetlenia ulicznego na terenie Gminy Goraj z wykorzystaniem energooszczędnych technologii oświetleniowych,
- "Życie zaczyna się po..."- Utworzenie Klubu Seniora w Gminie Goraj,
- Montaż instalacji ogniw fotowoltaicznych na terenie Gminy Goraj,
- Montaż instalacji kolektorów słonecznych na terenie Gminy Goraj.

Skuteczność w pozyskiwaniu środków możliwa jest głównie dzięki dobrej organizacji pracy, sprawnym i wykwalifikowanym kadrom, a także dobrej współpracy władz gminy. W nowej perspektywie finansowej na lata 2021-2027 należy utrzymać dotychczasową skuteczność w zakresie pozyskiwania środków, a nawet dążyć do jej zwiększenia.

Możliwości rozwoju wspólnoty lokalnej w dużej mierze zależą od jakości pracy administracji, w tym przede wszystkim profesjonalnego zarządzania zasobami ludzkimi i materialnymi. Jakość

³⁸ Raport o stanie gminy za 2021 rok.

rządzenia postrzegana jest m.in. przez pryzmat stosowanych rozwiązań zarządczych, w tym nowoczesnych, związanych np. z elektroniczną administracją, kompetencji pracowników, przejrzystych kryteriów dystrybucji środków finansowych, prowadzenia mądrej polityki rozwoju na poziomie strategicznym, otwartości i umiejętności współpracy, a także wykorzystywania szans, pojawiających się w otoczeniu jednostki, w tym związanych z możliwościami zewnętrznego finansowania działań rozwojowych. Sposób zarządzania, tj. trafna logika i adekwatna hierarchia działań oraz realizacji celów, warunkuje całokształt działań rozwojowych, w szczególności planowania i realizowania inwestycji, w tym finansowanych ze środków zewnętrznych, wdrażania nowych metod zarządczych oraz obsługi klientów Urzędu Miejskiego (mieszkańców, przedsiębiorców, inwestorów, turystów, itp.) Mimo znacznego rozwoju społeczno-gospodarczego w ubiegłych latach, okres pandemii uwidoczniał wiele obszarów implikujących konieczność podjęcia pilnej interwencji również w sferze administracji publicznej. Konieczne okazuje się zwiększanie poziomu cyfryzacji usług publicznych, zarówno w sferze usług zdrowotnych i edukacyjnych, jak i administracyjnych. Epidemia wirusa SARS-CoV2 uwidoczniała problem niedostatecznego stopnia przygotowania wielu instytucji publicznych do funkcjonowania w warunkach pracy on-line. Podjęte dotychczas działania w zakresie zwiększenia cyfryzacji usług publicznych są niewystarczające. Ich skala jest zbyt mała i dotyczy głównie kwestii zdalnego nauczania w szkołach. Mając na uwadze powyższe, istotnym elementem działań w perspektywie do 2030 r. będzie zwiększanie cyfryzacji usług publicznych oferowanych dla mieszkańców (rozwój e-administracji). Rozwój tego obszaru będzie obejmował zarówno zwiększanie zasobów sprzętowych i innych zasobów jednostek organizacyjnych oraz podnoszenie kompetencji kadry administracyjnej, jak również wprowadzenie działań zwiększających dostęp mieszkańców do oferowanych usług (zwiększanie dostępu mieszkańców do Internetu oraz wyposażenia komputerowego).

Planowane w powyższym zakresie działania przyczynią się do zwiększenia zakresu danych dostępnych w postaci cyfrowej (e-usług skierowanych do mieszkańców i przedsiębiorców) oraz usprawnienia procesów w administracji publicznej. W rezultacie nastąpi usprawnienie procedur administracyjnych, zwiększenie podaży, jakości i dostępności e-usług publicznych o wysokim poziomie dojrzałości (minimum na 3 poziomie dojrzałości e-usługi publicznej według skali przyjętej przez Komisję Europejską w e-Government Benchmarking Report 2009), a także łatwiejszy i szerszy dostęp do zasobów, w tym danych i informacji gromadzonych w sektorze publicznym.

Dynamika przemian we wszystkich sferach życia społecznego generuje zapotrzebowanie na nową jakość kadr w administracji samorządowej. Coraz wyraźniej dostrzegalna jest konieczność inwestowania w pracowników chcących podnosić swoje kwalifikacje zawodowe. Praca w administracji, oprócz odpowiedniego przygotowania merytorycznego, wymaga także umiejętności w zakresie relacji interpersonalnych oraz sprawnej organizacji pracy. Niewątpliwie pracownicy administracji

samorządowej, egzekwując stosowanie prawa, wpływają jednocześnie na kształt życia publicznego. Dlatego niezwykle ważne są ich wiedza i doświadczenie. Jakość kadr w Urzędzie Miejskim w Goraju należy ocenić jako dobrą. Konieczne jest jednak systematyczne podnoszenie kwalifikacji pracowników. Planowane działania z zakresu podnoszenia kompetencji obejmą także kadrę pedagogiczną Zespołu Szkół w Goraju, co wpłynie na poprawę jakości oferty wychowawczo-edukacyjnej w Gminie Goraj.

Nowy okres programowania funduszy unijnych 2021-2027 wymusza na samorządach gminnych inne podejście w programowaniu ich rozwoju. W związku z powyższym wyzwania rozwojowe w większym niż dotychczas stopniu muszą się koncentrować, zarówno w wymiarze terytorialnym jak i tematycznym, na wykorzystaniu potencjałów decydujących o przewadze konkurencyjnej danego obszaru. Dlatego też kolejny obszar tematyczny dotyczyć będzie rozszerzenia dotychczas prowadzonej działalności gminy promującej jej walory turystyczne i dziedzictwo historyczno-kulturowe. Podkreślić należy, iż promocja gminy jest jednym z najważniejszych sposobów wspierania lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego (jej efektem jest m.in. wzrost obrotów, wzrost dynamiki gospodarki, nowe inwestycje, napływ odwiedzających, itp.).

Tabela 20 Plan działań operacyjnych w ramach 1. celu strategicznego

CEL STRATEGICZNY 1. ROZWÓJ KAPITAŁU SPOŁECZNEGO	
CEL OPERACYJNY 1.1 PRZECIWDZIAŁANIE WYKLUCZENIU SPOŁECZNEMU	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	– rozwój instytucjonalnych i pozainstytucjonalnych form wsparcia (w tym placówek wsparcia dziennego oraz środowiskowego) – tworzenie warunków do opieki domowej – wsparcie GOPS w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz w zakresie profilaktyki problemów alkoholowych – rozwój zintegrowanych usług uzupełniających i wspierających rolę rodziny, w tym rozwój ośrodków wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży – współpraca z GOPS oraz instytucjami rynku pracy w realizacji zintegrowanych programów i działań na rzecz usamodzielniania wychowanków opuszczających pieczę – współpraca gminy z Powiatowym Urzędem Pracy oraz innymi instytucjami rynku pracy w zakresie realizacji wspólnych projektów nastawionych na aktywizację zawodową lub reorientację zawodową pozostających bez pracy, szczególnie osób młodych i osób długotrwale bezrobotnych – udział gminy w realizacji kompleksowych programów na rzecz integracji osób i rodzin wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym ukierunkowane na aktywizację społeczno-zawodową – współpraca z podmiotami zainteresowanymi rozwojem na terenie gminy różnych form ekonomii społecznej - budowa partnerstw publiczno-społecznych na rzecz rozwoju ekonomii społecznej i partycypacji społecznej mieszkańców – współpraca partnerska z podmiotami o charakterze reintegracyjnym w realizacji działań na rzecz reintegracji i rehabilitacji społeczno-zawodowej osób niepełnosprawnych – współpraca gminy z placówkami kształcenia ustawicznego i praktycznego w zakresie zachęcania osób dorosłych do podnoszenia swoich kompetencji i umiejętności

	– kontynuacja wyposażania gospodarstw domowych, zagrożonych wykluczeniem z aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie informacyjnym, w sprzęt komputerowy i oprogramowanie – współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy i innymi JST oraz przedsiębiorcami w zakresie wdrażania rozwiązań sprzyjających zmianom kwalifikacji mieszkańców gminy – realizacja zintegrowanych programów wsparcia dla osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym realizowanych w formule partnerstwa z innymi JST – rozwój działalności prowadzonej przez asystentów osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, w tym rozwój usług asystenckich wspierających aktywność społeczną, edukacyjną lub zawodową osób z niepełnosprawnościami – rozwój usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych – wsparcie dla opiekunów faktycznych osób starszych lub wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu z zakresu opieki nad tymi osobami (w tym m.in. opieka wytchnieniowa, poradnictwo, kształcenie potrzebne do opieki)
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	– Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 – Fundusze Europejskie 2021-2027. Programy krajowe – Programy Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej
CEL OPERACYJNY 1.2 ZAGWARANTOWANIE RÓWNEGO DOSTĘPU DO WYSOKIEJ JAKOŚCI EDUKACJI	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	– modernizacja i termomodernizacja Zespołu Szkół w Goraju – modernizacja szkolnego boiska i placu zabaw – transformacja cyfrowa Gminnej Biblioteki Publicznej – w związku z panującą sytuacją epidemiologiczną (pandemia COVID-19) istnieje konieczność przeformułowania dotychczas świadczonych usług kulturalnych i znalezienia nowych form dotarcia do odbiorców – doposażenie placówek oświatowych oraz uczniów w sprzęt i wyposażenie umożliwiające organizację zdalnego nauczania – rozwój instytucji opieki nad dziećmi w wieku do 3 lat (np. żłobki, kluby dziecięce, dzienni opiekunowie), w tym współpraca z organizacjami pozarządowymi oraz osobami prywatnymi zainteresowanymi tworzeniem tego rodzaju usług – tworzenie nowych miejsc w placówkach przedszkolnych (m.in. budowa, przebudowa, doposażenie) – rozszerzenie oferty edukacyjnej placówek przedszkolnych o dodatkowe zajęcia, zwiększające szanse edukacyjną dzieci oraz kompensujące stwierdzone deficyty (m.in. nauka języka obcego, zajęcia z logopedą, pedagogiem, psychologiem, rytmika, zabawy teatralne) – rozwój w ramach kształcenia ogólnego kluczowych kompetencji wśród uczniów (np. w zakresie informatyki, matematyki i nauk przyrodniczych) oraz tzw. kompetencji społecznych (kreatywność i logiczne myślenie, innowacyjność, praca zespołowa) – rozwijanie indywidualnych umiejętności uczniów, szczególnie uczniów uzdolnionych oraz uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych i predyspozycjach sportowych (m.in. poprzez aktywne uczestnictwo w dostępnych programach pomocy stypendialnej) – wsparcie uzdolnionych dzieci przez system stypendiów i nagród – rozwój na poziomie gminy spójnego systemu doradztwa edukacyjno-zawodowego oraz pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla młodzieży szkolnej – rozwój współpracy i wymiany młodzieży szkolnej z placówkami oświatowymi innych państw – poprawa dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających kształceniu, szkoleniu i uczeniu się przez całe życie poprzez rozwój infrastruktury, w tym wspieranie odporności poprzez kształcenie i szkolenie na odległość oraz online

	– rozwój kształcenia i uczenia się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich – nawiązanie współpracy z placówkami edukacyjnymi z innych państw oraz organizacja wyjazdów i wymian uczniowskich
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	– Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 – Fundusze Europejskie 2021-2027. Programy krajowe – Mechanizm Finansowy EOG i Norweski Mechanizm Finansowy – programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – programy Instytutu Współpracy Polsko-Węgierskiej im. Wacława Felczaka – programy Narodowego Instytutu Wolności – Erasmus+ (2021-2027) – Europejski Korpus Solidarności (2021–2027) – programy różnego rodzaju fundacji, m.in. mBANKU, PGNiGE, KGHIM
CEL OPERACYJNY 1.3 WZMOCNIENIE SYSTEMU OPIEKI ZDROWOTNEJ I SPOŁECZNEJ ORAZ BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	– rozwój usług transportowych „door to door” – utworzenie komisariatu policji na terenie gminy – doposażenie OSP działających na terenie gminy w specjalistyczny sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych oraz usuwania skutków zagrożeń naturalnych i katastrof – inicjowanie współpracy z innymi podmiotami na rzecz upowszechnienia dostępu do usług medycznych oraz doposażania infrastruktury ochrony zdrowia w nowoczesną aparaturę medyczną – aktywne uczestnictwo gminy w realizacji krajowych i regionalnych programów profilaktycznych dotyczących chorób będących istotnym problemem zdrowotnym zarówno gminy, jak i całego regionu (m.in. choroby nowotworowe, choroby układu krążenia, cukrzyca) – działania edukacyjne w zakresie promowania zdrowego i aktywnego trybu życia oraz zachęcania do regularnych badań – kontynuacja organizacji badań i konsultacji medycznych - „dni dla zdrowia” – realizacja programów edukacyjnych mających na celu m. in. przeciwdziałanie różnego rodzaju uzależnieniom i przemocy w szkole, promocję zdrowych nawyków żywieniowych oraz aktywnego trybu życia – kontynuowanie programów przeciwdziałania uzależnieniom i przemocy w rodzinie działania prewencyjne, edukacyjne i profilaktyczne wśród dzieci i młodzieży – udział w projektach dotyczących wdrożenia teleopieki medycznej, „opaski życia”- rozwiązanie dedykowane jest osobom starszym, nie-samodzielnym i przewlekle chorym, a także ich opiekunom, którzy w wygodny sposób mogą monitorować bezpieczeństwo swoich bliskich – wdrożenie systemu monitorowania aktywności motorycznej osób starszych - dostęp do platformy i aplikacji mobilnej oraz usługa całodobowej teleopieki – współpraca z zakładami opieki zdrowotnej w zakresie organizowania i wspierania akcji oraz programów profilaktycznych, w tym kierowanych do osób w wieku aktywności zawodowej – promowanie zdrowego trybu życia we współpracy z klubami sportowymi, OSP oraz placówkami oświatowymi (organizacja programów i rozwiązań społecznych) – popularyzacja profilaktyki zdrowotnej we współpracy z przedszkolami, szkołami i organizacjami pozarządowymi działającymi na terenie gminy – promowanie różnych form pomocy sąsiedzkiej, wolontariatu, dobroczynności i pomocy charytatywnej na terenie gminy
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	– Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 – Fundusze Europejskie 2021-2027. Programy krajowe – Fundusz Inicjatyw Obywatelskich

	– Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2021-2027
CEL OPERACYJNY 1.4 ZWIĘKSZENIE AKTYWNOŚCI SPOŁECZNEJ I OBYWATELSKIEJ MIESZKAŃCÓW	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	– współpraca z KGW oraz OSP w ramach angażowania kapitału społecznego w proces powstawania atrakcyjnej oferty wydarzeń kulturalnych – wspieranie aktywności obywatelskiej na rzecz przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społecznym – zachęcanie do działania i wspólnego dialogu, upowszechnianie kultury – inicjowanie współpracy z podmiotami lokalnymi w rozwiązywaniu problemów społecznych – kreowanie liderów społecznych odpowiedzialnych za animację i organizowanie oddolnych inicjatyw – stworzenie miejsc do integracji m.in. budowa, przebudowa, remont i doposażenie świetlic wiejskich, – odbudowa więzi sąsiedzkich i przywracanie funkcji społecznych, kulturalnych i rekreacyjnych zagrożonym częściom gminy – zwiększenie zakresu „spraw”, w których decyzje zapadają przy czynnym udziale społeczności lokalnej – wspieranie samorządności mieszkańców – rozwój edukacji obywatelskiej – pielęgnowanie oraz popularyzacja dziedzictwa i tradycji lokalnych – rozwój tożsamości społecznej – wspieranie wszelkich form aktywizacji środowisk i osób, w tym poprzez animację kultury i sportu oraz pobudzanie do żywego uczestnictwa w życiu społecznym: aktywność kulturowa, ekologiczna, sportowa, edukacyjna, prozdrowotna i profilaktyczna – aktywizowanie środowisk sąsiedzkich przy wykorzystaniu metody organizacji społeczności lokalnej – wsparcie organizacji pozarządowych i zlecanie im realizacji zadań publicznych – promocja i wsparcie wolontariatu oraz partnerstwa publiczno-prywatnego – organizacja wydarzeń i programów promujących kulturę i dziedzictwo gminy – organizacja i promocja wydarzeń charakteryzujących się dużą spójnością tematyczną, organizacyjną oraz konkretnym umiejscowieniem w czasie i przestrzeni np. pokazy, prezentacje, wystawy, festiwale, imprezy sportowe – wsparcie w zakresie zwiększenia umiejętności aplikowania o środki zewnętrzne przez organizacje pozarządowe
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	– Program Fundusz Inicjatyw Obywatelskich – Program Wspierania i Rozwoju Wolontariatu Długoterminowego na lata 2018-2030 – Fundusze Europejskie 2021-2027. Programy krajowe – Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Program EtnoPolska – programy Narodowego Instytutu Wolności – programy Instytutu Współpracy Polsko-Węgierskiej im. Wacława Felczaka – programy różnego rodzaju fundacji, m.in. mBANKU, PGNiGE, KGHIM
CEL OPERACYJNY 1.5 WZMOCNIENIE POTENCJAŁU I SKUTECZNOŚCI ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	– wdrożenie efektywnego modelu zarządzania kompetencjami kadr uwzględniającego monitorowanie luk kompetencyjnych i potrzeb szkoleniowych pracowników – wzmocnienie potencjału administracji poprzez doskonalenie kadr samorządowych – udział pracowników w szkoleniach i kursach

	– rozwój zdolności analitycznych służb planowania przestrzennego poprzez zwiększony dostęp do nowoczesnych technologii informacyjnych w zakresie przetwarzania baz danych przestrzennych – wsparcie procesu podnoszenia kwalifikacji kadry pedagogicznej – udział w projektach partnerskich w wymiarze krajowym i międzynarodowym pozwalających na pozyskiwanie nowej wiedzy i umiejętności, testowanie nowych rozwiązań, a także wymianę doświadczeń – rozwój w Urzędzie Miejskim w Goraju systemu zarządzania satysfakcją klienta - opracowanie standardów i systemu obsługi klientów urzędu, wdrożenie systemu ewaluacji usług publicznych w gminie, w tym ich dostępności i jakości działania prowadzące do rozwoju elektronicznej administracji i usług publicznych świadczonych drogą elektroniczną – przygotowanie i wdrożenie modelu obejmującego metody i narzędzia konsultacji i partycypacji publicznej w kształtowaniu polityki rozwoju lokalnego – tworzenie i rozwój cyfrowych zasobów gminy (m.in. w zakresie mienia i nieruchomości, planowania przestrzennego, kultury, edukacji, turystyki) – realizacja zasady transparentności w pracy urzędu – utworzenie nowoczesnej strony internetowej Urzędu Miejskiego w Goraju wraz z profesjonalnym serwisem informacyjnym – prowadzenie aktywnych działań marketingowych, mających na celu kreowanie dobrego wizerunku gminy jako atrakcyjnego miejsca dla turystów – organizacja profesjonalnych akcji promocyjnych i akcji specjalnych (eventów, imprez plenerowych promujących walory kulturowe i przyrodnicze oraz produkty regionalne) – opracowanie wydawnictw promujących walory gminy – rozwój e-administracji poprzez stworzenie infrastruktury informatycznej, w tym aplikacji i systemów baz danych, w tym tworzenie i rozwój cyfrowych zasobów gminy w zakresie np. mienia i nieruchomości, planowania przestrzennego, rozwój elektronicznej administracji i usług publicznych świadczonych drogą elektroniczną (składanie wniosków drogą elektroniczną, elektroniczny punkt informacji) – wykorzystanie technologii informacyjnych w udostępnianiu zasobów kulturowych, przyrodniczych i turystycznych – zapewnienie niezbędnego sprzętu i oprogramowania dla jednostek gminnych – nawiązywanie porozumień z innymi gminami w celu zwiększenia możliwości uzyskania dofinansowania na realizację działań prorozwojowych – zagwarantowanie odpowiedniego komfortu budynków użyteczności publicznej
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	– Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 – Fundusze Europejskie 2021-2027. Programy krajowe – Mechanizm Finansowy EOG i Norweski Mechanizm Finansowy – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2021-2027
	–

Źródło: Opracowanie własne

Cel strategiczny 2. Zrównoważony rozwój przestrzenno-funkcjonalny

Wzrost gospodarczy i rozwój społeczny wymagają nowoczesnej, dobrze funkcjonującej infrastruktury technicznej, stąd ważnym wyzwaniem stojącym przed Gminą Goraj w perspektywie do 2030 r. jest stałe dążenie do poprawy jej jakości i dostępności. W związku z powyższym za priorytetową należy uznać realizację zintegrowanych i wielopłaszczyznowych działań zmierzających do znacznej intensyfikacji infrastruktury zabezpieczającej podstawowe potrzeby społeczności lokalnej.

Zrównoważony rozwój przestrzenno-funkcjonalny zakłada dążenie do równowagi pomiędzy potrzebami gospodarczymi i wymaganiami ochrony środowiska, tj. zapewnienie takiej skali działalności, która nie będzie powodować negatywnych konsekwencji dla środowiska. Szczególny wpływ na rozwój gminy ma układ komunikacyjny i powiązania drogowe z większymi miastami, a jakość i stan infrastruktury technicznej wpływa z kolei na bezpieczeństwo i komfort zamieszkania. Z tego względu niniejszy cel zakłada działania w zakresie poprawy jakości infrastruktury drogowej, ochrony środowiska, w tym rozbudowy infrastruktury wodociągowo-kanalizacyjnej, poprawy jakości powietrza atmosferycznego m.in. poprzez rozwój alternatywnych źródeł energii, a także spójny rozwój przestrzenny poprzez sukcesywne sporządzanie, bądź zmianę miejscowych dokumentów planistycznych i wypracowanie spójnych standardów urbanistycznych które uporządkują przestrzeń gminy. Pomimo systematycznej poprawy w dziedzinie podstawowej infrastruktury technicznej, nadal istnieją obszary problemowe wymagające podjęcia interwencji. Przede wszystkim zauważalne są deficyty w obszarze sfery wodno-kanalizacyjnej oraz brak sieci gazowniczej.

W Gminie Goraj poziom wyposażenia w infrastrukturę sieci kanalizacji sanitarnej jest znikomy (według Raportu o stanie gminy za 2021 r. przyłącza posiada 27,52% mieszkańców). Budowa tego rodzaju sieci w znacznej części miejscowości nie jest uzasadniona ekonomicznie (zbyt duża odległość pomiędzy poszczególnymi zabudowaniami mieszalnymi). W chwili obecnej długość sieci kanalizacyjnej w gminie wynosi zaledwie 9,67 km. Rozwój systemu kanalizacji jest priorytetem mającym na celu zwiększenie ilości ścieków odprowadzanych do oczyszczalni ścieków w Goraju, która została oddana do użytkowania w 2013 r. i jest wykorzystywana zaledwie w 50%. Oczyszczalnia posiada przepustowość 254,6 m³ na dobę. Jest to oczyszczalnia biologiczno-mechaniczna oczyszczająca ścieki dopływające i dowożone do oczyszczalni wozem asenizacyjnym z terenu całej gminy. W 2021 r. została wybudowana instalacja fotowoltaiczna o mocy 49 kWp Ilość umów na odprowadzanie ścieków wynosi 263. W następnych latach do systemu kanalizacji planowane jest włączenie miejscowości: Zastawie i Wólka Abramowska³⁹.

Potrzeby w zakresie odprowadzania ścieków zaspakajane są przez przydomowe oczyszczalnie ścieków (obecnie na terenie gminy jest ich 123, w tym 80 wykonanych w 2021 r. – 49 ze środków PROW i 31 dofinansowanych ze środków gminy) oraz przede wszystkim zbiorniki bezodpływowe. Użytkowane w gminie zbiorniki bezodpływowe w sporej części wykonane zostały kilka lat temu i ich parametry techniczne nie są dostosowane do dzisiejszego, zwiększonego, użytkowania wody. Część właścicieli domów wyposażonych w zbiorniki, chcąc ograniczyć koszty wywozu nieczystości, nie przestrzega zasad regularnego opróżniania. Powyższe świadczyć może, iż spora liczba mieszkańców gminy może nie posiadać odpowiednio zagospodarowanych nieczystości płynnych, co stanowi poważne zagrożenie dla środowiska naturalnego, w szczególności wód.

³⁹ Raport o stanie gminy za rok 2021.

W dobie zwiększających się wymogów oraz świadomości mieszkańców w zakresie ochrony środowiska naturalnego, budowa zbiorczych systemów odprowadzania i oczyszczania ścieków stanowi jedno z najważniejszych wyzwań dla lokalnych samorządów. Wraz ze wzrostem świadomości wzrasta również zapotrzebowanie mieszkańców na inwestycje wpływające na poprawę komfortu i bezpieczeństwa sanitarnego zamieszkiwania. Niezbędna będzie realizacja przedsięwzięć polegających na budowie kanalizacji sanitarnej w miejscowościach, gdzie tego rodzaju infrastruktura jest zasadna. Kolejnym z elementów uszczelniania systemu odprowadzania ścieków będzie budowa przydomowych oczyszczalni ścieków na terenach osadnictwa rozproszonego. W miejscowościach, gdzie budowa kanalizacji jest niemożliwa z racji ukształtowania terenu bądź nieuzasadniona z ekonomicznego punktu widzenia (zbyt rozproszona zabudowa), rekomendowane jest wyposażanie indywidualnych gospodarstw w przydomowe oczyszczalnie ścieków. Ze względu na ochronę jakości wód podziemnych oczyszczalnie przydomowe powinny być lokalizowane w zabudowie rozproszonej jako uzupełnienie zbiorowych systemów odprowadzania i oczyszczania ścieków. Dopuszczalność lokalizacji oczyszczalni przydomowej powinna być potwierdzona udokumentowaną opinią geotechniczną potwierdzającą istnienie bezpiecznego odbiornika ścieków oczyszczonych. Powyższe wskazane przedsięwzięcia wpłyną pozytywnie na stan ilościowy i jakościowy wód podziemnych, stanowiących główne źródło zaopatrzenia ludności i gospodarki w wodę w Gminie Goraj, przyczynią się do poprawy stanu środowiska naturalnego, a także jakości życia mieszkańców, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

Zwodociągowanie gminy, biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców, kształtuje się na poziomie 94% (dane Urzędu Miejskiego w Goraju). Większość sieci wodociągowej na terenie Gminy Goraj wykonana została jednak w latach 60, 70, i 80 XX w. W związku z powyższym infrastruktura ta jest bardzo awaryjna, wymaga częstych napraw oraz remontów. Konieczna jest wobec tego kompleksowa jej wymiana na terenie prawie całej gminy. Gmina dysponuje 51,5 km głównej sieci wodociągowej oraz posiada 1043 zawartych umów na zaopatrzenie w wodę. Mając na uwadze powyższe konieczna jest dalsza rozbudowa infrastruktury wodociągowej, ponieważ miejscowości Albinów Mały w całości i Hosznia Ordynacka w części nie posiadają gminnej sieci wodociągowej.

Następnym istotnym czynnikiem warunkującym jakość zamieszkiwania na terenie gminy, zwiększającym jej atrakcyjność osadniczą i mającym wpływ na ożywienie gospodarcze jest poziom zgazyfikowania gminy. W chwili obecnej Gmina Goraj nie posiada na swoim terenie infrastruktury gazowej.

Podkreślenia w tym miejscu wymaga fakt, iż rozwój infrastruktury sieci gazowniczej nie należy do zadań własnych gminy. Mimo tego, mając na względzie niezbędność ciągłego polepszania jakości życia mieszkańców, konieczne jest podjęcie interwencji polegającej głównie na lobbowaniu za dalszym rozwojem infrastruktury gazowniczej. W najbliższych latach priorytetem dla Władz

Gminy będzie prowadzenie działań w celu rozwoju infrastruktury gazowej na obszarze gminy. Kwestia rozwoju sieci gazowniczej wpływa zarówno na zwiększenie komfortu zamieszkiwania, jak również zwiększenie atrakcyjności osadniczej i inwestycyjnej. Odgrywa również bardzo ważną rolę w zakresie ochrony środowiska naturalnego (wymiana kotłów węglowych czy olejowych na kotły gazowe przyczynia się do znacznego ograniczenia emisji zanieczyszczeń do powietrza; w mikroskali wpływ ten jest niezaprzeczalny).

Promocja i ochrona lokalnego dziedzictwa kulturowego to następny obszar tematyczny. W dzisiejszych czasach kultura oraz dziedzictwo kulturowe stanowią ogromny potencjał, który może być motorem napędowym rozwoju danej jednostki samorządu terytorialnego. Bogactwo zasobów kulturowych oraz przyrodniczo-krajobrazowych gminy stwarza możliwość rozwoju funkcji turystycznej jako istotnego czynnika aktywizacji obszaru i źródła dochodu mieszkańców. W Gminie Goraj od 1973 r. funkcjonuje i prężnie działa Gminny Ośrodek Kultury w Goraju. Na obszarze gminy działają również Ochotnicze Straże Pożarne, stowarzyszenia, fundacja oraz klub sportowy i Koła Gospodyń Wiejskich.

Wśród miejsc krzewienia dziedzictwa kulturowego szczególną rolę zajmują świetlice wiejskie. Stanowią one miejsca integracji społeczności lokalnej (w tym międzypokoleniowej), kultywowania zwyczajów, przekazywania informacji o tradycjach, itd. Ze względu na swoją dostępność nierzadko stanowią one jedyne miejsce spędzania czasu wolnego przez mieszkańców oraz pozwalają na uczestnictwo w kulturze (w trakcie organizowanych różnego rodzaju wydarzeń i imprez, warsztatów, zajęć). W ostatnich latach zauważalny jest wzrost zainteresowania mieszkańców działalnością realizowaną w świetlicach i związanej z tym samoorganizacji (m.in. w postaci KGW). Niestety stan techniczny infrastruktury świetlic wiejskich oraz poziom ich wyposażenia pozostawia wiele do życzenia. W związku z tym, niezbędne jest podjęcie interwencji w tym zakresie. Należy chronić wszelkie przejawy działalności kulturowej i kulturotwórczej, przetrwałe tradycje obrzędowe, plastyczne, ewentualnie strój ludowy oraz współczesne formy kontynuacji tradycji lokalnych. W tym celu należy zapewnić możliwość rozwijania działalności znajdujących się na terenie gminy twórców ludowych poprzez urządzanie przeglądów, festiwali i innych zorganizowanych form oraz popieranie inicjatyw istniejących tu instytucji kulturotwórczych.

Znaczącym elementem podstawowej infrastruktury technicznej są także obiekty sportowe, pozwalające na aktywne spędzanie wolnego czasu oraz dbanie o zdrowie. Tego rodzaju przedsięwzięcia niewątpliwie przyczyniają się do budowania korzystnego wizerunku gminy jako miejsca atrakcyjnego do życia. Dodatkową rolę w zakresie aktywnego wypoczynku i rekreacji pełnią place zabaw oraz zewnętrzne siłownie.

Za istotny należy także uznać rozwój społeczeństwa informacyjnego. Powszechny dostęp do szerokopasmowego Internetu i usług elektronicznych wysokiej jakości znacznie poprawi komfort życia

mieszkańców gminy, uczniów, ale również osób prowadzących działalność gospodarczą lub chcących ją uruchomić. Niezbędna jest kontynuacja działań związanych z tworzeniem infrastruktury ostatniej mili sieci szerokopasmowej (budowa sieci szerokopasmowej wraz z infrastrukturą telekomunikacyjną pomiędzy węzłem dystrybucyjnym, a użytkownikiem końcowym). Realizacja powyższego celu wpłynie nie tylko na cyfrową aktywizację mieszkańców gminy, ale również na zaspokojenie potrzeb lokalnego biznesu, jak i jego klientów.

Szczególną uwagę w ramach niniejszego celu należy zwrócić na realizację przedsięwzięć wpływających na wyprowadzenie obszaru rewitalizacji ze stanu kryzysu. Działania w tym kierunku prowadzone będą w oparciu o opracowany na podstawie ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. 2021, poz. 485) Gminny Program Rewitalizacji (dokument będzie stanowił podstawę ubiegania się o środki w ramach programu regionalnego w perspektywie 2021-2027).

Jako kolejny czynnik stymulujący zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy Gminy Goraj należy wymienić dobrej jakości infrastrukturę komunikacyjną. Gmina charakteryzuje się dość dobrą dostępnością komunikacyjną, a to za sprawą przebiegającej drogi wojewódzkiej nr 835 Lublin-Biłgoraj-Przemyśl oraz sieci dróg powiatowych. Drogi te umożliwiają dogodne połączenie z większymi ośrodkami, w tym miejskimi. Infrastruktura drogowa, mimo licznych i kosztownych inwestycji w ostatnich latach, nadal wymaga poniesienia nakładów inwestycyjnych w miejscach, gdzie stan dróg jest niezadowalający. Szczególnie ważne jest zapewnienie dobrego standardu dojazdu do terenów mieszkalnych oraz miejsc o potencjale inwestycyjnym.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na pogorszenie się stanu sieci dróg i coraz liczniejsze uszkodzenia oraz deformacje nawierzchni. Spowodowane jest to zbyt niskimi nakładami finansowymi na ich modernizację oraz wzrostem intensywności ich użytkowania. W celu poprawy jakości ruchu drogowego niezbędne jest:

- podniesienie jakości dróg, w tym w szczególności przystosowanie nawierzchni do większych obciążeń,
- utwardzenie nawierzchni dróg gminnych, przede wszystkim prowadzących do zabudowy mieszkaniowej, terenów inwestycyjnych oraz miejsc użyteczności publicznej.

Na jakość infrastruktury drogowej wpływa nie tylko natężenie ruchu, lecz również postępujące zmiany klimatyczne generujące występowanie anomalii pogodowych (mrozy, wysokie temperatury, susze, powodzie), co bezpośrednio wpływa na jakość nawierzchni. Zapewnienie wysokiego standardu infrastruktury komunikacyjnej leży w gestii wszystkich szczebli samorządu oraz organów państwowych. Wobec czego, poprawa stanu infrastruktury powinna odbywać się we współpracy z innymi jednostkami samorządowymi oraz rządowymi. Przebudowa, modernizacja i budowa nowych odcinków dróg w miejscach, gdzie ich brak jest szczególnie odczuwalny, podniesie

standardy infrastrukturalne na terenie gminy, ale przede wszystkim wzmocni jej wewnętrzną dostępność komunikacyjną i poprawi bezpieczeństwo uczestników ruchu drogowego.

W związku z realizacją inwestycji drogowych należy pamiętać, iż ze względu na ochronę siedlisk i gatunków hydrogenicznych oraz wyeliminowanie kolizji dróg twardych ze szlakami migracyjnymi lub miejscami rozrodu i regularnego przebywania fauny nie powinno się trasować nowych odcinków dróg przez siedliska przyrodnicze (realizacja po trasach istniejących dróg). Ponadto przepusty wodne powinny być dostosowywane do wymogów przepustów ekologicznych dla małych i średnich zwierząt. Należy stosować również rozwiązania chroniące stosunki wodne a także jakość wód powierzchniowych i podziemnych. Inwestowanie w infrastrukturę komunikacyjną wiąże się z ponoszeniem kolejnych nakładów na budowę ciągów pieszo-rowerowych, remont chodników, wyznaczanie przejść dla pieszych oraz parkingów. Ze względu na znaczną dynamikę rozwoju wąwozów drogowych, wywołujących różne negatywne skutki gospodarcze, formy te wymagają przeprowadzenia odpowiednich zabezpieczeń, mających na celu utrzymanie ich drożności.

Istotną rolę w ramach niniejszej Strategii odgrywają kierunki interwencji związane z ochroną środowiska naturalnego oraz bioróżnorodności biologicznej obszaru. Część z nich została zaprezentowana powyżej w ramach przedmiotowego celu (m.in. uszczelnienie systemu gospodarki ściekowej). Rozwój Gminy Goraj powinien odbywać się przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju. Wzmacnianiu powiązań w sferze społeczno-gospodarczej towarzyszyć będzie dbałość o właściwe funkcjonowanie lokalnego systemu przyrodniczego. Zaprezentowane w ramach trzeciego celu operacyjnego kierunki interwencji obejmować będą: kontynuowanie działań mających na celu wprowadzanie zasad gospodarki niskoemisyjnej, zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym oraz kwestie rozwoju świadomości ekologicznej społeczności lokalnej. Niezbędne jest również rozpowszechnianie wiedzy na temat zasad gospodarki o zamkniętym obiegu (gospodarki cyrkulacyjnej)⁴⁰. Tego rodzaju gospodarka ma być odpowiedzią na problem marnowania surowców i rosnącego zanieczyszczenia powietrza. Odpowiedzialna produkcja i konsumpcja, to kluczowe aspekty tego obszaru. Wprowadzenie zasad gospodarki cyrkularnej, szeroka edukacja w tym zakresie, przyniosą korzyści w trzech aspektach: społecznym, ekonomicznym i środowiskowym. Przedmiotowy cel operacyjny obejmuje realizację szeregu działań zmierzających do obniżenia emisyjności w sektorze publicznym m.in.

⁴⁰ Gospodarka o zamkniętym obiegu – to regeneracyjny system gospodarczy, w którym minimalizuje się zużycie surowców i wielkość odpadów oraz emisję i utraty energii poprzez tworzenie zamkniętej pętli procesów, w których odpady z jednych procesów są wykorzystywane jako surowce dla innych, co maksymalnie zmniejsza ilość odpadów produkcyjnych. Model taki jest przeciwieństwem gospodarki liniowej, bazującej na ciągłym wzroście i powiększającym się zużyciu surowców oraz wolumenu odpadów. W modelu gospodarka o zamkniętym obiegu dąży się do tego, by jak najdłużej utrzymać wartość zasobów (a nie wytworzyć wartość dodaną jak w modelu gospodarki liniowej), optymalizować gospodarkę zasobami (a nie optymalizować przepływy zasobów) i zwiększyć efektywność używania dóbr (a nie efektywność produkcji dóbr).

termomodernizacja budynków użyteczności publicznej stanowiących własność gminy. Za konieczne należy uznać prowadzenie przedsięwzięć wpływających na zwiększenie adaptacji do zmian klimatu, takich jak np. tworzenie systemów prognozowania i ostrzegania środowiskowego czy retencjonowania wód opadowych.

W tym miejscu warto wspomnieć o zbiornikach retencyjnych. Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie uznaje budowę zbiorników retencyjnych za jedno z kluczowych rozwiązań pomocnych w niwelowaniu skutków zarówno deficytu wody, jak i w okresach wezbrań spowodowanych gwałtownymi opadami. W związku z nasilającymi się zmianami klimatu, jest to najskuteczniejsze rozwiązanie, aby zapewnić właściwą ilość wody niezbędnej dla ludzi, gospodarki i środowiska. Jak zaznacza portal www.stopsuszy.pl, obecnie w Polsce retencjonujemy zaledwie 6,5% wody, a potrzebujemy przynajmniej dwa razy więcej. Celem gospodarki wodnej jest dwukrotne zwiększenie retencji w Polsce. W Polsce jest zaledwie 100 zbiorników, gdzie przykładowo w Hiszpanii retencja sięga 45% przy 1 900 zbiornikach. Obecny plan zakładający dwukrotne zwiększenie retencji jest przewidziany do 2027 roku. Polska należy do najuboższych w zasoby wodne krajów w Europie. Na jednego mieszkańca przypada u nas trzy razy mniej wody, niż na przeciętnego Europejczyka. A w czasie suszy – zasobność ta spada o kolejnych 50%. Zbiorniki retencyjne stanowią rezerwuar wody na czas suszy. Mają także duże znaczenie przyrodnicze. Duże zbiorniki retencyjne współtworzą środowisko naturalne, sprzyjają funkcjonowaniu wielu ekosystemów. Stanowią również atrakcję turystyczną, przyczyniając się do rozwoju gospodarczego okolicznych miejscowości⁴¹.

Według zapisów *Założeń do programu przeciwdziałania niedoborowi wody na lata 2021-2027 z perspektywą do roku 2030* doświadczenia związane z powodzią w Polsce (1997 r. i 2010 r.) potwierdziły, że zbiorniki retencyjne mogą być jednym z narzędzi w walce z powodzią. To samo opracowanie wskazuje, iż zbiorniki retencyjne, poza główną funkcją magazynowania wody, mogą podnosić także walory przyrodnicze i estetyczne krajobrazu. Duże zbiorniki wykorzystywane są dodatkowo jako źródło wody dla ludności i gospodarki, w ochronie przeciwpowodziowej, turystyce i rekreacji oraz żegludze. Obiekty piętrzące wodę przy zbiornikach lub na ciekach wykorzystywane są do produkcji energii odnawialnej⁴².

Dodatkowo istotną kwestią będzie również kontynuacja działań w zakresie racjonalnego gospodarowania odpadami.

Gmina Goraj charakteryzuje się dogodnymi warunkami do rozwoju energetyki opartej na odnawialnych źródłach, w szczególności energii słonecznej. Istniejący potencjał w tym zakresie nie jest w pełni wykorzystywany, co wynika m.in. z ograniczonych możliwości przyłączeniowych

⁴¹ Co warto wiedzieć o zbiornikach retencyjnych, www.stopsuszy.pl. Informacja pozyskana w dn. 22.11.2022 r.

⁴² *Założenia do programu przeciwdziałania niedoborowi wody na lata 2021-2027 z perspektywą do roku 2030*, Ministerstwo Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej, 2019 r.

spowodowanych stanem istniejącej sieci przesyłowej i dystrybucyjnej. Udział energii ze źródeł odnawialnych w produkcji energii elektrycznej w 2019 r. w województwie lubelskim wyniósł 23,2%, wobec 15,5% w kraju (8 miejsce w Polsce). Możliwości optymalnego sterowania rozproszonymi źródłami wytwórczymi sieci energetycznych pozostają również ograniczone. Można zaobserwować niewystarczające wykorzystanie systemów magazynowania energii elektrycznej, poprawiających efektywność generacji rozproszonej. Problemy tego rodzaju dotyczą również Gminy Goraj. Niewykorzystanym potencjałem gminy są zasoby energetyki odnawialnej. Gmina posiada warunki do rozwoju przede wszystkim energetyki słonecznej, zarówno w skali komercyjnej, na sprzedaż energii do sieci energetycznych, jak i do wykorzystania we własnym zakresie (w budynkach użyteczności publicznej, gospodarstwach domowych).

W ramach projektów współfinansowanych ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 na terenie Gminy Goraj zamontowano:

- 172 szt. zestawów kolektorów słonecznych płaskich do przygotowywania c.w.u o łącznej mocy nominalnej 0,68 MW,
- 117 szt. instalacji ogniw fotowoltaicznych pracujących w systemie otwartym.

Rekomendowane jest w kolejnych latach dalsze wyposażanie gospodarstw domowych w kolektory słoneczne. Szczególny deficyt zauważalny jest w zakresie wyposażenia gospodarstw domowych w instalacje fotowoltaiczne do produkcji energii elektrycznej. Część z mieszkańców dokonała montażu ww. instalacji samodzielnie w ramach różnego rodzaju programów oferujących dopłaty do OZE (m.in. „Czyste powietrze”). W skali całej gminy liczba tychże gospodarstw nie jest jednak wystarczająca. Zalecana jest realizacja inicjatyw umożliwiających mieszkańcom montaż instalacji fotowoltaicznych przy jednoczesnej możliwości uzyskania dofinansowania na dużym poziomie. Skutecznym i efektywnym ekonomicznie rozwiązaniem jest realizacja tzw. projektów parasolowych, gdzie beneficjentem projektu jest jednostka samorządu terytorialnego a beneficjentami końcowymi bezpośrednio mieszkańcy. Rozwój OZE powinien następować zarówno w zakresie sektora użyteczności publicznej, jak i sektora prywatnego.

Gmina Goraj ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 zrealizowała również projekt pt. „Modernizacja oświetlenia ulicznego na terenie Gminy Goraj z wykorzystaniem energooszczędnych technologii oświetleniowych”. Projekt dotyczył modernizacji systemu oświetlenia na terenie gminy, obejmującej 197 punktów świetlnych (206 opraw oświetleniowych) wraz z zastosowaniem systemu sterowania oświetleniem. W ramach modernizacji przeprowadzona została wymiana żarówek w lampach na LED w ciągach dróg gminnych i powiatowych. W efekcie realizacji przedsięwzięcia nastąpi ograniczenie zapotrzebowania na energię finalną, co przełoży się na zmniejszenie zużycia konwencjonalnych surowców energetycznych oraz poprawę efektywności ich wykorzystywania (racjonalna gospodarka zasobami i realizacja zasady

zrównoważonego rozwoju). Dzięki niemu zmniejszeniu ulegnie negatywny wpływ energetyki zawodowej na środowisko. Efektem redukcji emisji zanieczyszczeń do atmosfery będzie poprawa stanu środowiska naturalnego. Nie bez znaczenia są także korzyści społeczne. W ujęciu lokalnym przedsięwzięcie wpłynie na zaspokojenie potrzeb mieszkańców Gminy Goraj w zakresie zwiększenia bezpieczeństwa poruszania się po drogach (wymiana przestarzałych i słabo/nieodpowiednio/nieświecących źródeł światła). Realizacja inwestycji w dłuższym horyzoncie czasowym, poza natychmiastowymi odczuwalnymi korzyściami, takimi jak: poprawa bezpieczeństwa poruszania się po drogach publicznych, możliwość wykorzystania powstałych w budżecie JST oszczędności na realizację inwestycji wpływających na podniesienie jakości i komfortu życia mieszkańców, przyniesie również szereg korzyści długofalowych: racjonalizacja użytkowania zasobów energetycznych, zmniejszenie emisji zanieczyszczeń powietrza, poprawa warunków osadnictwa.

Mając na uwadze położenie geograficzne Gminy Goraj oraz jej walory przyrodniczo-krajobrazowe, wyznaczające sprecyzowany kierunek rozwoju sfery gospodarczej (turystyka), za zasadne należy uznać wszelkiego rodzaju inicjatywy wpływające na ochronę dziedzictwa obszaru. Wśród obecnie zauważalnych trendów znajduje się również rozwój elektromobilności. W jego ramach promowane są wszelkiego rodzaju inicjatywy wdrażające korzystanie z pojazdów z napędem elektrycznym (m.in. samochody, rowery, motocykle, hulajnogi). Rozwój elektromobilności ma zasadnicze znaczenie dla środowiska oraz wywiera pozytywny wpływ nie tylko na branżę motoryzacyjną, ale również na całą gospodarkę. Rosnąca liczba pojazdów elektrycznych przekłada się na większy komfort społeczności poprzez zmniejszenie emisji szkodliwych substancji, poprawę jakości powietrza i spadek natężenia hałasu. Pomimo tego, iż Polsce nadal daleko do europejskich liderów elektromobilności, jednak zainteresowanie samochodami elektrycznymi stale rośnie. Pod koniec maja 2021 r. po polskich drogach jeździło 25 407 elektrycznych samochodów osobowych. Rozwój tego rodzaju motoryzacji wiąże się niezaprzeczalnie z koniecznością przyrostu infrastruktury pozwalającej na poruszanie się tego rodzaju środkami transportu, m.in. stacji ładowania pojazdów. W tym celu, rekomenduje się opracowanie Strategii Elektromobilności dla Gminy Goraj⁴³. Rozważenia wymaga realizacja partnerskiego przedsięwzięcia (np. gmin Roztocza, powiatu) pozwalającego na utworzenie sieci punktów ładowania samochodów elektrycznych będących własnością samorządów.

Mając na celu zapewnienie wysokiej jakości życia mieszkańców gminy, konieczne jest również stworzenie atrakcyjnej przestrzeni do życia, pracy i wypoczynku. Ład przestrzenny uwzględnia bowiem w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne.

⁴³ Strategia Elektromobilności - kompleksowy dokument zawierający ocenę możliwości, plan działań oraz analizę możliwych do realizacji działań (inwestycyjnych i społecznych), jakie należy podjąć, aby w pełni wykorzystać potencjał rozwoju elektromobilności w gminie. Strategia daje możliwość stworzenia mieszkańcom dogodnych połączeń komunikacyjnych, usprawnień z nimi związanych (ścieżki rowerowe, miejsca parkingowe, przystanki, stojaki) oraz zwiększenia udziału pojazdów elektrycznych we flotach gminnych i udział OZE w zaopatrzeniu Gminy w energię.

Dlatego też, stanowi on niezbędny element zrównoważonego rozwoju. Z drugiej strony ważne jest prowadzenie spójnej polityki przestrzennej, która poprawiłaby funkcjonalność, dostępność i estetykę przestrzeni publicznych. W związku z tym, wśród kierunków działań przewidzianych w ramach przedmiotowego celu strategicznego znajdują się również przedsięwzięcia w zakresie poprawy estetyki i ładu przestrzennego. Przedsięwzięcia tego rodzaju stanowią istotny czynnik w zahamowaniu odpływu mieszkańców gminy, a także pozyskiwaniu nowych.

Tabela 21 Plan działań operacyjnych w ramach 2. celu strategicznego

CEL STRATEGICZNY 2. ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ PRZESTRZENNO-FUNKCJONALNY	
CEL OPERACYJNY 2.1 ROZWÓJ INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	– remont świetlic wraz z zakupem niezbędnego wyposażenia i zagospodarowaniem terenu funkcjonalnie powiązanego – stworzenie terenów rekreacyjnych (plac zabaw, siłownię napowietrzną, skate parki, ścianki wspinaczkowe itp.) – dostosowanie budynków użyteczności publicznej do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami – budowa i modernizacja wybranych elementów infrastruktury wodociągowej w gminie (modernizacja istniejących odcinków sieci wodociągowej, modernizacja ujęcia wody) – gazyfikacja Gminy – budowa stacji uzdatniania wody – budowa przydomowych oczyszczalni ścieków na terenach rozproszonego osadnictwa – rozwijanie i unowocześnianie systemu gospodarki odpadami – remonty urządzeń melioracji wodnej – współpraca z PGE Dystrybucja S.A. w zakresie budowy oraz modernizacji elementów sieci elektroenergetycznej, umożliwiającej przyłączenie nowych sieci wytwórczych energii ze źródeł odnawialnych – rozwój inteligentnych systemów i sieci energetycznych oraz systemów magazynowania na szczeblu lokalnym – wspieranie działań w zakresie dostosowania do zmiany klimatu, zapobiegania ryzyku i odporności na klęski żywiołowe – inwestycje w zwiększanie potencjału zrównoważonej gospodarki wodnej – udział w projektach dotyczących przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym – modernizacja wyposażenia infrastrukturalnego, w tym infrastruktury dostępu do szerokopasmowego Internetu – modernizacja, remont i doposażenie remiz OSP – modernizacja wraz z zakupem niezbędnego wyposażenia obiektów na potrzeby edukacji przedszkolnej oraz podstawowej, prowadząca do poprawy dostępności i jakości kształcenia w gminie – modernizacja oraz doposażenie obiektów pełniących funkcje kulturalne na obszarach wiejskich – świetlic wiejskich – budowa lub modernizacja niezbędnej infrastruktury poprawiającej dostępność usług kultury dla osób niepełnosprawnych – kontynuacja działań zmierzających do przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu mieszkańców – budowa infrastruktury sportowej, której celem będzie stworzenie ogólnodostępnej struktury umożliwiającej spędzanie czasu wolnego i uprawianie sportu

	– opracowanie Systemu Identyfikacji Wizualnej dla Gminy Goraj – ze- społu reguł i zaprojektowanych wzorców, których zadaniem będzie utrwalenie spójnego wizerunku gminy na zewnątrz – zaprojektowanie wzoru utrwalającego spójny wizerunek gminy i stosowanie go na materiałach promocyjnych – stworzenie warunków do rozwoju infrastruktury służącej aktywizacji osób starszych oraz mobilnej, dziennej opieki – działania dotyczące tworzenia Sieci Szerokopasmowego Internetu – rozwój infrastruktury „ostatniej mili” oraz rozwój dostępu do szyb- kiego Internetu WiFi na terenie gminy – wykonanie Systemu Informacji Przestrzennej
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	– dotacje celowe z budżetu państwa – Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 – Fundusze Europejskie 2021-2027. Programy krajowe – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2021-2027 – Instrumentu na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności – PEFRON – Program Dostępność Plus na lata 2018-2025 – Właściciel infrastruktury sieci elektroenergetycznych
CEL OPERACYJNY 2.2 ZWIĘKSZENIE DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	– bieżące remonty dróg gminnych – budowa i przebudowa kluczowych dla gminy dróg w celu wzmocnie- nia powiązań wewnętrznych i zewnętrznych⁴⁴ – budowa chodników przy drogach gminnych – tworzenie miejsc parkingowych przy obiektach użyteczności publicznej – modernizacja wiat przystankowych – współuczestnictwo i współfinansowanie modernizacji i remontów dróg powiatowych w ramach projektów realizowanych przez powiat – wdrażanie rozwiązań gospodarki niskoemisyjnej - częściowa rozbu- dowa i modernizacja istniejącego oświetlenia ulicznego z wykorzysta- niem energooszczędnych rozwiązań np. źródła światła w technologii LED czy oświetlenia hybrydowego – lobbing na rzecz przystosowania układu dróg o znaczeniu ponadlokal- nym (w tym dróg powiatowych) do potrzeb gospodarczych gminy – zwiększenie bezpieczeństwa ruchu drogowego m.in. poprzez poprawę in- frastruktury przydrożnej (chodników, oświetlenia, poboczy, przejść dla pieszych, dostosowanie do potrzeb osób ze specjalnymi potrzebami)
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	– dotacje celowe z budżetu państwa – Rządowy Fundusz Rozwoju Dróg – Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 – Fundusze Europejskie 2021-2027. Programy krajowe – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2021-2027 – środki innych JST
CEL OPERACYJNY 2.3 OCHRONA ŚRODOWISKA I ZASOBÓW NATURALNYCH	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	– termomodernizacja⁴⁵ budynków użyteczności publicznej – termomodernizacja wielorodzinnych budynków mieszkalnych

⁴⁴ Ramy korzystania ze środowiska: Ze względu na ochronę siedlisk i gatunków hydrogenicznych oraz wyeliminowanie kolizji dróg twardych ze szlakami migracyjnymi lub miejscami rozrodu i regularnego przebywania fauny, wyklucza się trasowanie nowych odcinków dróg przez siedliska przyrodnicze. Dodatkowo przepusty wodne należy dostosowywać do wymogów przepustów ekologicznych dla małych i średnich zwierząt oraz stosować rozwiązania chroniące stosunki wodne oraz jakość wód powierzchniowych i podziemnych.

⁴⁵ Ramy korzystania ze środowiska: W zakresie przedsięwzięć polegających na termomodernizacji budynków istnieje ryzyko strat przyrodniczych w populacjach gatunków bytujących w szczelinach i otworach wentylacyjnych. W związku z powyższym, ze względu na możliwość zasiedlania budynków planowanych do termomodernizacji przez ptaki, przed rozpoczęciem prac powinno się przeprowadzić audyt ornitologiczny, a w ich trakcie wdrożyć odpowiednie rozwiązania chroniące (prowadzenie prac poza sezonem lęgowym, wykonanie zastępczych miejsc lęgowych itp.).

	– wyposażenie budynków użyteczności publicznej w odnawialne źródła energii w celu ogrzewania oraz produkcji energii elektrycznej – rozwój systemu zarządzania energią w sektorze użyteczności publicznej – wdrożenie systemu Zielnych Zamówień Publicznych – kontynuacja programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy – kontynuacja działań mających na celu wspomaganie indywidualnych gospodarstw domowych w dostępie do odnawialnych źródeł energii (niskoemisyjne źródła ciepła, instalacje solarne, mikroinstalacje fotowoltaiczne itp.) – wymiana indywidualnych źródeł ciepła na niskoemisyjne – uzupełnienie brakującej infrastruktury oświetlenia ulicznego w miejscach rozproszonej zabudowy w oparciu o wykorzystanie technologii hybrydowych – implementacja rozwiązań gospodarki niskoemisyjnej poprzez wymianę oświetlenia ulicznego oraz oświetlenia w budynkach użyteczności publicznej na niskoemisyjne wraz z inteligentnym systemem zarządzania energią – przygotowanie Gminnego Planu Gospodarki Niskoemisyjnej – zorganizowanie wśród mieszkańców gminy akcji promujących wykorzystywanie energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych – wspieranie rozwoju instrumentów pomagających retencjonowaniu wody (system tzw. małej retencji z wykorzystaniem terenów zdegradowanych lub wyłączonych z rolnictwa) – racjonalizacja wielkości poboru wody – promocja proekologicznych i proklimatycznych postaw konsumenckich – organizowanie kampanii edukacyjnych mających na celu zwiększenie ekologicznej świadomości mieszkańców – budowanie postaw prośrodowiskowych mieszkańców gmin poprzez m.in. organizację konkursów w szkołach – aktywizacja społeczna - budowanie społeczeństwa obywatelskiego w obszarze ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju – stworzenie i wdrożenie planu elektromobilności – zwiększenie odporności środowiska na zmiany klimatu m.in. poprzez zwiększenie terenów biologicznie czynnych czy wprowadzanie zadrzewień – udział w partnerskim przedsięwzięciu obejmującym budowę punktów pozwalających na ładowanie samochodów elektrycznych oraz wypożyczenie rowerów na terenie powiatu – organizacja systemu roweru gminnego jako elementu wdrażania założeń gospodarki niskoemisyjnej - realizacja partnerskiego przedsięwzięcia obejmującego rozwój systemu ścieżek rowerowych oraz możliwości wypożyczenia roweru na terenie powiatu biłgorajskiego oraz gmin ościennych – promowanie zasad ochrony gleb wynikających z potrzeb rozwoju rolnictwa ekologicznego
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	– dotacje celowe z budżetu państwa – Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 – Fundusze Europejskie 2021-2027. Programy krajowe – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2021-2027 – Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności – środki NFOŚiGW oraz WFOŚiGW – Program LIFE 2021-2027 – Program STOP SMOG – Program CZYSTE POWIETRZE – Program MOJA WODA
CEL OPERACYJNY 2.4 WZROST ESTETYKI I FUNKCJONALNOŚCI PRZESTRZENI PUBLICZNEJ	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	– opracowanie Gminnego Programu Rewitalizacji – rewitalizacja Rynku 600lecia w Goraju

	– likwidowanie barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych w budynkach użyteczności publicznej – zagospodarowanie zdegradowanej przestrzeni publicznej w Goraju w celu nadania jej nowych funkcji – kształtowanie przestrzeni publicznej na obszarach wiejskich - realizacja własnych projektów lub we współpracy z instytucjami partnerskimi (np. NGO, OSP) – kształtowanie przestrzeni publicznej w centrum miejscowości poprzez odnawianie lub budowę placów, parkingów, chodników, oświetlenia ulicznego itp. – inicjatywy promujące dbanie o otoczenie, w którym żyją mieszkańcy gminy (np. konkurs na najlepiej zagospodarowane przestrzenie prywatne) – ukształtowanie przestrzeni publicznej na obszarze gminy (skwery, place) – modernizacja istniejących boisk sportowych – montaż jednolitych tablic sołeckich – budowanie spójnego wizerunku gminy poprzez zachęcanie mieszkańców do umieszczania na posesjach jednolitych tabliczek numeracyjnych – podnoszenie świadomości oraz wiedzy mieszkańców w zakresie ład przestrzennego i estetyki miejsca zamieszkania – integracja planowania społeczno-gospodarczego z planowaniem przestrzennym oraz stworzenie spójnego systemu planowania rozwoju w układach terytorialnych, w tym planowania lokalnego i ponadlokalnego – rozwijanie systemu partycypacji społecznej – konsultowanie i uwzględnianie w systemie planowania przestrzennego zmiennych w czasie powiązań funkcjonalno-przestrzennych w prowadzonej działalności gospodarczej i społecznej, przekraczającej granice administracyjnych podziałów poprzez wprowadzenie instrumentów realizujących cele wynikające z ponadgminnego podejścia funkcjonalnego i potrzeb przedsiębiorców
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	– PEFRON – Program Dostępność Plus na lata 2018-2025 – dotacje celowe z budżetu państwa – Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 – Fundusze Europejskie 2021-2027. Programy krajowe – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2021-2027
	–

Źródło: Opracowanie własne

Cel strategiczny 3. Pobudzenie lokalnego rozwoju gospodarczego

Ostatni cel strategiczny obejmuje działania i mechanizmy, których realizacja ma doprowadzić do rozwoju lokalnej gospodarki. Rozwój ten gmina ma osiągnąć przy wykorzystaniu wewnętrznego potencjału obszaru. Przede wszystkim mowa tutaj o dogodnych warunkach klimatycznych i glebowych, nieskażonego środowiska naturalnego oraz malowniczych krajobrazów. Mając na uwadze powyższe za największe atuty Gminy Goraj uznać należy warunki przyrodnicze i czyste powietrze. Warunki naturalne gminy są elementem budującym konkurencyjność gminy, co stanowi swoisty motor napędowy do ożywienia gospodarczego. W oparciu o wskazane atuty sformułowano dwa wiodące kierunki rozwoju sfery gospodarczej w najbliższych latach: rolnictwo oraz turystyka.

Jak wynika z badania dla Rejestru Dłużników BIG InfoMonitor zdecydowana większość ankietowanych (75% w 2021 r. i 77% w 2020 r.) deklaruje, że spędzi urlop w kraju, a tylko co czwarta osoba planuje wyjazd zagraniczny. Bardzo wysoka popularność urlopów w Polsce to po części efekt uboczny pandemii. W komunikacie z badań Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS) pt. „Turystyka letnia w czasach pandemii” zawarto wyniki badań, z których wynika, iż preferencje dorosłych Polaków co do wyboru między wyjazdami krajowymi i zagranicznymi są dość stabilne. W styczniu 2020 r. Polacy nawet częściej niż w 2019 r. planowali wyjazdy wypoczynkowe w granicach kraju. W kraju zamierzało odpoczywać 83% Polaków, z czego 55% wyłącznie na terenie kraju. Z wyników badań wynika, że zmniejszyło się zainteresowanie wyjazdami zagranicznymi. Za granicę na początku 2020 r. chciało wyjechać 38% planujących wyjazdy, z czego 10% planowało wyłącznie wypoczynek zagraniczny. Na przełomie maja i czerwca 2020 r. aż 80% planujących letni wyjazd wypoczynkowy zadeklarowało, iż bierze pod uwagę wyłącznie wyjazdy krajowe. Dodatkowo 11% planujących letnie wyjazdy zakładało, że spędzi urlop zarówno w kraju, jak i za granicą. O kierunkach zagranicznych myślało łącznie 16% planujących letnie wyjazdy wypoczynkowe, z czego tylko 5% chciało wypoczywać wyłącznie za granicą. Po zakończeniu wakacji w 2020 r. okazało się, iż w rzeczywistości Polacy, w jeszcze większym stopniu niż wynikało to z przedwakacyjnych planów postawili na wypoczynek krajowy. Aż 86% wyjeżdżających spędziło letni urlop wyłącznie w kraju (w stosunku do planów wzrost o 6 punktów procentowych). Tego lata wypoczynek krajowy preferowany był we wszystkich analizowanych grupach społeczno-demograficznych. Za granicą wypoczywało 14% wyjeżdżających, z czego 6% skorzystało również z wyjazdu krajowego⁴⁶.

Mając na uwadze powyższe, jak najbardziej zasadna jest promocja turystyczna Gminy Goraj jako miejsca spokojnego, bezpiecznego, z dala od zgiełku miast, a blisko natury. Warto również rozpowszechniać informacje o regionalnych produktach. Ponieważ pandemia znacząco odwróciła trendy turystyczne, turyści swoje zainteresowanie kierują właśnie w takie miejsca jak Gmina Goraj. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż w Polsce coraz większą popularnością cieszy się idea „slow life”. Z ideą „slow life” ściśle związana jest również idea „slow food”, która polega na celebrowaniu smaku potraw i nieśpiesznym delectowaniu się nim. Idea ma na celu promowanie regionalnej żywności i nieprzetworzonych produktów, wytwarzanych w tradycyjny sposób.

Jednakże aby przyciągnąć turystów, miejsce wypoczynku powinno zapewnić atrakcje dostosowane do pory roku. Niezbędne są również inwestycje w bazę noclegową, gdyż turyści oczekują komfortowych miejsc noclegowych. Ważnym aspektem jest również regionalna kuchnia. Turyści oczekują zdrowych i ekologicznych produktów z własnego gospodarstwa lub od okolicznych rolników. Chętnie próbują też regionalnych przysmaków, charakterystycznych dla danego miejsca.

⁴⁶ *Turystyka letnia w czasach pandemii*, Centrum Badania Opinii Społecznej, 2020 r.

Charakterystyczną cechą Gminy Goraj, podobnie jak wielu innych gmin we wschodniej Polsce, jest niski poziom przedsiębiorczości. O powyższym świadczy m.in. nieliczna grupa osób prowadzących działalność gospodarczą (według danych GUS na terenie Gminy Goraj w 2021 roku funkcjonowało 230 podmiotów gospodarki narodowej w tym 180 jednoosobowych działalności gospodarczych). Specyfika gminy przesądza o kierunku prowadzonej przez mieszkańców działalności – głównie jest to działalność rolnicza – i wpływa na mniejszą liczbę osób poszukujących zatrudnienia poza przedmiotową gałęzią gospodarki. Rolnictwo stanowi najbardziej znaczące źródło dochodów lokalnej społeczności.

W związku z powyższym szans na rozwój gospodarczy należy upatrywać m.in. w turystyce oraz agroturystyce, ze względu na wysokie walory przyrodnicze gminy. Mimo, że gmina posiada duży potencjał turystyczny, który jest szansą rozwoju dla gminy, ilość usług turystycznych znacznie odbiega od poziomu zanotowanego na terenie innych jednostek samorządowych na Roztoczu.

Lesistość (wskaźnik pokrycia lasem określonej powierzchni) Gminy Goraj wynosi 19,5%, co jest wartością dużo niższą od wartości dla powiatu biłgorajskiego (38,69%), województwa lubelskiego (23,4%) i dla kraju (29,9%). Udział procentowy użytków rolnych kształtuje się natomiast na poziomie 65%. Na terenie gminy funkcjonuje 986 gospodarstw rolnych. Pod względem powierzchni najwięcej gospodarstw znajduje się w grupie od 1 do 5 ha – 548 gospodarstw, co stanowi ok. 55,58% ogółu gospodarstw. Powyższe dane świadczą o bardzo silnym rozdrobnieniu gospodarstw rolnych. W gospodarstwach rolnych dominuje uprawa zbóż oraz ziemniaków, a hodowla zwierząt nastawiona jest na bydło, trzodę chlewną oraz drób.

Jednym z problemów sektora rolnego jest niska dochodowość małych gospodarstw, zbyt ich rozdrobnienie oraz niewystarczający poziom mechanizacji produkcji rolnej. W ostatnich dziesięcioleciach zauważalna jest co prawda poprawa sytuacji bytowej społeczności. Jednakże jest ona głównie wynikiem dostępnych świadczeń zarówno z funduszy Unii Europejskiej, jak i krajowych. Nie jest efektem specjalizacji i profesjonalizacji produkcji rolnej. Od lat zauważalny jest spadek liczby gospodarstw rodzinnych. W obecnym czasie jedynie wyspecjalizowane gospodarstwa rolne mają rację bytu i szansę na zdobycie pozycji na rynku. Rozdrobniona i niesprofilowana działalność jest nieopłacalna. Preferencje finansowe i regulacje prawne są korzystne dla dużych gospodarstw przemysłowych i zakładów przetwórczych oraz wielkich sieci handlowych. Z jednej strony mamy bardzo rozbudowane przepisy dotyczące bezpieczeństwa żywności. Z drugiej zaś dopuszcza się w uprawach stosowanie ogromnej ilości środków ochrony roślin szkodliwych dla środowiska i zdrowia rolników, a żywność przemysłowo przetworzona zawiera wiele niezdrowych substancji, zwłaszcza cukru. Prowadzi to m.in. do większej zachorowalności i otyłości, również wśród dzieci. Coraz częściej i głośniejsze mówi się o potrzebie wprowadzenia kompleksowych zmian

w kierunku bardziej ekologicznego rolnictwa i zdrowszego systemu żywienia. Rośnie również świadomość ekologiczna społeczności, co prowadzi do zmian zachowań konsumpcyjnych.

Ze względu na specyfikę Gminy Goraj za niezbędne należy uznać wsparcie rolnictwa i wykorzystanie wewnętrznego potencjału gminy, w szczególności w zakresie zachęcania do ekologicznych form uprawy, rozszerzania gospodarstw o wielofunkcyjne jednostki (np. świadczące usługi agroturystyczne), a także wsparcie dla technologii OZE (m.in. montaż kolektorów słonecznych, systemów fotowoltaicznych itp.). Warunki naturalne predestynują również obszar do rozwoju rolnictwa ekologicznego. Tego rodzaju rolnictwo jest szybko rozwijającym się sektorem unijnego rolnictwa, co jest bezpośrednim skutkiem większego zainteresowania konsumentów produktami ekologicznymi. Liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce w stosunku do innych państw europejskich jest nadal bardzo niska. Dodatkowo, po kilku latach wzrostu liczby gospodarstw ekologicznych, od 2016 r. notuje się ciągły ich spadek. Powodów takiego stanu rzeczy jest wiele, m.in. brak edukacji, strach rolników przed stratami finansowymi czy planowanie krótkoterminowe na przykład przez zakładanie gospodarstw ekologicznych ze względu na dopłaty dla rolników, które następnie są zamykane. Jednocześnie coraz bardziej rośnie świadomość konsumentów. Coraz więcej osób interesuje się produktami naturalnymi, wybiera zdrową żywność, nawet jeżeli jest ona nieco droższa. Notowany jest coraz większy popyt na produkty wyróżniające się szczególnymi cechami i unikatowymi recepturami. Coraz częściej dla potencjalnego klienta istotny jest dobór produktów o odpowiednich parametrach, takich jak: walory smakowe i zdrowotne, tradycyjne wytwarzanie, regionalne pochodzenie, ścisła kontrola procesu produkcji. W tym zakresie, rola sektora samorządowego ogranicza się jedynie do realizacji działań informacyjnych i promocyjnych dla rolników dotyczących dostępności środków unijnych na rozwój gospodarstw ekologicznych oraz kierunkowe przemiany (organizacja z inicjatywy władz gminy szkoleń dla rolników). Ważnym aspektem jest również jednoczesna promocja jednostki oraz działających na jej terenie producentów rolnych.

Ekologiczna produkcja rolna związana jest nierozzerwalnie z wytwarzaniem produktów tradycyjnych. Na chwilę obecną na liście produktów tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi zarejestrowano jedynie supę cebulową z Goraja⁴⁷. Jednym z podstawowych kierunków działań będzie poszukiwanie kolejnych produktów mogących stanowić wizytówkę obszaru i wpływających na wzrost zainteresowania tymi terenami. W kolejnym etapie konieczne jest również wykreowanie marki i popularyzacja produktów wytwarzanych od pokoleń tradycyjnymi metodami z wykorzystaniem naturalnych surowców. Istotnym punktem jest stworzenie lokalnej marki, która będzie mogła pełnić następujące funkcje: 1) identyfikacji wartości miejsca, 2) integracji społeczności lokalnej, 3) aktywizacji do przedsiębiorczości (tworzenie postaw przedsiębiorczych,

⁴⁷ Rejestr produktów tradycyjnych prowadzony jest przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

lokalnych miejsc pracy), 4) promocji. Tworzenie nowych miejsc pracy w związku z wytwarzaniem produktów tradycyjnych może stanowić istotny bodziec dla zrównoważonego rozwoju gospodarki obszaru.

W tym miejscu należy wspomnieć o rosnącym zapotrzebowaniu wykorzystania surowców rolniczych na cele nieżywnościowe (np. paliwa, kosmetyki, farmaceutyka). Popyt na surowce rolne wykorzystywane na cele nieżywnościowe wzrasta i ta tendencja utrzyma się nadal. Wobec wyczerpywania się kopalnych surowców do produkcji paliw płynnych (ropy naftowej i gazu) przewiduje się znaczny rozwój produkcji paliw płynnych z produktów rolnych. Dodatkowo, od wielu lat zarówno medycyna, jak i kosmetologia poszukują nowych rozwiązań, które mają zadowolić coraz bardziej wymagających konsumentów. Rosnące zainteresowanie produktami „vege” wpływa na systematyczny wzrost wykorzystania produktów rolnych w przemyśle kosmetycznym. W ciągu ostatnich lat światowy rynek leków i suplementów diety, wytwarzanych z roślin leczniczych przyrasta dynamicznie, a wraz z rosnącym popytem stwarza szansę do rozwoju i specjalizacji upraw roślin leczniczych i przyprawowych oraz podniesienia innowacyjności sektora przetwórstwa i produkcji surowców zielarskich. Uprawa roślin leczniczych ma w Polsce bogatą tradycję, a obecnie stwarza szansę dywersyfikacji produkcji rolnej i poprawy rentowności gospodarstw różnej wielkości w oparciu o odpowiednią strategię, dostosowaną do specyfiki upraw oraz potrzeb przetwórcy i klienta finalnego. Wobec tak sformułowanych tez, kierunki działań niniejszego celu operacyjnego, obejmują także promowanie i zwiększanie wiedzy w zakresie produkcji surowców rolnych dla celów przetwórstwa nieżywnościowego (np. paliwa, kosmetyki, farmaceutyka).

W ostatnim czasie w branży kosmetycznej popularny jest trend powrotu do korzeni, prostych komponentów i nieinwazyjnych procedur. Widoczne jest zainteresowanie surowcami pozyskiwanymi wprost z natury, z których wytwarzane są kosmetyki naturalne. Takie kosmetyki zawierają wyłącznie surowce naturalne, tj. surowce mineralne oraz składniki pochodzenia roślinnego lub zwierzęcego. Dodatkowo powinny być one wytwarzane w wyniku takich procesów, jak: filtracja, tłoczenie, ekstrakcja, suszenie, destylacja, mielenie, liofilizacja i przesiewanie. Pozyskiwanie surowców naturalnych przy użyciu powyższych metod fizycznych, które w niewielkim stopniu przetwarzają materiał, pozwala zachować jego wartości odżywcze, witaminy i dobroczynne substancje w nim występujące.

Pomimo zauważalnej od lat pozytywnej tendencji rozwoju sektora rolnego (m.in. postępująca mechanizacja), niestety rolnictwo nadal charakteryzuje dużo słabych stron. Uwagę zwraca kwestia podnoszenia kwalifikacji i konkurencyjności producentów rolnych. Wśród licznych bolączek należy przede wszystkim jednak wymienić niewystarczającą infrastrukturę techniczną gospodarstw rolnych, ich zapóźnienie modernizacyjne oraz niewystarczający poziom kompetencji mieszkańców (głównie z zakresie automatyzacji procesu produkcji, nowych metod produkcji, pozyskiwania środków zewnętrznych na rozwój działalności) powodujący nieefektywny zbyt produktów rolnych. Wobec

powyższego, zakres interwencji celu strategicznego 3 obejmuje działania zmierzające do wzrostu konkurencyjności produktów oferowanych przez lokalnych rolników. By to osiągnąć niezbędna jest partycypacja producentów rolnych w działaniach prorozwojowych takich jak między innymi: aktywny marketing, szkolenia, edukacja, udział w targach czy wdrażanie procesów innowacyjnych.

Zaznaczyć w tym miejscu należy rolę sektora samorządowego w powyższym zakresie, która polegać będzie przede wszystkim na podjęciu współpracy z takimi instytucjami jak Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa czy Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego. Instytucje te prowadzą szeroką działalność w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz wzmacniania stanu sektora rolnego, m.in. poprzez podnoszenie kwalifikacji rolników i przyspieszanie przekształceń strukturalnych wspierających rolnictwo. Kierunki działań obejmą również wsparcie w zakresie pozyskiwania środków na rozwój działalności rolniczej.

Znaczącym elementem będzie także popularyzowanie nowych trendów wielofunkcyjnego modelu gospodarstw rolnych, który zakłada, iż obok działalności rolniczej równolegle powinna rozwijać się także działalność pozarolnicza. W związku z powyższym wśród kierunków działań niniejszego celu zaplanowano promowanie nowoczesnych i innowacyjnych w skali kraju rodzajów działalności prowadzących do dywersyfikacji źródeł dochodów mieszkańców terenów wiejskich (np. usługi społeczne świadczone przez KGW czy tworzenie tzw. gospodarstw opiekuńczych).

Warto wspomnieć w tym miejscu o projekcie zrealizowanym przez konsorcjum, w składzie: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie o/Kraków, Uniwersytet Jagielloński i Uniwersytet Rolniczy w Krakowie. Projekt pt. „Gospodarstwa opiekuńcze w rozwoju obszarów wiejskich wobec wyzwań demograficznych” (GROWID) był realizowany od stycznia 2019 r. do grudnia 2021 r. w ramach strategicznego programu badań naukowych i prac rozwojowych „Społeczny i gospodarczy rozwój Polski w warunkach globalizujących się rynków” GOSPOSTRATEG, finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju. Głównym celem projektu było opracowanie modelu, wzorca gospodarstwa opiekuńczego oraz przygotowanie systemu jego wdrażania w postaci strategii rozwoju gospodarstw opiekuńczych.

Gospodarstwa pełniące funkcje społeczne to innowacyjne rozwiązanie, które jest coraz powszechniej stosowane w wielu krajach europejskich. Jego sednem jest wykorzystanie wyjątkowych miejsc, jakimi są wieś i gospodarstwa rolne do tworzenia usług dla osób wymagających wsparcia.

Rolnicy, udostępniając swoje siedliska osobom z zewnątrz, oferują:

- możliwość przebywania blisko natury i doświadczania przyrody zmieniającej się wraz z rytmem pór roku,
- kontakt ze zwierzętami,
- możliwość wykonywania lekkich i przyjemnych prac,

- a przede wszystkim nawiązywanie relacji z innymi ludźmi.

Na bazie gospodarstw rolnych może powstać w Polsce sieć przyjaznych miejsc, w których wsparcie znajdą osoby starsze, doświadczające chorób, niepełnosprawności i samotne. Stworzenie sieci gospodarstw pełniących funkcje opiekuńcze umożliwi sprostanie wyzwaniom przed jakimi stoi polska wieś, tj. starzeniem się społeczeństwa, koniecznością podnoszenia jakości życia oraz poszukiwaniem dodatkowych źródeł dochodów⁴⁸. Realizacja tego rodzaju usług wypełnia koncepcję rolnictwa społecznego, którego istotą jest jego wielofunkcyjność rozumiana jako możliwość zaspokajania w gospodarstwie rolnym potrzeby nie tylko produkcyjno-rynkowych, ale także pozarolniczych: środowiskowych, kulturowych, gospodarczych i społecznych. To innowacyjne podejście łączące dwie koncepcje: rolnictwo wielofunkcyjne i usługi społeczne – opiekę zdrowotną na poziomie lokalnym. W ramach produkcji rolnej przyczynia się do poprawy samopoczucia i integracji społecznej osób o szczególnych potrzebach.

Drugim z wiodących kierunków jest rozwój przedsiębiorczości poza sferą rolnictwa. Dotyczy on wszelkich form, kierunków i aktywności prowadzonych czy inicjowanych przez mieszkańców. Jednakże, przy uwzględnieniu specyfiki gminy i jej wewnętrznych potencjałów, rekomendowany kurs działań to rozwój szerokiego wachlarza usług turystycznych. Nie oznacza to równocześnie braku wsparcia dla innych form prowadzonej działalności, bowiem działalność przedsiębiorców na terenie gminy ma bezpośrednie przełożenie na kondycję finansową jednostki samorządu terytorialnego. W związku z tym, konieczne jest zwrócenie szczególnej uwagi na wszelkiego rodzaju inicjatywy i próby ich realizacji przez przedsiębiorców i inwestorów. Do podstawowych zadań gminy należy bowiem kreowanie możliwie najlepszych i konkurencyjnych warunków dla funkcjonowania i rozwoju firm. W związku z tym, uzasadnione jest opracowanie i wprowadzenie systemu zachęt i ulg podatkowych dla przedsiębiorstw, zwłaszcza tych nowo utworzonych. Działania samorządu wspierające przedsiębiorczość powinny objąć także promocję dostępnych źródeł dofinansowania w ramach środków krajowych i zagranicznych, w tym m.in. z UE. Kolejnym istotnym elementem wspierania rozwoju przedsiębiorczości na obszarze gminy będzie podjęcie działań z zakresu kształtowania postaw przedsiębiorczych. Kształtowanie ich rozpoczęte zostanie od najniższych szczebli edukacji. Całość działań podjętych dotychczas przez gminę powinno być kontynuowane i rozwijane (m.in. poprzez realizację warsztatów przedsiębiorczości dla uczniów, organizowanie różnych form preorientacji zawodowej, które pozwalają na świadome planowanie ścieżki kształcenia).

Walory przyrodniczo-krajobrazowe oraz dziedzictwo historyczno-kulturowe Gminy Goraj predysponują obszar do rozwoju usług turystycznych. Okolica nazywana „Małymi Bieszczadami”

⁴⁸ www.growid.pl

wyróżnia się przede wszystkim ukształtowaniem terenu, przez co także pięknym i malowniczym krajobrazem. Zróżnicowane ukształtowanie terenu jest cechą główną krajobrazu tego regionu. Piękne krajobrazy, czyste wody, cisza i spokój, sprawiają, że Gmina Goraj to niewątpliwie jedno z ciekawszych i bardziej urokliwych miejsc na Roztoczu. Roztocze Gorajskie to wysunięta najdalej na zachód i północ część Roztocza. Przeptywa tędy rzeka Łada. Gmina graniczy od wschodu ze Szczepieszyńskim Parkiem Krajobrazowym, a od zachodu z Roztoczańskim Obszarem Chronionego Krajobrazu oraz otuliną Parku Krajobrazowego „Łasy Janowskie”.

Charakterystyczną cechą krajobrazu są wąwozy i wzgórza, pokryte warstwą lessową. Wąwozy tworzą systemy o długości nawet kilku kilometrów i posiadają liczne rozgałęzienia. Łasy spotykane są tutaj głównie na wierzchołkach wzgórz. Roztocze Zachodnie odznacza się także bogactwem fauny i flory. Tereny te są idealnie stworzone do pieszych wędrówek i rajdów. Przebiega tędy między innymi Szlak Rowerowy Jastrzębia Zdebrz. W 2021 r. przez teren „Małych Bieszczad” prowadził także rajd Tour de Pologne. Pokazanie miejscowości Gminy Goraj całej Polsce poskutkowało wzrostem ruchu turystycznego⁴⁹.

Warto wspomnieć o dziedzictwie kulturowym gminy, które również stanowi o jej atrakcyjności. Krajobraz kulturowy gminy tworzą zabytkowe budynki o charakterze sakralnym, jak i dworsko-folwarcznym. Wiele interesujących miejsc, wartych zobaczenia znajduje się w samym Goraju, gdzie do dziś przetrwały resztki historycznego układu urbanistycznego z nielicznymi zabytkami. W centrum Goraja zobaczyć można pamiątkowy kamień poświęcony Dymitrowi z Goraja oraz pomnik upamiętniający pomordowanych w czasie II Wojny Światowej, na którym można przeczytać w skrócie opisaną historię wsi. Warto również odwiedzić Aleję Zakochanych (znaną także jako „Aleja kamienna”, „Kocie łby”) - drózkę od końca ulicy Janowskiej w kierunku Zagród. Dodatkowo warto zobaczyć także zegar w kształcie sześcianu, na 3-metrowej podstawie oraz pozostałości parku dworskiego we wsi Zagrody. Atrakcyjnym turystycznie miejscem jest również Zalew w Goraju, który stanowi raj dla wędkarzy. Obowiązkowym punktem odwiedzin jest również Hosznia Ordynacka z punktem widokowym na tak zwanej Hoszni Niwie.

Władze samorządowe mają również świadomość, że dla typowo rolniczej gminy, jaką jest Gmina Goraj, szansą na pobudzenie gospodarki jest właśnie rozwój turystyki, w tym agroturystyki. Stanowiłoby to jednocześnie dodatkowe źródło dochodu dla mieszkańców gminy.

Trzeci cel operacyjny celu strategicznego nr 3 zakłada promowanie lokalnych produktów i usług. Wśród kierunków działań przewidziano m.in. zwiększanie wiedzy na temat wdrażania systemów jakości żywności: krajowych oraz Unii Europejskiej szczególnie obejmujących ochronę nazw produktów regionalnych i tradycyjnych (Chroniona Nazwa Pochodzenia, Chronione Oznaczenie Geograficzne, Gwarantowana Tradycyjna Specjalność). W Polsce funkcjonuje pięć krajowych

⁴⁹ <http://cudaregionu.fundacja-hereditas.pl/2021/11/03/male-bieszczady-gminy-goraj/>

systemów jakości żywności, z czego trzy pierwsze zostały uznane przez Komisję Europejską za kwalifikujące się do wsparcia w ramach PROW: Integrowana Produkcja, System Jakość Tradycyjna, System QMP (Quality Meat Program), System Jakości Wieprzowiny PQS (Pork Quality System), System Gwarantowanej Jakości Żywności QAFP (Quality Assurance Food Products). Kolejnym elementem realizowanym przez samorząd będzie stworzenie inkubatora przetwórstwa lokalnego, w którym to lokalni producenci będą mogli przetwarzać swoje produkty. Zasada funkcjonowania inkubatora polega na udostępnianiu mieszkańcom terenów wiejskich, zwłaszcza przetwórcom, odpowiedniej infrastruktury po kosztach niższych niż rynkowe, aby ułatwić im rozwój działalności gospodarczej. Przetwarzanie produktów w odpowiednich warunkach przyczyni się też do profesjonalnego „przetwórstwa i produkcji domowej”. Inkubatory umożliwiają przygotowanie żywności do sprzedaży w odpowiednich warunkach i ułatwiają wprowadzenie jej na rynek. Dodatkowo, zorganizowane zostanie miejsce promocji produktów lokalnych. W ramach prowadzonych działań znajduje się również wspólna promocja walorów historyczno-kulturowych i naturalnych gminy oraz lokalnych wytwórców produktów rolnych i rolno-spożywczych.

Tabela 22 Plan działań operacyjnych w ramach 3. Celu strategicznego

CEL STRATEGICZNY 3. POBUDZENIE LOKALNEGO ROZWOJU GOSPODARCZEGO	
CEL OPERACYJNY 3.1 ROZWÓJ LOKALNEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	– rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych – zawarcie porozumienia z sąsiednimi gminami powiatu oraz LGD mającego na celu stworzenia obszaru turystycznego – stworzenie hasła promującego gminę – opracowanie logo – opracowanie strategii rozwoju obszaru turystycznego – budowa zintegrowanego produktu turystycznego – współpraca w zakresie inwentaryzacji potencjału gospodarczego gmin powiatu, w tym poziomu jakości oraz zakresu usług gospodarczych i okołogospodarczych, istniejącej bazy gospodarczej, symboli i produktów, w tym produktów ekologicznych posiadających unikalny charakter – promocja obszaru turystycznego – organizacja profesjonalnych akcji promocyjnych i akcji specjalnych – eventów, imprez plenerowych promujących walory kulturowe i przyrodnicze – rozwój usług turystycznych realizowanych w danym punkcie, które charakteryzują się występowaniem jednej wiodącej atrakcji (usługi) i dodatkowo kilku usług towarzyszących skupionych w jednym miejscu (obiekcie) mającym z punktu widzenia kartograficznego charakter punktowy (muzeum, zabytek, centrum konferencyjne, hotel, pomnik przyrody) – współpraca przy utworzeniu portalu i aplikacji prezentujących walory rekreacyjno-turystyczno-kulturowe obszaru (wirtualne muzea, kalendarz imprez, szlaki turystyczno-edukacyjne) – promowanie gminy oraz gospodarstw agroturystycznych istniejących na jej obszarze – rozwój usług turystycznych wspomagających innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych (przewodnictwo, usługi gastronomiczne, usługi hotelarskie, informacja turystyczna oraz promocja gminy poprzez: mapy turystyczne, pamiątki, sprzęt turystyczny, Internet)

	– wspieranie działań związanych z przekształceniami w rolnictwie w kierunku agroturystyki – rozwijanie podmiotów ekonomii społecznej na terenie Gminy – zapewnienie dogodnych warunków prawno-organizacyjnych do powstawania i funkcjonowania małej i średniej przedsiębiorczości – wyznaczenie i przygotowanie terenów pod inwestycje – przygotowanie kompleksowej oferty inwestycyjnej – tworzenie gospodarstw opiekuńczych – tworzenie warunków do rozwoju gospodarki senioralnej (srebrnej gospodarki) na terenie gmin (działania informacyjno-promocyjne, pomoc prawna, udogodnienia – zwolnienia/ulgi dla mieszkańców prowadzących działalność gospodarczą na rzecz najstarszych członków lokalnej społeczności) – popularyzacja zagadnień w zakresie usług społecznych świadczonych przez KGW – współpraca gminy z instytucjami rynku pracy oraz otoczenia biznesu dotycząca powstawania nowych przedsiębiorstw w oparciu o platformy startowe – tworzenie systemu zachęt podatkowych dla przedsiębiorców – zapewnienie infrastruktury umożliwiającej rozwój przedsiębiorczości i powstawania nowych miejsc pracy – współpraca gminy z Powiatowym Urzędem Pracy oraz innymi instytucjami w zakresie promocji programów nastawionych na zwiększenie samozatrudnienia mieszkańców – wspieranie osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej (szkolenia i doradztwo indywidualne oraz grupowe umożliwiające uzyskanie wiedzy i umiejętności niezbędnych do podjęcia i prowadzenia działalności gospodarczej) – wsparcie w zakresie pozyskiwania dofinansowania na rozpoczęcie działalności gospodarczej – podnoszenie świadomości pracodawców z zakresu możliwości finansowania rozwoju zasobów ludzkich i rozwoju kompetencji w organizacjach – organizacja szkoleń mających na celu podniesienie, uzupełnienie lub zmianę kwalifikacji pracodawców i pracowników przedsiębiorstw – edukacja ekonomiczna mieszkańców (np. realizacja zajęć warsztatowych z zakresu przedsiębiorczości i kreatywności w szkołach) – podejmowanie lokalnych inicjatyw oraz programów poprawiających atrakcyjność inwestycyjną oraz rozwój przedsiębiorczości we współpracy z instytucjami otoczenia biznesu oraz instytucjami finansowymi – współpraca B+R+JST w zakresie rozwoju innowacji gospodarczych i technologii informacyjno-komunikacyjnych – wsparcie w zakresie uzyskiwania dotacji związanych z przechodzeniem z rolnictwa na inne źródła uzyskiwania dochodów
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	– środki prywatne – Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 – Fundusze Europejskie 2021-2027. Programy krajowe – programy Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2021-2027 – Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności
CEL OPERACYJNY 3.2 WYPRACOWANIE ROZWIĄZAŃ UMOŻLIWIAJĄCYCH PODNOSZENIE KWALIFIKACJI I KONKURENCYJNOŚCI PRODUCENTÓW ROLNYCH	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	– stworzenie warunków do zrównoważonego rozwoju branż wykorzystujących surowce rolne na cele przetwórstwa nieżywnościowego (np. kosmetyki, farmaceutyka) – stworzenie i prowadzenie bazy surowców naturalnych pochodzenia roślinnego gminy dla inwestorów – wsparcie edukacji ekologicznej w gospodarstwach rolnych – wsparcie w pozyskiwaniu środków na rozwój rolnictwa ekologicznego

	– współpraca z ARiMR, LODR, KOWR w zakresie kampanii informacyjnej oraz możliwościach wsparcia w zakresie zmian struktury wielkościowej i organizacyjnych gospodarstw rolnych – współpraca z KOWR w ramach edukacji z zakresu rozwoju rolnictwa ekstensywnego (w tym ekologicznego) – promowanie innowacyjnych i zaawansowanych technologicznie rozwiązań w gospodarstwach rolnych – rozwijanie lokalnych specjalizacji rolnych – promocja przyjaznych środowisku rozwiązań w procesie produkcji rolnej, w tym rozwój rolnictwa ekologicznego – zwiększanie efektywności energetycznej gospodarstw rolnych – zwiększanie produkcji oraz wykorzystania OZE – polepszanie warunków wodnych, w tym retencjonowanie, melioracje i nawodnienia, ochrona i lepsze wykorzystanie wód, w tym opadowych, na terenach wiejskich – organizacja szkoleń i konferencji dotyczących handlu produktami – zapewnienie warunków do współpracy organizacji zrzeszających rolników poprzez organizowane przez gminę spotkania, konkursy, wyjazdy studyjne, wystawy i inne wydarzenia – pomoc w uzyskiwaniu dotacji na modernizację gospodarstw rolnych – współpraca z LODR w ramach kierunkowego wsparcia nowatorskich rozwiązań organizacyjnych na potrzeby współpracy podmiotów branży rolno-spożywczej i przetwórstwa rolno-spożywczego – współpraca z korporacjami, instytucjami publicznymi, które prowadzą dystrybucję produktów żywnościowych i pomoc w tworzeniu krótkich łańcuchów dostaw – merytoryczne wsparcie w budowaniu wiedzy, umiejętności i kompetencji producentów i przetwórców rolno-spożywczych oraz rolników w zakresie: zarządzania, certyfikacji, marketingu, finansów, informatyki, negocjacji, sprzedaży, logistyki oraz eksportu – wsparcie współpracy rolników i producentów rolnych z Klastrami Ekologicznej Żywności – w celu uruchomienia na szeroką skalę produkcji zdrowej, ekologicznej żywności (wraz z LGD)
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	– Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 – Fundusze Europejskie 2021-2027. Programy krajowe – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2021-2027 – Europejski Fundusz Rolniczy Gwarancji 2021-2027 – środki ARiMR
CEL OPERACYJNY 3.3 PROMOCJA LOKALNYCH PRODUKTÓW I USŁUG	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	– stworzenie miejsca promocji produktów lokalnych – kampania promująca producentów lokalnych – promowanie gminy i lokalnych producentów – wzrost poziomu wiedzy w zakresie krajowych i unijnych systemów jakości żywności – wsparcie rozwoju podmiotów przetwórstwa rolno-spożywczego – wsparcie przetwórstwa produktów żywnościowych (utworzenie inkubatora przetwórstwa lokalnego) – pomoc w rozwoju branż wykorzystujących surowce rolne na cele nieżywnościowe – intensyfikacja współpracy sektora B+R z sektorem produkcyjnym i przetwórczym (przede wszystkim dotycząca wykorzystania surowców rolnych na cele nieżywnościowe)
ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	– Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 – Fundusze Europejskie 2021-2027. Programy krajowe – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2021-2027 – Europejski Fundusz Rolniczy Gwarancji 2021-2027 – środki ARiMR

Źródło: Opracowanie własne

Podczas opracowywania dokumentu strategicznego wykrystalizowały się również priorytetowe projekty/przedsięwzięcia, których realizacja do końca 2030 r. wpłynie w sposób znaczny na rozwój społeczno-gospodarczy Gminy Goraj. W poniższej tabeli przedstawiono listę przedsięwzięć priorytetowych. Część z nich posiada już konkretne ramy i zakres, natomiast pozostałe są jeszcze w fazie opracowywania i stanowią ogólną koncepcję działania.

Tabela 23 Lista przedsięwzięć priorytetowych

Cel operacyjny	Nazwa projektu/ przedsięwzięcia	Krótki opis	Podmiot odpowiedzialny	Współpraca
1.1 Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu	Opracowanie Gminnego Programu Rewitalizacji	Opracowanie Gminnego Programu Rewitalizacji spełniającego wymagania ustawy z dnia 9 października 2015 r. (Dz. U. 2021 poz. 485)	Gmina Goraj	-
2.2 Zwiększenie dostępności komunikacyjnej	Infrastruktura drogowa gminna i powiatowa	- budowa ,przebudowa, remonty, modernizacja dróg gminnych i powiatowych - oznakowanie pionowe i poziome dróg - budowa, przebudowa, remonty, modernizacja chodników - budowa ścieżek rowerowych, - oznakowanie ścieżek rowerowych - przebudowy i remonty mostów	Gmina Goraj	Np. możliwość realizacji zadania wspólnie w ramach projektu partnerskiego z Powiatem bądź z gminami sąsiednimi lub gminami należącymi do powiatu Starostwo Powiatowe, Zarząd Dróg Powiatowych, Euroregion Roztocze
2.1 Rozwój infrastruktury technicznej	Infrastruktura wodno- ściekowa	- budowa, przebudowa, modernizacja sieci wodociągowej – budowa, modernizacja sieci kanalizacyjnej - przebudowa i modernizacja ujęć wody i hydroforni (Goraj, Jędrzejówka) - budowa przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie Gminy Goraj	Gmina Goraj	Np. możliwość realizacji zadania wspólnie w ramach projektu partnerskiego z gminami sąsiednimi lub gminami należącymi do powiatu

2.3 Ochrona środowiska i zasobów naturalnych	Odnawialne źródła energii – energia słoneczna, energia wiatrowa, biogaz, pozostałe technologie	- montaż instalacji solarnych - montaż instalacji fotowoltaicznych - montaż pomp ciepła -montaż kotłów opalanych biomasą -montaż kotłów opalanych ekogroszkiem i peletem - budowa farm wiatrowych -budowa elektrowni wodnych	Gmina Goraj	Np. możliwość realizacji wspólnie z partnerami społecznymi
2.3 Ochrona środowiska i zasobów naturalnych	Zarządzanie energią i kooperacja energią	- magazyny energii - magazyny ciepła - systemy zarządzania energią - systemy zarządzania ciepłem - klastry energetyczne -spółdzielnie energetyczne	Gmina Goraj	Np. możliwość realizacji zadania wspólnie w ramach projektu partnerskiego z gminami sąsiednimi lub gminami należącymi do powiatu
2.4 Wzrost estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	Uporządkowanie i zagospodarowanie terenu zbiorników wodnych w Goraju	- uporządkowanie i zagospodarowanie zbiorników wodnych wraz z przyległym terenem na cele rekreacyjne, w tym również wędkarskie, stworzenie strefy przyrodniczej typu „zoom natury”	Gmina Goraj	
2.4 Wzrost estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	Rewitalizacja Rynku 600lecia w Goraju	- przebudowa i modernizacja Rynku w Goraju poprzez wymianę kostki brukowej, ławami, modernizację fontanny, dokonanie nasadzeń oraz wymianę małej architektury (ławki, kosze, donice, tablice)	Gmina Goraj	
2.4 Wzrost estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	Budowa i modernizacja urządzeń Małej Architektury	- budowa i przebudowa placów zabaw - budowa i przebudowa siłowni zewnętrznych - wykonanie Systemu Informacji Przestrzennej	Gmina Goraj	
2.1 Rozwój infrastruktury technicznej	Modernizacja instalacji elektrycznej w obiektach użyteczności publicznej (szkoła, remizy, świetlice)	- wymiana instalacji elektrycznych, - wymiana opraw oświetleniowych na energooszczędne	Gmina Goraj	
2.1 Rozwój infrastruktury technicznej	Przebudowa, modernizacja i doposażenie budynków remiz OSP i świetlic oraz innych obiektów użyteczności publicznej (ośrodek zdrowia)	- przebudowa i remonty remiz OSP i świetlic na terenie gminy Goraj - wyposażenie i doposażenie świetlic i remiz - dostosowanie obiektów dla potrzeb osób niepełnosprawnych zgodnie z zasadami uniwersalnego projektowania - dobudowa wind, klatek schodowych	Gmina Goraj	
3.1	Budowa, przebudowa i	- budowa nowych obiektów	Gmina Goraj	

Rozwój lokalnej działalności gospodarczej	remonty obiektów turystycznych	turystycznych na terenie gminy - przebudowa i remont wież widokowych w Hoszni Ordynackiej i Jędrzejówce - przebudowy i modernizacje wiat turystycznych, zadaszeń, altany - budowa wież widokowych, wiat turystycznych, postojowych		
1.4 Zwiększenie aktywności społecznej i obywatelskiej mieszkańców	Działania w zakresie pielęgnowania i kultywowania dziedzictwa lokalnego	- zagospodarowanie terenów źródełek wody w Zastawiu i Zagrodach – Pomniki Przyrody	Gmina Goraj	Np. Możliwość realizacji wspólnie z partnerami społecznymi
1.1 Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu	Rozwój ekonomii społecznej	Stowarzyszenia, KGW, Straże, Kluby Seniora, Domy Dziennego Pobytu Kluby Sportowe, Spółdzielnie socjalne	Gmina Goraj	Np. Możliwość realizacji wspólnie z partnerami społecznymi
2.4 Wzrost estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	Odbudowa i renowacja zabytków na terenie Gminy Goraj	- Renowacja Kościołów w Goraju i Gilowie - Renowacja i odbudowa zabytków wpisanych do gminnego rejestru zabytków	Gmina Goraj	Np. Możliwość realizacji wspólnie z partnerami społecznymi, parafiami
2.1 Rozwój infrastruktury technicznej	Infrastruktura sportowa	- remont i wyposażenie boiska sportowego Orlik 2012 - remont i doposażenie boiska sportowego w Zastawiu - doposażenie zaplecza sanitarno-szatniowego w Zastawiu	Gmina Goraj	Np. Możliwość realizacji wspólnie z partnerami społecznymi
1.2 Zagwarantowanie równego dostępu do wysokiej jakości edukacji	Infrastruktura szkolna	-rozbudowa, przebudowa, remont szkoły w Goraju - wykonanie stołówki w szkole - doposażenie szkoły -przebudowa, remont hali sportowej w Zespole Szkół w Goraju	Gmina Goraj	
2.4 Wzrost estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	Budowa zaplecza garażowo-magazynowego	- budowa zaplecza magazynowo-garażowego przy oczyszczalni ścieków w Goraju -	Gmina Goraj	
2.4 Wzrost estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	Budowa targowiska	- budowa targowiska gminnego	Gmina Goraj	
2.1 Rozwój infrastruktury technicznej	Gospodarka odpadami komunalnymi	- przebudowa, modernizacja, wyposażenie PSZOK -	Gmina Goraj	
1.5 Wzmocnienie potencjału i skuteczności	Cyfryzacja Urzędu i cyberbezpieczeństwo	- wymiana i doposażenie w sprzęt komputerowy wraz z zakupem i aktualizacją oprogramowania	Gmina Goraj	

administracji publicznej				
2.4 Wzrost estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	Zagospodarowanie terenu wokół budynku Urzędu Miejskiego w Goraju	- Zagospodarowanie terenu przy budynku Urzędu Miejskiego w Goraju	Gmina Goraj	
2.1 Rozwój infrastruktury technicznej	Gazyfikacja Gminy Goraj	- budowa sieci gazowej na terenie Gminy Goraj	Gmina Goraj	
1.2 Zagwarantowanie równego dostępu do wysokiej jakości edukacji	Infrastruktura Przedszkolna/żłobki	- Budowa żłobka - Budowa, przebudowa, doposażenie przedszkola	Gmina Goraj	

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miejskiego w Goraju

4.5 Oczekiwane rezultaty planowanych działań, w tym w wymiarze przestrzennym oraz wskaźniki ich osiągnięcia

W niniejszej części Strategii wskazano oczekiwane rezultaty związane z wdrożeniem działań zaplanowanych w ramach poszczególnych celów strategicznych. Ocena stopnia wdrażania zaplanowanych rezultatów będzie następowała przy wykorzystaniu dwóch rodzajów wskaźników:

- **wskaźniki cząstkowe** – odpowiadające bezpośrednim i bezzwłocznym efektom wynikającym z realizacji Strategii,
- **wskaźniki oddziaływania** – obrazujące konsekwencje Strategii Rozwoju Gminy, wykraczające poza natychmiastowe efekty dla bezpośrednich odbiorców.

Wskaźniki będą mierzone cyklicznie, a częstotliwość pomiaru uzależniona jest od kategorii wskaźników. Okresem bazowym, w stosunku do którego porównywane są zmiany wskaźników jest rok, w którym szczegółowej diagnozie poddano sytuację w gminie, tj. rok 2021. W poniższej tabeli zaprezentowano częstotliwość pomiaru wskaźników w zależności od ich kategorii oraz przedmiotu sprawozdawczości.

Tabela 24 Efekty wdrożenia celów Strategii

CEL STRATEGICZNY 1. ROZWÓJ KAPITAŁU SPOŁECZNEGO	
OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ	Do najważniejszych efektów realizacji zaplanowanych w ramach 1. celu strategicznego działań należy – zwiększenie udziału mieszkańców gminy w życiu społeczno-obywatelskim gminy dzięki przełamaniu bierności i marazmu mieszkańców (wzrost liczby organizowanych oddolnych inicjatyw, wzrost uczestnictwa mieszkańców we współdecydowaniu o losach wspólnoty) – osiągnięcie spójności społecznej w efekcie przeprowadzonych działań mających na celu przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, ubóstwu, bezrobociu, patologiom – utworzenie miejsc i podmiotów, w ramach których przez wiele lat możliwa będzie reintegracja społeczna i zawodowa mieszkańców (zagwarantowanie zaplecza pozwalającego

	na aktywne przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu mieszkańców oraz ich aktywizację i rehabilitację, w szczególności osób z niepełnosprawnościami - CIS, spółdzielnia socjalna, Wielofunkcyjny Ośrodek Wsparcia) – poprawa sytuacji rodzin – utrzymanie samodzielności życiowej i aktywnego udziału seniorów w życiu społecznym w efekcie realizacji szeregu zróżnicowanych działań (promocja aktywnego stylu życia i samoorganizacji seniorów, wspieranie różnorodnych form spędzania czasu i rozwoju zainteresowań osób starszych itd.) – zmniejszenie skali wykluczenia społecznego poprzez zmniejszenie poziomu uzależnienia od korzystania z pomocy społecznej (realizacja działań reintegracji społeczno-zawodowej, tworzenie warunków do podjęcia działalności zarobkowej) – promowanie lokalnego dziedzictwa historyczno-kulturowego obszaru oraz działania na rzecz jego zachowania dla przyszłych pokoleń – zwiększenie kapitału społecznego poprzez zbudowanie wspólnoty społeczeństwa i rzeczywiste zaangażowanie się mieszkańców w procesy współdecydowania o jej losach (społeczeństwo świadome, z poczuciem odpowiedzialności, współpracujące na rzecz środowiska lokalnego i współdecydujące o kierunkach rozwoju swojego otoczenia; społeczność lokalna jest nie tylko adresatem, ale także współkreatorem rozwiązań i działań podejmowanych na rzecz wspólnoty) – rozwój społeczeństwa obywatelskiego – zwiększenie poziomu bezpieczeństwa mieszkańców w wymiarze publicznym, zdrowotnym i społecznym poprzez m.in. zagwarantowanie dostępu do sprzętu medycznego i rehabilitacyjnego, elektronizację usług zdrowotnych, itd. – zapewnienie dostępu mieszkańców do wysokiej jakości edukacji od najniższego szczebla; wpływające na ułatwienie startu w kolejnych etapach edukacyjnych i poprawę sytuacji opiekunów dzieci na rynku pracy – zapewnienie wysokiej jakości edukacji poprzez poprawę infrastruktury edukacyjnej – jakościowa zmiana systemu edukacji - cyfryzacja procesu kształcenia, prowadząca do zwiększenia szans dzieci i młodzieży w kolejnych etapach nauki – zwiększenie kompetencji/kwalifikacji kadry jednostek publicznych wpływające na znaczny wzrost jakości świadczonych usług publicznych – zwiększenie jakości świadczonych usług publicznych w efekcie zagwarantowania dostępu do szerokiego wachlarza e-usług (e-administracja, e-szkolnictwo, itd) – zapewnienie dostępu do wysokiej jakości usług świadczonych przez administrację (w efekcie ustawicznego podnoszenia kompetencji i kwalifikacji kadry)				
WSKAŹNIKI CZĄSTKOWE	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Wartość bazowa (2021 rok)	Szacowana wartość docelowa (2030 rok)	Trend rozwojowy wynikający z realizacji Strategii
	Liczba placówek edukacyjnych o wysokim standardzie - zmodernizowanych i wyposażonych (źródło danych: UM w Goraju)	sztuki	0	1	
	Liczba funkcjonujących na terenie gminy podmiotów/instytucji reintegracji społecznej i zawodowej (źródło danych: GOPS w Goraju)	sztuki	0	1	
	Liczba obiektów sportowych o wysokim standardzie	sztuki	0	1	

	(źródło danych: UM w Goraju)				
	Zwiększenie liczby akcji społecznych i wydarzeń kulturalnych zrealizowanych w formie oddolnych inicjatyw aktywizujących społeczność lokalną (źródło danych: UM w Goraju)	sztuki/rok	0	3	
	Zwiększenie liczby wydarzeń mających na celu promocję lokalnego dziedzictwa historyczno-kulturowego (źródło danych: UM w Goraju)	sztuki/rok	0	1	
	Liczba zrealizowanych programów profilaktycznych (źródło danych: UM w Goraju)	sztuki	3	4	
	Wysokość środków przeznaczonych na doposażenie funkcjonujących na terenie gminy OSP (źródło danych: UM w Goraju)	PLN	101209,24	110000	
	Liczba przeprowadzonych przedsięwzięć na rzecz integracji osób i rodzin wykluczonych bądź zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (źródło danych: GOPS w Goraju)	sztuki	0	1	
WSKAŹNIKI ODDZIAŁYWANIA	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Wartość bazowa (2021 rok)	Szacowana wartość docelowa (2030 rok)	Trend rozwojowy wynikający z realizacji Strategii
	Odsetek dzieci w wieku 1-3 lat objętych różnymi formami opieki instytucjonalnej (%) (źródło danych: UM w Goraju)	%	0	20	
	Odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych	%	62,9	70	

	wychowaniem przedszkolnym (%) (źródło danych: UM w Goraju)				
	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (źródło danych: BDL GUS)	%	4,17	3,80	
	Liczba wdrożonych systemów informacji i promocji turystycznej i kulturalnej (źródło danych: UM w Goraju)	sztuki	0	1	

CEL STRATEGICZNY 2. ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ PRZESTRZENNO-FUNKCJONALNY

OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ	Do najważniejszych efektów realizacji zaplanowanych w ramach 2. celu strategicznego działań należy zaliczyć: – zwiększenie jakości i komfortu zamieszkiwania w gminie w efekcie przeprowadzenia licznych przedsięwzięć w infrastrukturę techniczną (przedsięwzięcia w infrastrukturę sieci kanalizacyjnej, rozbudowa i modernizacja sieci wodociągowej, wzrost udziału gospodarstw domowych wykorzystujących odnawialne źródła energii) – zwiększenie uczestnictwa osób z niepełnosprawnościami w życiu społeczno-obywatelskim gminy w efekcie przeprowadzonych przedsięwzięć zwiększających dostępność budynków/obiektów/przestrzeni – zwiększenie atrakcyjności osadniczej i inwestycyjnej gminy – stworzenie wizerunku proekologicznego i atrakcyjnego turystycznie obszaru poprzez realizację szeregu inwestycji w zakresie gospodarki niskoemisyjnej (termomodernizacja budynków użyteczności publicznej i budynków prywatnych, wzrost wykorzystania energii pochodzącej z OZE w ogólnym bilansie zużycia energii) oraz infrastruktury turystycznej (ścieżki edukacyjne, itd.) – zwiększenie jakości środowiska naturalnego w efekcie wdrożenia działań z zakresu gospodarki niskoemisyjnej lub/i zeroemisyjnej (m.in. w efekcie realizacji zamierzeń elektromobilności, wymiany źródeł ciepła w domach jednorodzinnych) – poprawa ładu i estetyki otoczenia w efekcie przeprowadzenia prac modernizacyjnych przestrzeni publicznych – poprawa warunków infrastruktury do rekreacji i uprawiania sportów, co spowoduje napływ odwiedzających, ale także zwiększy zadowolenie mieszkańców i stanie się podstawą do budowania harmonijnej przestrzeni do życia, a także tworzenia postaw związanych z codzienną aktywnością fizyczną i zmianą nawyków – stworzenie warunków do aktywnego spędzania wolnego czasu będzie stanowić zachętę do pozostawania oraz zamieszkiwania na terenie, co może wpłynąć pozytywnie na zmianę struktury demograficznej obszaru – ożywienie obszaru poprzez nadanie nowych funkcji użytkowych obszarom zdegradowanym i nieużytkowanym (rewitalizacja obszarów zdewastowanych w celu stworzenia miejsc pobudzających lokalną społeczność)				
WSKAŹNIKI CZĄSTOWE	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Wartość bazowa (2021 rok)	Szacowana wartość docelowa (2030 rok)	Trend rozwojowy wynikający z realizacji Strategii
	Długość dróg o twardej nawierzchni	km	??	??	

	ulepszonej (źródło danych: UM w Goraju)				
	Długość sieci wodociągowej (źródło danych: UM w Goraju)	km	51,78	60	
	Długość sieci gazowej (źródło danych: UM w Goraju)	km	0	10	
	Udział wydatków majątkowych przeznaczonych na infrastrukturę techniczną w ogólnym budżecie gminy (źródło danych: UM w Goraju)	%	??	??	
	Udział energooszczędnego oświetlenia ulicznego (źródło danych: UM w Goraju)	%	??	??	
	Liczba przeprowadzanych działań edukacyjnych związanych z gospodarką cyrkularną (źródło danych: UM w Goraju)	sztuki	0	1	
	Liczba powstałych stacji ładowania pojazdów (źródło danych: UM w Goraju)	sztuki	0	1	
WSKAŹNIKI ODDZIAŁYWANIA	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Wartość bazowa (2021 rok)	Szacowana wartość docelowa (2030 rok)	Trend rozwojowy wynikający z realizacji Strategii
	Odsetek ludności korzystającej z sieci gazowej w ludności ogółem (źródło danych: GUS BDL)	%	0	10	
	Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacji sanitarnej (źródło danych: GUS BDL)	%	20,43	25	
	Liczba zrewitalizowanych przestrzeni publicznych (źródło danych: UM w Goraju)	szt.	1	2	

	Udział gospodarstw domowych korzystających z OZE (źródło danych: UM w Goraju)	%	?????	??	
	Liczba zmodernizowanych obszarów przestrzeni publicznej (źródło danych: UM w Goraju)	szt.	??	??	
	Udział zmodernizowanych energetycznie budynków użyteczności publicznej w zasobie gminy (źródło danych: UM w Goraju)	%	??	??	
	Dochody ogółem budżetu gminy na 1 mieszkańca (źródło danych: BDL GUS)	PLN/osobę	5541,68	6000,00	
	Liczba usług publicznych udostępnionych on-line o stopniu dojrzałości 3- dwustronna interakcja (źródło danych: UM w Goraju)	sztuki	0	1	

CEL STRATEGICZNY 3. POBUDZENIE LOKALNEGO ROZWOJU GOSPODARCZEGO

OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ	Do najważniejszych efektów realizacji zaplanowanych w ramach 3. celu strategicznego działań należy zaliczyć: – zwiększenie ruchu turystycznego na obszarze gminy w efekcie licznych przeprowadzonych przedsięwzięć – stworzenie turystycznej rozpoznawalnej marki obszaru – zbudowanie zaplecza turystycznego o wysokich standardach zapewniającego ożywienie gospodarcze obszaru – zwiększenie dochodów gospodarstw domowych i dywersyfikacja źródeł ich pochodzenia – zwiększenie liczby osób podejmujących pozarolniczą działalność gospodarczą – zwiększenie liczby gospodarstw rolnych o modelu wielofunkcyjnym, tj. prowadzących poza działalnością rolniczą również inne usługi – rozwój międzyinstytucjonalnej współpracy podmiotów rynku pracy (zarówno publicznych jak i niepublicznych) w ramach lokalnych inicjatyw na rzecz zatrudnienia wpływający na spadek bezrobocia i wykluczenia społecznego na terenie gminy – zwiększenie potencjału lokalnych producentów rolnych wpływające na ich konkurencyjność na rynku – rozwój produkcji rolnej dla celów niespożywczych – zwiększenie liczby podmiotów gospodarczych prowadzących działalność na terenie gminy
---	--

	– rozwój nowych usług świadczonych w rolnictwie (gospodarstwa opiekuńcze, usługi społeczne świadczone przez KGW, inkubator przetwórstwa rolniczego) wpływające na wzrost dywersyfikacji źródeł dochodów mieszkańców – znalezienie i zarejestrowanie lokalnych produktów wyrabianych według tradycyjnych receptur – stworzenie rozpoznawanej i spójnej marki lokalnych produktów będącej podstawą zbudowania przewagi konkurencyjnej producentów wyrobów				
WSKŹNIKI CZĄSTOWE	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Wartość bazowa (2021 rok)	Szacowana wartość docelowa (2030 rok)	Trend rozwojowy wynikający z realizacji Strategii
	Liczba przedsięwzięć promujących lokalne produkty (źródło danych: UM w Goraju)	szt./rok	0	2	
	Liczba przeprowadzonych działań edukacyjnych związanych z tematyką rolnictwa, przetwórstwa rolno-spożywczego (źródło danych: UM w Goraju)	szt./rok	0	1	
WSKAŹNIKI ODDZIAŁYWANIA	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Wartość bazowa (2021 rok)	Szacowana wartość docelowa (2030 rok)	Trend rozwojowy wynikający z realizacji Strategii
	Liczba Produktów Tradycyjnych pochodzących z terenu gminy (źródło danych: MRiRW)	szt.	1	2	
	Liczba opracowanych systemów promocji produktów lokalnych (źródło danych: UM w Goraju)	szt.	0	1	

Źródło: Opracowanie własne

4.6 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy

Znowelizowana ustawa o samorządzie gminnym określa, iż strategię rozwoju gminy muszą być opracowywane z wykorzystaniem zintegrowanego podejścia. Tego rodzaju podejście wymusza konieczność holistycznego planowania i jednoczesnego łącznia ze sobą zagadnień z różnych sfer: społecznej, przestrzennej i gospodarczej. Kompleksowy dokument ma zapewnić koordynację przestrzenną wszelkich planowanych działań w zgodzie ze zrównoważonym rozwojem i ładem

przestrzennym. W związku z tym proces decyzyjny musi następować w oparciu o możliwości wykorzystania przestrzeni pod kątem przewidywanych ingerencji w jej struktury, jak również będzie stanowił odpowiedź na problemy przestrzeni (takie m. in. jak chaotyczne rozpraszanie zabudowy, nieefektywne wykorzystanie przestrzeni skutkujące marnotrawieniem terenów zielonych i rolnych, działania w przestrzeni naruszające krajobraz i dziedzictwo kulturowe, konflikty pomiędzy użytkownikami przestrzeni).

W zakresie struktury nowotworzonych dokumentów strategicznych, znaczną zmianą w stosunku do dotychczas opracowywanych strategii, jest włączenie polityki przestrzennej do polityki rozwoju. W efekcie wymiar przestrzenny zintegrowanych strategii rozwoju ma być realizowany poprzez:

- ukierunkowanie działań do konkretnych obszarów i dopasowanie ich do potrzeb i możliwości tych obszarów,
- określenie zasad i celów polityki przestrzennej oraz struktury funkcjonalno-przestrzennej jednostki, dla której opracowywana jest strategia (model struktury funkcjonalno-przestrzennej),
- ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej.

Zasadniczą intencją modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej jest przede wszystkim zobrażenie przyjętej wizji rozwoju, do powstania której przyczynią się efekty realizacji celów rozwojowych strategii, również tych z zakresu zagospodarowania przestrzennego. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej to układ przestrzenny kształtujący funkcjonalność danej jednostki. W jego skład wchodzi rozmieszczenie głównych elementów przyrodniczych i społeczno-gospodarczych oraz obszarów wyróżniających się charakterem i dynamiką procesów rozwojowych wraz z ich zależnościami i powiązaniami. Elementami tej struktury mogą być zarówno poszczególne części tego obszaru, które tworzą złożone systemy (np. ośrodki osadnicze, węzły ekologiczne, tereny produkcji rolniczej), jak i sieci infrastrukturalne, które umożliwiają kontakty pomiędzy poszczególnymi częściami. Struktura funkcjonalno-przestrzenna jest zatem systemem powiązanych ze sobą różnych elementów zagospodarowania, które w konsekwencji tworzą uzupełniający się wzajemnie organizm.

Ustawodawca nie narzucił konkretnych ram w zakresie tworzenia tego rodzaju modeli, pozostawiając w tym zakresie pełną dowolność. Tak więc treść i sposób przedstawienia modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej Gminy Goraj zostały wykreowane przy uwzględnieniu charakterystyki terenu gminy, przyjętych kierunków rozwoju oraz koncepcji ukształtowanej podczas prowadzenia konsultacji społecznych z mieszkańcami. Z jednej strony, ze względu na ukształtowanie terenu, historycznie ugruntowane użytkowanie przestrzeni (w tym sieć osadniczą), powiązania komunikacyjne, występujące zasoby naturalne i obszary cenne przyrodniczo, a także wiele innych uwarunkowań zastanych, a z drugiej strony w wyniku zdiagnozowanych w strategii problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych, wyodrębniono dwie zasadnicze strefy przestrzenne gminy:

- Tereny, na których przewidywany jest rozwój zabudowy są wyodrębnione w oparciu o dominujące funkcje:
 - a) funkcje usługowe,
 - b) funkcje mieszkaniowe,
 - c) strefy aktywności gospodarczej.
- Tereny o innych dominujących funkcjach:
 - a) tereny zieleni, w tym wiodącej funkcji przyrodniczej i ochronnej
 - b) tereny użytkowane rolniczo,
 - c) wody.

Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Gminy Goraj uwzględnia zasadę ciągłości realizacji polityk społeczno-gospodarczych i przestrzennych oraz stan zagospodarowania. Nie jest on planem zagospodarowania, a jedynie schematem obrazującym sposób funkcjonowania obszaru i przestrzenne odniesienie dla polityk rozwojowych. Głównymi celami kształtowanego modelu struktury są:

- zapewnienie warunków do efektywnego działania podmiotów gospodarczych, głównie przez rozbudowę systemów infrastruktury technicznej i społecznej,
- utrzymanie prawidłowej struktury użytkowania terenów, tj. zachowanie właściwych proporcji między różnymi rodzajami tego użytkowania, zarówno w skali lokalnej, jak i ponadlokalnej,
- alokacja funkcji społeczno-gospodarczych i poszczególnych inwestycji z uwzględnieniem z jednej strony interesów podmiotów gospodarczych, a z drugiej – nadrzędnych interesów społecznych,
- kontrola wykorzystania przestrzeni pod kątem jej efektywności, przy przestrzeganiu warunków racjonalnej eksploatacji zasobów naturalnych i antropogenicznych oraz zachowania walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Model struktury funkcjonalno-przestrzennej - charakterystyka obszarów i kierunki interwencji:

- Priorytetem dla Gminy Goraj będą interwencje mające na celu poprawę komfortu zamieszkiwania na obszarze gminy jednocześnie zwiększające atrakcyjność osadniczą i wpływające na ochronę środowiska naturalnego. Kluczową kwestią w zakresie zrównoważonej gospodarki wodnej jest podjęcie działań w sektorze gospodarki ściekowej ukierunkowanych na poprawę jakości wód. W tym celu planowana jest budowa przydomowych oczyszczalni ścieków na terenach osadnictwa rozproszonego, gdzie budowa sieci kanalizacji sanitarnej jest niemożliwa ze względów technicznych lub nieuzasadniona ekonomicznie (obejmie teren całej gminy). W celu intensyfikacji działań zaplanowano również budowę indywidualnych oczyszczalni ścieków przy obiektach gminnych. Podjęte działania pozytywnie wpłyną na stan ilościowy i jakościowy wód podziemnych,

stanowiących główne źródło zaopatrzenia ludności i gospodarki w wodę w Gminie Goraj, przyczynią się do poprawy stanu środowiska naturalnego, a także jakości życia mieszkańców, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

- Istotnym kierunkiem działań Gminy Goraj będzie rozwój infrastruktury sieci gazowniczej. Priorytetem dla Władz Gminy będzie prowadzenie działań lobbingowych w celu rozwoju tego rodzaju infrastruktury na obszarze gminy.
- Jednym z kluczowych elementów polityki lokalnej będzie realizacja działań związanych z dostosowaniem do zmian klimatu i podejmowaniem działań zapobiegawczych, mających na celu łagodzenie skutków występowania zagrożeń naturalnych, w tym ekstremalnych zjawisk pogodowych. Dla minimalizowania przyczyn i skutków najczęściej obserwowanych zjawisk, takich jak podtopienia czy susze istnieje potrzeba wsparcia służącej temu infrastruktury. Dlatego też niezbędne są działania ukierunkowane na magazynowanie wody (zarówno w zbiornikach retencyjnych jak i w profilu glebowym) oraz na zwiększenie poziomu zagospodarowania/retencjonowania wód opadowych i roztopowych w miejscu ich powstawania. Jednym z priorytetowych działań będzie również uporządkowanie i zagospodarowanie zbiorników wodnych w Goraju.
- Mając na celu minimalizację negatywnych skutków zdrowotnych dla mieszkańców gminy kontynuowane będzie wsparcie usuwania i unieszkodliwiania wyrobów zawierających azbest.
- W związku z aktualnymi trendami w zakresie zdrowego stylu życia niezbędne jest stworzenie elementów infrastruktury pozwalającej na uprawianie aktywności fizycznej w każdym wieku. W celu urzeczywistnienia tychże zamierzeń na terenie całej gminy powstaną place zabaw, siłownie zewnętrzne oraz ścieżki rowerowe.
- Ze względu na potrzebę poprawy jakości środowiska naturalnego oraz zwiększenia zadowolenia mieszkańców z miejsca zamieszkiwania podjęte zostaną działania w zakresie wprowadzenia zasad gospodarki niskoemisyjnej i wpływające na zmniejszenie zanieczyszczenia środowiska naturalnego, adaptację do zmian klimatu oraz ograniczenie skutków zagrożeń środowiska. Celem działań będzie podniesienie poziomu ochrony przed skutkami zmian klimatu i zagrożeń naturalnych (m.in. zgodnie z kierunkami działań zapisanymi w „Strategicznym Planie Adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030”). W odniesieniu do długoterminowej, strategicznej wizji Unii Europejskiej związanej z przejściem na gospodarkę neutralną dla klimatu do roku 2050 kluczową kwestią staje się dalsza transformacja sektora energetycznego, w kierunku dekarbonizacji poprzez dywersyfikację źródeł wytwórczych energetyki zrównoważonej oraz poprawę efektywności energetycznej. Dlatego też niezwykle istotną kwestią jest podjęcie działań zwiększających efektywność energetyczną w budynkach użyteczności publicznej oraz sektorze mieszkalnym. Dla zmniejszenia zapotrzebowania na energię, potrzebny jest kompleksowy zakres działań modernizacyjnych, zarówno

w odniesieniu do budynków, urządzeń technicznych lub instalacji i procesów technologicznych (np. w zakresie ogrzewania, wentylacji, chłodzenia, przygotowania ciepłej wody i oświetlenia energooszczędnego), w połączeniu z wymianą systemów ogrzewania na systemy niskoemisyjne. Kolejnym elementem będzie zwiększenie wykorzystania OZE we wszystkich sektorach (publicznym, mieszkalnym i przedsiębiorstwach). Zmniejszenie zapotrzebowania na energię produkowaną w tradycyjny sposób oraz zwiększenie wykorzystania OZE pozwoli zredukować emisję gazów cieplarnianych i poprawi jakości powietrza. Wobec tego w ramach Strategii zaplanowano przedsięwzięcia polegające na: kompleksowej modernizacji energetycznej obiektów użyteczności publicznej w tym: instalacja urządzeń OZE, systemów zarządzania energią oraz promowaniem energooszczędności, kompleksowej modernizacji energetycznej wielorodzinnych budynków mieszkalnych, budowy/rozbudowy/przebudowy energooszczędnego oświetlenia ulicznego, wymiana wysokoemisyjnych źródeł ciepła (zakres przedsięwzięć obejmuje teren całej gminy).

- Kolejnym kierunkiem interwencji będzie dywersyfikacja źródeł wytwarzania energii i redukcji ich emisyjności, co jest zgodne z polityką zrównoważonego rozwoju i przyczyni się do osiągnięcia zadeklarowanego przez Polskę co najmniej 23% udziału OZE w końcowym zużyciu energii brutto w 2030 r. (zużycie łącznie w elektroenergetyce, ciepłownictwie i chłodnictwie oraz na cele transportowe). Rosnące potrzeby energetyczne gospodarki warunkują wzrost znaczenia producentów energii rozproszonej z OZE oraz wspólnot energetycznych takich jak np. klastry energii czy spółdzielnie energetyczne. Zaplanowano dalszy rozwój wykorzystania OZE w sektorze publicznym oraz mieszkalnictwa na obszarze Gminy Goraj. Podjęte działania przyczynią się do zwiększenia wykorzystania odnawialnych źródeł energii w miksie energetycznym kraju oraz pozwolą w efektywny sposób wykorzystać atuty położenia gminy (duży stopień nasłonecznienia). Podejmowane interwencje przyczynią się do osiągnięcia celów wyznaczonych na 2030 r. jak i pomogą w uzyskaniu neutralności klimatycznej do 2050 r. Inwestycje w OZE przyczynią się do aktywizacji gospodarczej gminy, posiadającej zidentyfikowany potencjał odnawialnych źródeł energii, który jest wciąż w znacznym stopniu niewykorzystany. Teren rozwoju rozproszonych OZE służących obsłudze mieszkańców obejmuje obszar całej Gminy Goraj. Zaplanowano budowę i rozbudowę odnawialnych źródeł energii w zakresie wytwarzania energii elektrycznej i ciepłej (również z magazynami energii działającymi na potrzeby danego źródła OZE oraz przyłączeniem do sieci). Działania w zakresie zwiększenia wykorzystania energii ze słońca, wiatru oraz biogazu obejmą teren całej gminy.
- Kluczowy czynnik dla atrakcyjności osadniczej, rynku pracy, turystycznej czy gospodarczej stanowi dostępność komunikacyjna. W związku z tym zaplanowano szereg inwestycji mających na celu znaczną poprawę infrastruktury drogowej (nowe drogi, chodniki, parkingi). Zaplanowano,

iż obszary podejmowania interwencji w zakresie rozwoju infrastruktury drogowej obejmą teren całej gminy.

- Istotnym elementem niniejszej Strategii jest konieczność realizacji przedsięwzięć wpływających na rozwój sfery gospodarczej.
- Kolejną palącą kwestią to uporządkowanie zdegradowanych przestrzeni publicznych oraz przywrócenie im należnych im funkcji (m.in. Rynek 600-lecia w Goraju).
- Niezwykle istotną kwestią jest rozbudowa infrastruktury turystycznej we wszystkich miejscowościach na terenie gminy.
- Głównym kierunkiem działań w zakresie ożywienia sfery gospodarczej będzie zapewnienie szerokiego wachlarza usług turystycznych świadczonych na terenie gminy. Duża różnorodność przyrodnicza, krajobrazowa oraz bogata historia zachęcają do wypoczynku, zwiedzania i uprawiania różnorodnej turystyki. Podstawowy element budowy lokalnej tożsamości stanowią kultura i dziedzictwo kulturowe. Przedmiotowe dziedzictwo stanowi z jednej strony przedmiot ochrony, z drugiej zaś potencjał, który winien zostać wykorzystany dla potrzeb rozwoju. Bogactwo zasobów turystycznych gminy stwarza możliwość rozwoju funkcji turystycznej jako istotnego czynnika aktywizacji obszaru i źródła dochodu mieszkańców. Zasoby kultury są ważnym czynnikiem tworzenia postaw kreatywnych w społeczeństwie, istotnie wpływają m.in. na zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i osiedleńczej gminy, determinują rozwój turystyki, tworzą rynek pracy, wpływają na rozwój przemysłów kultury i kreatywnych, stanowiąc ważny czynnik wzrostu gospodarczego oraz są płaszczyzną do włączenia społecznego. Jednym z czynników ograniczających wykorzystanie ww. atutów gminy jest niewystarczający stan infrastruktury związanej z turystyką. Mając na względzie konieczność niwelowania stwierdzonych barier, w pierwszej kolejności, niezbędne będzie zagwarantowanie wysokiej jakości infrastruktury pozwalającej na korzystanie z atrakcyjnej oferty przez cały rok.
- Znaczącym kierunkiem działań Władz Gminy na najbliższe lata będzie wdrożenie w sektorze publicznym rozwiązań cyfrowych, zapewniających wysoki poziom jakości i dostępności e-usług skierowanych do obywateli i przedsiębiorstw. Realizacja przedmiotowych działań przyczyni się do zwiększenia zakresu danych dostępnych w postaci cyfrowej oraz usprawnienia procesów w administracji publicznej. Rezultatem interwencji będzie usprawnienie realizacji procedur administracyjnych, zwiększenie podaży, jakości i dostępności e-usług publicznych o wysokim poziomie dojrzałości, szczególnie w obszarach kluczowych dla mieszkańców i przedsiębiorców, a także łatwiejszy i szerszy dostęp do zasobów, w tym danych i informacji gromadzonych w sektorze publicznym. Rozwój e-usług obejmie samorządowe jednostki organizacyjne.

- Pandemia COVID-19 ujawniła potrzebę wsparcia instytucji kultury w zakresie stworzenia nowych sposobów upowszechniania dóbr kultury i uczestnictwa w kulturze w sytuacjach kryzysowych, ograniczających sposób świadczenia usług przez instytucje kultury.
- Jednym z ważnych elementów dla rozwoju gminy jest przeprowadzenie procesu delimitacji i wyselekcjonowanie obszarów kryzysowych charakteryzujących się szczególną koncentracją problemów, tzw. obszarów zdegradowanych oraz wyznaczenie obszaru rewitalizacji na terenie Gminy Goraj. W tym celu przeprowadzona zostanie cała procedura, której efektem będzie uchwalenie Gminnego Programu Rewitalizacji wypełniającego wymagania ustawy 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2021 , poz. 485).

Graficzne przedstawienie modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej Gminy Goraj znajduje się w załączniku nr 1.

4.7 Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w gminie

Jednym z elementów świadczących o zastosowaniu zintegrowanego podejścia w planowaniu rozwoju Gminy Goraj, jest określenie w ramach niniejszego dokumentu strategicznego ustaleń i rekomendacji w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w gminie. Wskazane w ramach niniejszego dokumentu ustalenia i rekomendacje wskazują przewidywane oraz pożądane działania w dziedzinie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej. Sygnalizują one działania planistyczne niezbędne do realizacji strategii.

Tabela 25 Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w Gminie Goraj

Nazwa obszaru	Tereny o funkcjach usługowych, w tym użyteczności publicznej
Charakterystyka	Obszary administracyjno-usługowe, istotne ze względu na obsługę mieszkańców gminy oraz sąsiednich gmin wiejskich, a także skupiające miejsca pracy. Przede wszystkim dotyczy to miejscowości Goraj, gdzie zlokalizowane są m.in. instytucje i obiekty użyteczności publicznej, punkty handlowo-usługowe.
Najważniejsze założenia zintegrowanej polityki rozwoju	– kreowanie roli miejscowości Goraj jako lokalnego lidera usług i handlu – porządkowanie i uzupełnianie struktury przestrzennej – zwiększanie potencjału gospodarczego, w tym wzmacnianie istniejących funkcji usługowych komercyjnych – podnoszenie jakości życia mieszkańców poprzez zapewnienie dostępu do usług
Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej	– kształtowanie struktury przestrzennej uwypuklające i wzmacniające znaczenie istniejących obiektów o ważnych funkcjach lokalnych i ponadlokalnych – rewitalizacja obszarów zdegradowanych w celu zwiększenia terenów inwestycyjnych przeznaczonych pod działalność gospodarczą – mieszanie i dodawanie funkcji – zapewnienie dobrej dostępności komunikacyjnej (układ drogowy, infrastruktura pieszna)

	– w planowaniu terenów usługowych należy zapewnić ochronę ogólnodostępnych miejsc i możliwości tworzenia nowych przestrzeni publicznych (zieleńców, parków, placów zabaw, terenów sportowo-rekreacyjnych itp.) przy zachowaniu historycznych założeń, układów urbanistycznych i przestrzeni publicznych – w celu podkreślenia bogactwa kultury lokalnej oraz wzbogacenia funkcjonalnego rekomenduje się jej eksponowanie w przestrzeni potencjałów kulturowych oraz wykorzystanie dla potrzeb turystyki (m.in. poprzez: zagospodarowanie w formie szlaków turystycznych/tras historycznych szlaków handlowych, kulturowych; wykorzystywanie istniejących obiektów dziedzictwa kulturowego jako wzorników w kształtowaniu lokalnej przestrzeni, a także bazy dla tworzenia instytucji kultury; zabezpieczenie zaplecza infrastrukturalnego dla wsparcia twórczości ludowej, a także ośrodków rzemiosła ludowego oraz tworzenia izb regionalnych; objęcie ochroną wszelkich przejawów działalności kulturowej i kulturotwórczej, przetrwałych tradycji, obrzędów, stroju ludowego oraz wspieranie współczesnych form kontynuacji tradycji lokalnych, ochronę i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych) – strategiczne planowanie miejsc parkingowych przy kluczowych obiektach – za priorytetowe w zakresie poprawy funkcjonowania układu podstawowych powiązań elektroenergetycznych uznaje się modernizację istniejącej infrastruktury energetycznej oraz budowę nowych elementów, a także poprawę stabilności zaopatrzenia w energię z wykorzystaniem energii ze źródeł odnawialnych – w celu zapewnienia dostępności do ośrodków obsługi skupiających funkcje usługowe (ośrodek gminy oraz ośrodki gminne innych JST, jak również ośrodek powiatowy i o znaczeniu subregionalnym – miasto Zamość) oraz zwiększenia mobilności mieszkańców lokalne polityki przestrzenne powinny uwzględniać przywrócenie i usprawnienie powiązań komunikacyjnych miejscowości wiejskich z ośrodkami lokalnymi i ponadlokalnym – wyklucza się lokalizację nowych elementów zagospodarowania zagrażających w sposób bezpośredni lub pośredni wodom podziemnym – zobowiązuje się do planowania przestrzeni publicznych oraz infrastruktury usług publicznych spełniających wymogi dostępności dla osób z niepełnoprawnościami – utrzymanie i rozwój istniejącego zagospodarowania oraz istniejących funkcji w ramach wyznaczonych terenów przestrzeni publicznych, ustala się konieczność wprowadzenia jednolitych zasad kształtujących ten teren, mając na celu dbałość o ład przestrzenny oraz stworzenie przestrzeni przyjaznej dla jej użytkowników – harmonijne wkomponowanie w krajobraz obiektów nowych, a niezbędnych (zwłaszcza związanych ze strefą gospodarczą, użyteczności publicznej itp.) znacznie odbiegających od modelu zabudowy tradycyjnej – eliminacja dysharmonijnych elementów przestrzeni
Nazwa obszaru	Tereny o funkcjach mieszkaniowych
Charakterystyka	Obszary mieszkaniowe z przewagą zabudowy jednorodzinnej oraz zagrodowej, zlokalizowane przede wszystkim wzdłuż istniejących najważniejszych dróg na terenie gminy. Obszary te charakteryzują się tradycyjnymi dla fizjonomii wsi cechami rozplanowania i sposobem sytuowania zabudowy. Zabudowa mieszkaniowa wielorodzinna zlokalizowana jest w miejscowości Goraj.
Najważniejsze założenia zintegrowanej polityki rozwoju	– zwiększenie jakości życia i komfortu zamieszkania poprzez realizację przedsięwzięć w zakresie infrastruktury technicznej, z zakresu ochrony środowiska, komunikacyjnej – zwiększenie atrakcyjności osadniczej gminy – podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej gminy w kontekście rozwoju budownictwa mieszkaniowego jednorodzinnego – kształtowanie, porządkowanie i uzupełnianie struktury przestrzennej – ochrona krajobrazu kulturowego
Ustalenia i rekomendacje	– kontynuowanie istniejącej struktury przestrzennej i form zabudowy z możliwością jej uzupełnienia – kształtowanie prawidłowych relacji pomiędzy zabudową związaną z produkcją rolną, a zabudową mieszkaniową

w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej	– zbudowanie spójnego i jednolitego wizerunku obszarów o funkcjach mieszkalnych – zapobieganie tendencji do nadmiernego rozproszenia zabudowy – kształtowanie zieleni m.in. poprzez powiązanie z usługami sportu i rekreacji – zachowanie szczególnie cennych krajobrazowo terenów jako wolnych od zabudowy – zapewnienie dobrej dostępności komunikacyjnej m.in. poprzez układ dróg publicznych – zwiększenie dostępności infrastruktury usług społecznych (przedszkola, szkoły, place zabaw, obiekty sportowe, skwery) – w planowaniu terenów mieszkaniowych, należy zapewnić ochronę ogólnodostępnych miejsc i możliwości tworzenia nowych przestrzeni publicznych (zieleńców, parków, placów zabaw, terenów sportowo-rekreacyjnych itp.) przy zachowaniu historycznych założeń, układów urbanistycznych i przestrzeni publicznych – porządkowanie struktur przestrzennych możliwie z zachowaniem skali i form zabudowy charakterystycznej dla terenów wiejskich – koncentracja zespołów zabudowy wzdłuż istniejących ciągów komunikacyjnych – wyposażenie terenów przeznaczonych pod zabudowę w podstawowe funkcje usługowe zwłaszcza w miejscach koncentracji zabudowy
Nazwa obszaru	Tereny mające funkcje stref działalności gospodarczej
Charakterystyka	Obszary pełniące kluczową rolę dla rozwoju gospodarczego gminy, zlokalizowane w większości w miejscowości Goraj.
Najważniejsze założenia zintegrowanej polityki rozwoju	– podniesienie atrakcyjności gospodarczej i inwestycyjnej gminy – uzupełnianie i kreowanie nowej struktury przestrzennej – koncentracja obszarów wzdłuż obecnych i planowanych ciągów komunikacyjnych
Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej	– uzbrajanie terenów zabudowy działalności gospodarczej w infrastrukturę techniczną – kanalizację sanitarną i nakaz odprowadzania ścieków do kanalizacji sanitarnej, – zwiększanie połączenia z ponadlokalnym układem komunikacyjnym – realizacja układu kompozycyjno-komunikacyjnego zapewniającego dostępność oraz dobrą dystrybucję terenów i ich obsługę – wprowadzanie elementów ograniczających negatywny wpływ terenów aktywności gospodarczej na sąsiadującą zabudowę mieszkaniową, środowisko i krajobraz (np. strefowanie zabudowy, tworzenie pasów zieleni izolacyjnej i granic przestrzennych) – zwiększenie powierzchni terenów zieleni – uciążliwe lub wysokospecjalistyczne aktywności/przedsięwzięcia gospodarcze należy lokalizować w wyodrębnionych strefach umożliwiających eliminację środowiskowych kolizji funkcjonalnych oraz kształtowanie powiązań pomiędzy sferą produkcyjną, a bazą badawczo-rozwojową
Nazwa obszaru	Tereny zieleni, w tym o wiodącej funkcji przyrodniczej i ochronnej
Charakterystyka	Lasy i grunty leśne zajmują 19,5% powierzchni gminy. Tereny zieleni obejmują również zieleń urządzoną, strefy rekreacyjno-wypoczynkowe i obszary o funkcjach turystycznych. Są to obszary mające charakter obszaru dopełniającego systemy przyrodnicze. Pełnią głównie rolę rekreacyjno-społeczną i turystyczną. Gmina Goraj graniczy od wschodu ze Szczepieszyńskim Parkiem Krajobrazowym, a od zachodu z Rostoczańskim Obszarem Chronionego Krajobrazu oraz otuliną Parku Krajobrazowego „Lasy Janowskie”.
Najważniejsze założenia zintegrowanej polityki rozwoju	– włączenie obszarów leśnych oraz ich najbliższego sąsiedztwa do realizacji nieinwazyjnych działań z zakresu rekreacji i wypoczynku (także sportu i turystyki czynnej) oraz ochrony zdrowia i edukacji (ścieżki edukacyjne) – ochrona bioróżnorodności biologicznej i zrównoważone wykorzystanie systemu przyrodniczego – uniemożliwienie degradacji środowiska leśnego dla zapewnienia harmonijnego rozwoju życia mieszkańców gminy – zwiększenie dostępności terenów zieleni – wykorzystanie potencjału przyrodniczego do stworzenia atrakcyjnej oferty aktywnego spędzania czasu wolnego – podniesienie jakości zamieszkania oraz atrakcyjności osadniczej

Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej	– zachowanie otwartych krajobrazów z charakterystycznymi układami rozłogu pól – zapewnienie dużego udziału zieleni w strukturze przestrzennej gminy – zachowanie istniejących i tworzenie dodatkowych kompleksów leśnych oraz towarzyszących im łąk w dotychczasowym użytkowaniu, uzupełnianie i poszerzanie kompleksów leśnych – przeznaczenie lasów na nieinwazyjne cele rekreacyjne uzależnione od utrzymania funkcji ekologicznej (biologicznej, klimatycznej itp.) oraz drożności przestrzeni leśnej – stworzenie ścieżek edukacyjnych i stref wejścia do lasu wyposażonych w miejsca parkingowe, tablice informacyjne i małą architekturę, umożliwiającą edukację, rekreację i wypoczynek – wykorzystanie istniejącego potencjału endogenicznego dla rozwoju obszarów rekreacyjno-wypoczynkowych, sportowych i turystycznych – porządkowanie istniejących i tworzenie nowych zespołów zieleni – umożliwienie lokalizacji obiektów budowlanych związanych z funkcją obszarów i usługami wspierającymi te funkcje, w tym niezbędnej infrastruktury – przy założeniu minimalizowania negatywnego oddziaływania obiektów na krajobraz – w granicach korytarzy ekologicznych: utrzymanie przestrzeni wolnych od zabudowy, zapewnienie odpowiednich rozwiązań przestrzennych umożliwiających migrację zwierząt (np. mosty ekologiczne, przepusty, estakady itp.) w przypadku konieczności sytuowania nasypów ziemnych poprzecznie do osi korytarza, w tym kształtowanie naturalnych alternatywnych sposobów łączności ekologicznej (obejść ekologicznych), kształtowanie pasmowe struktury przyrodniczej (łąk, zadrzewień i zakrzewień śródpolnych), uwzględnianie zwiększania ciągłości leśnych korytarzy ekologicznych poprzez zalesienie, odbudowa stosunków hydrologicznych – zapewnienie zapisów dotyczących ograniczenia działań wpływających negatywnie na obszary chronione w lokalnych dokumentach planistycznych – wykluczenie lokalizacji wszelkich inwestycji mogących zdegradować walory krajobrazowe i zakłócić równowagę ekologiczną – wykluczenie zmiany przeznaczenia terenów leśnych na nieleśne – wprowadzenie doleśień i zalesień jako czynnika stabilizującego grunty rolno-leśne o znaczeniu glebo- i wodochronnym – utrzymanie i wzbogacenie różnorodności biologicznej oraz optymalne funkcjonowanie systemu obszarów chronionych – podjęcie próby scalenia i podziału nieruchomości z uwagi na znaczny podział na działki stanowiące własność prywatną – zakaz zabudowy w obszarach istniejących lasów oraz dolin rzecznych
Nazwa obszaru	Tereny użytkowane rolniczo
Charakterystyka	W strukturze użytkowania gruntów, grunty rolne stanowią ok. 65% powierzchni gminy.
Najważniejsze założenia zintegrowanej polityki rozwoju	– zachowanie, ochrona przed wykorzystaniem zasobów w postaci gleb wysokiej jakości i przydatności rolniczej – zachowanie i ochrona systemu przyrodniczego – rozwój rolnictwa ekologicznego
Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej	– utrzymanie zwartych kompleksów użytków rolnych i zielonych z zadrzewieniami śródpolnymi oraz otuliną biologiczną cieków wodnych – kontynuacja rolniczego sposobu użytkowania terenów, szczególnie w obrębie zwartych kompleksów gleb o wysokiej jakości i przydatności rolniczej – przeciwdziałanie rozdrobnieniu areалу rolnego i realizacja procesu scalania gruntów – wdrażanie przedsięwzięć zalesień gruntów najsłabszych, nieużytków i gruntów rolniczo nieprzydatnych – umożliwienie przekształcenia gruntów rolnych w tereny o innym użytkowaniu, jak: lasy, agroturystyka, turystyka, rekreacja, sport, wypoczynek, produkcja energii z OZE, parki i inne tereny zieleni urządzonej – priorytetowe podejście do indywidualnych/sąsiedzkich systemów zaopatrzenia w wodę oraz odprowadzanie i oczyszczanie ścieków – w celu ochrony walorów przestrzeni rolniczej rekomenduje się: minimalizowanie negatywnego oddziaływania na krajobraz obiektów kubaturowych poprzez ograniczenie zajmowanej przez nie powierzchni oraz wysokości obiektów, ochrona

	otwarć widokowych i szerokich panoram przed zwartymi ciągami zabudowy, zachowanie w dotychczasowym użytkowaniu gruntów nieleśnych posiadających walory przyrodnicze (np. łąki wewnątrz i na obrzeżach kompleksów leśnych), utrzymanie istniejących warunków gruntowo-wodnych – wyznaczenie obszarów prowadzenia rolnictwa ekologicznego, w ramach którego następuje wyeliminowanie nawozów sztucznych, środków chemicznych i organizmów genetycznie modyfikowanych – w celu ochrony terenów rolnych przed degradacją oraz minimalizowania negatywnych skutków ekonomicznych związanych z rozpraszaniem zabudowy, rekomenduje się: ograniczenia w zakresie wyznaczania nowych terenów zabudowy poza terenami istniejącego zainwestowania (dopuszcza się możliwość włączenia w granice tych terenów, nieruchomości lub ich części położonych pomiędzy zainwestowanymi nieruchomościami, stanowiącymi dopełnienie istniejących struktur zabudowy); zachowanie dotychczasowego sposobu użytkowania terenów rolnych (upraw polowych, łąk i pastwisk); niwelowanie potencjalnych konfliktów przestrzennych poprzez kształtowanie prawidłowych relacji pomiędzy zabudową związaną z produkcją rolną, a zabudową mieszkaniową
Nazwa obszaru	Wody
Charakterystyka	Obszar obejmuje zbiorniki i ciekі wodne w przestrzeni gminy oraz ich bezpośrednią otulinę biologiczną (główne rzeki: Biała Łada).
Najważniejsze założenia zintegrowanej polityki rozwoju	– ochrona istniejącego systemu zbiorników i cieków wodnych – poprawa klas czystości wód na obszarze całej gminy – wykorzystanie zbiorników i cieków wodnych dla rozwoju funkcji związanych ze sportem, rekreacją, wypoczynkiem czy turystyką, przy pełnej ochronie systemu przyrodniczego
Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej	– ochrona bezpośredniej otuliny biologicznej cieków wodnych zasadniczo z zakazem zabudowy kubaturowej (wyjątki: funkcje związane ze sportem, rekreacją, wypoczynkiem czy turystyką) – wprowadzenie zakazu podejmowania przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko w bliskiej odległości od otuliny biologicznej cieków wodnych – wykluczenie zabudowy dolin rzecznych, tworzenie nasypów ziemnych poprzecznie do przebiegu dolin – wykluczenie prowadzenia prac melioracyjnych mogących destabilizować stosunki wodne – wykluczenie regulowania cieków wodnych

Źródło: Opracowanie własne

4.8 Spójność kierunków rozwoju gminy z kierunkami wynikającymi ze strategii rozwoju województwa. Obszary strategicznej interwencji wraz z zakresem planowanych działań

Odnoszące się do zidentyfikowanych problemów mieszkańców Gminy Goraj cele strategiczne oraz cele operacyjne ujęte w niniejszej Strategii są również spójne z dokumentami strategicznymi wyższego rzędu o randze krajowej i wojewódzkiej. Wobec tego komplementarność celów wyznaczonych w Strategii z innymi działaniami oraz priorytetami wpływa na skuteczność i efektywność realizacji dokumentu.

Jednym z podstawowych gwarantów efektywnej polityki rozwoju jest pogłębiona diagnoza terytoriów, tj. rozpoznanie zasobów endogenicznych potencjałów, które można wykorzystać do rozwoju, jak również określenia barier rozwojowych i obszarów, które powinny być wsparte, co ma

prowadzić do większego różnicowania i lepszego dopasowania interwencji w zależności od specyfiki tych terytoriów. W ten sposób identyfikowane są obszary wsparcia, w tym o szczególnym charakterze, czyli obszary strategicznej interwencji.

Znowelizowana ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju wskazuje na konieczność realizacji koncepcji wzmacniania obszarów o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych i przestrzennych, do których konieczne jest skierowanie wiązki zintegrowanych interwencji publicznych – tzw. obszarów strategicznej interwencji (OSI)⁵⁰. Obowiązek wskazywania interwencji w OSI na poziomie krajowym, regionalnym lub lokalnym (opcjonalnie) oraz powiązanie obszarów strategicznej interwencji ze wsparciem inwestycyjnym (finansowanym z różnych źródeł) lub regulacyjnym ma jeden cel. Jest nim ukierunkowanie dostępnych instrumentów na rozwiązywanie problemów zwłaszcza na tych obszarach, gdzie kumulacja negatywnych zjawisk jest na tyle duża, że uniemożliwia rozwój.

Zgodnie z *Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030* (KSRR 2030) na poziomie krajowym wyodrębniono cztery Obszary Strategicznej Interwencji:

- obszary zagrożone trwałą marginalizacją,
- miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze,
- wschodnia Polska,
- województwo śląskie.

Obszarami zagrożonymi trwałą marginalizacją są obszary wiejskie oraz miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze usytuowane często z dala od dobrze rozwijających się stolic województw. Są one wewnętrznie bardzo zróżnicowane pod względem sytuacji społeczno-gospodarczej i dotyczących ich problemów. Główne bariery i problemy tych obszarów są jednak najczęściej związane z nieefektywną gospodarką i słabo funkcjonującym rynkiem pracy oraz problemami demograficznymi. Często występują ponadto: ubóstwo, braki w wyposażeniu podstawowej infrastruktury, a także niska dostępność transportowa i usługowa tych obszarów. Wyróżniają je m.in. problemy strukturalne w rolnictwie, wolny proces dezagraryzacji lokalnych gospodarek⁵¹, niski poziom przedsiębiorczości i niski zasób pozarolniczych miejsc pracy. Na tych obszarach identyfikuje się relatywnie niski poziom wykształcenia i kwalifikacji zawodowych mieszkańców, niską mobilność zawodową, a tym samym niski poziom atrakcyjności inwestycyjnej.

⁵⁰ Obszar Strategicznej Interwencji (OSI) - to określony w strategii rozwoju obszar o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania, potencjałów rozwojowych, do którego jest kierowana interwencja publiczna łącząca inwestycje, w szczególności gospodarcze, infrastrukturalne lub w zasoby ludzkie, finansowane z różnych źródeł, lub rozwiązania regulacyjne.

⁵¹ Przez dezagraryzację rozumie się postępujący wzrost roli funkcji pozarolniczych w dostarczaniu mieszkańcom źródeł utrzymania, a więc odchodzenie od dominacji funkcji rolniczej w strukturze gospodarczej obszarów wiejskich w Polsce (Stanny M., Rosner A., *Rzecz o dezagraryzacji gospodarczej wsi, Polska regionów – Polska miast*, Biblioteka Małopolskiego Obserwatorium Polityki Rozwoju, IX tom, Kraków 2017 r.).

Problemem jest również deprywacja infrastruktury publicznej co negatywnie wpływa na jakość życia mieszkańców. Obszary te borykają się z niekorzystną sytuacją demograficzną (starzenie się społeczeństwa, odpływ młodych i lepiej wykształconych osób, wyludnienie), a także ze słabym dostępem do podstawowych usług publicznych i dużym zapotrzebowaniem na świadczenia pomocy społecznej. Istotną kwestią jest wreszcie niewystarczająca zdolność instytucjonalna JST do efektywnego i skutecznego zarządzania procesami rozwojowymi. Zagrożeniem jest także dalsze pogarszanie się i tak słabej pozycji konkurencyjnej tych obszarów oraz zmniejszanie się ich udziału w procesach rozwojowych, co może prowadzić do ich trwałej społecznej i ekonomicznej marginalizacji. Kierowanie interwencji do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją ma służyć wyeliminowaniu lokalnych barier wzrostu i optymalnego wykorzystania istniejących na miejscu, jak i w otoczeniu, potencjałów gospodarczych, w tym lokalnie dostępnych zasobów energetycznych. W przeciwnym razie stagnacja prowadzić może do pogłębiania ich problemów rozwojowych i trwałej marginalizacji. Działania w ramach polityki regionalnej, co do zasady, będą miały formę zintegrowanych pakietów i będą indywidualnie dostosowane do potrzeb, problemów i możliwych do wykorzystania potencjałów rozwojowych danego terytorium. Ich celem będzie zniwelowanie deficytów i przyspieszenie przekształceń strukturalnych, zwiększenie tempa lub zainicjowanie rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru w oparciu o wykorzystanie regionalnych i lokalnych potencjałów. Polityka regionalna zostanie ukierunkowana na promocję i wsparcie inwestycji prywatnych wykorzystujących lokalne zasoby, na integracji świadczenia usług w skali obszaru powiązanego funkcjonalnie. Wspierana też będzie aktywizacja podmiotów publicznych, prywatnych, ekonomii społecznej i mieszkańców na rzecz rozwoju i współpracy, w tym poprzez szersze wykorzystanie partnerstw publiczno-publicznych i międzysektorowych. Polityka regionalna dodatkowo zostanie ukierunkowana na pobudzanie procesów rozwojowych, m.in. poprzez zapewnienie lepszej dostępności komunikacyjnej i terenów inwestycyjnych. Prowadzone będą również działania w zakresie rewitalizacji i odnowy wsi w obszarach zdegradowanych. W przypadku działań dotyczących obszarów położonych wzdłuż granicy zewnętrznej UE skoncentrują się one z jednej strony na zmniejszeniu ich peryferyjności – poprzez poprawę dostępności do lokalnych i regionalnych ośrodków rozwoju, a z drugiej – na wykorzystaniu możliwości, jakie oferuje współpraca transgraniczna⁵².

Zgodnie z załącznikiem 1. *Lista gmin zagrożonych trwałą marginalizacją: programowanie 2021-2027 do KSRR 2030* Gmina Goraj znalazła się na 102 pozycji ww. listy. W związku z tym jest ona usytuowana w obszarze OSI: obszary zagrożone trwałą marginalizacją.

W największym stopniu to wschodnia część kraju skupia obszary zagrożone marginalizacją, a jej województwa – lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie – znajdują

⁵² Na podstawie: Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030.

się w grupie regionów o zdecydowanie niższym poziomie konkurencyjności w porównaniu do średniej w Unii Europejskiej. Gmina Goraj należy również do OSI Wschodnia Polska.

Zgodnie z aktualnie obowiązującą *Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku*⁵³ Gmina Goraj zlokalizowana jest na terenie OSI ROZTOCZE.

Podstawy delimitacji OSI ROZTOCZE:

- zasięg Roztoczańsko-Puszczańskiego Obszaru Funkcjonalnego (waloryzacja w PZPWL 2015),
- obszar Transgranicznego Rezerwatu Biosfery Roztocze,
- obszar współpracy w ramach Stowarzyszenia Samorządów Euroregion Roztocze,
- obszar projektowanego Geoparku Kamienny Las na Roztoczu.

Cechy wiodące – przesłanki delimitacji:

- wysoka lesistość, która w wielu gminach przekracza 50% powierzchni,
- duży udział powierzchni obszarów objętych różnymi formami ochrony przyrody,
- uznany wysoki potencjał turystyczny, w tym wynikający z unikalnego w skali kraju krajo-
brazu naturalno-kulturowego,
- wysokie walory krajoznawcze, które predestynują ten obszar do rozwoju aktywnych form wypo-
czynku, tj.: turystyki krajoznawczej, przyrodniczej, wędrówek pieszych i rowerowych,
a także edukacji ekologicznej,
- sprzyjające warunki klimatyczne dla rozwoju turystyki zimowej i leczniczej oraz odpowied-
nie warunki hipsometryczne dla uprawiania sportów zimowych,
- złożona, wielofunkcyjna struktura przyrodnicza, stanowiąca o szczególnym znaczeniu obszaru
w kształtowaniu powiązań ekologicznych,
- istniejące naturalne powiązania funkcjonalne w układzie transgranicznym,
- zidentyfikowane zasoby uzdrowiskowe (klimat leczniczy i wody mineralne),
- wysoki poziom nasłonecznienia.

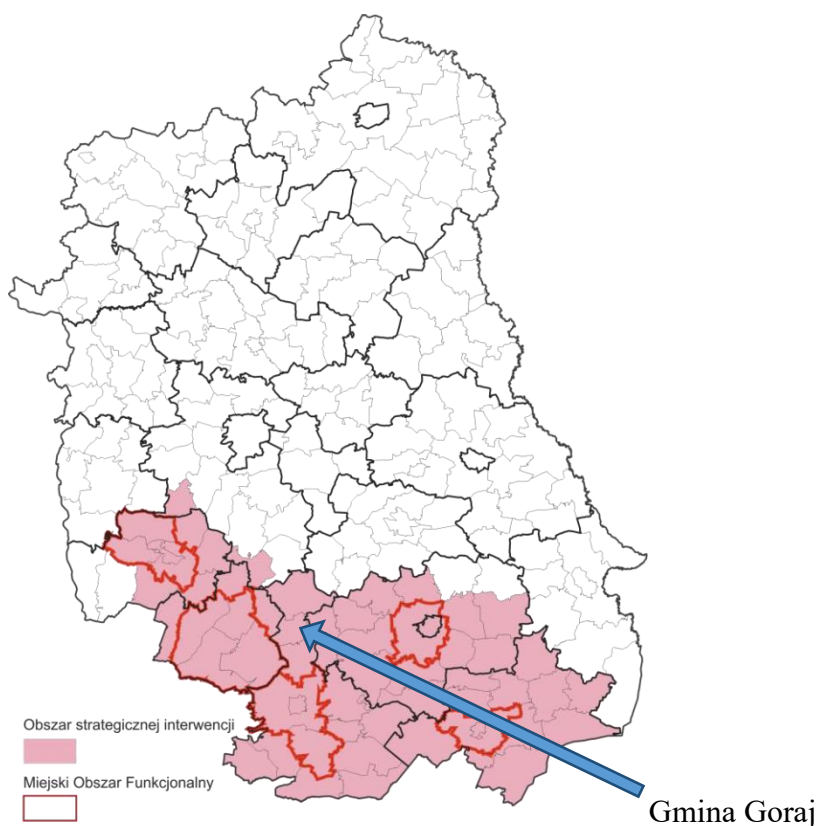
Zasięg OSI ROZTOCZE:

- MOF: Biłgoraja, Janowa Lubelskiego, Kraśnika, Tomaszowa Lubelskiego i Zamościa,
- 41 gmin należących do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, tj.: Adamów, Aleksandrów, Batorz, Bełzec, Biszczka, Chrzanów, Frampol, **Goraj**, Jarczów, Józefów, Ko-
marów-Osada, Krasnobród, Krynice, Lubycza Królewska, Łabunie, Łaszczów, Łukowa, Mią-
czyn, Nielisz, Obsza, Potok Górny, Potok Wielki, Rachanie, Radecznica, Sitno, Sułów, Su-
siec, Stary Zamość, Szastarka, Szczebrzeszyn, Tarnawatka, Telatyn, Terespol, Trzydnik
Duży, Turobin, Tyszowce, Ulhówek, Wilkołaz, Zakrzew, Zakrzówek, Zwierzyniec,

⁵³ Dnia 29 marca 2021 r. Sejmik Województwa Lubelskiego przyjął uchwałą Nr XXIV/406/2021 *Strategię Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku*.

- 2 gminy nienależące do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, tj.: Borzechów i Tarnogród.

Mapa 6 OSI ROZTOCZE

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030*

Kierunki interwencji / tematyczne obszary wsparcia OSI ROZTOCZE w kontekście realizacji celów Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego:

1.1 Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych

- Rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych.

2.1 Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej

- Poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12) oraz planowanej autostrady A2, w tym budowa obwodnic miast.

Przedsięwzięcia flagowe:

- Realizacja drogi ekspresowej Via Carpatia / S19,
- Realizacja drogi ekspresowej S17, w tym budowa obwodnic: Zamościa i Tomaszowa Lubelskiego,
- Przebudowa DK74, w tym budowa obwodnic: Dzwoli, Gorajca, Janowa Lubelskiego, Szczepieszyna, Zamościa,

- Przebudowa i rozbudowa dróg wojewódzkich nr: DW833, DW835, DW837, DW842, DW848, DW849, DW850, DW852, DW853, DW858, DW863, w tym budowa obwodnicy Kraśnika (DW833), Urzędowa (DW833), Biłgoraja (DW835), Frampola (DW835) i Tarnogrodu (DW835),
- Poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny.

Przedsięwzięcia flagowe:

- Realizacja szlaku kolejowego relacji Warszawa – Lwów,
- Budowa nowego połączenia kolejowego (Lublin – Zamość / komponent CPK: Trawniki – Zamość),
- Budowa linii kolejowej (Szastarka – Janów Lubelski – Biłgoraj) wraz z poprawą dostępności do transportu kolejowego w m. Kraśnik,
- Przebudowa linii kolejowej nr 68 relacji Lublin – Stalowa Wola / budowa nowego odcinka Kraśnik – Rzeszyca,
- Przebudowa linii kolejowych 69 i 72 na odc. Rejowiec – Zawada – Zamość Szopinek wraz z budową łącznicy omijającej stację Zawada,
- Budowa linii kolejowej nr 56 (Wólka Orłowska – Bełżec),
- Budowa dworca kolejowego w Kraśniku,
- Rozbudowa Lokalnego Centrum Sterowania Linii Hutniczej Szerokotorowej oraz przebudowa stacji Zamość Bortatycze i Szczebrzeszyn.

2.4 Ochrona walorów środowiska

- Ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności.

Przedsięwzięcia flagowe:

- Opracowanie planów ochrony oraz planów zadań ochronnych dla obszarów objętych prawną formą ochrony przyrody,
- Aktualizacja lokalnych dokumentów planistycznych w zakresie uwzględnienia działań i warunków zagospodarowania wynikających z planów ochrony i planów zadań ochronnych.

3.3 Promocja i rozwój usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej

- Rozwój funkcji i bazy lecznictwa uzdrowiskowego na obszarach występowania naturalnych warunków i czynników leczniczych.

Przedsięwzięcia flagowe:

- Rozbudowa bazy i infrastruktury uzdrowiska Krasnobród,
- Realizacja procesu dochodzenia do uzyskania statusu uzdrowiska na terenach występowania naturalnych czynników leczniczych (wody mineralne, właściwości klimatu) w gminach: Biszczka, Janów Lubelski, Łukowa i Susiec.

3.4 Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu

- Kreowanie i rozwijanie oferty ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce.

Przedsięwzięcia flagowe:

- Utworzenie Geoparku „Kamienny las na Roztoczu”,
- Rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (np. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe),
- Organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravaning, turystyka motocyklowa,
- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.).

Przedsięwzięcia flagowe:

- Rozbudowa Centralnego Szlaku Rowerowego Roztocza,
- Rozbudowa Green Velo,
- Organizacja szlaku Architektury Drewnianej Województwa Lubelskiego,
- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych,
- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

4.4 Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej

- Wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz realizacji inwestycji sprzyjających pogłębianiu kontaktów międzyregionalnych, w tym w zakresie infrastruktury granicznej (budowa i rozbudowa przejść granicznych oraz dostosowanie ich do obsługi ruchu turystycznego) oraz poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, lotnisko, infrastruktura turystyczna).

Przedsięwzięcia flagowe:

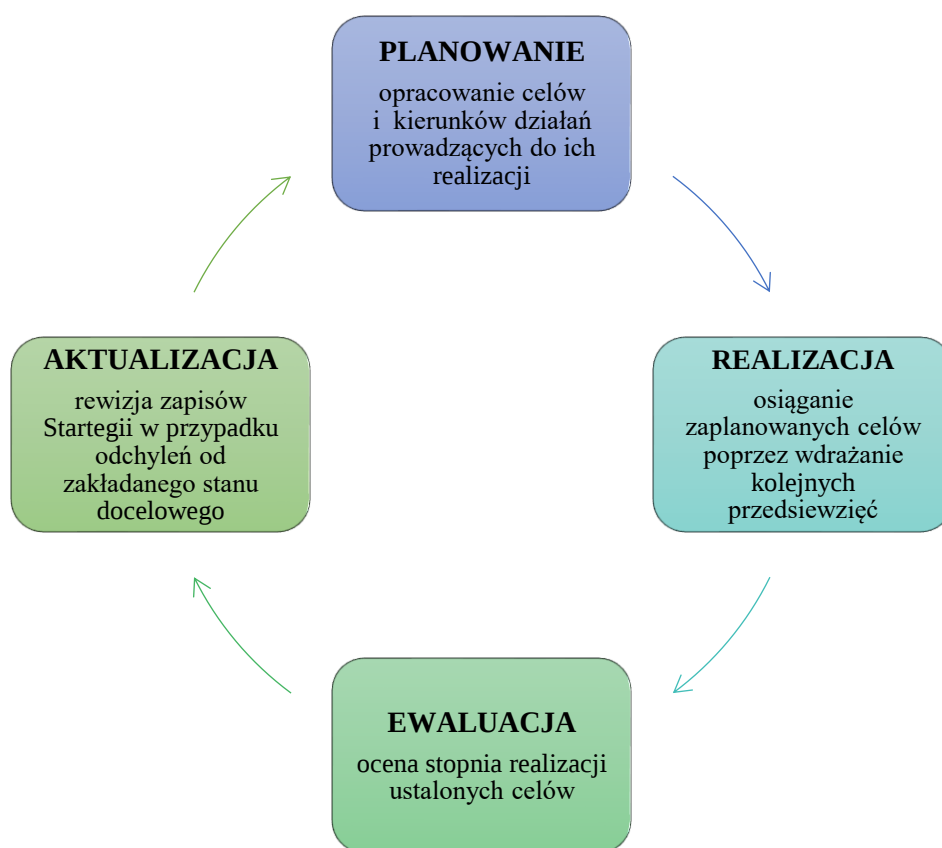
- Wspieranie rozbudowy istniejącej oraz budowy nowej infrastruktury poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna),

- Wspieranie działań na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych na obszarach przygranicznych oraz rozwój zintegrowanej turystyki transgranicznej.

5. CZĘŚĆ WDROŻENIOWA

Wdrożenie założeń *Strategii Rozwoju Gminy Goraj na lata 2023-2030* jest procesem ciągłym i długotrwałym, wymagającym stałego śledzenia zmian prawnych, gospodarczych, politycznych oraz elastyczności w dostosowaniu się do wytycznych w zakresie pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych. W efekcie realizowanych przedsięwzięć stopniowo będą osiągane cele i w związku z tym będą zmieniały się priorytety.

Rysunek 7 Schemat wdrażania Strategii

Źródło: Opracowanie własne

Realizacja *Strategii Rozwoju Gminy Goraj na lata 2023-2030* zależy przede wszystkim nie od odpowiedzialnego za jej opracowanie Burmistrza, ale od poziomu zaangażowania w realizację działań partnerów społeczno-gospodarczych. System realizacji Strategii uwzględnia różnorodność instytucjonalną i organizacyjną. Proces wdrożenia Strategii oparty będzie o zasady wielopodmiotowego i wielopoziomowego zarządzania. Sygnalizuje to, że prowadzona będzie

w tym zakresie efektywna współpraca z wieloma podmiotami publicznymi, lokalnymi i regionalnymi, reprezentantami sektora prywatnego i społecznego.

Niniejszy dokument usytuowany jest u podłoża struktury zarządzania strategicznego oraz operacyjnego Gminy Goraj. W związku z tym, jako definicję przyjęto wykorzystanie wiedzy, doświadczeń oraz dobrych praktyk z zakresu zarządzania programami, rozumianymi jako zespoły projektów powiązanych ze sobą i realizowanych dla osiągnięcia celu strategicznego określonego w ramach programu. Strategia ma charakter operacyjny i jako taka identyfikuje organizacyjne struktury wdrażające planowane cele, działania, zadania oraz ustalenia. Na strukturę organizacyjną składają się dwa typy podmiotów:

- **podmioty wykonawcze**, czyli jednostki sektora publicznego, prywatnego i pozarządowego realizujące wyznaczone kierunki działań służące urzeczywistnieniu założonych celów,
- **podmioty zarządzające**, czyli koordynujące wdrożenie Strategii, jako całości, a przy tym prowadzące jego aktualizację, monitoring i ocenę.

Do wyłącznych kompetencji Rady Miejskiej w Goraju należy:

- podjęcie uchwały o przystąpieniu do opracowania projektu Strategii Rozwoju Gminy, określającej szczegółowy tryb i harmonogram opracowania projektu strategii rozwoju gminy, w tym tryb konsultacji w szczególności z sąsiednimi gminami i ich związkami, lokalnymi partnerami społecznymi i gospodarczymi, mieszkańcami gminy oraz z właściwym dyrektorem regionalnego zarządu gospodarki wodnej Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie,
- uchwalenie Strategii Rozwoju Gminy,
- nadzór nad realizacją Strategii Rozwoju Gminy,
- opiniowanie i uchwalanie zmian i aktualizacji Strategii Rozwoju Gminy.

Do wyłącznych kompetencji Burmistrza Goraja należy:

- sporządzenie projektu Strategii Rozwoju Gminy,
- realizacja zapisów Strategii w części dotyczącej sektora publicznego,
- zagwarantowanie i uwzględnienie w planach budżetowych finansowania kierunków działań ujętych w Strategii, zgodnie z założonym udziałem Gminy Goraj,
- podejmowanie decyzji o konieczności weryfikacji zapisów Strategii Rozwoju Gminy na podstawie inicjatywy m.in. gminnych jednostek czy partnerów społeczno-gospodarczych,
- stymulowanie i koordynacja działań podejmowanych przez różnorodne podmioty i środowiska, jak również mobilizacja oraz integrowanie zasobów pozostających w ich dyspozycji – na rzecz realizacji celów oraz kierunków interwencji.

Zaangażowane w proces wdrażania Strategii instytucje i podmioty, można podzielić na trzy główne grupy:

- **sektor publiczny** – władze samorządowe gminy, Urząd Miejski i jednostki gminne, jednostki samorządu terytorialnego różnych szczebli, w tym np. gminy sąsiednie,
- **sektor biznesowy** – przedsiębiorcy, kluczowi pracodawcy, organizacje otoczenia biznesu, zrzeszenia gospodarcze itp.,
- **sektor społeczny** – mieszkańcy, organizacje pozarządowe, grupy nieformalne, liderzy społeczni i osoby publiczne, reprezentanci młodzieży itp.

Wdrażanie Strategii opierać się będzie na następujących zasadach:

- **ZASADA ZRÓWNOWAŻENEGO ROZWOJU** – przewiduje podejmowanie działań i tworzenie warunków dla generowania rozwoju całej jednostki, ale z uwzględnieniem potrzeb i potencjałów charakterystycznych dla różnych jej części; działania te zapewnią respektowanie ustaleń dokumentów w zakresie społeczno-gospodarczym i przestrzennym.
- **ZASADA CELOWOŚCI I EFEKTYWNOŚCI INTERWENCJI** – polega na zapewnieniu spójności działań różnych partnerów z celami Strategii, optymalizacji stosowanych metod i środków dla osiągnięcia założonych celów.
- **ZASADA NADRZĘDNOŚCI** – Strategia Rozwoju Gminy będzie stanowić dokument nadrzędny w stosunku do innych dokumentów na poziomie lokalnym. Determinuje to konieczność zapewnienia spójności wszystkich typów dokumentów opracowanych na szczeblu lokalnym z celami wyznaczonymi w ww. dokumencie.
- **ZASADA PARTNERSTWA I WSPÓŁPRACY** – przewiduje ona nawiązanie ścisłej współpracy instytucji publicznych i innych podmiotów realizujących w sposób bezpośredni lub pośredni działania związane z implementacją Strategii, jak również mieszkańców i ich organizacji oraz przedstawicieli świata biznesu i nauki, tak aby w pełni angażować endogeniczne zasoby dla dynamicznego rozwoju gminy.
- **ZASADA WIELOSZCZEBLOWEGO ZARZĄDZANIA I ZINTEGROWANYCH PROJEKTÓW** – sensem przedmiotowej zasady jest podejmowanie skoordynowanych działań i inwestycji prorozwojowych realizowanych przez różne podmioty i finansowanych z różnych źródeł w celu zapewnienia ich komplementarności i znacznej wartości dodanej. Realizacja zintegrowanych projektów zapewni znacznie większe korzyści niż prowadzenie punktowych, odseparowanych od siebie działań i inwestycji.

5.1 Struktura zarządzania i wdrażania strategii rozwoju gminy

W ramach struktury zarządzania systemem wdrożenia Strategii należy wymienić: Radę Miejską w Goraju (odpowiedzialna za uchwalanie dokumentu i jego głównych kierunków, a także opiniowanie jego zmian i aktualizację) oraz Burmistrza Goraja (odpowiedzialny za bieżący nadzór

nad realizacją Strategii, dbałość o zagwarantowanie środków finansowych na jego skuteczną realizację oraz pozyskanie zewnętrznych źródeł finansowania, podejmowanie decyzji o potrzebie dokonania zmian dokumentu).

Samorząd Gminy Goraj będzie zaangażowany w realizację Strategii poprzez następujące obszary aktywności:

- **OBSZAR BEZPOŚREDNICH KOMPETENCJI** – Samorząd jest odpowiedzialny za programowanie i późniejszą koordynację wdrażania dokumentu strategicznego. Główna jego rola sprowadza się do sprawowania funkcji strategiczno-kontrolnej nad wdrażaniem Strategii. Równolegle Samorząd jest wykonawcą działań przypisanych kompetencyjnie tej jednostce samorządu terytorialnego i wykonuje je w ramach własnych struktur (Urząd Miejski w Goraju i gminne jednostki organizacyjne) bądź we współpracy z jednostkami autonomicznymi wobec samorządu lokalnego.
- **OBSZAR POŚREDNIEGO ODDZIAŁYWANIA** – obejmuje animacje projektów i działań, które finalnie realizowane będą przez partnerów społeczno-gospodarczych. W przypadku przedsięwzięć podejmowanych wspólnie przez Samorząd Gminy Goraj z innymi partnerami społeczno-gospodarczymi, Samorząd może zapewnić udział i realizację roli lidera w partnerstwie oraz partycypację finansową.

Mając na uwadze właściwość gminy, zarządzanie i koordynacja wdrażania Strategii prowadzona będzie w strukturach organizacyjnych Urzędu Miejskiego w Goraju w ramach Zespołu ds. wdrażania Strategii. W skład przedmiotowego zespołu wchodzić będą osoby zajmujące stanowiska: Sekretarz Gminy, Skarbnik Gminy oraz przedstawiciele następujących Referatów: Referatu Finansowego, Referatu Gospodarki Wodno-Ściekowej, Referatu Ogólno-Organizacyjnego, Referatu Gospodarki Komunalnej, Rolnictwa, Ochrony Środowiska oraz pracownik na stanowisku ds. oświaty. Zadania realizowane przez każdą z osób wchodzących w skład zespołu wykonywane będą w ramach swoich kompetencji.

Do zadań Zespołu ds. wdrażania Strategii będzie należało:

- przygotowanie, koordynowanie oraz wdrażanie przedsięwzięć ujętych w ramach wykazu kierunków działań służących realizacji celów Strategii,
- uaktualnianie i kontynuacja procesu planowania, także w odniesieniu do poszerzenia Strategii o działania uwzględniające inne kategorie,
- dalsze programowanie procesów rozwojowych, wykraczających poza okres realizacji niniejszego dokumentu strategicznego (tj. rok 2030),
- koordynowanie, animowanie i inspirowanie działań społeczności lokalnej służących wdrożeniu zamierzeń Strategii,

- monitorowanie realizacji i ewaluacja procesu wdrażania Strategii,
- przygotowywanie sprawozdań i dokonywanie wewnętrznej oceny efektów wdrażania Strategii,
- harmonizowanie i poszerzanie partnerstwa,
- poszukiwanie nowych źródeł finansowania działań.

W związku z koniecznością włączenia w proces wdrażania Strategii niemal całości struktury organizacyjnej Urzędu Miejskiego w Goraju czy gminnych jednostek organizacyjnych, ww. Zespół będzie miał możliwość wydawania wiążących dyspozycji i rekomendacji kadrze kierowniczej poszczególnych komórek i jednostek w omawianym zakresie. Zespół będzie pełnił nadzór merytoryczny nad innymi podmiotami (w zakresie odpowiadającym powierzonym im do realizacji przedsięwzięciom) w celu zapewnienia uzyskania właściwego poziomu poszczególnych wskaźników oraz zachowania wysokiego stopnia partycypacji społecznej.

Wśród podmiotów zaangażowanych w strukturę zarządzania i wdrażania Strategii wskazać należy również Zespół ds. opracowania Strategii, który czuwał na bieżąco i uczestniczył aktywnie w pracach nad opracowywaniem dokumentu.

W proces opracowania, wdrażania i monitorowania Strategii Rozwoju Gminy Goraj zaangażowane zostały różne grupy podmiotów i instytucji, w tym m.in.:

- Administracja rządowa – Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie,
- Administracja samorządowa – w tym m.in. sąsiednie gminy i Zarząd Województwa,
- Instytucje i podmioty sektora społecznego – w tym m.in. organizacje pozarządowe, organizacje społeczne, fundacje,
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego - w tym m.in. przedsiębiorstwa, ośrodki innowacji, klastry, grupy producentów, instytucje otoczenia biznesu, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, izby gospodarcze, organizacje pracodawców.

Istotną rolę we wdrażaniu Strategii będą odgrywali również partnerzy społeczno-gospodarczy, w tym m.in. jednostki sektora publicznego (administracja rządowa, samorządowa) i organizacje sektora społecznego, instytucje i organizacje sektora gospodarczego (adekwatnie do zakresu ich kompetencji) i inne. Przedmiotowa rola sprowadzać się będzie w głównej mierze do realizacji projektów własnych poszczególnych podmiotów, jak również inicjowanie działań na rzecz zmian organizacyjnych czy legislacyjnych tak, by rozwiązania systemowe wspierały realizację ustaleń Strategii. Na szczególną uwagę zasługuje tu również idea partnerstwa, której głównym zamierzeniem jest uzyskanie efektu synergii prowadzonych działań. Dlatego też partnerstwa zawierane w celu realizacji różnego rodzaju zamierzeń będą stanowiły niezwykle istotny mechanizm włączania partnerów społeczno-gospodarczych w proces rozwoju lokalnego.

Tabela 26 System wdrażania kierunków działań Strategii Rozwoju Gminy Goraj

Kierunki działań określone w ramach poszczególnych celów strategicznych/celów operacyjnych	Podmiot odpowiedzialny za realizację	Podmioty uczestniczące w realizacji	Podmiot monitorujący
CEL STRATEGICZNY 1. Rozwój kapitału społecznego CEL OPERACYJNY 1.1 Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu	Zespół ds. wdrażania Strategii GOPS w Goraju	Pozostałe komórki UM w Goraju, jednostki gminne, w tym: GOPS, biblioteka, GOK, placówki edukacyjne, NGO, liderzy społeczni	Zespół ds. wdrażania Strategii
CEL STRATEGICZNY 1. Rozwój kapitału społecznego CEL OPERACYJNY 1.2 Zagwarantowanie równego dostępu do wysokiej jakości edukacji	Zespół ds. wdrażania Strategii Zespół Szkół w Goraju	Pozostałe komórki UM w Goraju, jednostki gminne, biblioteka, GOK, placówki edukacyjne	Zespół ds. wdrażania Strategii
CEL STRATEGICZNY 1. Rozwój kapitału społecznego CEL OPERACYJNY 1.3 Wzmocnienie systemu opieki zdrowotnej i społecznej oraz bezpieczeństwa publicznego	Zespół ds. wdrażania Strategii Przedstawiciel ośrodka zdrowia	Pozostałe komórki UM w Goraju, jednostki gminne, w tym: biblioteka, GOK, placówki edukacyjne, NGO, liderzy społeczni	Zespół ds. wdrażania Strategii
CEL STRATEGICZNY 1. Rozwój kapitału społecznego CEL OPERACYJNY 1.4 Zwiększenie aktywności społecznej i obywatelskiej mieszkańców	Zespół ds. wdrażania Strategii GOPS w Goraju	Pozostałe komórki UM w Goraju, GOK, jednostki gminne, GOPS, liderzy społeczni	Zespół ds. wdrażania Strategii
CEL STRATEGICZNY 1. Rozwój kapitału społecznego CEL OPERACYJNY 1.5 Wzmocnienie potencjału i skuteczności administracji publicznej	Zespół ds. wdrażania Strategii	Pozostałe komórki UM w Goraju, jednostki gminne	Zespół ds. wdrażania Strategii
CEL STRATEGICZNY 2. Zrównoważony rozwój przestrzenno-funkcjonalny CEL OPERACYJNY 2.1 Rozwój infrastruktury technicznej	Zespół ds. wdrażania Strategii	Pozostałe komórki UM w Goraju, jednostki gminne, NFOŚiGW, WFOŚiGW, Urząd Marszałkowski Woj. Lubelskiego, mieszkańcy, lokalni przedsiębiorcy	Zespół ds. wdrażania Strategii
CEL STRATEGICZNY 2. Zrównoważony rozwój przestrzenno-funkcjonalny CEL OPERACYJNY 2.2 Zwiększenie dostępności komunikacyjnej	Zespół ds. wdrażania Strategii	Pozostałe komórki UM w Goraju, jednostki gminne, samorząd powiatu, Urząd Marszałkowski Woj. Lubelskiego, mieszkańcy, lokalni przedsiębiorcy	Zespół ds. wdrażania Strategii

CEL STRATEGICZNY 2. Zrównoważony rozwój przestrzenno-funkcjonalny CEL OPERACYJNY 2.3 Ochrona środowiska i zasobów naturalnych	Zespół ds. wdrażania Strategii	Pozostałe komórki UM w Goraju, jednostki gminne, NFOŚiGW, WFOŚiGW, Urząd Marszałkowski Woj. Lubelskiego, mieszkańcy, podmioty ekonomii społecznej, lokalni przedsiębiorcy, przedsiębiorcy prowadzący działalność w zakresie OZE	Zespół ds. wdrażania Strategii
CEL STRATEGICZNY 2. Zrównoważony rozwój przestrzenno-funkcjonalny CEL OPERACYJNY 2.4 Wzrost estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	Zespół ds. wdrażania Strategii	Pozostałe komórki UM w Goraju, jednostki gminne, NFOŚiGW, WFOŚiGW, Urząd Marszałkowski Woj. Lubelskiego, Mieszkańcy	Zespół ds. wdrażania Strategii
CEL STRATEGICZNY 3. Pobudzenie lokalnego rozwoju gospodarczego CEL OPERACYJNY 3.1 Rozwój lokalnej działalności gospodarczej	Zespół ds. wdrażania Strategii	Pozostałe komórki UM w Goraju, jednostki gminne, ARiMR, KOWR, LORD, Urząd Marszałkowski Woj. Lubelskiego, mieszkańcy	Zespół ds. wdrażania Strategii
CEL STRATEGICZNY 3. Pobudzenie lokalnego rozwoju gospodarczego CEL OPERACYJNY 3.2 Wypracowanie rozwiązań umożliwiających podnoszenie kwalifikacji i konkurencyjności producentów rolnych	Zespół ds. wdrażania Strategii	Pozostałe komórki UM w Goraju, jednostki gminne, ARiMR, KOWR, LORD, Urząd Marszałkowski Woj. Lubelskiego, mieszkańcy	Zespół ds. wdrażania Strategii
CEL STRATEGICZNY 3. Pobudzenie lokalnego rozwoju gospodarczego CEL OPERACYJNY 3.3 Promocja lokalnych produktów i usług	Zespół ds. wdrażania Strategii	Pozostałe komórki UM w Goraju, jednostki gminne, ARiMR, KOWR, LORD, Urząd Marszałkowski Woj. Lubelskiego, mieszkańcy	Zespół ds. wdrażania Strategii

Źródło: Opracowanie własne

5.2 System obiegu informacji w ramach zarządzania strategią rozwoju gminy

System obiegu informacji, jak i środków finansowych związanych z wdrożeniem zaplanowanych kierunków działań będzie realizowany przez Zespół ds. wdrażania Strategii zgodnie z dotychczasowymi zarządzeniami i instrukcjami kancelaryjnymi obowiązującymi w Urzędzie Miejskim w Goraju oraz

w oparciu o *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2011 roku w sprawie instrukcji kancelaryjnej, jednolitych rzeczowych wykazów akt oraz instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów zakładowych (Dz.U. 2011 nr 14, poz. 67 z późn. zm.)*.

5.3 Monitorowanie realizacji strategii rozwoju gminy

Celem monitoringu, prowadzonego przez podmioty zaangażowane w ten etap, jest ocena stopnia realizacji celów i kierunków działania określonych w dokumencie strategicznym. Monitorowanie dostarczać będzie informacji na temat postępów i efektów wdrażania Strategii oraz spełnia wiele funkcji, w tym m.in. diagnostyczne, korekcyjne, promocyjne i mobilizacyjne. Wyżej wymieniona ocena obejmować będzie weryfikację stopnia wdrożenia poszczególnych wskaźników określających oczekiwane rezultaty wprowadzanych działań.

Monitoring oznacza systematyczne obserwowanie jakiegoś procesu i odnotowywanie jego zmieniającego się stanu w celu uzyskania wiedzy o jego przebiegu. Tak rozumiany monitoring spełnia również rolę systemu wczesnego ostrzegania o ewentualnych nieprawidłowościach. System monitorowania wdrażania Strategii został tak skonstruowany, aby umożliwiać dokonywanie obiektywnych pomiarów poszczególnych wskaźników w przyjętych odstępach czasu, dzięki czemu możliwa będzie ocena efektywności realizowanych przedsięwzięć. Głównym celem monitorowania będzie dostarczenie informacji, na podstawie których nastąpi ocena postępu prowadzonych działań oraz weryfikacja tempa i kierunku zmian, do których proces ten zmierza. Dzięki monitoringowi prowadzona będzie identyfikacja trudności lub nieprawidłowości we wdrażaniu Strategii. Zagwarantuje on również zgodność realizacji przedsięwzięć z przyjętymi założeniami wcześniej zatwierdzonymi celami, a także spełnia funkcję wewnętrznej kontroli, obejmującej ocenę skuteczności i terminowości realizacji poszczególnych działań względem przyjętego harmonogramu, a także kontrolę końcową – sprawdzenie czy ustalone cele zostały osiągnięte.

W procesie monitoringu stopnia realizacji Strategii Rozwoju Gminy udział wezmą:

- Zespół ds. wdrożenia Strategii,
- odpowiednie stanowiska w strukturze Urzędu Miejskiego w Goraju oraz gminnych jednostek organizacyjnych sprawujące nadzór i kontrolę nad poszczególnymi sferami istotnymi dla procesu wdrożenia celów Strategii,
- Burmistrz Goraja – jako organ wykonawczy jest odpowiedzialny za monitorowanie i analizowanie procesów rozwojowych,
- Rada Miejska w Goraju – jako organ stanowiący, uchwała Strategię, rozpatruje raporty i sprawozdania dotyczące przebiegu wdrażania założeń dokumentu oraz zapoznaje się z wynikami monitorowania Strategii,

- Komitet Społeczny – powoływany opcjonalnie element systemu wdrażania Strategii.

Głównym podmiotem monitorującym oraz dokonującym ewaluacji osiągnięcia założonych wskaźników będzie Zespół ds. wdrażania Strategii. Jego rola obejmować będzie jednocześnie monitoring oraz sprawozdawczość. Sprawozdania z postępów wdrażania założeń Strategii przedkładane będą przez ww. Zespół Radzie Miejskiej w Goraju w formie sprawozdania co 2 lata, a także na koniec okresu obowiązywania dokumentu strategicznego (na koniec roku 2030). Sprawozdania podawane będą do publicznej wiadomości. Urzeczywistnianie celów Strategii następować będzie zarówno poprzez realizację konkretnych projektów/przedsięwzięć, jak również szersze długofalowe działania (np. planowanie przestrzenne, promocja gospodarcza czy turystyczna, itp.).

Monitoring Strategii prowadzony będzie w oparciu o następujące zasady:

- Monitoring realizowany będzie w cyklu rocznym, okresowym (za lata 2023-2025 oraz 2026-2029) oraz na zakończenie okresu obowiązywania dokumentu.
- Głównym dokumentem w procesie monitoringu będzie Raport Monitoringowy.
- Monitoring prowadzony będzie w oparciu o wytyczone wskaźniki rozwoju określone dla każdego z celów Strategii (określone w Rozdziale: 4.5 OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ, W TYM W WYMIARZE PRZESTRZENNYM ORAZ WSKAŹNIKI ICH OSIĄGNIĘCIA).
- Źródłem weryfikacji stopnia osiągnięcia wyznaczonych wskaźników będą dane statystyczne, dane źródłowe znajdujące się w dyspozycji Urzędu Miejskiego w Goraju, gminnych jednostek organizacyjnych bądź też partnerów realizujących swoje przedsięwzięcia, które jednocześnie będą przyczyniały się do urzeczywistniania celów Strategii.
- W obiektywnie uzasadnionych przypadkach wskaźniki mogą ulegać modyfikacji.
- Punktem odniesienia, w procesie weryfikacji wskaźników będą dane pochodzące z końca 2021 r., bądź też inne – w uzasadnionych przypadkach.
- W procesie monitoringu, w sytuacji braku postępów, które świadczyłyby o odpowiednim poziomie wdrażania Strategii, identyfikowane będą bariery implementacji.
- Za przeprowadzanie monitoringu odpowiedzialny będzie Zespół ds. wdrażania Strategii.

Monitoring musi być działaniem prowadzonym stale, a nie jedynie działaniem naprawczym i chwilowym. Proces ten powinien angażować wielu interesariuszy oraz być częścią szerokich procesów partycypacyjnych. Monitoring powinien obejmować przede wszystkim stan realizacji poszczególnych zadań/kierunków działań oraz wskaźników przypisanych do celów operacyjnych.

Realizowana w ramach monitoringu sprawozdawczość obejmuje zbieranie informacji związanych z wdrażaniem poszczególnych przedsięwzięć z uwzględnieniem celów i działań, w postaci danych liczbowych, finansowych, wskaźników i innego rodzaju informacji oraz przekazanie ich

odpowiednim jednostkom w określonej formie i terminach. Sprawozdawczość zakłada bieżący i okresowy przepływ informacji, co pozwala na uchwycenie nieprawidłowości w procesie wdrażania i monitorowania Strategii Rozwoju Gminy.

Opcjonalnym elementem systemu wdrażania Strategii jest Komitet Społeczny. W celu zapewnienia możliwie szerokiego zaangażowania innych podmiotów (nie tylko publicznych) w realizację Strategii możliwe jest powołanie w strukturze zarządczej Komitetu Społecznego – reprezentatywnej grupy przedstawicieli strony społecznej i biznesowej. Komitet stanowi ważny kanał komunikacji między stroną publiczną a interesariuszami w kontekście najważniejszych rozstrzygnięć zawartych w dokumencie.

Powołanie Komitetu powinno nastąpić poprzez wyłonienie w demokratycznej procedurze reprezentatywnych przedstawicieli różnych grup interesariuszy, z dążeniem do zachowania „parytetu”. Komitet pełni rolę konsultacyjno-doradczą. Wśród zadań Komitetu Społecznego znajdują się w szczególności: opiniowanie kierunków rozwoju proponowanych w strategii, projektu strategii oraz zmian, inicjowanie i proponowanie nowych projektów/kierunków działań/ przedsięwzięć, rozwiązań organizacyjnych. Członków Komitetu Społecznego powoływać będzie Zespół ds. wdrażania Strategii spośród przedstawicieli różnych grup interesariuszy. Komitet stanowić będzie podstawowy kanał komunikacji pomiędzy przedstawicielami gminy, a pozostałymi interesariuszami.

5.4 System wprowadzania zmian w reakcji na zmienność otoczenia

Proces wdrożenia założeń Strategii, jako wielowymiarowy i rozciągnięty w czasie, podlegał będzie wpływowi czynników zewnętrznych, co będzie implikowało potrzebę okresowej aktualizacji dokumentu strategicznego oraz jego aktualizacji ponadprogramowej w razie zaistnienia takiej potrzeby.

Podstawę do podjęcia działań naprawczych i ewentualnej aktualizacji Strategii będzie stanowił system monitorowania i ewaluacji. Aktualizacja Strategii następować będzie w przypadku, gdy: stwierdzony zostanie brak osiągnięcia założonych celów, zaistnieje potrzeba wprowadzenia do programu nowego zadania, zmiany harmonogramu realizacji, planu finansowego lub konieczność aktualizacji wskaźników. Dodatkowo, w przypadku wystąpienia nagłych zmian w otoczeniu wpływających na Strategię, może nastąpić aktualizacja ponadprogramowa.

Aktualizacja, czy wprowadzenie ewentualnych poprawek w Strategii będzie wymagało przyjęcia odpowiedniej uchwały przez Radę Miejską w Goraju, tak aby program mógł w dalszym ciągu spełniać swoje zadania operacyjne. W celu zachowania przejrzystości Strategii wszelkie zmiany będą sygnalizowane w odpowiednim załączniku do uchwały Rady Miejskiej w Goraju w postaci rejestru zmian. Jednocześnie wszelkie zmiany w dokumencie strategicznym będą jednak

musiały posiadać swoje uzasadnienie merytoryczne. W trakcie wdrażania Strategii będą mogli być również uwzględnieni dodatkowi partnerzy (zupełnie nowi, jak i zastępujący dotychczas funkcjonujących w programie). Akceptowane będą te inicjatywy, które mogą się przyczynić do sukcesu wdrożenia dokumentu.

Podstawą do reakcji na zmienność otoczenia i ewentualnych korekt na poziomie wyznaczonych kierunków działań będzie prowadzona ewaluacja. Ewentualne korekty będą w miarę potrzeby wprowadzane raz do roku, a w przypadkach uzasadnionych – także doraźnie.

Pierwszą ewaluację okresową zaplanowano na początek 2026 roku. W jej ramach zostanie przeprowadzony przegląd uzasadnień dla korekt celów operacyjnych w reakcji na zmienność otoczenia. W sytuacji stwierdzenia konieczności korekty co najmniej dwóch celów operacyjnych w ramach tego samego celu strategicznego – zostanie przeanalizowana także ewentualność korekty takiego celu strategicznego.

Nie przewiduje się zmiany celów strategicznych w całym horyzoncie Strategii. Procedura aktualizacji Strategii obejmuje następujące elementy:

- Zgłoszenie przez interesariuszy (mieszkańcy, podmioty działające na obszarze gminy) przedsięwzięć/kierunków działań przyczyniających się do realizacji celów Strategii lub innej proponowanej zmiany. Propozycje będzie można zgłaszać w formie pisemnej do Urzędu Miejskiego w Goraju przy wykorzystaniu karty projektu oraz formularza zgłaszania uwag umieszczonych na stronie internetowej gminy oraz dostępnych w ww. urzędzie,
- Weryfikacja zgłoszonych przedsięwzięć - kierunków działań lub propozycji innych zmian przez Zespół ds. wdrażania Strategii,
- Podjęcie decyzji o włączeniu lub odmowie włączenia zgłoszonych działań/ kierunków działań bądź innej proponowanej zmiany do Strategii,
- Podjęcie decyzji wspólnie przez Zespół ds. Strategii oraz Burmistrza Goraja o konieczności aktualizacji Strategii.